

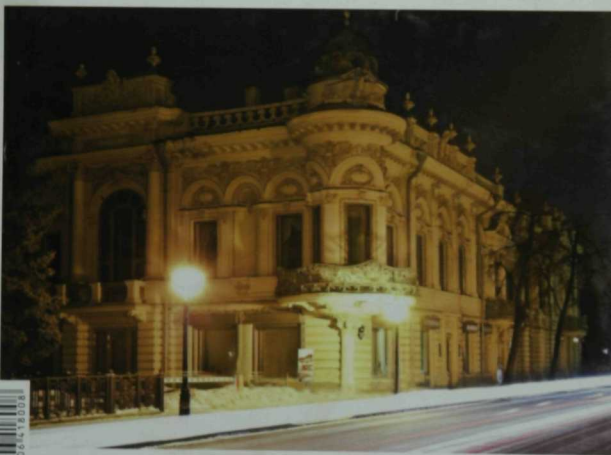
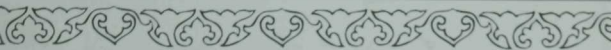
ISSN 0206-4189

Индекс 73210

12

КАЗАН УТЛАРЫ

1.2015

9 770206 418008

Әлфия ШАМОВА «Сезнең язмыш сугыш уты белән үрелгән»

Исхак Закиров: «Афзал абый, бик үзгәрдем мин, чын солдат булдым. Сугышның беренче айларында мин, окоп казыганда чыккан бакаларны кызганып, каскама тутырып, бер читкә, хәвефсезрәк жиргә илтеп жибәрә идем. Иптәшләрем көләләр иде миннән. Ә моннан бер-ике көн элек мин үз кулым белән бер фашистны тончыктырдым. Атакаларга барганда үтергәннәрне искә алмыйк, алары бухгалтерия кенәгәсенә теркәлмәгән».

147

КЫСКА БӘЯННАР КОНКУРСЫ

Гөл МИРҖАДИ
«Төш»

«Сәмбел үзенең нишлэгәннән үзе дә аңламый иде кебек.
«Резинәнең ире кайтты... Раилнең капка келәсе шыгырдады...
Альмираларның машинасы үтеп китте... Ильмир «Жигули»
белән йорт алларына туктады... Барысы да кайтты... Йөгәрә-
йөгәрә кичтән пешергән ашларын жылыталардыр инде...
Безнең капка төбе генә бу-у-уш... Буш шу-у-ул...» — дип,
үзалдына сөйләнде. Хатын, күкрәгенең сызлавына чыдый
алмый, тагын салкын тәрәзәгә капланды... Бакчада, Камил
утырткан шомырт агачында, иренеп сибәлөгән апрель
яңгырына исе китми генә, ялгыз сыерчык сызгыра иде.
«Шул төшке аш вакытын үткөрүләре... Күрше ирләрнең,
машиналарның кайтып кире китүләре... Шул бер белән ике
арасын түзеп булмый шу-ул!...»

90

www.kazanutlary.ru

КАЗАН УТЛАРЫ

ӘДӘБИ-НӘФИС ҺӘМ
ИЖТИМАГИЙ-СӘЯСИ ЖҮРНАЛ

1922 ЕЛНЫҢ МАЙ АЕННАН
БАШЛАП ЧЫГА

Бу санда

БАШ МӨХӘРРИР СУЗЕ

Илфак ИБРАҺИМОВ. Рухыбыз сау бетен. 3

ШИҖҖРНИҖ ҺӘМ ЧӘЧМӘ ӘСӘРЛӘР

Хисам КАМАЛОВ. Яна шөһәр дә. *Баян*. 5
Ркаил ЗӘЙДУЛЛА. Дөньяда берни үзгәрми. *Шигырьләр*. 54
Рәдиф СӘГЪДИ. Мин дә бер татарыңдыр... *Документаль баян*. 59
Илдус ГҖЙЛӘЖЕВ. Һәр милләтнен үз кыйбласы. *Шигырьләр*. 86
Жәмилә ӘХТӘМОВА. Кешелекне ничек югалтмаса. *Шигырьләр*. 126
Рәис САФИН. Вақыт көтә илдә таң атуын. *Шигырьләр*. 107
Айгөл ӘХМӘТГАЛИЕВА. Капка. *Хикая*. 109

КЫСКА БҖЯННАР КОНКУРСЫ

Гөл МИРҺАДИ. Төш. *Баян*. 90
100нче бит. Әгъдәс БОРҺАНОВ. Бет тарихта элеме? 100

СӨНГАТЬ

Гүзәл СӘГҖЙТОВА. Сөйләш маршы, татар маршы. 129
Булмышлар. Разил ВӘЛИЕВ. Күктән төшкән бәхет; «Наполеон» конягы. 134

ГАМҖЛЕ ӘНГӘМӘ

«Татар исән чакта аның язучылары да булчак». (Зөлфәт ХӘКИМ белән
Илфак ИБРАҺИМОВ әңгәмәсе). 137
Фикер. Әзһәр ШАКИРОВ. Илдар Ханов. 142
Дин һәм тормыш. БАТУЛЛА Мәғһә. 144

ХӘТЕР

Әлфия ШАМОВА. Сезнен язмыш сугыш уты белән үрелгән. 147
Гәзнур МОРАТ. Көз калдырып китә коншлар... (ишәгәй Әхүрә Мостафинаның тууына 70 ел). 156
Тулбай моңчысы. (Шәйхи Маннурның тууына 110 ел). 160
Мәғаллим монбәрә: Эльмира ТИМЕРГАЛИЕВА. Фәат Садриевның «Таң юлсе» романында
борынгы әдәбияттан килгән традицияләр. 161
Шәйх сәхифә: Уены-чыны бергә. Сәхифәне Марсель ГАЛИЕВ әзерләде. 165

АК ЖҖЛКӘН

Алсу НУРГАТИНА. Сынаулар. *Баян*. 169
Надежда ТОКРАНОВА, Сөйлән САФИНА ишәгәйләр. 179
Хикая яза аласызмы? (Илһания Вахитова, Фәрәдәс Хәйруллина, Халида Фәрдинета, Гөлфия
Габдрахманова, Эльмира Бадиева, Мадина Гарафиева, Зарина Сәлимуллова, Ләйсән
Халиуллова, Айсылу Зарипова, Рәис Әхмәтов хикәяләре). 180
Мәкаль өмәсе довам итә! Сәхифәне Рәфигә ЮНЫС әзерләде. 188
«Казан утлары» архивынан. Сәхифәне Рәзил ФӘЙЗУЛЛИН әзерләде. 132
Ижтимагий-мәдәни тормышыбыздан. 190

Гамәлгә куючы —
«Татмедиа»
ачык акционерлык
жәмгыяте

**БАШ МӨХӘРРИР —
Илфак Мирза улы
ИБРАҺИМОВ**

ИДАРӘ:

**Рабит Батулла
Нурия Беломоина
Мөдәррис Вәлиев
Разил Вәлиев
Рәдиф Гаташ
Дания Заһидуллина
Дамир Исхаков
Рафис Корбан
Хатыйп Миңнегулов
Вакыйф Нуриев
(жаваплы сәркатип)
Айрат Сибагатуллин
Энгель Фәттахов
Равил Фәйзуллин
Рамил Ханнанов
(баш мөхәррир урынбасары)
Рәфик Юныс**

**Мөхәррирләр: Айгөл Әхмәтгалиева, Гөлзадә Бәйрәмова, Әлфәт Закиржанов,
Камил Кәримов, Ләйсән Солтанова, Рәфик Юныс.**

**Гамәли хезмәткәрләр: Лилия Гатауллина, Элеонора Жамалиева,
Наил Кадыйров, Флөра Сабирова, Илмир Хәбибуллин.
Исәп-хисап бүлеге: Гөлнәра Галиева (баш бухгалтер).**

✉: Редакция һәм нәшер адресы: 420066, Казан, Декабристлар урамы, 2.
☎: Баш мөхәррир — 222-05-50 (өст. 1618).
Жаваплы сәркатип, компьютер үзәге — 222-09-83 (өст. 1612).
Шигърият, сәнгать һәм хатлар бүлеге — 222-09-83 (өст. 1616).
Исәп-хисап бүлеге — 222-09-80 (өст. 1267).
☎: **Факс** — (843) 222-09-83 (өст. 1612).

✉: **E-mail:** kazanutlari@yandex.ru

★ Авторлар фикере редакция фикере белән туры килмәскә мөмкин.
★ Редакциягә килгән кулъязмалар рецензияләнми һәм кире кайтарылмый.
★ Басмаханә гаебе белән киткән житешсезлекләр өчен редакция җавап бирми, брак журналларны алыштыру мөмкинлеге юк. Алар хакында 519-44-61 телефоны белән басмаханәнең техник контроль бүлегенә хәбәр итәргә кирәк.

Журнал редакциянең компьютер үзәгендә җыелды һәм битләргә салынды. Айга бер тапкыр чыга.
Басарга кул куелды 29.12.2014, график буенча 29.12.2014.
Офсет ысулы белән басылды. Кәгазь форматы 70X108^{1/16}.
Нәшер-хисап табагы 14,2. Басма табак 12 (16,8). Заказ О-2. Тираж 4004.
Журнал Элемтә, мәгълүмати технологияләр һәм гаммәви коммуникацияләргә күзәтү буенча
федераль хезмәтнең Татарстан Республикасы идарәсендә 2011 елның 23 мартында теркәлдә.
Теркәлү таныклыгы ПИ № ФС77-44362.
Индекс: 73210 (физик затлар өчен), 16262 (юридик затлар өчен). Баясе ирәкле.

«ТАТМЕДИА» ААҖ филиалы «Идел-Пресс» полиграфия-ношрият комплексында басылды.
Казан, Декабристлар урамы, 2

РУХЫБЫЗ САУ БЕЗНЕҢ

Хөрмәтле укучыларыбыз!

Гәлләгезгә «Казан утлары» журналының 2015 елгы беренче саны килеп җиткәндер. Без яңадан очраштык, без тагын бергә, Яңа еллар мөбарәк булсын!

*Яңа елда олатабыз үткәнән,
Аның да яңа чаклары бар иде...
Яңа ел төнөндә теләп көткәнәм
Бурап, тузгып яуган ап-ак кар инде.*

Белә-белгәннән гел шулай: Яңа ел таңында кар яумыйча калмый да... Иртән торып урамга чыгуга, бөтен дөнья акка төрөгән була. Дөнья гел актан гына торадыр кебек. Әдилләр, шагыйрьләр өчен ап-ак көгәз битен дә хәтерләтә ала ул аклык. Каламәңне мин да Иланың нурына, яз гына!

Аерым елларны, галамдәгә йолдызлыклар, планеталарның урнашуы һәм хәрәкәтенең бәйләп, төрледән-төрлө җәңгеләр исеме белән атап йөртү борынгы мәжһүслектән килсә дә, аны бер күркәм йола дип кабул итү, хәтта алы бәйрәм итеп үткөрү тормышыбызга тирәнтен үтеп керде... Шәрәк халыклары календаренда Яңа елның башлануы яз уртасына туры килә югыйсә.

Узган ат елы, елгы елы өмет-хыялларыбызның чыңга ашуы белән дә, көтөлмәгән, уйламаган мәшһәкатләре белән дә истә калыр инде... Мәдәният елы булып башланган ел, илебегә дөньяның биш кыйтгасыннан дистәләргә мең спортчыны җыеп, миллиардлаган кеше күз алдында Олимпия уеннарын үткөргән ел, төрки телле мәдәниятләрнең башкаласы буларак Казанда гәҗһәп күп чаралар үткөргән ел, ахыргы көннәрдә ил акчасының көчсезләнүе, очсызлануы белән тамамланды... Гәҗһәпләну өстенә гәҗһәпләну тудырганы шулдыр, мөгаен — ил акчасына бәйлә соңгы хәлләргә күпчелек халыкның исә-акылы китмәдә кебек. Бу — ил акчасы очсызланган бер малда илдәшләрнең рухи көче, егәрә үз югарылыгында калуы турында сөйлә, минемчә... Бар да акча белән генә исәпләнми. «Рухи кыйммәтләрне, иҗелекне базарда сатып алып булмый, әмма аларны анда табып була», — дигән җыйбарә ишкә төшә... Дөнья базарында, дәрәсәгә, базарлы дөньяда рухи кыйммәтләр беркайчан да товар булмады, базар аны товар итсә бик теләсә дә... Булыр иде дә, рухи кыйммәтләргә тиң-төңгәл баялар әлегә юк.

Аяк баскан елыбызны Әдәбият елы дип билгеләү дә очраклы түгелдер... Рухи кыйммәтләрнең баһәссез өстенлегенә ирешүдә әдәбият, китапның роле әйтеп бетергесез зур. Бөтен яшәүшәбәз өр-яңа технологияләргә нигезләнеп корылганда да, Әлифба барлык алгартышларның юл башы булыр... Милләтсез, ахмәтсезнең Бөек китабы — «Корһөн» — Хак Тәгаләнең бөтен кешеләккә җиткәргән дәрәсәгә булып өверелер...

Әдәбият Әһкәсе — Ана телсезнең Рухи кодһәте дә чиксез!...

Сүзләрдән җәуһәрләр тезгәндә, авазларны әйткәндәгә кебек, сулыш-тын да чыга... Үз — безнең җаныбызның җылы сулышы. Үз җылы сулыш аваз булып та, моң булып та чыга.

*Җаннан бүзгән халәт моң,
Җаннарға җитәр өчен,
Җырга, көйгә өверелеп,
Җаламга китәр өчен.*

*Җаныңны тыңлап кара да
Моңлан ала, и кешем.
Дөнья фаны, моңлы мизгел —
Моңгеләкнең бер төшә.*

Милли әдәбиятыбыз рухыбыз кырында туды, иманыбыз сагында яши... Үз булышыңны кабул итми, аңа тыңыз янашалең кырок. Аңа һәр милләттәшсезнең күңелә, күңеленә

түрө кирәк. Соңгы берничә дистә елда җәмгыятьтә әдәби сүзнең, китапның, мәдәният-сәнгатьнең яшәеш кыры тарайган икән, бу әле рух көчсезләнгән дигән сүз түгел. Һәм моңа ниңә кенә дә яңа технологияләр сәбәп була алмый, кыргый базарларда өстенлек иткән мал-мөлкәт, ихтыяҗларның, мөнәсәбәтләрнең котырып үсүе йогынтысынан килә бу.

Яңа технологияләр әдәбият-сәнгатьне яшәтүдә, ишәйтүдә моңарчы беркайчан күрелмәгән мөмкинлекләр ача. Базар, табыш өстенә табыш ату максатларын алга сөрәп, нәкъ Корьондә әйтелгәнчә, кешене «шайтан коткысына — нәфес коткысына» кертә...

Әдәбият елына аяк басканда, берничә милли зыялыбызның Илбашына: «Тәңречелек — безнең хак динебез, милләтебез үссен дिसәк, тәңречелеккә кайтыйк, Ислам дине гарәпләрнең үзләренә калсын», — дигән мөрәҗҗәгать белән чыгуы чын-чынлап сискәндереп җибәрдә... Бу инде акчаның очсызлануы гына түгел. Бу — хак динебезгә, рухиятебезгә кизәнү... Бу әдипләребезне дә, әдәбият сөючеләребезне дә уйландырыр, шәт.

Кешелек тарихын үзенең яратылышыннан алып бүгенгәчә һәм бүгеннән алып мәңгелеккә кадер тәфсилләп биргән китапларның китабы «Корьон»не инкяр итүдән чикләнү өчен, үзеңне зыялы дип исәпләү генә җитми, иманлы булу да кирәк шул.

Табигый сайланыш —

катгый канун:

Ташлама юк, юк бер искәрмә.

Тарихында килеп киткәннәр күп —

Тарихта урын юк хисләргә.

Килү-китүләрнең сәбәбендә

Гыйбрәтләнеп сабак алырлык.

Бербөтенлек — Хакның таләбендә —

Һәлакәттән саклап калырлык.

Һәлакәтән саклап кала алган —

Бөгелсә дә, сынмас, тураер.

Бүленсә дә, кабат якынаер —

Туганнарын җыеп зураер.

Рухи берлек аркадашлык итәр,

Иңнәрәң куеп иңнәрән.

Бердәм өммәт даны ерак китәр

Сындырып җаһиллек җилләрен.

Тарихында килеп киткәннәр күп,

Гыйбрәтләнеп тагы ни әйтим?

Өммәтеннән көч-көдрәт алыр да

Тураеп ук басар милләтем!!!

Узган Мәдәният елы «Казан утлары» журналы өчен үз тарафдарларын, үз авторларын, үз укучыларын барлау елы да булды. Журналыбызның укучылар даирәсе туры мәгънәсендә «мәгарифче»ләр исәбенә артты... Ел дәвамында республикабызның дистәләрдә мәктәбе, махсус урта һәм югары уку йортларында очрашуларда без укучылар һәм укытучылар, студентлар һәм галимнәр белән бердәм рухи кырыбызны сугару, үзгә хезмәттәшлек итү турында килештек. Россия буенча татар теле һәм әдәбияты укытучыларының ТР Мәгариф һәм фән министрлыгы һәм Бөтендөнья татар конгрессы башкарма комитеты тарафыннан уздырылган Казандагы форумы бу кырыбызны тагын да киңәйтте...

«Казан утлары» Яңа елны йөзләрдә яңа укучылары белән башлап җибәрә. Без, килешкәнчә, журналыбыз битләрендә аларның ихтыяҗларына, югары таләпләренә туры килердәй әсәрләр генә тәкъдим итәчәкбез...

Яңа 2015 ел — халкыбызның Бөек Ватан сугышында Җиңүенә 70 ел тулу елы... Бу — Тарихыбызның иң фаҗигале еллары... Татар язучылары, шагыйрьләре ул вакыйгаларның тере шаһитлары булдылар... Шуңа күрә дә аларның каләмнәре окоп дөреслеген язды. Безнең журналыбыз Бөек Җиңү елъязмасын үз укучыларына роман, повесть, поэма, нәсерләр аша да, документлар, хатлар аша да җиткерер.

2015 елда — Башкалалық Казанга нигез салынуга 1010 ел тула. Әле кайчан гына аның 1000 еллыгын билгеләп үткән идек. Шул көннән Башкалалық һәм халкыбызның ор-яңа тарихы языла башлады. «Казан утлары» халкыбызның ор-яңа тарихының сыналган елъязмачысы булачагына ышандырасыбыз килә сезне, укучыларыбыз!!!

Яңа ел безне тагын да бердәмрәк итсен. Бергә булайык, бергәйле булайык!

Илфак ИБРАҖИМОВ

Хисам
Камалов

ЯҢА ШӘҖҖРДӘ

БӘЯН

Икесе дә үзләре теләп яна төзелешкә килделәр. Гөлгенә бала булдырырга теләми әле, берәз үзәбез яшәп калыйк, ди, чүпрәккә, мәшәкаткә батарга өлгерербез, дип һаман суза. Ул да хаклыдыр, чөнки әле аларның үз «куышлары» юк, кеше катында, кеше күзенә карап яшәү икесенен дә горурлыгын бик нык ашый, изә иде. Ичмаса, квартир тизрәк алырбыз, дигән өмет белән алар Чаллыга килделәр. Икесе ике торакка урнаштылар. Вагонга икесе бергә керергә бик өметләнгәннәр иде, салкын булса да икен бергә торсан ялкын булып, диешкәннәр иде, андый вагон да балалары булганнарга гына тәти икән әле.

Берничә көннән Нәфис Гөлгенәне сагына, тели башлады. Гөлгенә аның дәртенә бик чик куеп кына, үзенен сроклары буенча гына якын китерә иде. Мәнә Гөлгенә янына яткыра торган алтын вакыт жигте дә үтте, тагын киелп жигте. Нәфис төннәрен тынгысыз йоклый башлады. Көндөз ул Гөлгенәне күрә, кичен ашханәдә бергә ашыйлар, кайчак торакка кайтып, сөйләшеп утыралар, әмма шуннан ары берни дә эшләп булмый иде... Жәй булса жаен табар иден инде, хәзер кыш. Биредә Гөлгенә караватына икәү ятып бервакыт төн кунганнар иде, бүлмәдәш кызлар тавыш чыгардылар, икенчесендә комендантка барып әйткәннәр. Комендант бик усал, дөтчә хатын күтәрелеп бөрелеп Нәфискә ябышты. Теле өненне ярыр, карангылар, валлаһи. Нәфис чак кына «ычкынып» китми түзеп калды, шул тикле жанга тияргә, кимсәтергә тырышты теге дөтчә. Ирләргә бик әшәке үчле нәрсә икәнә алла каян күренеп тора иде.

Мәнә алар урамга чыктылар да бер-берсенә сыенып басып торалар. Нәфис борсаланса, нишләргә белми, дәртенә буылып, хатынын кочаклый, ләкин аның белән генә канәгатьлек килми иде.

— Гөлгенә, берәр жаен тап инде үзең? — дип ялвара ул.

— Карале, нишләптим инде мин сине? — ди Гөлгенә салмак кына. Ул алай ук дөртлө түтөл, кара сабырлы, ир-атсыз да тора ала, ир төме әле аңа йөгәрмәгән. Нәфиснен аның салкынлыгына ачуы килә, теңләрен шыгырдата, йодрыкларын йомармый.

— Бүлмәдәш кызлар белән сөйләш, жайла шунда.

— Ничек? Алар күбесе кыз кешеләр, хатыннарны аңлаймыни? Аннары саф булып кыланулары чиктән ашкан.

— Кем баш соң сезнең бүлмәдә, кемнең сүзен ныграк тынлылар диюем?

Теләсә нинди коллективта рәсми булмаган бер баш кеше калкып чыгучан. Чөнки кешеләр акыллары, тормыш тәҗрибәләре белән тигез түгел. Бергә-бер бүлмәдә берничә кеше жылып тора башлагач, кемнең ничек икәнә бик тиз беләнә. Кемнең «түшәмә» биек, кемнеке тәбәнәк? Кемдер акыл ягыннан, тәҗрибәсе, чослыгы ягыннан бүтәннәрдән өстен. Үзеннән-үзе шулай килеп чыга: бүтәннәр аның сүзен тынлаучанга әверелә. Ул «башлы»ның сүзләре, киңәшләре дәрәска чыкса, аның авторитеты бермә-бер артып, кагылгысыз булып китә инде. Коллектив аның сүзен тыңлап, төрлө эшләргә бара ала. Нәфис шуны истә тотып әйткән иде.

— Бездә һәркем үзенә баш, һәркемнең үз флагы бар, беләсенме? — Гөлгенә шаркылдап көлеп жибәрде.

— Ничек инде флагы бар?— Нәфис анлап житкәрмәде, аның көлүен ошатмады, юк, Гөлгенә минем дәртне анламый дигән уй-елан кинәт миен чагып китте.

— Флаг нәрсәне белгертә соң?

— Укыганың юкмыни? — Флаг булса, дәүләт була.

— Соң шуннан?— Нәфиснең анлап житмәве тавышыннан аңлашылды.

— Дәүләт үзе мөстәкыйль була, беркемгә дә гозере төшми торган. Бездә дә кызлар шулай, барысы да хәтәр гыйффәтлеләр инде...

Кая куярга белмәгән көчле дәрттән Нәфискә дөнья тар булып тоела башлый.

Нәфис ташчы. Ләкин бригадала эш бер дә йөрәгенә ятмый әле. Идарә мөдире дә әллә нинди арка сөяксезрәк кеше, ахры. Килә дә кычкырына, ташчыларны стена салудан алып, чүп-чар эшкә куша. Чөнки кирпич, измә өзмәс килеп торуну тәэмин итә алмый.

— Без ташчылар, бүтән эшкә бармыйбыз, чүп-чарны подсобниклар да жыя ала. Ә монда стена салучылар...

— Кем ул без?— дип элөп алды начальник. — Син әллә Николай икенчеме, ул үзен «без» дип әйтә торган булган. Син, Мәмәшев үз исемнән генә сөйлә. Син бармасаң, бүтәннәр барыр.

— Без дә бармыйбыз,— диде ташчылар.

— Ә сез Мәмәшевне тынлысызмы? Ярар, нәрәт япканда барыбер минем янга киләчәксез.

— Ярар, куркытма, Сәлим Григорьевич,— дип бик тыныч, килешүчән итеп әйтә Нәфис ана карап.

Теге йөзен читкә бора, күренеп тора, килешәсе килми. Ләкин Сәлим Григорьевич үзе дә нәрсәдер сизеп ала, үз кул астындагылар белән болай сөйләшсәргә ярамаганын, үзенә хаклы ук түгеллеген эчтән аңлый кебек ул, әмма сер бирергә теләми, начальник булып каласы килә, юкса, бик басымчак итеп бетерәләр, малайсыта башлыйлар.

— Бүтәнгә генә эшләп торыгыз инде,— дип ялынган тавыш белән ялвара ул үзенәң бая каты бәрелүенә үкенгән кебек һәм үзенә-үзе кимсенгән кебек китеп бара.

Эшчеләр, әлбәттә, тынлылар, яхшылап әйткәнне кемнең әле кире кага алганы бар? Эшлиләр. Әмма икенче көнне дә кирпич китереп житкәрмиләр. Тагын юк-бар эш белән көн үтә. Прораб Дьяков килә, ипләп кенә аңлата, ярар, без Сәлим Григорьевич белән килештек. Нәрәттә сезне кимсетмәбез, эшләгез инде. Эшче тагын сүз тынлый.

Аннары Нәфиснең эчен тагын шул тырный: прораб көн дә нәрсә эшләнгәнне башкалардан сорап язып утыра, үзе өстәл артыннан чыкмый. Ә йлкаулар тик утырсалар да эшләдем дип яздыралар. Нишләргә? Моңы Сәлим Григорьевич үзе

дә белеп тора. Нәфис шул хакта прорабка әйтте, теге каршы бер сүз дәшмәде, әмма Сәлим Григорьевичка житкәргән. Нәфис үз өстенә бала көтеп йөргәндә, аны бригадир итеп күтәреп куйдылар. Нәрсә бу? Нәфис нәрсә уйларга белмәде, сөенде дә, коенде дә. Әмма тотынса ул эшнә ихлас белән генә башкара инде. Бригаданы берәз «кысарга» мәжбүр булды. Сонга калуны, эштән иртә китүне бетерде, измә килсә, шуны кирпечкә салып бетермичә объекттан китмиләр иде. Әмма нәрәт тутыру системасы шул көе кала килде.

Беркөнне әйбәт кенә эшләп ятканда, кранчы ара плитәсен биргәндә Тимкинның аягына төште һәм шактый каты яралады. Ул «ах-вах» килеп этаж баскычы мәйданында ята. Нәфис, телефонга дип баскычтан шап-шоп йөгереп аска төшеп барганда, подъездга Сәлим Григорьевич үзе килеп керде.

— Ни хәл, нәрсә булды?—дип тыны-өне калмаган Нәфисне туктатты ул.

— Юк, ашыгыч ярдәм кирәкмәс, өйдә генә ятсын, ярасы нык түгелдер ич,— диде һәм Нәфискә карады.

— Берәз сыдырып киткән, әмма сөяге исән-сау.

Нәфис ана карап тора, ашыгыч ярдәм нигә кирәк түгеллеген аңларга теләп. Шул арада Сәлим Григорьевич үзенең шофёрына кычкырды. Теге шунда ук тугры эттәй атылып килеп тә житте.

— Әйдә, анда Тимкин аягын имгәткән, күтәреп машинана сал да, торака илтәп куй. Мин жәяү генә кайтырмын,— диде ул баскычтан жәһәт-жәһәт өскә таба атлап.

Тимкинның машинага чыгарып утырттылар. Ул үзе дә врач-мазар турында сүз кузгатмады.

— Ин элек больницага барыгыз, шунда бәйләтегез, каратыгыз, аннары өенә илтәп куярсыз,— дип әйтеп калды Сәлим Григорьевич.

Алар киткәч:

— Тимкин травмасы хакында акт язып тормадың,— диде Сәлим Григорьевич Нәфискә таба төбәлеп. Аның кечкенә соргылт күзләре ничектер аксыл керфекләре белән «тал пәсиен» хәтерләтте.

— Нигә алай дисез?

— Нигә, нигә? Әнә бригадadan сора, әллә айдан төштенме?

— Акт төземичә ничек акча алсын ул?

— Акт төзесән, травма өчен премияне кисәчәкләр. Бер кеше өчен бригада каза күрә, белденме?

— Ә ул больничный листок алса?

— Мин ана алмаса әйттем, ишетмәденмени? Өйдә генә ятсын, ә нәрәтне ана да тутыр, эшләгән кебек зарплата алыр, аңладыммы?

Ул Нәфиснең һаман нидер аңларга тырышудан жыерылган мангаена карап алды һәм башы тиз эшләми икән моның дип уйлап куйды. Ана шулай уйлау рәхәтрәк иде.

— Мин риза, рас сез кушкач,— диде Нәфис, бу эшнәң ничегрәк буласын башыннан үткәреп алгач.

Сәлим Григорьевич китте. Нәфис нәрәтләргә «телдән тутыру» булганда Тимкин эшләмәсә дә эшләде дип язү әллә ни гайре табигый эш түгел инде дип уйлап, үзен тынычландырды.

Кичен Гөлгенә янына керде. Тулай торақ кызлары аны чытык чырай белән каршыладылар, карашлары эналә иде. Озак тора алмады, Гөлгенә белән чыгып киттеләр. Тышта суык, йорделәр-йорделәр дә, бер подъездга кереп жылынып тордылар. Гөлгенә ничектер Нәфистән суына барган шикелле тоела иде. Тотасы

килгән жирен тоттырмый, үбүе дә әллә ничек мәжбүриятне үтәгән шикелле генә тоела. Инде алар ир белән хатын булып тордылар, хәзер исә Гөлгенә үзен кыз чагындагы кебек итеп тотарга тырыша, гүя ул Нәфис хатыны түгел, гүя Нәфиснен ана бернинди хақы юк. Гөлгенә үзен кызлар кебек тоткан була, базарын күтәрә.

— Нәрсә син кыланган буласын, кызларынның гыйффәтле булып маташуы сина да йоктымы әллә?

— Белмәсән, кем арбасына утырсан, шуның жырын жырлыйсын, диләрме?

— Минем арбадан кайчан төштән соң әле?

— Белмим,— дип серле итеп көлә Гөлгенә, Нәфис дәртеннән тулышып, нишләргә белмичә, аның тирәсендә бөтерелә, дәртен текәндерә алмаганга чиксез ачуы килә анын.

— Карале, мин сина гел кирәк түгелмен икән?

— Нигә алай дисен?

— Соң бит син мине бар дип тә белмисең? Анламыйсың син мине, менә шул.

— Юк, туктале, алай дияргә нинди нигезен бар?

— Таш та таш, син дә таш, минем хатын булсан, бергә йокларга ичмаса берәр әмәл табар иден?

— Нигә, бергә йоклау гынамыни соң семьяны тотып тора, таркатмый? Анламыйм?

— Анламыйсың шул. Ир кадерен, ир татын белмисең син. Сугыш чорында яшәтәсе бар сине.

— Белмисең дип, синең аягына егылыммыни инде?

— Юк, андый начарлык һич кирәк түгел,— диде Нәфис ялгыш кычкырышып китмик дип куркып.

Менә бит бергә йоклаган чагында Гөлгенә бик назлы, әйбәт, кайнар иде. Сүзен сөйләп бетерә алмый торган иде, ә хәзер бөтенләй алыштырган шикелле. Нәфис боегып, кимсенеп башын түбән ия, Гөлгенә моны сизә һәм чын күнелдән кайгырган кебек әйтә:

— Соң нишлим инде, бер кыз да сүзне тыңламый: ул кергәч бер 20 минутка чыгып торсагыз иде дип үтенгән идем, көлделәр генә.

— Алай турыдан әйтәләрме аны, юләр. Мин инде хәзер анда барырга да оялам.

— Ә мин синең күзләре белән ашый торган бүлмәдәшләрең янына бүтән аяк басмыйм. Беркөнне дә нәрсәдер төрттереп-төрттереп сәйләштеләр, оятсызлар.

Тимкин терелеп эшкә чыкты. Өйләдән соң конторга акча алырга килде.

Эмма баш бухгалтер бирмәгән. Тимкин, ачуланып, Мәмәшев янына кайтты.

Ул нәрәтне тутырмаган дип исәпләгән иде.

— Мәмәш, нәрсә минем белән тычканлы-мәчеле уйныйсың?— диде ул ачуланып. Аның кара төрткеле йөзе ямьсезләнеп, дорфаланып китте.

— Нинди мәче, нинди тычкан?

— Син мәче, ә мин синең тешләреңә капкан тычкан,— диде Тимкин.

Эмма Нәфиснең берни анламаганы йөзеннән күренеп тора иде. Шуңа күрә эшнен асылын бер сүз белән әйтте.

— Мина акча түләмәделәр.

— Ничек түләмәделәр? — Шулай диген, нигә баядан бирле күлгәләп торасың? Мин нәрәтләрне сина да тутырып бирдем.

— Бюллетень алмасаң дип үзегез әйттегез бит.

— Мин хәзер конторга барам, төбенә тоз салып киләм,— диде Нәфис һәм

кирпеч тезә торган рәтен почмакка кадәр салып китерде дә, мастерогын куйды. Почмакны өяргә ул тәҗрибәлә бер ташчыны бастырды. Үзе сумкасын ачып, ниндилер кәгазьләр алды.

Өйлә житкән иде инде. Ул конторга керде. Керү унаена Сәлим Григорьевич бүлмәсенә үтте.

— Нигә Тимкинга акча түләмисез, Сәлим Григорьевич— дип юаш кына, таеплә шикелле генә мөрәҗғәтә итте ул кул кысышып исәнләшкәч.

— Ничек инде эшләмәгән кешегә түләргә? Нинди статья буенча түләргә?

— Соң бит үзегез әйттегез, Сәлим Григорьевич.

— Мин әйтермен дә кайтырмын да, минем телгә басма син, яме.

Анын йөзе кинәт кырысланып, елмаю сызыклары кинәт юкка чыкты. Бөтенләй башка бер йөз шикелле үзгәреп калды. Елмайган йөзе белән кырысланган йөзе арасында аерма зур иде, аны танымаслык дәрәҗәдә үзгәртте, гүя синен каршында бүтән кеше пәйда булган кебек иде.

Мәмәшев нәрсә әйтергә белми аптырап калды.

— Ярар, бригадалан жыеп түләребез,— диде ул Сәлимнен кырыс, сызыклары турыланган һәм болытланган йөзенә карап. Аннары куен кесәсеннән бер кәгазь чыгарып, начальникка сузды.

— Ә менә бу нәрәтне сез түләрсезме?

Сәлим Григорьевич игътибарсыз гына кәгазьне алды да укыды, аннары тирән итеп сулады, анын калын жылкаләре селкенеп куйды. Мәмәшев исә, бу шайтан эшине сизде ахыры, дип курка да башлады.

— Прораб, бригадир кул куйган, әлбәттә, түләнә бу нәрәт,— диде ул шулай ук әлләни исе китмәгән шикелле генә. Әмма анын кинәт нәрсәдер эчтән уйлаганлыгы беленеп калды. Мәмәшев кәгазьне алырга үрелде, ләкин начальникнын агач тамыры кебек кулы кәгазь өстенә ятты.

Мәмәшев чыкканда аны иптәшләре көтеп торалар иде.

— Ну, түлиме, юкмы?— диде кемдер.

— Ярар, йөрмәгез дә, ачка үлмәм әле,— дип калган булды Тимкин. Ул үзе бик әйбәт кеше, шуна күрә Нәфис анын өчен тартышып йөргән көне.

— Барыбер, юрист аша алам мин ул акчаны,— диде ул Тимкинга карап.

Теге кулын селтәде.

— Сәлим Григорьевич ниндилер кара шәхес, ахры,— диде берсе.

— Ярар, Тимкин, кайгырма, бер җае чыгар әле,— дип юатты Нәфис егетне. Тегенә исә янак асты ничектер тартылып килеп, бүлтәймәләнәп тора, ачудан тешен кыскан кеше шикелле иде.

— Хатын-кыз кебек әйткән сүзендә тормый, нинди баш инде ул?— дип ризасызлыгын әйтте икенчесе.

Ике көн үтте. Мәмәшев трестка барырга һәм Тимкинның акчасын юллап алырга жай эзләп баш вата иде. Бер дә буш ара тими. Бүтән тагын булмады, дип үкенеп, эш беткәч иптәшләре белән китеп барганда, контор мөдиренң машинисткасы каршыларына килеп чыкты. Ул һәрчак чалбар киеп, буянып-ясынып кына йөрүче кыз иде. Ана барысы да шатланып карады.

— Әй, тамгалы атом, нишләп йөрисен? — дип шаяртты бер егет.

— Син нәрсә, миңа беркемнен дә тамга салганы юк әле,— диде кыз елмаеп, анын тәйнәп куйган кызыл бант кебек калын иреннәре турсаеп калды.

— Тимкин, акча алырга бар?— диде ул аны танып алып.

— Нинди акча тагын?

— Травма өчен диме шунда? Әйдә, травматик,— дип күнелләнәп китте кыз.

— Миңа да акча юкмы анда?— дип юри шаяртты Нәфис.

— Ә-ә,— диде кыз, нәрсәдер хәтерләргә тырышып бер бармагын кашына китереп төртеп торды. Анын кулы гажәп матур иде. — Ниндилер приказ яздым мин сезнең фамилия белән, чын.

— Приказ?— дип шаккатты Нәфис, анын йөзенә борчу бәрәп чыкты. — Ни турында икәнән хәтерләмисезмени?

— Исемнән чыккан шул,— диде кыз елмаеп. Хәер, мондый чибәр кызларнын хәтере начар була инде. Тик шулай да аларны матурлыклары өчен гафу итәләр.

Нәфис теге үзе бер көн Сәлим Григорьевичка биргән нәрәт турында уйлады, ул аны миңа каршы документ итеп кулланачак, анын кулына биреп калдыруына хәзер үкенеп бетә алмады. Ул нәрәт бер дә булмаган эшләргә теркәгән иде. Жир эшендә, әйтик, канау казу бар, ярым канау казу бар. Канау казу булса, кеше биеклегә итеп казу исәпләнә, ярым канау ул — тубыктан гына бер чокыр шунда. Ярымканауны канау дип язып, нәрәт белән күп акча каерырга була. Сәлим Григорьевич моны бик беләп бетерми, кайвакыт шунардан файдаланалар. Әлегә нәрәтенә кул куйдырып, Нәфис аны акылга утыртмакчы булган иде. Әмма менә үзенә каршы хөкем актына гына әйләнде бит. Күп белдекле булып йөрсәң, шулай була ул. Алсалар, синең акчанны алалармыни? Мөдир үзе белә торгандыр әле. Хәзер ул минем квартир чиратын да артка чигендерәчәк инде. Юк, ник мин үзем утырган ботакка үзем балта чабам икән? Әнә Гөлгенә дә шуңа күрә миннән суынып бара. Күрә бит ул минем үземә берни дә казганып ала алмаганы? Шулай ук шомга гына жылы урынга үрмәләгәннәргә дә күрә. Алар астан гына эш йөртеп, фатирны да әллә кай арада алып куялар, без монда коммунизм тәзизбәз дип көн янып, төн янып тау чаклы өмет белән эшләп йөргәндә, алар яна квартирга күчәләр дә куялар. Каласын кызыл өметен белән авызынны ачып. Өметен чәлпәрәмә килә. Аннан тагын өметне терелткән буласың, тагын көнә-төнә казганасың, өмет тә зурая, тагын тау чаклы өмет белән алгысынып эшли башлайсың. Янасын, көясен, булсын инде дип тырышасың, тир түгәсен. Дөреслек ул барыбер жипеп чыгар, шаһлыкны үз кулына алып, миңа да квартир булып дип өметенне сүндерми көйрәтеп йөрисен. Шунда кинәт... син исемлектән тагын төшәп калганың... Бер ялагай, тәлинкә ялаучы яна квартирга кереп тә утырган. Дөреслегенне кочаклап, тагын тулай торакта каласың. Кочакта «дөреслек» күбәйгән саен, Гөлгенәгә анда урын тарая, ул бөтенләй кочакка якин килмәс була: тор үзеннән дөреслеген белән, әгәр ул сиңа хатыныннан да кадерлерәк икән.

— Син инде туры Тукай булып йөрисен дә, коры каласың,— дип әйтте ана Гөлгенә үпкәләп.

Ул хаклы инде, күпме болай аерым яшәргә мөмкин? Арага әллә нинди тау өелә бара, субүләр пәйда була бара шикелле. Без икәү бергә яшәп кенә ул «тауны» бетереп, бозланьрга ирек бирмәгәнбәз, ахрысы. Әнә бит хәзер Гөлгенә гел үзгәрәп бара, әйтерсен дә ул минем хатыным булмаган, түгел дә кебек. Тот та янадан өйлән үзенә, барысын да янадан башла... Юк, болай булмый... Сәлим Григорьевич белән ничек тә урта тел табарга кирәк. Әйбәт кеше бугай ул, әмма үзе мөстәкыйль генә фикер йөртәргә, карар кабул итәргә куәсе жипеп бетми. Ярар, ана каршы барырга ярамый, бу миңа бер сабак булсын! Әгәр «нәрәтем»не, ачуга алып, миңа каршы кулланмаса, ак тәүбә, кара тәүбә, бүтән ана үзери генә барачакмын. Әгәр дә ул «нәрәт» миңе аяктан егыл ташласа, бу төзелештән бөтенләй китәм. Гөлгенәгә дә шулай әйтәм. Чөнки егылган жирдән торып кеше рәтенә басу өчен минимум өч-дүрт ел кирәк, анысы факт. Квартир турында сүз дә булуы мөмкин түгел...

Нәфис шулай уйланып барды.

Тимкин теге кыз белән шаян сөйләшеп, тел тегермәнән тарттырды:

— Хәзер акча алам, клубка тансыга барабызмы?— диде ул киртләч-очлы ак теһләрән күрсәтеп. Анын теһләрә тигез булмаса да, шикәр кебек ак иде. Кыз бантик кебек калын иренен кыймылдатып куйды, ниндидер кинаяне белгертәсе килде анын: кызганунымы, әллә горуланунымы, анысын Тимкин төшенә алмады.

— Әллә бүтәннәр өстенә бастыммы?— дип аптырады ул. Анын тавышы шаянлыгын жуйган иде инде.

— Бастың,— диде кыз оялган шикелле тавыш белән.

— Анлашыла, әллә ярәшкән киявенме?

— Әйе.

— Баштук әйтәләр аны. Анлашыла,— диде Тимкин юл буге сандугач шикелле сайравына унайсызланган кебек. Аннары житди рәвештә әйтеп куйды:

— Мин әле камыт кияргә ашыкмыйм.

— Өйләнү камыт киюмени?— диде кыз көлгән кебек итеп.

— Ә нәрсә булсын тагын? Менә жигелеп кара әле, белерсен.

— Әллә синен жигелеп караганын бармы?

— Юк та...— дип нидер әйтеп бетермәде ул.

— Егетләр башта шулай диләр, ә үзләре ничек камыт кигәннәрән сизми дә калалар.

— Кызлардан инде, кызлардан...

— Үзегез теләп килгәч, кызлар камытны кигертә инде.

— Телисен дә аны, теләмисен дә, шайтан белсен,— диде Тимкин аптыраган тавыш белән.

— Теләмәгәнгә көчләп кидермиләр,— диде кыз һаман теле ачылып. Бу сөйләшү ана кызык иде бугай.

— Кызларда көч, алар кичерә белә...

— Ә синен киясен килми, үзен кызларга кармак салырга оста?

— Сөяксез тел сөйләнә инде. Камыт киясе килми, әлбәттә, әмма шул камыттан башка да яшәп булмас ахры.

— Менә-менә шул-шул,— дип кыз йомшак кына көлеп куйды.

Алар конторга килеп життеләр. Анда игъланнар тактасында: Мәмәшев өч участок мастеры итеп билгеләнә, дигән приказ эленеп тора иде. Нәфис нәрсә дип уйларга да белмәде, бөтенләй көткәннен киресе килеп чыкты бит.

Шуннан ул мастер булып эшли башлады. Әмма башта иптәшләр алдында бик унайсыз булды. Алар Сәлим Григорьевичны төп башына утыртырга «заговор» корып йөргәннәр иде бит, кинәт кенә Нәфисне күтөрөп куйгач, иптәшләрнен Нәфис безне саткандыр дип уйлаулары бар иде. Чын уйлаганнардыр да: безнең серне алып очен генә йөргән икән сырпаланып, яклаган булып, дигән фикерләр башларына килми калмагандыр. Нәфиснең үзенә дә бик читен иде. Нишләргә? Аптыраулы, эчке уйлы карашларын сизенә ул. Алар үзләре өстенә ниндидер бала көткәнрәк шикелле карыйлар, элеккеге ышанып карау ничектер тоныкланган, арага нәрсәдер керткән, шикме, көнчелек угымы? Сөйләшкәндә ниндидер салкынлык килеп бәрелә. Эштә берәр тәнбиһ ясасан да ничектер шыгырдый-шыгырдый гына тынлылар, канәгать түгел икәнлекләре сизеләп-сизеләп китә.

— Егетләр, әйдәгез, эштән соң бу чүпләрне тазартып ташлыык әле, бездән соң килгәннәр каргамасын,—дип әйтте Нәфис бер көнне. Әмма берсе дә

элекке кебек, урыныннан кубып, эшкә атылмады; каядыр читкә караган булып мыгырдандылар; кайсы ишетмәмешкә салынды, кайсы хәйләкәре шунда ук риза булып сөйләнде. Әмма бары сүз өчен генә икәнә күзенә дулкыныннан беленеп тора иде. Ярар, дигән була ул, ярарның башы авыртмый, мен тапкыр риза була, әмма бер тапкыр да эшләп карамый үзе, синен күз алдында шулай итә ул, ә күз артында бөтенләй икенче була. Һе, эшләргән, тот, дип әйтә ул Нәфис киткәч, эш дуракларны ярата, ә мин, шөкер, әле алай ук төшөп калганнардан түгел! Хәзер алар миннән үч алырга да күп сорамаслар, дип коты чыга Нәфиснен. Менә бер яхшынын бер начары бар, дигән әйбер шушы була торгандыр инде.

Бу хакта Гөлгенә белән кинәште Нәфис. Ни әйтсән дә, иң якын кешен мондый очракта хатын булып кала икән шул. Гәрчә ул синнән шулай ук ерагая барса да, барыбер аның белән сер бүлешмичә булмый икән. Дөнья, кешеләр катлаулы — бер үзәң генә ерып бара алмыйсың.

— Әйдә, бер иптәшләренне жыеп утырыйк, синен дәрәжәне юу да булып, — диде Гөлгенә.

Нәфис һич көтмәгән иде мондый акыллы сүзгә, берәз башын эшләтеп алды да, риза булды.

— Ләкин кайда жыелырга? Бездә мөмкин түгел, комендант бик җенле кеше.

— Мин кызлар белән сөйләшеп карыйм, — диде Гөлгенә, ничектер канәгать рәвештә.

Нәфис ана карады һәм кинәт күнелә нечкәрәп куйды, ул Гөлгенәгә җәлләгән сыман хис кичереп алды.

— Ахры син дә бик арыйсың? — дип аның иненнән тотты.

— Һаман сызым, расчәт белән утырыла. Казаннан килгән геодезик карталарга күп кенә төзәтмәләр кертергә туры килә шул.

— Урынга да чыккалайсыңмыни?

— Бүген дә Түбән Кама ягында жир борауладылар, мин керн алырга бардым.

— Нәчәлник ничек соң? Хәзер бик бәйләнмиме?

— Тыныч әле бу арада, миннән бүтәннәргә күчте.

— Чират кайчан җитәр, дигән.

Нәфис көлеп жибәрде. Гөлгенәгә кочаклап алды да бер янагын битенә терәп торды. Бүген Гөлгенә ничектер бик әйбәт иде, жайга гына ятып тора, күнелне эртерлек итеп сөйләшә. Иреннәре арасыннан чыккан сүзләр гамьле, жылы, элеккечә кар йомарлыгы кебек салкын түгел иде.

— Бирегә килгәнгә үкенмисеңме? — дип сорыйсы итте тагын Нәфис.

Иркә кыз булып эшкә күнекми генә үскәнгә, хәзер Гөлгенәгә шактый авырга туры киләдер дип исәпли иде ул.

— Әллә? Кайда да бер кояш түгелмени?

— Биредә сина кояш житеп бетми шул, — дип Нәфис аны кочагына кысты, озак кына жибәрми торды...

Кызлар бүлмәсендә дә, ирләр торагында да жыелып утыру мөмкин булмады. Тимкин белән Мәмрәев иске шәһәрдә частныйда торалар иде, шунда жыелдылар. Менә кайчан Гөлгенә үзен чын хужа итеп тойды. Барысына да житәкчелек итте, ир-атка боерык бирүдән ул чын рәхәт таба иде. Аңа барысы да буйсына, аны тыңламай булдыра алмыйлар иде.

Тагын шунысы да бар: биредә яна шәһәрдә арагы сатмыйлар иде. Гөлгенә барыбер юнәтте, ял көнне Минзәләгә барып, бер сумка тутырып алып кайтты.

Табында «Экстра»ларны күргәч, егетләргә дәрт керде, йөзләрендә жиде кояш нуры балкый башлады. Ә берәр рюмка салгач, тагын да жанланып киттеләр. Тәбәнәк буйлы, кырт кискән очлы борынлы Мәмрәев, кулларын уа-уа, өстәл астында аягын тыпырдата башлады.

— Безнен мастер дәрес кеше ул,— дип мактап куйды Тимкин да. Аның йөз шәраб тәсиреннән роза чәчәге кебек булып алсуланган иде.

— Без ул Сәлим Григорьевичне бер утыртабыз әле, чын,— дип сөйләп китте Мәмрәев.

Аның да чыбырткы бетчә баскан бите ничектер шомарып, матураеп киткән шикелле булды. «Жумба балыгы шикелле бик шоме ул, һич тотам дигәндә кулдан шуа да төшеп китә».

— Батенчукка әйтсәм, ул аның койрыгына басачак әле,— дип мактанды Янбишев. — Без Батенчук белән Братскида бергә булдук. Ул бер караудан кешене шәйләп ала.

— Әгәр заводны 1974 тә төзеп бетерсәк, автомобиль короле Форд партиягә керергә гариза язам, дигән, имеш.

— Әй, сөяксез тел ни сөйләмәс,— дип берсе кул селтәде.

— Булыр да, син алай дип әйтмә әле, парин. Америкада да, димәк, мондый темплар юк.

— Америка инде «тәрәккыятнен» ин югары ноктасына, апогеена житкән, хәзер алар шул ноктада ничегрәк тотынып тору ягын кайгырталар,— диде Нәфис. Каршы тошеп тә, хуплап та сүз әйтмәделәр, бу мәсьәләдә төтеннәре йорми иде ахрысы. Ләкин Мәмрәев урыныннан сикереп торды.

— Юк, юк, син дәрес әйтмисен, гөлием,— дип башын селкеде ул. Аның үзеннән бигрәк салган шәраб пары шулай сикереп торып каршы төшә иде шикелле. — Мин ул симереп котырылган кәбихләргә менә бу кулларым белән буып-буып ыргытыр идем. Алар безнең халне белми, гөлием, белми. Безгә сугыш күпме газап китергәнне, күз яшенен, түгелгән каннын чын бәһасен белмиләр. Аларнын бер бомбага тотуны, бер ачлыкны күргәннәре юк. Бу яктан алар тәрәккый иткән түгел, артта калган халык. Кайгынын, күз яшенен ни икәннен белмәсен әле кеше?! Кешеме ул шуннан сон? Мин күз яшенен ни икәннен, баланен нәрсә икәннен белмәүчене, гомумән, кешегә санамыйм. Шулай бит, Гөлгенә, әнә ул хатын-кыз кеше, нечкә күнел иясе әйтсен.

— Мин Мәмрәев сүзләренә кул куям,— диде Гөлгенә.

— Ә син кул куясыңмы, Тимкин? — дип рюмка тотты Мәмрәев. Эчәрдән элек тагын Янбишевкә таба борылып чәкештерергә сузды һәм тагын сорады:

— Янбишев, син дә кул куясыңмы?

— Куям, куям, ике кулымны да куям,— диде тегесе.

— Ике кулымны да куйма, берсе рюмка тотарга кирәк,— дип икенчесе шаяртты һәм дәррәү көлеп жибәрделәр. Шул көлү салюты астында рюмкаларны бушатып та куйдылар.

Мәмрәевнен башына китте, ахрысы, сөйләнергә тотынды.

— Бу йортны салып бетергәч, өйләнәм, Нәфис, менә күрерсез,— диде ул жетеләнгән күзләрен аңа төбәп. Аның карашында ничектер кызгану хисе уята торган чалым бар иде. Нәфис шуны күрәп алды һәм Мәмрәевнен әтисез үскәнлеген исенә төшерде.

— Эчкән саен әйтәсен инде син аны,— дип ирештергән кебек төрттерде Янбишев.

— Нигә, өйләнү кирәк инде,— дигән булды Гөлгенә. — Өйләнмәгән егет ул жирдә жымелмай калган көлтә кебек, әйе бит. Яңгыр астында әрәм-шәрәм булып, бөртеге коелып кына бетүе мөмкин, әйе бит?

Ул елмайды, аннары көлөп куйды, үзенен тырпаеп торган күкрәкләре өстеннән егетләрнең теләк тулы карашлары шуып узганны да тоймыйча калмады. Шуна күрә ана рәхәт иде.

— Кызлар шул көлтәне жыеп алалар да, гомер буге шуны сугып, шунын зернасы белән тукланып яшиләрме?

Егетләр тагын көлөргә тотынды.

— Сугалар, сугалар, хәтта саламын да калдырмыйлар,— диде Нәфис көлә-көлә, янәсә, ул өйләнгән кеше, белә, тәҗрибә уртаклаша.

— Сукмыйча яши алмыйлар инде алар,— диде Янбишев белдекле булып кыланып.

Әле үзенен «сугылып», «суктырып» караганы да юк, шулай да бергә эшләүчеләр сөйләгән сүзләрне сөйләүчән иде ул.

Мина булган кырын караулары шул бер энергия шикелле әйбер генә булгандыр, үзләрендә кайнап чыккан нәрсә түгелдер, юкса, хәзер кызгач чыгарырлар иде дигән фикер йөгереп узды Нәфиснең башыннан. Әмма энергия дә бик көчле нәрсә, аны да чут төймәсеннән төшерергә ярамый. Хәер, ник шул чаклы нечкәртәм әле: әллә карьерага омтыласым килә башладымы? Миндә югарыга үрләү сусыны кузгалдымы әллә? Менә ул сусынга бер калжа ыргыттылар — мастер итеп күтәрделәр, хәзер тагын бер калжага тәмгысын суза. Хәтта шул «калжа» өчен тартышырга әзер шикелле. Нәрсә бу? Ниндидер монарчы ана килеп карамаган яна тойгылар, яна ниятләр? Аны мастер итеп күтәргәч, Гөлгенәнән сөенгәнән күрсән, исең китәр! Нәфис үзен шул чакта гына дәрәжәгә күтәрелгән итеп сизде, эштә ул үзе һаман әүвәлгечә тыныч йөрдә, әүвәлгечә мөнәсәбәттә булды. Әмма әүвәлгечә булырга ярамаганлыгын ничектер сизенә башлаган иде. Каттый фикере генә юк иде. Гөлгенә аның сибеләп йөри торган ул уйларын урынына утыртты, рәткә кертте. Кул астындагылардан аз гына өстен куярга тиеш үзенне, юкса сине тынламаячаклар, дип тукуыды ул ана. Эшчеләре тынламаган житәкчене кем тотсын, кемгә кирәк ул? Чынлап та, кемгә кирәк? Анардан бернинди дә файда юк бит... Менә сиңа жымыйкый Гөлгенә.

Бу кичәнә дә ул уйлап чыгарды бит. Үз кул астындагыларның синнән ризасыз булулары да начар, диде ул. Ризасыз кеше бик хәтәр. Әйттик, микроб шикеллерәк. Ул үзенен ризасызлыгын бүтәннәргә дә йоктыра. Карасан, бер көн сиңең кул астындагылар барысы да сиңең белән эшләргә теләмибездә, дисәләр? Ризасызлар сиңең өстән югары түрәләргә йөри башлый һәм әкрәнләп югарыда сиңең хакта начар фикер урнаша. Нәчәлникләр бит сине шәхсән белми, шуна күрә кеше сүзенә таянырга мәжбүр була.

Ул арада шешәдәге сонгы эчемлекләр рюмкаларга салынып бетте. Мәмрәев тост әйтә башлады:

— Дуслык өчен,— диде ул,— дуслыктан да зур нәрсә юк!

— Әфәрин,— дип кычкырды Тимкин.

— Бездә һәркем бер-берсенә дус һәм туган,— дип кыстырды Янбишев.

— Тагын да салсаң, син Сталин өчен дә тост әйтә башларсың әле,— дип куйды Мәмрәев.

Мәмрәев алай мәгънәсез түгел инде, табыннан кузгалырга, һава сулап керергә тәкъдим ясады һәм үзе торып киёмнәре янына барды. Нәфис белән Гөлгенә шуны гына көтәләр иде. Ләкин кайсыдыр табыннан аерыласы килми маташканда, Мәмрәев:

— Әнә ир белән хатынның бураларында бер бөртек тә зерно калмаган, шуна күрә ашлык сугып аласылары бар, аңладыңмы?

— Кеше ашлык сукканда якын йөрмә, күзенә кылчык кереп, сукураеп калырсың,— лип өстәде Янбишев.

Тагын көлдөлөр, тегенен «кажасе» шунда жинелле һәм ул да киёмнәренә тотынды. Гөлгенә оялып бетте, савыт-саба жыештырып, ишетмәмешкә салышып йөрде. Нәфис исә аларга кушылып көлдө дә көлдө, шунардан бүтән чара юк иде. Ләкин егетләр мәңгелә иде. Бу темага сүзнә оятсызлыкка хәтлө житкермәделәр, югыйсә, һичбер кәеф тә калмаган буласы иде. Көтүнән дә чиге була икән шул...

Егетләр чыгып китүгә, Нәфис ишек биген элөп куйды. Гөлгенәне кулындагы савыт-сабасы белән кочаклап алды һәм караватка өстери башлады.

— Куйыйм инде, бер минут түзә аласыңмы?— диде ул пышылдап.

Аның эчкә бер рәхәтне алдан тоеп елмайганы матур булып чагылып калды. Ул савытларын куеп килгәндә, барча комачаулый торган нәрсәләрен салып ташлаган иде инде. Шунда ук караватка ауды... Берәздән ире:

— Ай үләм, үләм,— дип пышылдады һәм хатын аның кинәт мускуллары бушап, тулы капчык кебек авыраеп калганын тойды...

Тагын берәздән хатын ана чәй ясап бирде. Ире торып, ин элек ишек келәсен ычкындырды, ә хатын караватны әүвәлгечә эз калмаслык итеп жыйды. Аннары гына йөзләре чәчәк аткан, күтәрәнке кыяфәт белән чәй эчәргә тотындылар.

— Мин сина ошадыммы сон?— дип сорап куйды Гөлгенә иренә туры карарга оялып.

— Әйе, син әле һаман кичә ойләнгәндәгә кебек,— дип Нәфис тә ана карамыйча гына елмаеп куйды.

— Күрдөңме иптәшләренне,— диде Гөлгенә, чәен тәмләп шобырдатып,— барысының да күнелләре булды бит, ә?

— Кеше күнелә әздән генә тора инде.

— Сылтау кирәк шул.

— Эти әйтә торган иде аны: дуслыкны шәрәптән дә катырак ныгытучы нәрсә юк, дип. Менә торган саен эти сүзләре искә төшә бара.

— Эти-әни безгә акылны бушка бирә, ә без аны алмыйбыз, аннары бик күп көч, нервы сарыф иткәч кенә безгә шул акыл килә.

— Чынлап та шулай шул. Акчаң белән артык дус булсан, үз иткән дусларыңнан колак кагасын. Монысы да эти сүз.

— Син бит минем сүзнә тотканга шулай кәефләнеп утырасың.

— Әйе, Гөлгенә, чыннан да, молодец син,— диде Нәфис һәм яратып хатынының беләген тотып алды. — Торган саен матур ягын белән ачыла барасын син, чын.

— Хатын-кыз шулай булырга тиеш тә, һәрчак бер серле тартмасы ачылып торырга тиеш.

— Ну, инде анысы!— диде Нәфис. — Күпмәгә генә житә ул «серле тартмалар»?

— Гомер буена житәрлек! Менә хатын-кыз нинди бит ул! Ир-ат кына белеп житкерми аны. Кадерсезләп дәрәжәсен төшерергә тора...

Мастер булып эшли башлагач, Нәфис гел шуны тоя иде: ана бу эшне жайлап алып бару өчен берничә юл бар икән. Беренчедән, өстә торганнарның боерыгын гына үтәп тору, үзеннән бернинди инициатива күрсәтмичә генә башкару. Үз өстенә берни дә алмау. Аннары кайсы сине тыңламаган очракта көчлөп тыңлатырга, эшләтергә дә була. Әмма Нәфис өчен бу мөмкинлек файдалана торган булып чыкмады. Ниңә диярсез? Ул аның шәхси сыйфатларына туры килми иде, дөресрәге, ул кешене көчлөп эшләтә алу сәләтенә ия түгел. Менә шул. Табигать бирмәгәнне каян алсын инде!

Нәфискә иптәшләрен үз йогынтысына алу юлы белән тыңлатырга, эшләтергә

генә кала. Рас көчләп, катылыгын белән эшләтә алмыйсың икән, фәкать ничек тә тыңлату, килешү ысулы гына кала. Гөлгенә һаман тукуп тора: башта син өстәгеләр нәрсә кушса, шуны гына берсүзсез башкарып тор, үз сүзеннә әйтмә, каршы төшмә, ярарга тырыш, аларның ышанычын яула, ди. Аннары синен бер начар сыйфатын бар, Нәфис, диде ул беркөнне, син «кимсетелгән» кешене якларга ташланасың, ә бит ул кеше үзе гаепле була күп вакыт, нәчәлникләр түгел, син нәчәлникләргә пырлатасың, ә бу исә синен абруйы төшәрә генә. Артык демократизм синен авторитетны үтерә генә. Нәчәлство ул синнән-миннән күбрәк белә, кеше интересларын күбрәк кайгырта, шунын өчен Хозер Ильяс булып аның эшенә тыгылганны бер дә өнәми ул.

Бер көнне участка ыгы-зыгы купты, салына торган йортның почмагы дөрес түгел иде. Нивелир белән карыйлар: берәз эчкә кергән, кирпич саны һәм ятышы дөрес, әмма измә калыңрак киткән. Логарифм линейкасыннан чутлап карап чыгардылар, чынлап та, кыеклык күз алдында. Нәфисне белмәгән, анын кылын тартып карарга теләгән эшчеләр болар.

— Сүтеп, янадан өйдем, янадан кыек булды,— дип чәчри Шайтанов фамилияле украин егете. Күренеп тора, мастеры сынап карарга ашкыналар болар. Нәфиснең башында кинәт уйлар йөгәрешә башлады, бите кызарып китте. Тик каушамаска гына кирәк. Аның килчәк авторитеты менә шушы «почмактан» торачак икәннән бөтен тәне белән тойды ул. Артык сөйләшеп үзеннә очсызларга ярамый.

Ул берсүзсез генә килде дә, әле измәсе катып бетмәгән кирпичләргә алып-алып куя башлады. Шайтанов та иярде, ул да сүтә. Бер метр сүтеп, янадан турылап өя башладылар. Шайтанов Нәфискә измә ябышкан кирпич бирә, ә ул эндәшми генә аны читкә ыргыта, чиста кирпич алып сала. Тагын бир, тагын эндәшми генә ыргыта, измәне күбрәк сыласа, кирпич өстенә каты гына баса да, артыгы арадан бүселеп чыга, аны мастерок белән кырып ала да, яна кирпич өстенә чәпелдәтә һәм үзе бик тиз эшләргә тырыша, читкә бер дә карамый. Ташчылар, эшләрен куеп, тамаша кылып тора. Нәфис бөтен төнәндә керпә энәләре чәнчегән кебек карашларны жылкәсе белән тоеп тора. Мангаеннан тир агып кына сыната, шайтан алгыры. Нишләргә? Тирне сөртәргә ярамый, ярамый, ди ул үз-үзенә. Тир, күзенә агып төшеп ачыттыра, кайчак күз алмасын томалап куя. Кемдер аның хәленә керергә теләп, ташчыларга кычкырына:

— Нәрсә, аю биетәләр мәллә? Кара инде бу сакаллы сабыяларны, кирпич күргәнгез юкмы?! Фирка, измәне кабул ит, бушаган савытны эләктереп жибәр!

Үзеннән мактану мәкаме ычкынудан бик нык тыелып кына әйтте ул:

— Почмак кирпичен асылма жепкә кигезеп сал, шуннан үзеннән-үзе әйбәт килеп чыгар, — диде. Аннары кулын куляулыгына сөртеп, чалбарын берәз какты (артык чиста булып маташырга да ярамый, кешенә ачуын китерүе мөмкин), галстугын рәтләгән итте дә, сабуулашты...

Икенче вакыт алар янына килгәндә, ә аны бөтенләй башка йөз белән, кинәсез чырай белән каршыладылар. Рәхәт булып китте...

Бер көнне Сәлим Григорьевич чакыртты. Аның кин, мөлаем чыраена арыганлык күлгәсә яткан иде. Аның матур, үзенә тарта торган кыяфәте ничектер бүген таушалганрак, унганрак шикелле иде. Ул хатын-кыз күзә төшәрлек дөрес йөз сызыклы, зур, ихтыярлы иякле кеше — өнә белән үк кешегә тәэсир итәрдәй иде. Баш кеше, әлбәттә, шулай булырга тиештер инде. Төссез, өнсез, күнелгә бернинди эз сала алмасык кешене кем тыңласын, кем аның артынанна китсен соң? Тышкы кыяфәт зур нәрсә шул. Ин элек бүтәнгә үзеннән тышкы кыяфәт белән килеп керәсен...

Сәлим Григорьевич әйтте:

— Ярты еллык планны үти алмау куркынычы туды, мастер, әйдә, берәз шөшкенләргә кирәк?

— Куар урын юк, Сәлим Григорьевич, хәзер дә бик киеренке эшлибез. Әгәр тагын да тартсак, каян булса да өзелеп китүе бар.

Сәлим Григорьевич аны дипломатларча тынламый, үзенекен:

— Без анда главбух белән сөйләштек, саллы ғына премия бирергә булды. Шул йортны июнь азагына тапшырырга кирәк. Эшчеләргә вагъдә ит, менә премия исемлегә төзелгән, ал, — диде ул җитди тавыш белән.

Анын кыяфәте ничектер бик кайгылы, тынламыйча мөмкин булмастай җитди иде.

Нәфис исемлекне алып чыгып китте. Участокларда аңлатырга кирәк булып, дип ниятләде һәм тагын ниләр эшләргә зарурлыгын барлап барды. Кайберәүләргә икенче сменага да калырга туры килер. Кемнәр шыгырдамыйча ғына бу эшкә алына алып икән? Безнен бригадалан Тимкин, Мәмрәев, Янбишев һәм тагын берничә штукатурчы хатын-кызларны «вербовать» итәргә мөмкин. Ә бүтән участокларда ничек чыгарлар бу авралдан?

Уйлаганча ғына бармады... Нәфискә көн-төн чабарга, әрләшәргә, ялынырга, хәтта кайчак үз-үзенне түбәнсетеп булса да ялагайланырга туры килде. Аннары төнге сменага эшкә дә кала иде. Измәне стенага сибә торган станция китерделәр, хатын-кыз техникага тиз генә өйрәнә алмый иде. Тагын стенага сыланган измәне шомарта торган РМС станциясен дә үзе сынап карарга һәм бүтәннәренә өйрәткәнче эшләп карарга мәжбүр булды.

Эшләр ярышсы ғына тәгәри иде. Нәфис ничектер авырып китте. Бер көнне салкын сөт эчкән иде, әллә шуның мазасы булды, тәне кайнарланды, башын күтәрә алмады. Врач килеп, бюллетень бирде бирүен. Гөлгенә эштән сорاپ кайтты да, анын янында грелка кайнарлап утырды. Ангинадан анын үзенен дәва-ысуллары бар иде. Ул даруны бар дип тә белми — чөнки барысына да агу итеп карый иде. Бер жиренә файдасы булса, икенче төшенә — зарары, дигән иманы бар иде. Шуна күрә һаман үзенчә дәва кылырга итте: ярты стакан кайнар суга бер бал кашыгы тоз салып, өстенә дүрт тамчы йод тамызды, тамагын чайкатты. Шул процедурадан соң Нәфиснең хәле яхшырып китте...

— Әнидән хат килде, — дип әйтеп куйды Гөлгенә берәз мәшәкатьтән бушап калгач. — Авырый икән, кайтып китә алмассынмы дигән?

— Жибәрерләрме соң? — Нәфис эндәшми калу читен булганга ғына шулай әйтеп куйды.

— Кая? Телеграмма килсә генә инде. Мин шулай дип әйтеп яздым.

Нәфис эндәшмәде, ул Гөлгенәнән әнисен өнәми иде. Һәрчак үзенен кызын мактап, сине түбән төшәрә торган итеп сойли, кызының жубалгылыгын шуның белән күмеп калдырырга тели ул. Кызын бернинди эшкә дә өйрәтмәгән. Монда килгәнче Гөлгенә кинодан башка нәрсәне белми иде, ахыры бүлмәләш кызлары бик акыллылар, уңаннар, кызга яхшы йогынты ясылар булса кирәк. Биредә Гөлгенәнән мокрытлыгы берәз ююлып төшә башлады кебек. Әнисе килсә генә, аны тагын мокрытлыкка керендерә инде. Нәфиснең бу зур төзелешкә атлыгуының бер сәбәбе — шул карангы читлектән качып китү иде. Башкача һич мөмкин түгел. Ничек кенә әйтсәң дә, һаман килә дә сине карага буяп китә. Үзенен ахмаклыгын сендерә. Ул тутыккан тимер кебек, тутыгын бүтән «тимерләргә» дә йоктырып тора. Әмма кеше тимер-томыр түгел, аны мартен миченә дип платформага төяп озата алмыйсың. Тутык белән ул синен жанына үтеп керә, багыренне ашып башлый... Ичмаса, үз балаларын әйбәт итеп яратса икән, ул аларны ихластан яратмый да, бары тик тудырган кеше

буларак, ниндидер бәйләнеш кенә тоеп, шунын белән канәгать булып тереклек иткән көне. Моны да әле үзе мөстәкыйль рәвештә түгел, бәлки бүтәннәрдән күрәп кенә, бүтәннәр шулай эшләгәнә тоя, кеше күзәндә туганлык формасын саклаган була иде...

Нәфис терелү белән конторга килде. Эш сәгәте бетеп килә иде инде, барысы да каядыр шылган... Бер экономист хатын гына утырып калган. Ул бик ачылып исәнләште һәм кәгазьләрен кызу-кызу актара башлады. Аның бармагындагы калын алтын йөзеге күз алдында елт-елт килеп торды.

— Менә ал грамотанны,— диде ул ниндидер графалы рәсми кәгазь сузып. Нәфис алу белән моның премия ведомосте икәнән таныды һәм аптыраган рәвештә хатынга карады.

— Сәлим Григорьевич түләмәде,— диде хатын аңлатып һәм бер дә исе китмәгән кыяфәт белән, папкаларны өстәл тартмаларына жыя башлады.

— Ничек инде түләмәде?— диде Нәфис коты очып һәм ачулы эшчеләрне күз алдына китереп.

Хатын жылкәләрен жырды, гәүдәсе чайкалганда икешәр потлы ике герне күкрәк турысында уйнаткан баһадирны хәтерләтте. Нәфис бүтән сүз озайтып торуның мәгънәсез икәнән аңлады һәм ведомостыны тоткан килеш контордан чыгып китте.

Сәлим Григорьевич аны шаян шатлану белән каршы алды. Хатыны өйдә юк иде бугай, ул шунда ук холодильникны ачып, аннан бер шешәнән муенын ике бармак арасына кыстырып алды, аннары буфетка рюмкаларга үрелде. Әмма Нәфиснең чырае бик борчулы һәм бозлы иде. Ул ана караган килеш берәз аптырап торган кебек итте, шулай да кулындагы әйберләрен өстәлгә куеп өлгерде.

— Сәлим Григорьевич, нишләп бу ведомость буенча түләмисез,— диде киеренкелектән калтыранган тавыш белән.

— Иң элек, әйдә, утыр,— диде Сәлим Григорьевич пумала кебек тузган чәчләрен сул кул бармаклары белән рәтләп. — Аннары мондый эшләр белән мин конторда гына кабул итәм.

— Курчак уены кормыйк әле, Сәлим Григорьевич, аннары кешеләр дә сезгә курчак түгел!

Сәлим нәрсә әйтергә белми. Ул эшнен житди, киеренке төс алуын жилкәсендә тойган кебек, әмма бер дә йөзенә борчу-мазар чыгармыйча, зур креслосына барып утырды да, аякларын чалып куйды.

— Ну, булып чыкмады ният иткән эш, Мәмәшев, финансист бит, беләсең, нечкә нәрсә,— дип акланырга теләгән кебек әйтте ул. Нәфис, баягы ачуын берәз йөгәнләргә өлгергән иде инде, шулай да эчәндә һаман нәрсәдер бәргәләнә-суккалана иде.

— Бригадалар сүзәндә торды, йортны срогыннан алда житкерделәр, ә сез сүзәгездә тормадыгыз булып чыга?

— Нишлисен, мин гаепле, мин сүземдә тора алмадым инде.

— Ә нигә алайса алдан ук буш вәгъдә бирдегез?

— Сөзне сынар өчен?

— Ничек сынар өчен?

— Сөз бит башта резервлар юк, житкерә алмыйбыз дип тарткалаштыгыз, ә акча дигәч, резерв та табылды, эшче көч тә булды. Димәк...

— Соң бит кешеләр ике смена эшләделәр,— диде Нәфис тагын эчәндә кузгала башлаган еланни басарга теләп. — Шул хисапка план алдан үтәлде.

— Димәк, сөз акча артыннан куучылар икән, ә патриотизм кая?

— Әйтәм бит, эшчеләр курчак уенын яратмый.

— Курчакмы, түгелме, акча бирмәделәр.

— Мин хәзер чүп булып калам бит эшчеләр каршында. Мин сезнен ведомостька алданып, вәгъдә иттем.

— Син ведомостька кул куелмаган икәннен күрергә тиеш иден. Анда минем имзам юк иде бит!

— Димәк, мин гаепле булып калам инде? Ай-яй чөс, ә?

Нәфис аптыраудан нәрсә әйтергә белмәде. Менә ничек төп башына утырталар икән. Бик куркыныч кеше икәнсен син, Сәлим Григорьевич, дип уйлады эчтән, әмма шул фикере төсенә чыгудан курыкты.

— Әллә син чип-чиста көе генә яшәмәкче буласыңмы?

— Ярый, минем чисталык, пычраклык мөһим түгел. Инчә мөһиме — халыкка нәрсә дип әйтергә хәзер?

— Финансны кистеләр, без ниятләгәнчә килеп чыкмады, дияргә кирәк.

— Сез моны үзегез әйтерсез инде, Сәлим Григорьевич!

— Мин дә әйтермен, син дә әйтерсен,—диде мәдир базымчакланып.

— Курыксан, мастер булма, әй...

— Юк, мондый төп башына утыртуны мин өстемә ала алмыйм. Менә шул!

— Алайса мастер да була алмассын!

— Бигрәк әйбәт, ичмаса намусым чиста калыр. Кеше алдый торган мастер булганчы, алдана торган рядовойлар арасында йөрүем лутчы!

— Алданган кешенен намусы чиста булып дип тагын алданасын, егет. Барыбер тынычлыгын булмый, ник алдандым дип көйрәп торачак ул,—диде дә Сәлим Григорьевич, көлеп жибәрде.

Шулай да бу сөйләшүдә ул ничектер шаярып кына маташкан икән дигән мәгънә дә сизелә иде. Әмма Нәфис күнелендәге сүзләрен әйтте. Сәлим Григорьевич аны чынга алмады микәнни? Нәфиснен бик жигди-аптыраган кыяфәт белән торуйн күрәп, ул тагын озын чәчен бармаклары белән тарап алды, йөзен читкәрәк борды.

— Әйдә, өстәл янына кил әле, бу мәсьәләне «яргысыз» хал итеп булмас ахры,—диде ул Нәфис белән килешергә теләгән рәвештә.

Нәфис, кул селтәп, чыгып китте. Әмма подъезддан төшеп жиргә басу белән үзенен шулай эшләвенә үкенә дә башлады. Сәлим Григорьевич бит килешү ягын каера иде бугай. Ә мин, пырылдап чыгып киттем. Ул мине эштән алачак, әйе, бу көе генә калдырмайчак. Теге нәрәтне дә онытмагандыр. Андый кешенен күнеле индикатор кебек үзенә каршы һәрбер хәрәкәтне «язып» бара. Чыннан да, миңа йорт төзүдән завод төзүгә күчәргә туры киләчәк. ГЭС төзүгә китәргә була. Әмма биредә өч ел көткән фатир чираты яначак бит... Гөлгенәгә нәрсә дияргә? Юк, әйтми торырга кирәк. Әллә трестка барырга? Әлбәттә, барырга. Юк, эштән чыгарса, һич килешергә ярамый. Мастерлыктан төшерсен, анысына исем китми, фатир чиратым югалмас, ичмаса.

Ләкин эшләр бөтенләй көтмәгәнчә барып чыкты. Ике-өч көннан «Жилстрой»дан нәчәлникләр килеп, эшләгән жирдә үк жылыш жыйдылар.

— Менә,—дип сөйләп китте партком Дамиров,—нулевой цоколь тәмамланган өч йорт бар. Шушы өч йорتنың икесен бик тиз рәвештә төзеп бетереп тапшырсагыз, берсе үзегезгә була. Хәзер договорга акка кара белән шулай язып куябыз. Фәкать төзелештә үзләре эшләүчеләр генә бу йортка кертелә. Менә шул! Минем сүзем бетте, сезнен фикерләргә котам.

Ул нигез бетонына утырды, үзенен ышандыра торган чырае белән эшчеләргә төбәлдә.

— Алдамассызмы соң?— диде кемдер.

Барысы да көлөшөп алды. Мондый сүзнө бары шаярып кына әйтергә мөмкин икәнә аңлашылып тора иде.

— Ә сез бик көлмәгез әле,— диде Тимкин йортның икенче як нигезеннән торып баскач. — Менә безгә Сәлим Григорьевич премия вәгдә итеп, әнә теге йортны аврал белән эшләтте, эшләп бетергәч, премия урынына безгә кукиш, диде. Булдымы шул хәл?

— Булды, булды,— дип кычкырдылар.

Дамиров кырылда көлемсерәп торган Сәлим Григорьевичка карады.

Теге, башта кызарды, табак бите бүртенде, чиртсән каны чыгарлык дәрәжәгә житте, булды дип тә, юк дип тә сүз әйтә алмады, каушап калды. Жыелыш гөжли башлады, партком Дамиров мөдирнең югалып калуын шунда ук тоеп алды һәм тынычланырга өндәп кулын өскә күтәрде.

— Бу сораулар искә алыныр,— диде. — Трестта без аны тикшерербез. Канәгатме шуна? Курыкмагыз, тиешлесен алырсыз. Димәк, килештек: Октябрь бәйрәменә менә бу — хәзер нигезләрендә үзегез утырган йортларны тапшырасыз. Әнә тегендәгесе тоташ үзегезгә була!

Жыелыш бетте. Нәфис жыелышларны яратмый иде. Бүген ул аның кирәген аңлады. Әнә Сәлим Григорьевич ничек кызарды, битенә уйдык-уйдык соргылт нервы таплары чыгардылар. Андый калын тирелеләрне фәкәт жыелыш кына жинә ала. Юк, жыелыш бик кирәк нәрсә икән! Чыгыш ясамаганына хәзер үзе дә үкенеп тора. Сәлим Григорьевич тагын да ныграк «пешә» иде. Нәфис куркып чыгыш ясамады. Анысы факт инде. Эштән чыгарып ташлар, квартир чиратын «мәтәштерер» дигән арткы исәпкә тотынып, кыюлыгын жуйды да калды. Начар белән начар булырга теләмәү генә түгел, үз тиренне саклап калырга тырышу шикелле жирәнгөч эш килеп чыкты. Аннары Нәфис үзен тынычландырырга тотынды: тәгаен генә миңа нинди начарлыгы тиде соң әле Сәлим Григорьевичның? Премия булмаган икән, бер миңа гына түгел бит. Мир белән ир бул, мир белән жир бул, ди торган иде әнисе. Бәла дә мир белән булганда үтерә торган сил түгел. Әйдә, безнеке кайдан килеп кая китмәгән!

Премиянен барыбер дә очына-чигенә чыга алмадылар. Эшчеләр кул селтәде. Әмма Сәлим Григорьевичка каннары катты. Ул безне тагын утыртмагае дип, гел шикләнеп сөйләнәләр иде. Нәфис алар белән килешсә дә эндәшми кала, әгәр аларны яклап сүз ычкындырса, Сәлим Григорьевичка ишетелер дип уйлый иде. Хәзер стеналарның да «колагы» бар кебек, гажәп хәлләргә каласын, дүрткел стена эчендә беркем дә булмаган чакта берәр кеше хакында сүз әйтсән, шул сүз теге кешегә барып ишетелмичә калмый. Моңы Нәфис әллә ничә сынады инде. Хәзер буш бүлмәдә дә берәрсе турында сүз ычкындырырга ярамый. Эшчеләр исә Нәфисне Сәлим Григорьевич белән бер дип уйлыйлар булса кирәк, элеккеге кебек серләрен бүлешмиләр, ачылмыйлар иде. Ә Нәфиснең шуна бик эче поша, эчтән генә бәргәләнә-суккалана иде. Ничектер ана ышанмауларына күнеленнән әрни, үзен-үзе битәрли иде. Моңы кешегә аңлатып та булмый — шунысы авыр. Гөлгенә дә моңы аңламый: хан кызы булдың инде, валлаһи, дип тиргәп ташлый. Сонгы вакытларда Гөлгенә ничектер тагын үзгәрәп китте әле. Кич белән Кама буена да төшүдән баш тарта. Шундый чакта Нәфис гасабиланып ана бәйләнә башлый.

— Син минем хатыныммы, юкмы? Гөлгенә, дим?

— Ну, синнең хатынын,— ди Гөлгенә өстәл янында ике учына башын салып утырган килеш. Шундый салкын, гамьсез итеп әйтә бу моңы, үз-үзенне тыеп калмасаң, аның битарафлыгыңнан шартлавың ихтимал. Нәфис моңы аерым-

аерым яшәүдән күрә. Нишләргә белми. Гөлгенәгә үзеннән кемлегеннә көн саен белгертәп, «кисәтеп» торырга кирәктер ахрысы, үзеннән хисләреннә ана биреп, бәрабәр аныкын да алып кына яшәргә һәм фәкать шулай гына күнелен биләп торырга мөмкин бугай. Нәфис сизә, ул Гөлгенәнән йөрәген һаман үзенә беркетә алганы, ычкынмаслык иткәнә юк шикелле.

— Вазифаннан баш тартма, алайса?

— Әй, син һаман бала, Нәфис, берни дә аңламыйсын?

— Нәрсәне аңламыйм, синемә?

— Минә дә, гомумән...

— Йә, йә, әйтеп бетер?

— Инстинктыннан ары уза алмыйсын, Нәфис. Нәрсәдәндер гафил син.

— Кара, нишләп миңа «ревизия» ясайсын әле син?

— Булганны әйтәм, Нәфис, булганны. Син бит дәрәслек яратам дисән, менә, чын дәрәслән әйтәм. Нәрсә, дәрәслек керпә кебек энәлемә әллә?

— Юк, бу дәрәслек түгел, Гөлгенә.

— Дәрәслекне аңламыйсын икән, димәк, сиңа ялган кирәк. Минем ялганлыгын алманны беләсән инде.

— Тукталә, дәрәслек маскасы артына яшеренмә әле. Әйт, нәрсә булды сиңа?— дип өзгәләндә Нәфис. Гөлгенәнән күзләренә карады. Күз карашынын очкынына чыдый алмыйчамы, Гөлгенә карашын читкә алды. Нәфис түгәрәк матур иягенә, ана килешеп һәм йөзән бизәп торган борынына карады. Анда үзән жаләп итеп, өндәп торган чалымнарны күрдә. Болар барысы да Гөлгенәдә элек тә бар иде, әмма Нәфис үзәнә эчкә бер сиземләвә белән тагын шуны тойды: хатынынын йөзәндә ничектер Нәфиснән гыйшкый кысталуына салкынлык, битарафлык күрсәтүдән рәхәтлек, кинәнү тапкан шикелле сызыклар бар иде шикелле. Шуңа күрә Нәфиснән хисләре бик нык үртәлдә, горурлыгы кимсенергә житеште.

— Кызык кына син, миңа берни дә булмады. Просто сонгы вакытларда уйлана башладым. Сон бит безгә һаман квартир бирмиләр, әнә Сәгыйдуллиннар алган. Алар да безнән белән бергә килгәннәр иде.

— Юк, син читка тайпылма, туры җавап бир.

— Нинди читкә тайпылу? Фатирын юк бит һаман?

— Без ул хакта борчылмыйм идек бит әле?

— Мин уйладым-уйладым да, Сәлим Григорьевичның үзә белән сөйләшәп карарга булдым. Ул син әйткәнчә начар кешегә охшамаган. Чират исемлеген күрсәткәндә анда без юк идек, ә ул язып куйды. Сөйләшүнен файдасы тиде, син нәрсә булды дисән?— Гөлгенә кызмыйча гына сөйләсә дә, битенә алсулык йөгәрдә.

— Фокусник ул Сәлим Григорьевич, иллюзионист, син ана ышангансын. Анын уеннарын күп күргән инде?

— Нәфис, син кеше турында башкалар фикерә аша хөкәм йөртәсен, чын. Үз фикереннә булдырырга кирәк. Аннары син бүтәннәрне гел хөкәм итәсен. Әйбәт түгел сиңен бу сыйфатын. Үзән хөкәм итсән, сиңә дә хөкәм итәрләр.

— Сәлим Григорьевич миңә берничә мәртәбә агач атка атландырды инде, мин аны фәрештә итеп күрәргә тиешмә, сиңенчә.

— Ул сиңа әйбәт карый. Нәфис, киләчәктә үзәннә конторга алам диде, чын менә. Шунда булсан, квартир да тизрәк булыр иде. Ул сиңә күтәрү ягында. Тик үзән генә тәртәгә типмә! Дәрәслек яклы булып йөрисән дә, башлыкларны үзәннән биздәрәсен. Башлыклар дәрәслек яклы түгелмени? Син ниндидер ялкауны, уңманны ышыкларга омтыласың. Әлбәттә, мөһә өстәгеләрнен ачуы килә...

— Сәлим Григорьевич сиңә иллюзияләре белән тәмам эрәтеп бетергән икән.

— Юк, Нәфис, ул бик ихлас кеше, нечкә күнелле, чын менә!

— Сине миңа каршы сихерләгән, күренеп тора.

Нәфиснең тавышы кимсенүле иде.

— И, Нәфис, нигә син шулай шикчел икән?

— Чөнки мине гел алдап торалар.

— Ә син алданма! Нигә алданаһын? — диде Гөлгенә ничектер ирен жәлләгән кебек.

— Мин ышанучан бит, үзем алдый белмәгәнгә ышанам!

— Һәрнәрсәгә ышана торган кеше — бик начар ул, Нәфис, беләсен.

— Ә ничек ышанмаска сон? Өйрәт.

Алар тынып калды. Гөлгенәнен озын керфекләре күбәләк канатлары кебек, леп-леп килеп торды. Ул нәрсә әйтергә белми иде. Уйлары оясыннан аерылган күч шикелле гөжелди. Анын Нәфискә чыкканына инде ике ел була. Башта бергә тора башлагач, ул Нәфисне яратырга тырышты, аны яратуны үзенен хатын-кызык бурычы итеп карый иде. Акылы белән ул аны ярата да башлады шикелле. Чөнки Нәфисне жәлли иде. Миңа бар өмете белән килеп бәйләнде, ичмаса, өметенә тимәскә кирәк, дия иде Гөлгенә. Ә хисләренә Нәфис кузгата да, үзенә карата да алмады, хисләр салкын, битараф калды. Гөлгенәнен ничектер жанында ике шәхес барлыкка килде. Берсе анын акыл белән үзен Нәфис алдында бурыч санап яшәүче кеше, икенчесе — тегенен бурычларына исе дә китеп карамый, киләчәккә нәрсәдер өмет итеп яши, каядыр омтыласы килеп, кайчакларда талпынып та куя иде. Сынар канаты имгәтелгән кош шикелле бәргәләнсә дә, беркая да оча алмый иде... Нәфис аны икегә аерды да куйды. Нәрсәдән бу? Әллә чынлап та шулай булырга тиешме? Минем белән генәме шундый хәл? Бүтәниңер белән дәме? Аларның да шулай һәрберсендә ике кеше утырамы? Шуну үзләрендә яшереп асрыйлармы? Ике шәхес, дигәннән, Гөлгенә хәтерли әле: унынчыны бетергәндә ул бер әкият укыган иде. Анда кечкенә генә Джексон малай ике башлы пәһлеван белән сугышып йөри. Бер башын кылыч белән кыеп төшерсә, икенче башы кала тегенен. Гажәп кызык. Аннары бер гәүдәдәгә ике баш — берсе карт баш, икенчесе яшьрәк баш. Бер-берсе белән һаман пычакка-пычак килеп бәхәсләшәләр, чөнки берсе карт, берсе яшь. Шуна күрә бер-берсе белән чарпалышып кына торалар... Менә хәзер Гөлгенәнен үзәндә шундый хәл. Әйтергә дә келсе: карт баш — акыл, Нәфискә үзен бурычлы сыман яши, яшь баш — хис, һаман нәрсәдер көтә, өмет итә: бу хәлләр үтәр, ниндидер бер мөжиза булып, барысы да үзгәрер, ди... Дус кызлары белән бергә яшәү, аралашу да Гөлгенәне шактый гына агартты. Кызлар төрле милләттән, рухи яктан төрле дәрәжәдә иделәр. Арада бик зиһенле, күп белүчеләре дә бар. Бер кыз, мәсәлән, фекать лейтенантка гына кияүгә чыгу турында хыяллана. Профессор булмасын, әмма офицер булсын... Хуш исле чәчәкләр арасында, пәси чәчәк тә хуш исле булган кебек, Гөлгенә дә үзе хакында, Нәфис турында биредә күбрәк уйлый иде. Шартлар да шуна этәрә: аерым йоклайсын, уйландыра, үз тормышына читтән торып карыйсын... Аннары яшерен-батырын түгел, Гөлгенә Нәфиснең дәрәжә иясе булуын бик тели иде. Кызлар да шул хакта бик күп сөйләшә.

— Дәрәжәгә ирешү өчен нәрсә кирәк? — дип сөйләп китә бер бик укыган рус кызы. Үзе үк соравына җавап та бира.

— Беренчедән, талантлы булу шарт, ягъни башы әйбәт эшләсен. Икенчедән, телен тыя белә торган булсын. Менә шул.

— Юк, ул гына житми, — дип аны бүлдерә икенче бер кытай кызы. — Бөек физик Эйнштейннан унышка ирешүнен формуласын сорыйлар студентлар.

Ул тактага шундый формула язып куя: $x + y = \text{бәхет, дәрәжә}$. X — көн-төн

хезмәт, эш, у — дәшмәү дип аңлатма бирә ул. Аңладыгызмы — дәшмәү, ди Эйнштейн.

— Сон мин дә әйтәм бит, телен тыя белсен, дим.

Гөлгенә шундый бәхәсләрдән уйлана башлый: Нәфиснең бәхәтле сыйфатлары бармы, юкмы? Шунысы хак: Нәфис дәшми кала алмый, ни уйлаганын әйтмәскә көче житми аның. Дәрәжә баскычындагы ин нык тышавы шул... Бу тумыштан килә торган кимчелегеннән ничек биздерергә аны? Юк, бишегендә ни нәрсә, очканда шуны сайрар дигәннәр.

— Юк, менә мин берәүне беләм,— дип ана каршы төшмәкче була шактый тормыш тәҗрибәсе туплаган кыз. — Аның бер таланты да юк, без бер класста укыдык. Математикадан мәсьәләләрне миннән күчерә иде, диктантлары өчтән артмады. Ә ул хәзер зур урын били. Нилектән дисезме? Жыелышларда шундый ялкынлы итеп сөйли белә ул. Үзе буш баш, ә сөйләргә дисәң, теленә шайтан төкергән. Юкны бар итеп сөйли белүе аркасында югары урынга үрләде.

— Шулай, мин дә андыйларны күп беләм,— дип жөпләп куйды гәмәли кыз.

Ә Нәфиснең жыелышларда сөйләү куәсе бармы соң?.. Кем белә аны, андый чалымы бер дә сизелми...

Менә очрашкан саен Гөлгенә үзе белән яшәүче кызлардан алган тормыш дәресләрен иренә житкermәкче була һәм кайчакта аларның очрашулары шактый тәмсезләнеп тәмамлана. Нәфис тә нәрсә уйларга белми, бирегә килгәч Гөлгенәнен 180 градуска үзгәрүен аңларга зифене тартмый иде. Ул Гөлгенә янына кайчак эштә алган рухи яраларын дөваларга дип өметләнеп килә дә, әнә шундый салкын исәп-хисапка килеп бәрелә. Бүген участка бер эшче белән кычкырышты да, үзенә-үзе бик жирәнгеч булып калды ул. Нәфис шуны әйтү белән:

— Ник кычкырыштың?— дип төпченә башлады Гөлгенә. Байтак эндәшми утырганнан соң сүз ялгап китү өчен шуны эләктереп алды.

— Ялкау, хөрәсән, һич эшләргә теләми,— диде Нәфис ачынып.

— Кычкырышу хатын-кыз эше, син дипломат булырга тиеш, Нәфис. Шуны аңлтыйсыңмы?

— Юк, әгәр хөрәсән икән, аның йөзенә бәрәп әйтергә кирәк. Шунсыз рәткә керми ул.

— Их, син кара халык, кара сарык, ачуын килмәсен, зинһар. Ул бүтәннәр алдында әллә нәрсәләр әйтеп ташлагандыр әле. Шуннан синен нинди авторитетың калды инде?

— Минә өйрәтмә, әнә хатынынны өйрәт,— диде ул нәрсәгәдер ишараләп.

— Бер хатынына баш булалмаган нәрсә... Юк, бүтәнә әйтеп бетермәде.

— Син аның үзен генә аулакка алып, шунда кычкырышырлар, үзеннен кул астындагылар алдында тавышланьрга һич тә ярамый.

— Шулай итәсе калган да соң? Дары кебек кинәт кабынып кителде шул.

Нәфис хатынының күзләренә текәлеп карады һәм теге хөрәсән әйткән сүзләрен янадан эзләгәндәй итте. Күнелендә Гөлгенәдән шикләнү сланы башын калкытып куйды, ачу килгәндә әллә ниләр телдән ычкынуы мөмкин, болай гынадыр, дип үзен-үзе алдарга, юатырга тырышты. Гөлгенә өстәл яныннан торды да тумбочкасына таба атлады. Нәфис аның артыннан килеп, биленнән кочып алды һәм, күтәрәп барып, караватына илтеп салды. Гөлгенә тук башлы юан көлтә кебек авыр иде. Нәфис мышнап чыкты.

— Юк, юк, нишлисән, Нәфис, хәзер кызлар кайтып керә бит, кит! Кит, маташма, зинһар,— дип Гөлгенә иренә кымтырыклы торган кулларын үзеннән умырып-умырып алып ташлады да торып утырды һәм Нәфиснен ирененнән суырып-суырып үбәргә тотынды. Бер минуттан сикереп аягына басты һәм Нәфисне дә, кулларыннан тартып, урыныннан кубарга мәжбүр итте.

Шул арада бер кыз эштән кайтып керде, ир белән хатын өстәл янында тыныч кына сөйләшеп утыралар иде. Ул төксә чырай белән киёмнәрен алыштырыр өчен кухняга таба атлады, Нәфис исә шуна унайсызланып, чыгып китәргә мәжбүр булды.

Төзелештә эшләр гөрләп бара башлады. Өч йортны да берьюлы дигәндәй, һаман югарыга үстерә баралар иде. Квартир бүлеш китте, чиратлар тикшерелә башлады. Жыелышта һәр кешене үзе алдында жентекләп карадылар. Эмма исемлек фантастик рәвештә үзгәрә тора иде. Исемлеккә Сәлим Григорьевич үз белдеге белән әшнәләрен кертә икән дигән сүзләр дә чыкты. Шәһәр башкарма комитетына яна йорттан 10% тиеш икән. Инвалидлар һәм сугышта үлгәннәреннән гаиләсенә, хәрбиләргә бирер өчен. Эмма төзелештә эшләучеләр каршы килә. Ун процентны бирмибез, диләр. Ләкин законга буйсынмыйча булмый, диде Сәлим Григорьевич һәм исемлеккә тагын дүрт кешене чиратсыз кертте. Эшчеләр тавыш куптарды. Әгәр инвалидлар булса каршы килмибез, диделәр. Әйдә, безгә инвалидларны персонально күрсәт, дип таләп ителәр. Сәлим Григорьевич әллә ничә көн иске шәһәр буенча аларны эзләп табып, жылышка алып киләргә мәжбүр булды. Эшчеләр аларнын документларын караганнан соң исемлеккә кертәргә риза булдылар. Тик тагын бер персона бар иде әле — колакка да сәер ишетелә иде ул — Лунайте дигән фамилия. Сәлим Григорьевич аны «горком үтенүе» буенча исемлеккә кертелде, дип әйтте. Эмма эшчеләр тагын гауга куптарды. Шуннан соң Сәлим Григорьевич кызарынды, бүртенде һәм болай диде:

— Алайса мин үземне исемлектән сызам һәм Рита Лунайтены язып куям. Ну, риза буласызмы? Килештекме?

Ул юан зәңгәр карандашны алды да үз исемен шатырдатып сызып ташлады һәм өстенә Рита Лунайте дип язып куйды. Эшчеләр дәшмәде, Сәлим Григорьевичка алар барыбер ышанмыйлар иде.

— Димәк, барыгыз да белеп торыгыз, мина дигән ике бүлмәле квартираны Рита Лунайте ала.

— Ул сезнен туганыгызмы?— дип кычкырды Тимкин.

— Юк, туганым түгел,— диде Сәлим Григорьевич, һаман трибуна янында басып торган килеш.

— Ә ни өчен ана бирәсез? Анлашылмый?

— Горком кушты,—дип ялганларга мәжбүр булды Сәлим Григорьевич.

— Юк, горкомда мин үзем булдым, анда берни дә әйтмәделәр,— диде Янбишев тагын да ныграк тавыш белән. Һаман ышанмаган карашлар Сәлимигә таба чекерәйгәннәр иде.

— Ышаныгыз инде. Кешеләрме сез, юкмы? Мина дигән фатирны Рита Лунайте алып, ярар, алайса, аңлатыйм. Бу — минем шәхси теләгем,— диде Сәлим кулын күкрәгенә куеп. Анын мангаена тир бөртекләре бәрәп чыкты, бите тагын да бурлатланып китте. Ул мангаен ак кульяулык белән сыпыра-сыпыра урынына килеп утырды. Жыелыш шуның белән бетте.

Эмма кеше күнелә кыйтыклы, төрлесе төрлечә уй йөртте. Элекке хатынына алып бирәдер әле дип уйлады бер төрлесе. Ританы күрәп белүчеләр дә бар иде, алар исә бөтенләй аптырап калдылар: Рита латыш хатыны, ире дә латыш, унбиш яшьлек бер кызлары бар иде. Сәлим Григорьевич ул семья белән бик дус иде, ә бу багланышның каян, ничек килеп чыкканын тик үзе дә, Рита гына белә иде...

Мен тугыз йөз кырык бишенче елның көзендә Сәлим Атауллов яше житмәс борын армиягә язылып китте. Ул вакытта шундый мөмкинлек бар иде. Армиягә

теләп китәргә мәжбүр иткән нәрсә — аның кыюсыз, оялчан булуы дип әйтергә булыр иде. Алар Яна бистәдән ары Идел буена урнашкан Кокушкино посёлогында үз йортлары белән яшиләр иде. Әтиләре сугыштан кайтмады. Әниләре сугыш вакытынан ук сыра сатуда эшләп, бик тәртипсезләнә башлады. Аның турында төрле сүзләр ишеттерәләр иде. Бер көнне таң алдыннан тәрәзә пыялалары чыттырап ватылуға котлары очып уянып киттеләр. Энесә Рәшит ачы итеп елый башлады. Сәлим тышка йөгереп чыкты. Кулына күсәк тоткан бер яшь кенә хатын, нәрсәдер сүгенә-сүгенә, сонгы өлгеләргә бәрә иде. Сәлим кинәт ана ташланды:

— Нишлисен, хулиганка? — дип кычкырып жибәрде Сәлим һәм тегенен күсәгенә барып ябышты. Хатынның күзләре акайган иде, Сәлимнән дә кыяфәте шактый куркыныч булгандыр, әмма теге хатын йөзәндә мөлаемлык, сабырлык нурлары кабынгандай булды, ничектер кызгану чаткылары бөтен чыраеннан бөркелеп Сәлимгә килеп бәрелде шикелле.

— Әй, энәкәшәм,— диде хатын кызганудан май кебек йомшак бәрхет тавыш белән. — Әнә син әниеннә тый, ул, нәни балаларымнан аерып, минем законный иремне аздырып йөри, белденме?! Балалар жылап ята, ә синен әниен ирем белән типтерепме-типтерә, белденме?! Әнә бит бүген дә әниен өегезгә кайтмаган, минем ирем белән кайладаыр гулять итеп йөри!

Хатын күсәгенә таяна-таяна капкадан чыгып китте. Сәлим әфсән өрәп сынсыз калган кебек тораташ булды. Ул хатынның күз кырыйларында яше кибеп кырау кебек агарып торганын тик берничә көннән соң гына исенә төшерде. Барып ябышып ничек ул хатынны кыйнамады — ниндидер эчке көч аны тыеп калды. Сәлим шуна да канәгатьлек кичереп яшәде. Әнисә икенче көнне генә кайтты. Балалар ватык өлгеләрдән жил улап торган өйдә мич артына кереп йоклады. Алар кеше күзенә күренергә, урамга чыгарга оялып, әллә ничә көн өйдә бикләнәп яттылар...

Бер атнадан макарон фабрикасынан расчёт алып, Сәлим армиягә китте. Әнисә аны озатырга кайтмады. Сәлим мич акшарына шәмәхә каләм белән шундый шигырь язып калдырган иде: «Онытыр, диеп уйлама, күзләреннән карасын. Нигә таба, ник оныта ана газиз баласын!» Моңы ул киткәч кенә күрәп алдылар, кулынан таныдылар. Әниләре аны юеш чүпрәк белән сөртеп карады, бетмәде, ахырында өстеннән акшар белән агартырга туры килде. Әмма Сәлимнән күнелен берничек тә агартырлык түгел иде. Барысын да йөрәккә ала торган егеткә житә калды, хатларны да бик сирәк язды, анда да энесә Рәшиткә исемләп сала иде.

Ул чик сакчылары гаскәре частенә туры килде. Анда берничә ай өйрәнү занятиеләре үтте. Аннары немец әсирләрен конвоирлап та йөргәләделәр. Әсирләргә эшелон белән Польша чигенә хәтле озата бардылар. Аннан аларнын ротасын ни өчендер Латвиягә китерделәр. Биредә, аеруча калын урманнар булган жирләрдә безгә каршы бандалар шактый активлашкан булып чыкты. Сәлим башта мона ышанмыйчарак, салкын гамьсезлек белән генә караган иде, әмма бер төнне постта торганда аны чак кына атып үтермәделәр. Шунда гына ул бу гайре табигый хәлне аңлый башлагандай булды. Югыйсә, аның башында мен төрле уй кайнаша иде: кемнәр алар, латышлармы, әллә немецлармы? Нишләп алар безгә аталар? Сәлимнән замполитка сорау биргәнә дә булды: ул бандалар нәрсә өчен көрәшә соң? Алар Латвиядә социализмны булдырырга теләми, күрәсен, дип аңлатты замполит. Немешлар аларны милләтчелек сөрәме белән агулаганнар, милләт өчен дигән буржуаз лозунг астында кан коялар, үзләренен туганнарын, латышларны да үтерәләр.

Сәлим һаман аңдый алмый әле. Ничек үз туганына каршы барырга мөмкин инде?! Минем бердәнбер туганым Рәшит, мин шуна каршы барып, аны үтерер хәлгә житәргә тиешме?! Ни өчен, нәрсә хақына. Юк, братыма каршы мин

әллә нинди изге эшләр өчен дә бармам, туганлыктан да изге нәрсә дөньяда юктыр. Әйтик, бөек максат өчен туганынны үтерден, ди. Шуннан сон ирешкән максатынның нинди мәгънәсе кала? Юк, бу латышлар акылдан язган булса кирәк! Ну, шайтан, уйлар бөтенләй буталып бетә, боламыкка әйләнә. Нигә алар шулай бандаларга оешып безгә һөжүм итәләр? Бу бит юләрлекнең дә арьягына чыгу. Аларның яшьләрен начар якка борып жибәргәннәр дә хәзер мескеннәр шул көчкә каршы күтәрелә алмыйлар...

Беркөн Елгавадан 150 чакрымнар китеп, алар хуторларда приказ үтәп йөрделәр. Сәлимгә дә бер хутор йөкләнде. Хутор советыннан бер штатский кеше белән киттеләр болар. Өч-дүрт чакрым үткәч, ялгыз өйле хуторга керделәр. Бик шәп итеп салынган сигез почмаклы йорт, зур гына ишегалды, юл асфальтланган, ишегалдын дача формасында абзар-кура биләгән, уртада чыгырлы кое тора иде. Ишекне озақ кына шакидылар. Урта яшьләрдәге саргылт йөзле, кара япма бөркәнгән хатын ачты. Алар өйгә керделәр. Анда яшьрәк чырайлы, озын, төз гәүдәле тагын бер хатын бар иде. Хутор советы кешесе куен кесәсеннән бер көгәз чыгарды да укыды: Социалистик Республикалар Союзы исеменнән сез арестовать ителәсез. Жыенырга ике сәгать вакыт, диде. Хатыннар шуны гына көткән кебек, тизрәк хәрәкәтләнә башладылар. Алар бик тиз жыендылар, хәтта бер сәгать тә үтмәгәндер. Сәлим автоматын гаскәри хәзерлеккә куеп ишек төбөндә басып торды. Хатыннарның чыраенда бернинди сыкрау, шыншу күрмәде, йөзләре жансыз таш кебек. Тик күзләренен хәрәкәте генә аларның бөтенләй үлөп бетмәгәнлекләрен күрсәтә иде.

Хатыннарны машинага утыртып Елгавага алып килделәр һәм тимер юл станциясенә тапшырыдылар. Кайткач Сәлим шуны белде: бу хатыннарның берсенең малае, икенчесенең ире шул «төнге урман»чы бандаларда икән. Оккупация вакытында немецлар латышларны милләтчелек агуы белән бик нык төнәткәннәр, башларын тиеш түгел якка борып жибәргәннәр, хәзер шул немецлар этеп жибәргән көч белән начар юлдан баралар... Ахмаклар түгел диген, алар урманнарда качып яталар да, төннәрен совет яклы латышларны, аларның бала-чагаларын автоматтан кырып китәләр. Иртән безнең НКВД килеп бандитларның хатыннарын, бала-чагаларын арестовать итә. Шулай итеп бандитларны акылга утыртмакчы булалар.

Сәлим төннәр буге йоклый алмый ята, ничек була инде бу? Бандада йөрүче башкисәрләр өчен аларның гаепсез хатыннары, бала-чагалары жавап бирергә тиешмени? Бер латыш хатыны станциядә жылый-жылый кычкырды: немецлар сезнең ирләрегез партизанлыкта йөри, дип безнең туганнарны, балаларны шулай арестовать итеп лагерьга озата иде, сез дә нәкъ шулар шикелле, сезнең алардан нинди аермагыз бар,— дип бик тилмереп инрәде. Латыш хатын-кызларын, балаларны эшелонга төягән чак иде. Теге каршы дөшүчене шунда ук урап алдылар да, каядыр алып киттеләр...

Сәлим башы авыртуга чыдый алмый иде, шулай да кушканны үтәмичә мөмкин түгел, присяга биргән, приказ кая куша, шунда әһ тә итми ашыгырга тиешсен.

Беркөнне алар тагын задание белән киттеләр. Көзнен сонгы сулу алдыннан була торган күп буяулы матур чагы иде. Сөргән жирдә кантардан кантарга пәрәвезнең аксыл жепләре үрелгән дә, ничектер кояш нурында елык-елык килеп тора һәм кара жирлекне чаларткан шикелле иде. Каеннарның яфраклары шундый матур — алтын сары төстә, кызыгудан аларны куен кесәсенә жыеп тутырасы килә. Өрәнгенең тармак-тармак жепселле кызгылт-сары яфраклары, ничектер, кызлар бөйләп биргән перчаткаларны хәтерләтә, аларны жирдән алып, кулга киясе килеп тора иде.

Сәлимне бер уполномоченныйга иярттеләр. Теге аны ерак хуторга алып

китте. Сөрелмәгән камыллы жирдән бардылар. Бернинди йорт-жир күренми иде, урманны уратып үтүгә агачлар арасында бер хужалык пәйда булды.

Бөтен, нык хужалык иде бу. Хужалары бик эшчән кешеләрдер ахрысы, ялкауның мондый ыспай каралты-куралары, алма бакчалары булмас. Сәлим алмагачның иң очында бер-ике кызыл алма күреп алды. Кәүсәсеннән тотып селкетсән, коела инде алар дип кызыкты.

Алар өйгә керделәр. Өйдә бер мөлаем генә хатын, бер чибәр генә кыз һәм үндүрт яшләрәндә булыр, малай бар иде. Сәлименң күзе шунда ук кызга төбәлде. Озын буйлы, бик чибәр килеш-килбәтле иде, сыгылмалы билен уйнаткандай арлы-бирле йөрәнде ул идән буйлап. Уполномоченныйның прокурор санкциясен укыганын да тынламады, әйберләрен дә жыймады, өстәл артына утырды да, нәрсәдер яза башлады. Әнисе белән малае әкрән генә жыендылар. Кызның күзләре зур иде, соргылт-шоколад төсле, ничектер артык тыныч һәм бер дә исе китмәгән кебек горур. Алда нәрсә буласын бер дә уйламый торган, нәрсә булса шул булыр дигән шикелләрек иде аның кыланышы. Язу язганда кызның керфекләреннән күз астына тар гына соргылт күлгә яткан иде. Аның кин мангае шундый гамьле һәм мәһабәт. Тыз-быз чабып, әйберләр жыештырып йөрүче әнисе ана ниндидер ачулы сүзләр өйтә, ә теге ичмаса бер керфекен кыймылдатын. Һаман яза да яза. Уполномоченный дәшми, кызга караган да, кинаяле елмайган-яктырган килеш катып калган.

Менә алар жыенып беттеләр. Ишек төбенә бусага янына килеп бастылар да, бушап калган өйләренә карап тордылар. Стенадагы сәгать келт-келт йөри. Аерылышу монсулыгы йөрәкне өзеп төшерерлек итеп кисеп алды. Алар кинәт ишеккә таба борылдылар һәм тирән уфылдан бусаганы атлап чыгып киттеләр. Сәлим алар артыннан чыкты, уполномоченный өйне йозакка бикләп, ачкычны кесәсенә салды. Сәлим хатынны һәм кызны төенчеләре белән машинага менгерешә иде. Ә малай кая сон?— дип шүрләп, борылып караса, тар кыр буйлап урманга таба элдәрә иде. Сәлим уполномоченныйга карады, теге Сәлимгә төбәлде. Синнән сораячаклар, миннән түгел, ди иде аның карашы. Син исемлек белән тапшырырга тиеш, ә мина нәрсә, янәсә! Сәлименң эченә кинәт салкын йөгәрдә, малай шактый ерак иде инде.

— Тукта, тукта, атам!— дип кычкырды ул ана таба йөгәргә омтылып. Автоматын күтәрәп, төзәгәндәй итте. Теге шулчак аргы урман эченә кереп күздән югалды. Сәлименң эче безаздан ут кебек яна башлады. Нишләргә? Шофёр ашыктырды, арестантларның санына ул җаваплы түгел иде. Тизрәк машина әржәсенә төялделәр. Хатын белән кыз чуклы шальяулык бәйләгәннәр, битләрен, маңгайларын шуның белән каплап, күзләре өчен тар гына ярык калдырганнар. Сәлим әржәнен артына запас баллон өстенә утырды, тегеләр малайны качыруда үзләрен зур гаебе барлыгын тоеп, Сәлим күзе белән очрашудан качалар иде. Сәлим, ничектер башта ачуы кубып, елан шикелле болар өстенә ташланырга иткән иде. Малайны алар качырды бит асылда, алар! Әмма Сәлим хәер үзенен берни дә эшли алмаганлыгына төшенеп тынып калды. Эчтән генә сызып кайта. Нәрсә булыр? Үзен тотып ябарлар инде. Менә бит жебегән, нишләде ул? Нишләде ул? Нигә шунда ук артыннан йөгәрмәде, бәлки тотып алып килгән булыр иде? Сәлим тоткыннарга карап ала да: менә бит, һаһәр суккан бандитлар, сезнен аркада миңа төрмәдә черергә туры киләчәк, дип ачына. Тегеләрнең йөзләре ничектер бик үк кайгылы түгел, малай качканга күнелләре булды аларның. Ничектер конвой Сәлимгә рәхмәт өйтәселәре килгән шикелле иделәр.

Сәлим үзен төрмәгә эләккән сыман кайта башлады. Капчыгыннан паекка бирелгән балык консервысы чыгарды, аны тегеләрнең төенчеге өстендә ачты һәм аларга таба этеп куйды.

— Эйдә, ашагыз,— диде.

Тегеләр борылып бер карадылар да, карашларын кире бордылар. Машина селкеткәннән консервы капланып төшә язды, кырыйда утыручы кыз аны тотып калды. Сәлим капчыгынан ипи алып маташа иде. Ул ипине дә өч кисәккә бүлөп куйды. Аннары консервыны төшмәслек итеп, төенчек эченә батыра төште дә, кашыгы белән алып ашый башлады.

— Ашагыз,— диде Сәлим. — Малаегыз качкан өчен мине төрмәгә утыртачаклар, әйе.

Ул аларга карамаска тырышып, ашый бирде. Хатын да, кызы да русча яхшы анлыйлар иде. Бер сүз дә эндәшмәделәр, тик узара латышча нидер әйткәләшәп алдылар. Сәлименнән эчке куркулары, тетрәүләре йөзөнә чыккан иде. Шулай да ул үзенен өстенлеген күрсәтергә итеп елмайган булды, ярар, безгә булсын бала, без андый хәлләргә күп күргән инде дигән кыяфәт белән утырды. Берәз ашагач, ул кашыгын кәгазь белән сөртеп (кашыгын яларга кыздан оялды) кесәсенә салды, капчыгын төйнәп куйды.

Ниндидер юл борылышында машина әржәсе бер якка бик нык чайкалып китте һәм төенчек өстендәге консервы, ипи кисәкләре чәчеләп бетте. Сәлим дә, тегеләр дә моңа дикъкаты итмәделәр. Тегеләрдән ашау кайгысы качкан иде, Сәлименнән дә эчен бик каты таракан кыра. Капитанга нәрсә дип әйтермен, ничек әйтермен,— дигән курку аның жанын әле һаман иги дә иги. Нишләтеләр? Менә үзем теләп армиягә киткән идем, үзем теләп төрмәгә керәм булып чыга инде. Армиягә китәсен белгәч, әнисе бик карганган иде: тикмәгә ашкынмыйсын син, бала, бер-бер нәрсә күрергә ашкынасын, дип йөрәккә калаган иде. Ул чакта Сәлим бу сүзләргә бөтенләй исе китмичә караган иде. Менә хәзер шул ачы тәнбиһ исенә төшәп аны эчтән парә-парә телгәләп бара...

— Сезнең малаегыз өчен мине утыртачаклар,— дип кычкырды хатын янынарак барып утырып.

Хатынның йөзә үлгән кебек, бернинди жан әсәре юк сыман иде. Ул икенче яккарак борылып утырды. Сәлим сүзләренә шулай җавап бирде.

— Лунайте, ник братынны качырдың?— диде ул кызга таба иеләп каты гына. Кыз, әлбәттә, ишетте, ләкин ишетмәмешкә салышып жылкәләрен жыерып куйды. Әнисе исә чукурга иткән кебек күзен очкынландырып карашы белән кызын өтеп алды. Сәлим сүзләренә кызынын жылкә жыеруын да ошатмалы ул. Аның нәфрәт белән ташка әйләнгән чыраенда бернинди өн заты калмаган иде.

Сәлименнән бу тоткыннардан нәрсә аласы килә сон? Нигә ул аларга шулай дип сүз куша? Монын сәбәбе бик тирәндә ята иде. Сәлим үзе дә анлап житкерми иде. Хикмәт шунда, бу кешеләргә туган өйләреннән сөрәп алып китү, жәзалау аның кешелек табигатенә бик тә чит нәрсә, күнеле сыйдыра алмый, аны анларга теләмәгән хәл иде. Шуна күрә күнеле тирәнәндә ул да бу эше өчен борчылып үзен бик каты гаепле эш эшләүче итеп санып иде. Менә мин сезнең братыгызны, улыгызны качыруда булыштым, үзегез дә күрәп тордыгыз, кирәксә аны автомат белән атып ега ала идем, әмма алай эшләмәдем, шуна күрә, сез мине алай ук ерткыч итеп, фашист кебек итеп санамагыз, зинһар, дип йөрәгә ялвара иде аның. Юк, малайны качыруны ул анлап эшләмәде, аны качырырга ниятләве уена да кереп карамалды. Әмма малайны артыннан куып барып тотарга ул бик нык гарьләнде, үзенә немец оккупантына охшап калуыннан курыкты. Ниндидер эчке бер игелекле көч аның аякларын тышаулап, малайны эзәрлекләүдән тыеп калды. Нинди көч ул — Сәлим аны үзе дә белми иде. Элек тә макарон фабрикасында ат жигүче булып эшләгән чакта, биш-алты кеше бер йөк он урладылар. Сәлимне дә катнашырга бик каты кыстаганнар иде. «Юләр! Ач бет!» дип кычкыра-кычкыра тиргәгәннәре хәзер дә колак төбендә генә.

Үлөргә житеп тамагы ач булса да Сәлим караклыкка бармады. Нәрсә тотып калды аны ул һәлакәтле адымнан — Сәлим моны үзе дә тәгаен генә әйтә алмый. Югыйсә, сугыш буге тамагы туйганы булмады. Ач эт кебек тилмереп йөргән көннәре күп иде... Ә теге урлаучылар барыбер тотылдылар һәм мәжбүри эшкә төрмәгә ябылдылар...

Энә шундый начар эштән һәрчак тыеп кала торган эчке тойгысы аны бу юлы әллә алдадымы? Мохтаж кешегә ярдәм кулы сузарга, егылтанны торгызырга, баладән йолырга һәм башка шунын кебек канга сөнгән әхлак нормалары бар. Сәлим шул кан кушуы бугенча дигәндәй, бөтенләй анны жикмичә хәрәкәт итә иде монарчы һәм ул хаклы булып чыга иде. Ә бу юлы ул хаксыз булып кала ахрысы, ул бу юлы алданды. Әмма ул малай артыннан эзәрлекләмәве белән бу латыш хатынына, кызына яхшылык эшләгән шикелле булды. Алар да анын яхшылыгын аңлады бугай, кыз ана артык нәфрәт белән карамый. Әнисе булмаса, бәлки, сөйләшсәргә дә ризадыр кебек иде. Туры итеп кайчак Сәлимгә текәлә ул һәм аларнын күзләре очраша, анда да кыз күзен читкә алмый, озақ карап тора, нәрсәдер әйтергә теләгән кебек тоела. Юк, кыз Сәлименң дә хәлен аңларга тырышкан сыман.

Көн кичкә авышканда алар билгеләнгән тимер юл разъездына килеп життеләр. Шыр яланда рельслар өстендә ике кызыл вагон тора. Солдатлар андыйны үгез вагоннары, ди. Яшел киёмле берничә сакчы йөрәнә. Агачлар арасында йортлар бар икән. Капитан шул яктан килеп чыкты. Ул арада вагоннарны тагарга поезд килеп житте.

Хатын белән кыз тышка чыгарга сорадылар. Капитан өйгә таба: Таня! — дип кычкырды. Автоматлы хатын-кыз солдат йөгереп килеп тегеләрне бәдрәфкә алып китте. Ә төенчәкләре Сәлим белән капитаннын аяк астында ята иде. Әйтергәме, юкмы, дип Сәлим энә очына баскан кебек, ни үле, ни тере килеш тора. Әллә исемлектән үзе белгәч кенә әйтергәме? Капитан әле исемлекне чыгармаган. Сәлименң өч кеше алып килсәргә тиешлеген тәгаен генә белми иде. Ләкин бер минуттан тегеләрне барлап вагонга утыртканда, барысын да беләчәк. Әллә икәү генә калганда жайлап әйтергәме? Шунда ук мине арестовать иттерер микән? Кайсы солдат алып икән мине сак астына? Кая озатырлар икән?

Юлда чагында, бәлки, сизелмичә генә үтәр, берәр жай чыгар әле, дип Сәлим өметсез өмет белән булса да үзен-үзе алдап кайткан иде. Хәзер куркыныч үзенен бөтен тайпылышсызлыгы белән аны каптырып алды һәм егет нәрсә эшләргә дә белмичә, үзен язмыш ирегәнә ташларга мәжбүр иде. Күрәчәкне күрми гүргә кереп булмый диләр иде акыллы кешеләр. Менә күрдә инде. Үкен, ела, чөченне умырып-умырып йолкы, барыбер киресен эшли алмыйсың... Беткән баш беткән...

Тегеләр килеп житү белән капитан аларны вагонга тапшырырга ашыкты. Ул куен кесәсеннән исемлек кәгазен чыгарды. Кулы белән әйдәп, вагонга таба барырга кушты. Арестантлар артыннан атлаган көйгә исемлекне укый-укый барды.

— Туктале, — диде барган жирдән шып туктап. — Биредә өч кеше булырга тиеш түгелме сон?

— Иптәш капитан, — диде Сәлим шулчак көчкә генә телгә килеп, — аларнын мадайлары качты!

— Беттем, — дип уйлады эченнән һәм капитанга туп-туры карап сынсыз калды.

— Шулаймыни? — диде капитан берни булмаган кебек һәм алга таба атлап китте. — Ярар, алайса, бу исемлектән сызарга кирәк аны!

Ул туктады, кыр сумкасын тезенә куйды да, шуна иелде. Исемлектән теге качкынны шытырлатып сызып ташлады. Аннары ниндидер жинеләю тойган

кебек атлап, Сәлим ярым үле, ярым тере хәлдә, аның артынан ияргән булды.

Вагоннан тимер юл киеме кигән бер хатын төште һәм капитаннан арестантларны берсүзсез генә кабул итеп алды. Ул хатынның кара пинжәге астында наган барлыгын касыгы турында чыгып торган бүлтәймәдән шәйләргә була иде.

Капитанның йөзе бик житди-кырыс, борчулы иде. Ул кай төшедер авырткан, сызлаган шикелле, тирән-тирән итеп уфылдап куя иде. Мине нишләтергә белми газәпләна ахры дип уйлады Сәлим. Һаман арестовать итәр дигән уй аны үзенен чәнечкеле бармаклары белән тотә иде әле.

Капитан станциядә калды, Сәлим үз частена кайтып китте, төнлә килеп алып китәрләр, мөгаен диде. Төне буе йокламады, башы чуен түмәр кебек булып катты. Аз гына йоклап киткән иде, аны кемдер килеп бугазыннан буа башлады. Ул үлем тавышы белән кычкыруына үзе дә күзләрен ачты. Ике дневальный ике кырыенда басып тора иде. Таң алдыннан тагын черемгә күзе йомылган иде, тагын аны ниндидер хатын-кыз кулы буа башлады һәм ул хәтәр ачы итеп кычкырып жибәрде. Уянганда бар жире манма су иде, башы чатнап-чатнап авырта, колаклары чын-чын итеп тора иде. Ул торып, башын ике учлап тоткан килеш казарма буйлап йөрөнде. Икенче көнне аны госпитальгә салдылар. Әкрәнләп Сәлимгә кешелек халәте кайта башлады. Теге латыш малаен качырганына ул ничектер сөөнеч кичерә һәм аның саен малайның чибәр апасы исенә төшә иде. Аның игелек белән тулы мөлаем, риясыз йөзе күз алдына килә дә, йөрәгенә лезвие белән сызган шикелле итеп ачыттырып ала. Килешле гәүдәсенә үзенә бер төрле тарту көче биреп торган ыспай күкрәкләре күнелгә килеп, нәрсәгәдер үкендерә, сызландыра иде. Кайчагында аның ул кыз алдында үзен гаепле сизүе дә, аны күрәсе килү хисләре дә шундый нык көчәя, ул хәтта госпитальдән чыккач, алар киткән якка юл тотарга ният итә башлый. Армиядән аны барыбер кайтаралар, врачлар шулай әйтә.

Ләкин тормыш кануннары яшьлекнен романтик омтылышлары, тайпылышлары белән санашмый шул. Тормыш зарурияте һәр төрле романтик жилкенүләрдән кырысрак иде, үзенекен итте. Сәлимгә армиядән кайткач төзелеш техникумына укырга керергә туры килде. Аны төмамлагач, эшкә Ашхабад шәһәрәнә жибәрделәр. Анда жир тетрәү каланы көл итеп ташлаган иде.

Өч ел анда эшләде. Ләкин алар төзөгән биек йортларга кешеләр күчәргә курка иде. Көчләп ордер биреп, бер дигән бөтен унайлыклары булган квартирага семьяларны көчләп кертергә туры килгәләде. Чөнки күбрәк шундый зур йортлардагы халык кырылган иде. Мәзәк хәлләр дә ишәтергә, күрергә туры килде. Бер галим шундый хәл сөйләде. Ул жир тетрәү эпицентрыннан ерактарак булган ресторанда ашап-эчкән дә, өенә кайтып бара икән. Ничектер аяк асты чайкалып киткәнән тойган, аннары ниндидер тонык шартлау тавышлары ишеткән. Әмма болар барысы да күбрәк эчелгән коньяктандыр дип уйлый-уйлый атлый икән. Менә өенә кайтып житкән, әмма өе урынында жимерек хәрәбәләр генә ята. Бу айнып китә. Семьясын ялга Сочига озатканга сөөнөп бетә алмый. Әмма иң гажәбе шул: мәче үз балалары белән исән-имин калган. Ул мәче генә булса да, жир тетрәүне алдан сизеп, балаларын өйдән кырга куркынычсыз жиргә ташып куйган булган.

Аннары Сәлим Әлмәттә эшләде. Шунда өйләнгән булды, әмма унышлы булып чыкмады. Алар ипләшөргә тырышып карадылар. Әмма Сәлим Әлбинәнә «ача» алмады, Әлбинәнән Сәлимне «ача»рга түземлеге, рухи көче житмәде. Бер-берсенә ачылмаган килеш аерылырга мәжбүр булдылар. Хәер, «аерулу» дип әйтү дөрес булмас, чөнки кушылмаганны ничек аерылдылар дип атарга мөмкин?.. Нәрсәдән

шулай булды? Мона Сәлим анык кына җавап таба алмады. Үзенен йөрәк авырулы булуына да сылтарга тырышты. Әмма тормыш көйли алмавына бу сәбәп бик ышанычсыз иде. Анын намусында һаман әле шул яшъ чактагы булган эшләр өчен әрнү саклана иде. Нигәдер үзе конвойлаган шул латыш кызы һаман исеннән чыкмый, торган саен бәгыре телгәләнеп-телгәләнеп куя иде. Ул кызны җәлләү хисе йөрәгеннән китми дә китми генә. Кайчак хәтта хорафатларга ышангандай итеп, минем тормыштагы унышсызлыкларым шул кызны кимсетүдәндер дигән уйлар башына килгәли. Әлбәттә юк-барга ышанмый ул, тик әнә шундый фикер килә ана, нишләсен инде, юк, килми дип әйтсенме.

Латвиядә булган шул рухи тетрәнүләрнең бер йогынтысы булдымы, Казанга кайткач Сәлимнен аягына тимрәү чыкты. Әле дә төзәлгәнә юк. Шунун белән бик нык интегә ул. Инде егерме елдан артык газап чигә. Врачлар нервдан, диләр. Ә нервыны довалап булмый икән. Нервы күзәнәкләре кеше туганда ничек булса, шулай кала ди. Гомер буге фәкать тузалар, сарыф кына ителәләр, янара алмыйлар икән. Ул аны кышын канатып, чиләндереп бетерә, имәнеч булып кала. Әлбину белән торганда ул да әйтә иде: шунун белән бөтен кәефне җимерәсен, сина якын килергә ытыргый башлыйсың, ди иде. Дәрткә салкын су сипкән кебек, сүндереп ташлыйсың, дип көн саен тукуп тора иде. Шулай зарланды, карганды, сукранды да икенче кешегә китеп барды. Үзенә сәбәп, нигез әзерләп йөрүе булган икән имансызнын. Бу тимрәү Сәлимнен чын бәләсе булып, жанын бик ашады.

Чаллыга килеп эшли башлагач, тагы да ныграк газапланды ул әшәке тимрәү белән. Торакта яши алмый, частный фатирда да унайсыз иде. Иң начары шунда, мунча керергә, су тидерергә ярамый. Сәлим тәнен одеколон, арагы ише әйберләр белән уып яши. Себеркеле мунча турында бары күз яше китерерлек дәрәҗәдә хыяллана гына иде.

Беркөнне шулай Орловка авылыннан ГЭС посёлогына төшкәндә, «Яшьләр» вагон-шәһәре аша үтәргә туры килде. Бер вагон баскычына тагарагын куеп, ниндидер хатын-кыз кер уып маташа иде. Аркасына юан итеп бергә үрәп салган чәченә Сәлимнен ничектер күзә төште. Шунда ук күзә анын тагаракка иелә төшкән башыннан, мангаеннан шуып үтте. Кинәт бу Сәлимгә бик таныш кебек тоелды да туктап калды һәм хатынны карашы белән унайсызламас өчен бүтән төшкәрәк, вагон тәрәзәсенә төбәлгән булып, күзәтеп торды. Хатын, әлбәттә, үзенә төбәлүләрен ниндидер тойгылары белән сизенеп, турайды һәм Сәлим төбәлгән вагонга карады. Әмма Сәлим бу бик таныш йөз сызыкларынын кайдадыр кайчандыр күрүен хәтеренә китерә алмады.

— Сөз Әхмәтән түгелме?— дигән булды Сәлим килеп чыккан жайсызлыктан котылып өчен.

— Юк, без Төмән өлкәсеннән,— диде хатын саф татарча итеп.

Сәлим ул маржадыр, мин татарча белмим, дип әйтер дип көткән иде. Бу ана гажәп һәм кызык тоелды. Инде болай гына китеп бару мәгънәсезлек булып иде, мәңгеле кеше булып күренергә теләп, ул сорыйсы итте:

— Аю авылыннан?— диде хатын бик тыныч кына эчтән елмайган кебек яктырып китеп. — Нигә, әллә анда туганнарыгыз бармы?

— Юк,— диде Сәлим сүзне озайтасы килмичәрәк. Шулай да, кырт кына китеп барырга читенсенәбрәк тагы өстәп куйды:

— Мин сезне кайдадыр күргәнем бар шикелле тоелды, ахры күзем алдады, гафу итәсез.

Ул китәргә бер аягын атлады, шул якка борылды, ләкин хатыннын сүзләрен ишетеп, туктарга мәҗбүр булды.

— Мин дә сезне кайдадыр күргәнем бар,— диде хатын кулларын чуар альяпкыч итәгенә сөртә-сөртә.

Сәлим аның йөзенә тагы текәлебрәк карады, хатынның сөйләшкәндә ниндидер акцент барлыгын да колагы сизеп өлгөргән иде. Шуңа күрә зигенә үзе кайларда булган, шуларны эчтән барлап чыкты.

— Казанда эшләгәнәгез булмадымы?

— Юк.

— Әлмәттә яшәмәдегезме?

— Без Себердә тордык.

— Минем Себердә булганым юк шул,— диде гаепле генә елмайды Сәлим һәм тагын китәргә дип аягын атлады.

— Ә сез Латвиядә булмадыгызмы?

— Булдым,— дигәнән туктап, бөтен йөзә белән хатынга таба борылганын Сәлим сизми дә калды. Аның башыннан яшен чаткысы тизлегә белән ул еракта калган хәлләр үттеләр. Ул ни әйтергә белмичә, зигенән жыя алмыйчарак торды да:

— Сез Лунайтеме әллә?— диде һәм буынынын кинәт бушап киткәнән сизде.

Хатын бөтен чырае белән үзенән Лунгаите икәнән әйтеп биргәч, ул әле һаман ышанып житмәде.

— Туктале,— диде,— сез ничек болай татарча беләсез?

— Без Себердә татар авылында тордык, шунда өйрәндөк. Нәрсәсә бар ул каләр?

— Ай-һай, сезне күрәселәрәм төшемә дә кермәгән иде,— дигән булды Сәлим ни әйтергә белми унайсызланып. Менә күпме газапларга сәбәп булган зат анын каршында басып тора.

— Ә сез ничек биредә,— диде хатын шулай ук дулкынланып.

Анын кер каптыргычлары бауга эләкмичә, кире төшөп-төшөп китә иде. Сәлим ни эшләргә белмәгәч, шул ап-ак итеп юылган, юеш жәймәләргә барып тотынды. Хатынга булышырга мәжбүр булды.

— Бу бит минем туган жир,— диде ул бер керне каптырмаларга эләктереп.

Шулчак бер кин генә чырайлы кеше вагон тәрәзәсеннән карады. Хатын шунда ук ашыга-ашыга керләрен элөп бетереп, тәрәзәдәге кешегә ымлады.

— Әнә ирем белән танышырсыз, өйгә чакыра,— диде хатын һәм олы эмаль эчле коштабагын күтөреп баскычтан менә башлады. Ул кереп китте.

Сәлим нишләргә белми кинәт баскыч төбөндә куркып калды. Үзен кем дип таныштырсын инде ул? Газапларын ничек аңлатсын? Ана беркем дә ышанмас. Әллә кермичә генә китәргәме? Әмма китәсе килми, нәрсәдер шул өйгә тарта. Ул шулай икеләнеп торганда баскыч бусагасында ир-ат тавышы ишетелде, анысы русча эндәште, ахры Рита иренә бер сүз белән барысын да аңлаткан. Бер минуттан ул баскычтан төшөп, Сәлимне өенә кыстый башлады. Ягымлы йөзле, ничектер бер карауда ук үзенә ышаныч тудыра торган кыяфәтле иде ул. Сәлимигә чигенерлек жай калмады.

Керүгә өстәлдә теге «алдан йөри торган нәрсә» утыра иде инде. Берәр рюмка эчкәч, бер-береннән тарсыну, читләшү беткән кебек булды. Әллә шәрабне шуның өчен генә уйлап чыгарганнармы, дип уйлап куйды Сәлим, хәмергә рәхмәт укыган кебек.

— Әй, сезгә әни гомер буге рәхмәт укыды,— диде Рита татарчалатып.

Ире дә татарча бигүк белми торган татар кешесе икән.

— Мин инде үземә һаһәр укылгандыр, дип исәпләдем, бик нык газапландым,— дип Сәлим Ритага карады.

Юк, бу теге вакытта ул арестовать иткән кыз түгел иде. Мөлаемлыгы, матур

чәчләре калган, әмма Сәлимгә бик тә ошаган, аның күнеленә рәхәт тә һәм авыр да булган әрнү биргән ниндидер чалымнары юк иде инде.

— Сезнен ни гаеп бар анда хәсрәтләнәргә?

— Шулай да жанлы кешеләр, үзбездә келәр, — диде Сәлим.

Ул, теге качкын малай турында бик сорыйсы килеп теле кычытса да, булдыра алмады.

— Безгә Себердә дә начар булмады, ачлык күрмәдек, колхозда эшләдек. Тик укырга гына туры килмәде.

— Әниенә кыенга килгәндер инде. Картлар бит алар туган жиргә кендекләре белән бергә.

— Әйе, ана авыр булды. Әлеге шул малай өчен көн-төн кайгырып, сыктады. Бер ай эчендә чәчләре агарды. Ә малайның язмышы бик жайлы гына барган. Туганнарда торып укыган, өйне караган, туганнар ярдәмендә жирләрне сөрөп чәчкән, бәрәнгә утырткан. Әни аны белә алмыйча, шул кайгыдан мантый алмады, донья куйды. Сөягем чит-ят жирләрдә кала инде дип инрәде. Нишләтәсен, язмыш безнен кулда түгел шул.

Ританың тавышы кинәт калтыранып ките, тамагына күз яше тыгылды. Ул бите буйлап аккан яшьләрен учы белән ничектер битенә иннек яккандагы шикелле итеп сыпырып ала иде. Туган жирем дип саргаеп үлгән ананың корышкан йөзе күз алдына килеп, Сәлим дә күзләренә яшь тулганын сизде. Аны битенә агызып төшермәс итеп керфекләрен кыскаса тырышты. Әмма күзне йоммыйча йөрөп буламыни? Аның керфекләре чыланды. Ире бу унайсызлыктан ничек тә котылу өчен тиз-тиз папиросын кабызды, боларга карамаска тырышып, тирән итеп суырды да суырды, янакларында нервы бүлтәтмәләре калкыңды.

— Ярар, үткән эшкә салават диләрме әле?— диде ул аннары төпчеген куеп. Рюмкаларга бүлдә дә, боларга да татарча ымлады. Әмма Рита белән Сәлим ул теләгәннә үтәрлек көч таба алмадылар. Ританың күзләре бер ноктага төбәлеп тынып калган иде. Сәлимгә бу читен хәлдән чыгу өчен кузгалып китүдән дә башка чара юк иде бугай. Ул шулай эшләде дә. Бик унайсыз гына торды да, гафу итүләрен үтенде, тагы очрашырбыз әле, дигән булды, тизрәк сызу ягын карады.

Чыккач та уйлар биләп алды: йә, нәрсәгә кирәк булды сина бу очрашу? Теге елларда син үзенне нинди гаепле санап, өнсез калып кайгырган булган иден. Алар сине кармаганнар, ә син үләр дәрәжәдә кичерешләргә батып йорден. Анлаганнар алар, тормышның үз дигәнчә генә бармавын. Тукта әле, Рита әтисе хакында ләм-мим бер сүз әйтмәде, димәк, гаебе булган инде аның. Нигә Рита әтисен гаепләп сөйләми? Бандаларга ияреп китеп бит ул семьясын шундый хәлгә куйган? Гаепнен башы анарда! Ә Рита аның эшен аклыймы әллә? Нигә әнисе күрә торып ирен шул фажигале юлдан читкә алмаган? Гади мантыйкка таянсан, димәк, үзе дә ике яклы булган? Аннары әлегә дә баягы мулла бабай таягы, дигәндәй, бер уй башка килә: ул бандадагы кешеләреннән семьяларына нигә афәт төшерергә иде, аларның гаепләре юк бит!.. Ярар, анысы безнен эш түгел, дәүләт эше, анда бездән яхшырак Верховный Совет уйлый, аның башы зур, түгәрәк...

Голгенә иренен конторга эшкә күчүен бик тели иде. Бу Нәфис өчен дәрәжәгә күтәрелү дә булып, аннары квартира алырга да жай тизрәк чыгар дип исәпли иде. Үзәң шунда булсан, көн дә күзләренә чалынып торсан, бөтендәй башка бит. Әмма Нәфис үзенен эшен алдын итә алмый, үзәң дә күрсәтергә тартына. Әнә кайбер мастерларның участокларында эш тә әллә ни алдын, сыйфатлы түгел, тик алар үзләрен күрсәтергә бөтен көчләрен куялар. Нәфис фәкать югары сыйфатлы эш белән генә яруга тырыша, ә эш белән генә ярап булмаганны

аңларга теләми. Эшләп түгел, кешнәп ярыйлар хәзер күбрәк. Нәфиснен эшләве бар, кешнәве юк. Әнә шундый ук мастер Мурадимов, эше белән әллә ни ялтырамый, әмма сүзе белән һәрчак ялтырап тора. Югарыдагылар анардан берәз шүрлиләр дә шикелле. Ни генә булмасын, ул Нәфистән өстенрәк бәяләнә, алдан йөртелә, чөнки төмле телле шайтан... Йомшак телле бозау ике сыерны имәр, дип юкка гына әйтмәгәннәрдер...

Ә ничек итеп Нәфисне бу кимчелегеннән арындырырга? Мин бит ана ничектер ярдәм итәргә тиеш. Яхшы хатын ирне ялтыратыр, яман хатын калтыратыр, дигәннәр борынгылар. Мин дә Нәфисне «ялтыратасым» килә, менә жаен гына белеп булмый.

Гөлгенә Рита белән бергә эшли иде. Рита конторда гына, төрле хисаплаулар, сызымнар белән утыра, ә Гөлгенәгә еш кына керн алу өчен «эш мәйданына» чыгарга туры килә иде. Шулай да алар ничектер бер-берсенә якынайдылар, бәлки мона Ританың татарча белүе дә сәбәп булгандыр. Аннары һәр кеше күнелендә «үз йөрәк тарихын» бүтәннәр белән бүлешү хасияте дә көчле. Бу көч тә күп кенә дуслыкларның тууына китерә. Ни генә булмасын, алар бер-берсенә эч серләрен ышанырлык дәрәжәдә дулашып киткәннәр иде. Яна жирдә, ире белән икесе ике торакта яшәгәндә, бу иптәшлек Гөлгенә өчен бигрәк тә әйбәт булды. Чөнки кеше дигәнне шулай яратылган инде, ул үзенә күнел терәгесез, рухи терәксез яши алмый, ана күнелен, йөрәген нәрсәгә, кемгә булса да бәйләп куярга кирәк. Шунсыз эче тыныч була алмый, тойгылары, фикерләре теләсә кая чөчелеп бетәр. Гамәлдән алып караганда да рухи тормышта кеше сөяләр, таяныр өчен терәк эзли. Эзләгәндә, әлбәттә, ялгышулар да була. Күнел күзенә тәҗрибәсә аз чөнки. Шуна күрә ул үзенә терәк итеп сайланган кешедән, аның кимчелекле якларын күреп, кайчак суына да, бизә дә. Кайчак ана хыянәт ачысын да татырга туры килә. Ләкин ни генә булмасын, кеше рухи тормыштан, кешеләр күзенә бәрелеп тормый торган эчке тормыштан башка яши алмый инде. Бәлки менә шундый кешелек ихтияжы Рита белән Гөлгенәне якынайткандыр. Аннары яшь аермасын да чуттан төшереп калдырып булмый. Рита күпне күргән, күп кешеләр белән аралашкан, тормыш тәҗрибәле, ә Гөлгенә яше утызга якынлашып килсә дә, һаман әле үзен жиглегеп бетмәгән шикелле хис итә иде. Шунлыктан ул Ританың киңеш-табышларын үзенә сөндереп бара. Эш тагы шунда, Гөлгенә бала табарга курка. Бер апасы бала тапкан чакта үлгән иде, менә шунардан аның жанына бик әшәке курку оялап калды. Рита белән шул хакта күбрәк гәпләшәләр. Чөнки Гөлгенәнең бик тә бала табасы килә, шул хакта өзгәләнә, курку һәм теләк күнелендә тартыша. Кайчагында бер як жинеп, күнелен били, берәз вакыттан икенче як жинә һәм үзенә ихтиярын тага башлый. Кыскасы, күнелендә чын, канлы «сугыш» бара. Менә ничә ел дәвам итә инде бу «сугыш». Тарих китабында ничә еллык сугышлар бар әнә?! Йөз елга сузылганнары да. Ә Гөлгенә күнелендәгә тартышның бер көне әллә ничә елга торырлык. Чын. Шундый әрнегән чаклары була, иреннән, бүлмәдәшләреннән качып, күз яше түгә. Шуннан берәз жинеллек килгән кебек була булуын. Нәфискә моны әйтсән, авыз да ачырмый: давай малай тап, бетте китте. Әгәр тапмасаң, дуслык бетә, мин аерылырга мәжбүр булачакмын, дип тә куя. Менә бит ничек? Рита да ана төвәккәлләргә куша. Барысы да әйбәт булып, курыкма, дип тәнбиһли. Гөлгенә тагы ике ут арасында кала. Аның әле һаман шул «проблеманы» хәл иткәне юк. Хәзергә фатир юк дип сузарга сәбәбе бар. Шунун белән юанып яши әле Гөлгенә. Кайчак, бер түбә астына күчсәк нишләргән, дип эче жу итеп китә. Квартирны тиз генә аласы да килмәгән кебек булып куя. Юк, квартирны тизрәк эләктәрәсе иде әле, юкса торакта төенчәкләр өстендә яшәү бик ялыктырды. Олыгая төшкәч, кеше бер-берсенә авыррак ипләнә инде, табигый.

Беркөнне, Гөлгенәләр объекттан кайткач, Рита аның янына керде.

— Бер жиргә барабызмы, Гөлгенә?— диде ул бик серле тавыш белән.

— Нинди жир бит, ашлы жирме, ташлымы?— Гөлгенә шулай ук серле итеп җавап кайтарды. Әмма баш тартмавы күзләренен елмаюыннан күренеп тора иде.

— Ашлы да, ташлы да.

— Ашы нәрсә дә, ташы нәрсә?

— Анысын баргач күрерсен. Сер. Яме?

— Сер ярата торган йомшаклыгымны беләсен, Рита.

Бу ризалык билгесе иде. Сүз шуның белән бетте.

Эштән соң алар ГЭС посёлогына автобус белән килделәр. Горкомнан ерак түгел гастрономга кереп торт һәм конфет алдылар. Рита һаман кая, кемгә барасын әйтми иде. Гөлгенә берәр хатын-кызның туган көнөдер дип гоман итте, бүтәнчә төпченмәде.

Звонок төймәсенә басып, ишек ачтырып кергәч кенә күрдә Гөлгенә, алар Сәлим Григорьевич фатирында пәйда булдылар. Хужа бик шатланып, куанып каршы алды. Гөлгенәнән башына уйлар йөгәрдә: менә Нәфис турында сөйләшер өчен иң жайлы форсат бит бу. Тырышып-тырмашып эзләсәң дә мондый жайның булуы мөмкин түгел... Гөлгенә өйдә хатын-кыз кулы будмавын шунда ук сизеп алды. Ританың монда килеп йөрүенә гажәпләнергә дә, гажәпләнмәскә дә белмәде. Ул арада Рита өстен салып куеп, кухняга кереп киткән, нәрсәдер савыт-саба шалтырата башлаган иде. Сәлим дә шкафын ачып, өстәлгә яшыкелт-зәңгәр чәркәләрдер-мазардыр куйгалады. Рита биредә бөтенләй үзләшкән икән, дип уйлап алды Гөлгенә. Кара син аны, тымызык түгел дигән! Хатын-кыз күнеле тартмалы, әллә ниләр ятмалы, дип юкка гына әйтмәгәннәр. Ә нигә мине алып килде икән соң бу, дигән мәкерле уй миен өтеп үтте тагын. Ләкин Сәлим Григорьевичның тотышында, Ританың йөзөндә бер дә андый уйга китерерлек чаткылар күрмәде Гөлгенә һәм алар турында шикле уйлавы өчен бите кызарганын тойды. Уйларын куып жибәрергә тырышты. Өстәлгә утырышып, берәз ашап-эчеп алгач, Рита сүзне үзе башлады. Бер-ике сүз белән аңлашылырлык итеп, барысын да ачыклап бирде һәм Сәлимигә таба төбәлеп, бик мөһим нәрсәне әйткән тавыш белән:

— Әниңез сезгә укыган рәхмәте, әгәр бәхет китерә торган булса, сез бәхеткә чумган булырға тиеш инде,— диде.

Нәрсә өчен болай әйтте ул, Гөлгенә аңлап житкermәде әле, шулай да «сез» дигән сүздән болар арасында бер дә тегенди-мондый нәрсә юктыгын төшенеп алды. Ә Сәлим көлеп жибәрде, аның матур булып тезелгән ак телләре ялтырап күренде.

— Чын, чын, Сәлим Григорьевич,— диде Рита, ана табарак борылып, житди тавыш белән.

Ул Сәлим ышанмады, шуна көлә дип уйлады бугай.

— Юк, ышанам, ышанам, — дип кул селтәде. — Тик үземнең унышсыз булуымнан гына көләм.

— Яхшылык жирдә калмый, дигәннәр.

Гөлгенә дә сүз кыстырасы итте. Аның Сәлим Григорьевич белән бергә-бер сөйләшеп китәсе килә иде. Болай арадаш булып кына утырырга риза түгел, чөнки Сәлим ана кай ягы беләндер бик ошый бара кебек. Сөйләгәндә берәз гына башын бер якка авыштырып куюы, кыяфәтендә мактану әсәре будмавы ничектер күнелгә ятышлы иде.

— Яхшылык, дисез менә сез,— дип сөйләп китте Сәлим. — Берәр кешегә яхшылык эшләсәң, кайчак үзенә хилафлык килә. Яки берәр танышка игелек итсәң, икенчесенә начарлык булып төшә. Катлаулы механизм, ә-ә?!

— Юк инде, яхшылыкны күнел тоя ул барыбер,— диде Рита һәм тортны өлешлەرگә бүлөп һәркем алдына куеп чыкты.

— Кайчак тоеп та житкерми шул.

— Нигә, сез бәхетсез түгел ич!— диде Гөлгенә. — Идарәгез әйбәт хисапта, абруегыз да бар. Беляев горкомда планеркада сезне үрнәк итеп телгә ала.

— Юк, мин үземне бәхетсез санамыйм,— дип көлдә Сәлим тагын кеткелдәп. Чөнки бу сөйләшүдә ул шартлылыкның бик күп булуын тоя иде, көлүе дә шуна иде. Шартлылыкны бер дә жаны өнәми, чөнки шартлы хәл кешегә бернинди бурыч та, жаваплылык та йөкләми, намуссызга хәйлә корырга бик жайлы шарт ул шартлылык. Үзенне барлыгыннан да әйбәтрәк итеп күрсәтү өчен анардан да унайлы жай юктыр.

— Бер карасаң бәхет бар, бер карасаң юк кебек. Әллә ничек,— дип әйтеп куйды Рита.

— Кемнән нәфсе нинди инде, берәү әзгә дә риза булып яши, берәү күп булса да һаман канәгатьсез.

— Әйе, бик дөрес,— диде Сәлим Гөлгенә белән фикере тәнгәл килүгә ничектер сөнөп.

Бераз тынып чәй эчеп алдылар. Аннары үзләре сала торган яна шәһәр турында сүз китте.

— Яна жирдә әле кешеләр бер-берсенә дигәндәй, жиргә, урынга жайлашу, килешү чоры үтәләр. Шуна күрә кайчак киеренке хәлләр килеп туа,— дип сөйләде Сәлим.

— Кеше саен зур бер холык,— диде Гөлгенә. — Тисән, килә сулык-сулык, тимәсән, үзенә суык.

Ул Сәлимгә карады, теге көлә башлады. Гөлгенә дә ана кушылды.

— Нигә, шулай түгелме?

— Бик тә шулай. Кара, безнән фикерләр гел туры килеп тора. Гажәп.

— Димәк, сез икегез дә бер «дулкында»,— дип Рита да көлеп куйды.

— Була андый кешеләр. Алар бер-берсен тизрәк аңлыйлар. Аларга бер-берсе «дулкынына» ярашырга тырышып иза чигәргә туры килми.

— Ну, син, Рита, бөгәсән бугай,— дигән булды Гөлгенә шулай ук көлә-көлә.

Сәлим исә үз-үзен тынлаган кебек, аска караган килеш, чәен уртлап алды. Ана да бераз унайсыз булып китте ахрысы.

— Рита, әниегез анда бик жәбер-жәфа чикмәдеме сон?— диде Сәлим сүзне икенчегә борып. Ул бу сорауны бирергә курка иде, шулай да теленнән ычкынды шул. Кин мангаена төшкән чәчен сул кулы белән «ябыштырып» куйды.

— Жәбер-жәфа анысы булмады, Сәлим, шөкер, әмма әни сагынуга чыдый алмады. Саргайды тәмам. Бигрәк тә үзебезнән коеның суын сагынып тилмерде. Бөтенләй сары коелды, күп тә ятмыйча, дөнья куйды. Ә миңа ул кое суы бармы, юкмы. Ә аның әжеленә тиде.

Рита ничектер юашланып калды. Гөлгенә да моны сизде. Ниндидер шаян сүз әйтергә теләде, әмма башына килмәде.

— Мәрхүм, картлар шул туган жиргә бик берегәләр инде алар,— диде Сәлим ни әйтергә белмәгәч.

Бу «кутырга» тагын тиеп китүенә эчтән үкенеп куйды. Берни дә сорашмаска, көлне актармаска, аннан яралый торган ярчыклар табылуы ихтимал дигән нәтижәгә килде ул.

— Кайда әйбәт йөзгә, шул туган йорт безгә, — диде Гөлгенә ничектер шатлыклы тавыш белән.

— Яшь чагында шулайдыр, ә картайгач менә...

— Туган туфрак тарта, тарта,— дип Сәлим тагын әйтергә мәжбүр булды.
— Жан тартмаса, кан тарта.

— Шулайдыр, кеше олыгайган саен балалыгына кире кайта бугай,— диде Рита. Нәрсәнелер әйтеп бетермәде, үзе дә туган жирен, Латвиясен сагына башлаганга охшый иде.

— Чыпчык та әйткән бит, үз урманым, үз чытырманым дип.

Гөлгенә көлеп куйды. Ана ничектер бик рәхәт иде. — Ә без үз «чытырманбызны» кора алырбызмы, юкмы?

— Сөзгә дә булмаса, ирең мастер,— диде Рита сүзенң бу якка таба юналүенә сөөнгәндәй.

— Әрсез түгел бит ул, сүзен үткәрә алмый,— дип Гөлгенә хәйләле караш белән Сәлимгә төбәлдә.

Сәлим тагын көлеп куйды, ләкин Гөлгенәне бу җавап кына канәгатьләндрмәде, ул анын нәрсәдер әйтүен көттә.

Сәлим Нәфисне яратып бетерми иде бугай. Йөзендә шундыйрак шәүлә чагылып үттә. Сәлимнен эчендәге йөзенә чыга торган хасияте бар иде. Кыскасы, йөзе аны «сата» иде, ана «хыянәт» итә иде. Бу юлы да «сатты» ахыры дип уйлады Сәлим һәм билгесезрәк итеп, томанлырак берәр нәрсә әйтеп котылырга уйлады.

— Кешеләр белән эшләү авыр,— дип куйды һәм Гөлгенәнең йөнтәс керфекләренә карады. Аларда ниндидер яктылык бизәге бар һәм һаман нидер әйтүен өмет итә кебек.

Сәлим үзеннән югары торганнарның фикере белән яши иде, теге яки бу кеше хакында өстә ничек әйтсәләр, ул да шул фикерне тәкрарлый иде. Ә мастер Нәфисне ул үзе дәрәжәгә күтәрде, үзенә терәк итмәкче булган иде. Һәр начальник шулай: үзе янындагыларга дәрәжә, чин биреп, үзенә тугрылыклы кешеләр булдыра һәм эшнә шулай алып бара. Һәр баш кешенен ялагайлары, әләкчеләре була. Шушы әгъзалардан башка баш баш булып утыра алмый ахрысы. Әмма Сәлим ялагайларны, әләкчеләрне бик өнәми иде. Ышанычлы кешеләрең булу идарә мөдире өчен мәжбүри. Тик ялагайлык, әләкчелек бик начар. Нәфиснең әләкләү гадәтләре дә беләнгәләде. Сәлим ахыры анардан шуның өчен суына төште. Шулай да Гөлгенә алдында сер бирергә ярамый. Эштә килеп чыккан гаугаларны шәхси хәлләргә кушарга кирәкмәс иде. Ә Гөлгенәнең күзләре жылы сүз көтә.

— Нәфиснен эшчеләр арасында абруе зур аның,— диде Сәлим. Чын дөреслекне әйтте, ана файдалы булмаган хакыйкәтне ачып салды.

— Аны яраталар, мин дә ишеткәнем бар,— дип Рита да өстәп куйды.
— Шулай булгач, квартир бар инде!

— Әнә шул өч йортның берсе үзебезгә була, диделәр.

Сәлим бер дә исе китмәгән кыяфәт белән әйтте.

Гөлгенә нигәдер бер дә күнелләненеп китмәде. Ул квартир өчен бик үлеп тормый иде. Хикмәт шунда, Сәлим Григорьевичны трестка алачаклар икән дигән сүз йори, ә Гөлгенә Нәфисне аның урынына ниятләп хыяллана иде. Тик бу хакта турыдан-туры, яки кыеклатып та сүз кату мөмкин түгел. Гөлгенә Нәфискә карата Сәлимнең «бәясен» беләсе килә иде, бөтен казганганы шул...

Шулай да Гөлгенә биредән ниндидер үзе дә анлап бетермәгән рухи жинеллек алып китте. Торакка кайткач, караватына утырып уйланды, жанда ниндидер рәхәт монсулык. Бер дә мондый хис кичергәнә юк иде шикелле. Күнел тирәнәндә ниндидер кайнар кизләү ачылган кебек, аны эчтән жылытып, уйландырып, мәмрәтеп тора башлады.

Икенче көнне Нәфис килгәч тә бу хис бетмәде, анын ничектер ире белән

сөйлөшөргө сүзө калмаган кебек иде. Ничек була инде бу? Ике күнел бергә кушыла да, бер-берсенә ачылып дигөндәй яшиләр, бер-берсеннән яшерен серләре бетә. Төрлө планнар коралар, ниятләр белән бәйләнеләр, барысы да уртак, аерым-аерым бернәрсәләре дә калмый. Гөлгенә дә шулай исәпләп йөри иде. Ә менә Сәлим янына аны Рита алып баруы хақында ире белән уртаклашасы килмәде. Нилектән? Анын саен бу сер тагы да ныграк күнелен били барды. Гөлгенә аны теш арасыннан чыгарырга да курыкты.

Рита да нидер сизенгән кебек, бергә эштән кайтканда төпченәсе итте.

— Син нәрсә, йомыкланып киткән әле, эченә май салган шикелле күрәнәсен.

— Нигә алай дисен, Рита?

— Соң эченә йомылып, күнеленә улылып йорисен, янындагыларга гамен юк.

— Үзем дә әйтә алмыйм, әллә авырыйм инде?

— Югыйсә, табарга ниятләденме?

— Кая? Барысы да онытылды әле,— диде Гөлгенә һәм үзе аның Сәлим янына барасынмы, дип әйтүен көттө. Әмма сер белгертәсе килмәде. Ә Рита шуны сизгән кебек Сәлимин мактарга тотынды.

— Күрденме, нинди әйбәт ул, бер артык сүз әйтмәс, шапырынмас. Сүзен саллы итеп сөйләр, буш сүз кыстырмас, үзен горур тотат. Барысын да йөрөккә кабул итә торганга охшаган ул,— диде Гөлгенә ничектер кинәт яктырып китеп. Шунда ук үзен-үзе кулга алырга мәжбүр булды.

— Кем белә? Шунысын гына әйтә алам, дәрәслекне ярата.

— Дәрәслек белән нишли аласын инде?— диде Гөлгенә.

— Шулай шул. Бер жирдә дәрәслек булса, икенче мөлдә ялган, дигөндәй.

— Синен братың өчен ана элэккәндер әле?

— Белмим, әйтми ул. Юктыр, мөгаен. Ләкин ул вакыйга аны бездән дә нык яралаган, күрәсен.

Сәлимдә дә үзгәрешләр бар иде. Ританы очратып, бергә күз яше койганга ай да үтмәгәндер, аны ничәмә еллар газлапкан, бөхетсез иткән каһәр суккан тимрәве бетте дә китте. Нәрсәдән булып бу? Әллә бу арада көнө-төнө төзелеш материаллары даулап чабуның берәр тәэсире тидеме, югыйсә?

Ана биредәге Мәскәү төзүчеләренә баш орырга туры килде. Алар үзләренә үзәк төзү тәэминаты булдырганнар. Һәрчак запаслары була. Төзүчеләр шул тәэминат идарәсенә мөрәжәгать итәләр һәм кирәк әйберләрен тоткарлыксыз алалар. Бөтен кирәк-ярак фәкать бер урынга үзәкләштереп тупланган. Алдан материалны әзерләп куялар, аннары төзи башлыйлар. Материал конвейердан килгән шикелле агып тора. Төзүчеләр барысын үз урынына урнаштырып тора, ягъни төзиләр. Бернинди аңлашылмау, комачау юк. Әлбәттә, төзелеш срогыннан алда үтәләр. Бөтен эш майланган кебек бара.

Ә бездә андый үзәк тәэминат юк. Нәрәт буенча төрлө снабларга чабасың. Инде кирәкле әйберне сина чаклы килеп алып бетергән булалар. Аннан тагын чабарга тотынасын. Снаб башында утыручыны ничек тә жайларга, аның күнелен күрергә тырышасын. Юк, сүзләр белән генә түгел, әлбәттә. Коры кашыкның авызга сыймаганын хәзер һәр адәм белә. Бушка сыер да мөгрәми, диләр. Сәлим бу «коры законны» бик яхшы белде. Шунның өчен буш кесә белән йөрмәде. Майламыйча таба купмый, дигән мәкальне гамәлдә сынап татыды.

Кичә этаж плитәләре үтереп кирәк булды. Сәлим теге снабка сугылды, монысына борын тыкты — юк. Ахырда ЖБИ заводының үзенә китте. Анда да нәрәт, заказ. Нишләргә? Мөдир булып бер кечкенә күзле кеше утыра. Ничектер

әтәч күзенә ошатты Сәлим аның бу жете карашын. Билгесезрәк, томанлырак итеп сөйләшә бу. Сәлимнән эченә жылы керде. Ул анардан калмаска ниятләде, күзенә ак булып төшеп, дигәндәй, утырырга булды. Тенкәсенә тияргә кирәк, алжытырга, туйдырып бетерергә, дип исәп тотты... Әмма менә эш соңы килеп житте, тагын булмады, иртәгә инде, диде мөдир. Юк, Сәлим эштән соң да анардан калмаска карар итте. Өенә ияреп кайтты. Ярый әле, сумкасында коньягы һәм бер-ике плитә шоколады бар иде. Курыкмыйча бусага атларга була.

Өйгә керделәр. Өч бүлмәле бик шәп квартирда тора икән. Мәскәүлеләр төзөгән бу йортны, әллә каян күренеп тора. Уфалылар да шулай шәп итеп төзиләр биек йортларны. Безнен казанлыларның гына бу мәсьәләдә өйрәләре сыеграк әле.

Сәлим коньякны һәм шоколадларны чыгарып куйды. Әмма каяндыр мөдирнен хатыны чәчрәп килеп чыкты. Чибәр генә, ягымлы гына үзе.

— Юк, юк, юк,— дип кычкырып жибәрде ул чәркә алырга шкафны ачкан ире янына килеп. — Синен алкаш буласың киләме? Юк, юк, иртәгә үк парторгына гариза илтәм, менә күреп тор. Мин алкаш белән яшәргә теләмим. Бетте, бетте!

— Тукта инде ичмаса кеше алдында,— диде ире йомшак кына.

Ул эчкече түгел, әмма әйбәт, игелекле кеше икәннен күрергә була иде.

— Бетмәс синен кешеләрен. Көн саен монда... юк, юк,— дип тагын да каты чәрәлдәргә тотынды ул һәм ире кулыннан чәркәләргә тартып алды.

Мөдир нәүмизләнеп, өстәл янына килеп утырды да башын түбән иде. Нишлисән, алдагы көннәрдә андый гөнаһлары булгалаган ахры.

Сәлим нишләргә белмәде. Хәлнен кинәт «жимерелүгә» таба әйләнүеннән каушап калды. Мөдир дә башын ике учы белән учмарлап, берни дә эшли алмый аптыраган, ана бик оят та иде.

— Зәлифә, йә инде, кунакны шулай эт кебек өреп каршылама,— диде ул йомшак тавыш белән.

— Юк, юк, бернинди кунак юк, син әнә шул таш плитәләр сатып эчәсен. Иртәгә үк парторгына барып әйтәм. Эчә-эчә алкашка әйләнерсен, урыныннан чайкап төшерерләрие. Йөр аннары апалной эт кебек

— Иптәш, сез дә аны эчертеп майларга йөрмәгез,— диде хатын Сәлимгә таба борылып.

Ул һаман өстәл кырыенда сак кебек басып торды. Карашы, кыяфәте: «Чыгып китегез, зинһар»,— дип кычкыра иде. Хатынның бөтен барлыгы, хәтта аның күлмәге, сары төймәләре дә Сәлимгә: аттыр моннан, дип акыра иде.

Сәлим, буш сумкасын тоткан килеш, ничек өстәл аныннан кузгалуын да сизмәде. Коридорда тагын бер чыгык йөзле хатын һәм ике таза гына егет басып тора иде. Сәлим курка-курка атлады, тегеләрнен йодрыклары тойналган иде, биргәләп алсалар да берни кыра алмаячаксын. Ләкин алар тимәделәр.

— Кеше аздырып йөрмәгез, иптәш,— диде теге хатын. Менә иртәгә мин горкомга барам да әйтәм: эчертеп, үзенә әйбер-яраклар алып йөри дип. Белдегезме?

Сәлим бер сүз дә эндәшерлек хәлдә түгел иде. Ул әүвәлге кыйнаучы строй аша узган солдат кебек атлады.

— Каенанана салам әйт,— дип кычкырды егетләрнен берсе.

— Ташла, ташла,— дип икенчесе ана каршы төште Сәлим ишекне япканда.

Әмма икенче көнне мөдир аны алмаеп каршылады һәм бик тырышып аның үтенечен канәгатьләндерде. Шулай танышып киттеләр.

Аннары кирпич һәм панельләргә станциягә барып юлларга туры килде.

Круглое поледа Сәлим өч көн ятты. Тәмам йончылып, мунчалага әйләнеп дигәндәй кайтты. Ялынды, ялварды, дәрәжәсен төшерүдән дә тартынмады, башка чара юк иде. Шуның бәрәбәрәнә күп нәрсәләр юнәтте ул. Өч йортка да житәрлек кирәкле озынлыктагы этаж плитәләре, баскыч маршлары һәм түбә өчен шифер, һәм тагын мең төрле кирәк-ярак. Моңы кечекенә генә бер жинү дип атады Сәлим үз-үзенә, һәм күнелә бик күтәрәнке иде. Душта коенгач, тир һәм тән кереннән арынган тартышларда жыелган күнел тынычсызлыгыннан, тәмсезләнүләрдән тагы да әйбәт булып китте. Чәй эчте, хәзер диванга сузылып ятып, китап укудан да рәхәт нәрсә юк иде аның өчен. Дөнья жәннәте менә шул ана.

Морзе әлифбасын уйлап тапкан кеше Морзе бик кызыксынучан булган икән. Үзе физиканы урта мәктәп дәрәжәсендә дә белмәгән, әмма телеграф турында укып, бер идея белән тәмам женләнә ул. Тавыш сигналлары турында баш вата. Үзе телчә кеше була, физикадагы индукцияне дә керделе-чыктылыгына белә. Бервакыт пароход белән Европадан Америкага кайтканда иптәшләренә хыялланып сөйли: менә тавыш сигналларын һавага жибәрергә мөмкин булчак, аны еракта тоткыч приборлар белән табып алачаклар һәм нәрсә әйткәнәңне аңлаячаклар... Америкага кайткач, ул шушы идея белән тәмам женләнә, таныш физикларга ярдәм сорап бара, алар ана булышалар. Күп тырышлык үзенә жимешен бирә: Морзе әлифбасы туа. Менә бит тырышлык, тырышлык, тагын бер кат тырышлык кирәк. Чыннан да, дөнья хәзер кешедән торган саен күбрәк көч, зиһен таләп итә. Нәрсәдән бу? Чөнки халык күбәя бара, яшәү шарты даулы, ә мөмкинлекләр, байлыктар азая. Юкны бар итәргә кирәк була башлый. Кешене аны тудыргына, ул үзенекен итәр өчен жир тырнап тартыша инде. Кешенең артык күбәюенә бик уйсыз оптимистик караш фажигага гына китерергә мөмкин. Гомумән, дөньяның киләчәгенә әтәч оптимизмы белән гөман итәргә ярамый торгандыр. Без бай, табигать байлыктары чиксез дип фикер йөртүдән дә начаррак, акылсызрак нәрсә юктыр...

Кинәт ишек шақыдылар. Сәлим, торып, сәгатенә карады. Эш сәгәте чыгып килә иде. Контордан берәрседер дип уйлады һәм барып бикне ычкындырды. Шау-гөр көлә-көлә Гөлгенә килеп керде. Аның көлүе унайсызлыкны йомшарту, бетерү өчен генә иде.

— Рита килмәдеме әле?— диде ул Сәлимнән дә шат йөзен күрәп.

— Килергә тиеш идемени?

Сәлим аларның киләсен белми иде, шуна сорады.

— Биштә үк анда булам, кил, дигән иде ул. — Гөлгенә унайсызлана башлады.

Аның йөзен аптырау күлэгәсә каплап алды

— Килер, алайса, уза тор, әйдә,— дип әйтүдән башка чара калмады. Әмма ул бик шат иде. Гөлгенәнән йөзәндәгә унайсызлану күлэгәсә безардан таралып бетте диярлек.

— Үзем дә бер ял итәргә тели идем әле, килеп яхшы иттең, чын менә,— диди ул бик ачылып һәм күнелләләнеп табын хәстәрләп йөрде. Өстәлгә эчемлек белән ашамлыктар куйды. Гөлгенә дә чәй куярга алынгач, тартынуын жинде, иркәләп китте. Тик Ританың вәгъдә биреп тә сүзендә тормавына гына эче пошып торды. Килер әле, бәлки, берәр мәшәкате чыккандыр дип үзен-үзе тынычландырды.

Гөлгенә олы яктагы көзгә алдында, чәчен-башын төзәтәнен килде дә, өстәл янына утырды. Алар кухняда гына чәй эчәргә булдылар. Бердән ташып йөрисе юк, икенчедән, бөтен нәрсә кул астында.

— Рита юк бит, ә?— диде Гөлгенә ничектер һаман унайсызланып.

— Килми калмас, әгәр ниет итсә.

Сәлим шәраб тутырган чәркәнә Гөлгенәгә тоттырды һәм үзе дә ике бармагы

белән чөметеп кенә тоткан килеш чөкөштөрөп эчеп куйды. Гөлгенәне кыстамады, анын кыстау гадәте юк иде. Шулай да Гөлгенә чәркәсен яртылаш итеп булса да йоткалады. Капкалап алгач, үзеннән-үзе телләр бәйдән ычкынды, ничектер икесе дә гажәп дәрәжәдә бер-берсенә нәрсәләр сөйләселәре килеп тора иде.

— Теге йорттан үзенә тиешле квартирны Риталарга бирәсен икән?— дип куйды Гөлгенә.

— Ә-ә,— дип көлгән булды Сәлим,— каян барып житте әле ул хәбәр? Әллә Ритага да ишетелде микән?— Сәлим куркынган йөз белән Гөлгенәгә төбәлде. Гөлгенә анын бу хасиятен аңлап житмәде, нигә шулай шикләнә икән, дип уйлап алды.

— Белмим. Нигә, ул начар хәбәрмени?

Гөлгенәнен кашлары матур гына булып селкенеп куйды.

— Юк та, мин ана сөенче генә итмәкче идем.

— Шундый игелек, хай, сөенче генә буламы сон?

— Ишетсә, ул бирегә килмәс тә әле.

— Миңа әйтмәде, Нәфистән генә ишеттем.

— Риталар болай да ике бүлмәле квартирга хаклылар.

— Хак һәркайсыбызнын да күп инде.

— Сөзгә дә булыр, хәл ителгән,— дип куйды Сәлим һәм ниндидер эчке уйларына көлемсерәде. — Бирегә килгәнненнә Нәфис сизсә, ну, кирәгеннә бирә инде,— диде көлә-көлә.

— Кая инде, ана калган тагы,— дип Гөлгенә ниндидер искизмәгәнлек белән кул селтәде. — Икебез ике жирдә аерым ята-ята аерылып беттек бугай инде, чын!

— Тиздән бергә кочаклашып ятарсыз, Алла боерса,— Сәлим дә көлә-көлә жавап кайтарды. — Тагын берегерсез!

— Юк инде, бергеп булмас төсле.

Гөлгенәнен тавышы кинәт житдиләнде, керфекләре түбән төште, бит очындагы беленер-беленмәс алсулык куерып киткән кебек булды.

— Нәрсә, арала акыл стөнасы үсә башладымы әллә?

— Юк ла, нигәдер үстөрмиләр үзен, шул эчнә поштыра,— диде Гөлгенә капылт кына урыныннан кузгалып, Сәлимнен муенына сарылды. — Минем истә гел син генә, Сәлим!— Ул аны ниндидер бер зәһәр кызулык белән үбәргә тотынды. Сәлимнен дә кинәт каны кайнарланды, ул Гөлгенәне биленнән кочаклап алып алдына утыртты. Юка күлмәк аша сизелгән тыгыз төне тойгыларын сөрмәләп, капылт урыннарыннан кубарды, көчле дингез дулкыннары шикелле аны баш-аяк күмеп ташлады һәм үз кочакларында алып китеп, ниндидер ярлагы ташка китереп бәргән кебек иттә. Анын аек уйлары каядыр югалып, фәкать кубарылган хисләре генә калды. Шул хисләр ирке чиксез жилкетте һәм ана тулысынча баш булды. Соны моның ничек бетәр, бу эш кая илтер: чонгылга илтерме, әллә чөчөклә алангамы? Ул хакта уйларга өлгәрә алмады, аны бөтенләй жегереп жуйган иде. Ул башын жуеп, бетсәм бетәм дип упкынга атылды.

Хисләр башбаштаклыгына бирелгәндә Сәлимнен хәрәкәтләре дә гаять дәрәжәдә тиз булды. Гөлгенә анын колагын пешерердәй кайнар тынын бөркеп: «Ашыкма, жен, ашыкма!» — дип тукуды. Гөлгенә аны бик яратып, жен дип атады...

Киенеп, өстәл янында тагын чәй эчәргә утыргач та Гөлгенә, сөеп ана берничә мәртәбә жен дип эндәште. Әмма бүтән сүз өстәмәде. Ул шуның белән ничектер бу кылган эштә Сәлим гаепләрәк дип әйтмәкче иде бугай. Икесен дә чиксез унайсызлану, тартыну биләгән иде. Үзләре чәй эчәләр, әмма бер сүз сөйләшә алмыйлар. Икесенә дә хәзер аек уйлары, фикерләре кире кайтты һәм

башкайлары бу «эшнә» үзләре өчен аңларга, аңлатырга теләп газаплана иде. Гөлгенә бигрәк монсуланды, битенә ниндидер монарчы булмаган сызыклар сызылгандай иде, гүя үзе бу түбәнгә тәгәрәвенә чиксез үкенә, ике битенә тузып төшкән чәчләре аны алдануына өзгәләнгән, бергәләнгән яшь кызга охшатып тора иде.

Гөлгенә сүзсез генә кухнядан чыгып, көзгә алдында төзәтенә башлады. Сәлим дә бер сүз эндәшә алмады, гүя алар икесе дә кинәт телдән яздылар. Бигрәк тә Гөлгенә эчтән борчылды. Ул үзен хатын-кыз дәрәжәсен саклый торган язылмаган законны боздым дип исәпли иде. Сәлим мине беренче булып хөрмәт итми башлаячак бит дип кайгыра иде. Әмма тәнәһә килгән ниндидер жинеллек, рәхәтлек ул уйларны кире тибәргән кебек итә. Нәрсә булыр бу? Үз-үзеннә алдаумы? Әйе, без үз-үзебезне алдап бик күп гомер кичерәбез шул. Берәр ярамаган эш эшләсәк тә, һаман үз-үзебезне алдалап, тынычланырга маташабыз.

— Рита, ялганчы, килмәде бит,— диде Гөлгенә көзгә янында төзәтенеп беткәч.

Сәлим һаман кухняда савыт-саба югалап юанган була иде. Гөлгенә анардан сүз көттә, үзе дә белмәгән тагы нәрсәдер өмет иттә. Бәлки анардан боларның барысы өчен дә ригая көткәндер, арттан гаеп итеп калмаслык ышаныч белән китәсе килгәндер. Сәлим һаман эндәшмәде. Гөлгенә китәргә әзерләнеп редикюлен алды, ишек бусагасыннан Сәлимигә карады. Теге исә ана таба бер-ике адым атлады.

— Минә бик эт итеп тиргәмәссен, яме, Сәлим,— диде Гөлгенә берәз күнеллеләнеп һәм шуның белән жуелган горурлыгын тагы үз урынына кайтарырга теләде.

— Юк, Гөлгенә, син нәрсә, минем хакта хилаф уйлыйсын?

— Начар уйламыйм, соңыннан башка төрле фикер килүе ихтимал.

— Мин бары сине сагынырмын гына, Гөлгенә!— диде Сәлим ничектер бик эчкерсез итеп.

Гөлгенәнең кинәт тагы күнелә күтәрелеп китте, йөзе яктырды, күзләре әүвәлге кебек үзенә тартып өнди торган булып ягымлыланды. Ул шул хис белән адавынган рәвештә, жөядән атылган ук кебек, ишектән чыгып китте.

Гөлгенә китеп берәз торгач, Сәлимнең башына чыннан да төрле уйлар килә башлады. Әллә ул тәгаен шулай үзенә ошаган ир-атнын күнелен күреп йөрүчеме? Юк, юк, алай булуы мөмкин түгел. Мондый уйларның аны сырып алуы үзе дә Сәлимнең Гөлгенәгә булган хисләре бик жигдә икәнлеген дәлилли иде. Әгәр шулай булмаса, нигә дип аның күнеленә шикчел уйлар килсен? Андый хәлләр була инде, искитәрлек нәрсәсә бар, дияр иде дә бетерер иде, барысына шуның белән нокта куеп, тынычланып калыр иде. Юк шул. Сәлим Гөлгенә хакында, аның ире мастер турында төне бие диярлек баш ватып чыкты. Үзен-үзе тиргәп бетерде: нигә мин барысын да асылга исәплим, «саф тәнкә» итеп карыйм, беркатлылык, юләрлек түгелме бу, дип үзен битәрләде. Ләкин билгеле генә, төгәл генә бер юану көрчеге таба алмады.

Планда каралган йөкләмә итеп алынган өч йорт та инде төзелеп бетеп килә. Эшчеләр бик тырышып, аерым бер күтәрәнкелек белән эшли. Һәркем эчтән генә яна квартирга күчүне үзенә шәхси исәп һәм матди бюджетына кертпә хыялда йөртә, алга ниятләр кора, өметләрен канатландырып йөри. Нәфис тә яна квартирга күчкәч, үзе белән Гөлгенәне бергә күз алдына китереп кинәһә. Алар бары тик икесе генә булачаклар, бер-берсен яратышкан ир белән хатын

өчен шунардан да артык нинди ождам булуы мөмкин? Юк, Гөлгенә дә бер кечкенә бәби тапмыйча чыдамас, жаны күтәрмәс. Нәрсәдән курка диген? Әнә бит менләгән хатыннар табалар да, рәхәтләнеп, шау-гөр килеп дигәндәй гомер итәләр... Гөлгенә шул бик иркә үскән, төпчек кыз булганга аны бик нык үсендергәннәр...

Салкын көз килеп житкәч, Нәфис хатыны белән ниятләгән чакта очраша алмый башлады. Нәрсәдер суыклар да бик иртә килде. Аннары Гөлгенә дә киреле-мырлырак кәеф белән йөри. Ничектер һаман саен читләшүе арта гына бара шикелле иде. Шул квартир булмау бәласе инде, бүтән түгел, дип уйлый Нәфис.

Ә бит Сәлим Григорьевичның контор мөдирлегеннән трестка китүе турында ачык сөйләләр. Сәлим үзе дә урынына муафиз кеше эзли ахрысы. Аның сөйләшүләреннән, чыгышларыннан шул нәрсә сизеләп тора. Нәфискә ул хәзер сизелерлек әйбәт карый башлады. Нәрәт биргәндә, эш йөкләгәндә аның фамилиясен беренче итеп әйтә, димәк, аны беренче урынга куя, ана ныграк ышана. Нәфис шуна күнеле булып, жыелышларда актив катнаша, эшлекле тәкъдимнәр белән чыга. Хезмәт дисциплинасын бозучыларны каты гына «пешереп» ала. Әлбәттә, шундый өстәгеләр күзенә күренә торган «капитал» тупламыйча да булмый. Ул моны чын күнелдән бернинди хәрәм кушмыйча эшли, үзенең намус ихтияжы буларак бурычын үтәгән кебек итеп эшли иде. Сәлим урынына мөдир булырга кызыкса да. Әгәр аны ул дәрәжәгә күтәрмиләр икән, бик исе дә китмәячәк. Нәфис хәзергә үзен шулай юаткан була, чынында исә аны мөдир итмәгән очракта, артык авыр кичермәс өчен, шулай үзен-үзе унышсызлыкка алдан әзерләп куя иде. Үзен бәлаләргә чыдарга ерактан хәстәр итү Нәфиснең бер гадәте, шәхси чалымы иде. Кайбер вакыйгаларга, кешеләргә скептиграк карау да аның шул алдан сакланырга тырышуыннан килә. Эштә булган төрлө унышсызлыklarга куела торган тормыш калканы ул аның. Әйе, һәркемнең ниндидер шәхси калканы була шул...

Әмма Нәфис эштә шул нәрсәне сизә башлады хәзер: Сәлим аны ныграк якын иткән саен, эшчеләр Нәфис белән элеккеге кебек ачылып сөйләшмиләр иде. Нәрсәдән бу? Сәлим Григорьевичны эшчеләр өнәп житкермиләр, анысын ул байтактан тоеп йөри инде. Сәбәбен дә үзенчә белә шикелле: чөнки Сәлим эшчеләргә биргән вәгъдәсен бер-ике мәртәбә үтәмәде. Бу, әлбәттә, Сәлимнән тормаган эшләр аркасында килеп чыкты. Анысы чат шулай! Чөнки премия акчалары мөдир кесәсендә түгел, өстәгеләр кулында. Сәлим артык каударланып, юк, ярыйм дип тырышып түгел, булсын дип кызганып, күбрәк вәгъдә биреп эшчеләргә ышандырып эшләтте. Ә өстәгеләр сүзләрендә тормады. Аның бәласе Сәлимигә булды, аның тез астына сукты. Абрүе кинәт төште.

Нәфис әллә ничә мәртәбә күрдә, белдә, тойды: тегендә эшчеләр шау-гөр килеп ниндидер мәсьәлә буенча фикер алышалар, бәхәсләшәләр, ә ул килеп житүгә барысы да тынып кала һәм читкә карап тора башлый. Әйбәт симптом түгел бу. Нәфиснең эшчеләр арасындагы серләргә, нәрсә хакында гәпләшүләрен бик беләсе килә. Миннән нәрсәдер яшерәләр. Их, шулар арасында берәр ышанычлы кешен булсын иде! Мин үзем югында ни булганын белеп торыр идем. Ә Сәлимнең әнә шундый ышанычлы кешесе юк, ахрысы. Мин ана «ышанычка керергә» теләгән идем, ул бер дә яратмады. Бу бит әләк була, дип үземне оялтты. Ә бит бүтән мөдирләргәннән һәртөрлө чыш-пышны житкерүчесе бар. Житкәч кешегә үз кул астындагыларны ныграк белү өчен кирәк ул. Коллектив иминлегә өчен, шул ук кешеләргәннән бер-берсенә гадәл һәм дөрес булулары өчен кирәкле шәһидер.

Шул хакта бүген Гөлгенә белән сөйләшеп йорделәр. Ул Гөлгенәгә Сәлим

Григорьевичнын эшчеләр арасында абруе бик үк тотрыклы түгел, дип таныклады. Эшчеләр өстеннән үз властен ныгыту өчен бер дә тырышмый, ялагайларны, «чыш-пыш»чыларны янына якын жибәрми, дип, аның кимчелеге кебек итеп сөйләде.

— Карале, син түрә әлифбасын үзләштереп барасың икән,— дип көлдө Гөлгенә. — Урынга куярлармы соң үзенне?

Ул һаман тыела алмыйча кеткелдәде. Аның көлүендә бүтән вакытта булмаганча ниндидер бер ят чалым сизелгәндәй булды. Көлүе ничектер бик ачы һәм мәрхәмәтсез шикелле иде. Нәфис эч серен ана сөйләгәнгә үкенеп куйды.

— Син анлап бетермисең, Гөлгенә,— диде ул кимсенүле ачуын тышка чыгармаска тырышып.

— И-и, нәрсәсен аңлыйсың инде, данны яратасың.

— Әйт, кем аны яратмый? Бөжәкләр дә хәтта гегемония өчен тартышалар.

— Син инде үзеннән һәр кимчелегенне аklar өчен...

— Ә кем өйрәтте мине югарыга үрләү әлифбасына?— дип бүлдерде аны Нәфис. — Син бит һаман аркамнан төртеп тордың! Хәзер шуның жимешен яратмыйсың, ә?

Ул кәефләнеп кет-кет көлә башлады. Әнә шул аның һәрчак үзенә өстен чыгу кеткелдәвен Гөлгенә элек тә өнәми иде. Бу юлы бигрәк тә күнел кайтаргыч дәрәжәдә булды.

— Кая «жимеше»? Мастерның «жимеш»леге корысын.

— Менә квартир була, аннан әйбәт «жимеш» сина тагы!— дип Нәфис ныграк кәефләнеп куйды. — Сәлим Григорьевич та мине үз урынына чамалый шикелле, һаман бүтәннәрдән аерып алып, минем белән кинәшә, белденме?

Гөлгенә каршы дөшмәдә, киресенчә, кызармагаем дип курыкты. Сәлим белән булган мөнәсәбәтенә көтмәгәндә катлауланып китүен һаман әле аңлап жикерә алмый иде. Ә бит ана Сәлим янына ничек тә бер барырга, берни сиздерми генә сөйләшеп утырырга Нәфис үзе кушты. Унган, акыллы хатыннар ача алмаган ишек, ала алмаган урын юк, дип һаман Гөлгенәне үртәп, котыртып торды. Юк инде, хәзер ул «кылган гөнаһ»ында Нәфисне дә буяу просто намуссызлык. Бары үзем генә гаепле, үзем түбән төштем! Ә этеп жибәрүче Нәфис түгел идеме? Юк, ана тагы! Эмма мин аның мин-минлеген канәгатьләндерү юлында Сәлим белән Нәфисне дулаштыру өчен ниндидер көчтән килгән кадәр тырышлык, зирәклек күрсәтергә тиеш идем. Жае да чыгып куйды. Ләкин мин артыграк, уздырыбрак тырышып аттым. Үземә-үзем каршы эш эшләп ташладым. Башка сыймый торган, кеше ышанмый торган нәрсә майтарганымны сизми дә калганмын. Ин ачысы һәм гажәбе шунда: Сәлим миңа Нәфистән якынак булып китте. Нәрсәсе белән биләде соң ул? Бәлки, мин Сәлимне аз белгәнгә генә шулай тоеладыр? Мин Нәфисне артык нык беләм, бөтен «рухи дебиты, кредиты», дигәндәй миңа биш бармак кебек таныш һәм аның инде бернинди кызыгы юк шикелле. Бәлки, бу гади бер әшәке азгынлык кынадыр? Ул да бит кеше башыннан йөри. Мин, ничектер, ике ирне чагыштырып карадым, шуларның миңа ныграк яшәү бирә торганын сайладыммы? Бу түбән азгынлык инде. Ах, мин бөжәк, бөжәк! Нәрсәгә мин шулай тотрыксыз икән? Ник мин салмак кына, бернәрсәгә дә исе китми торган сабыр була алмыйм икән?! Һәрнәрсә өчен вәждан-ерткыч бәгыремне телә дә телә! Эмма иң сәере һәм акылдан яздыра торганы да шунда: әлегә иңрәү, кайгырулар барысы да ана ничектер рәхәтлек бирә! Гүя көтеп алынган, сусалган бер нәрсә! Доньяның монарчы ул әле белмәгән, исенә дә китереп карамаган жире кинәт кенә ачылды да, аны үзенә беректерде дә куйды. Фәкать шул Сәлим генә «гаепле» мона, шул гына. Хәзер менә үзен-үзе юри күнелә белән сынап караган кебек итә Гөлгенә һәм тоя: бала табу ана ничектер алай куркыныч булмас сыман.

Чын, чын! Хәтта бала тавышын өченче көн төшөндә ишетеп, шундый рәхәтлек кичереп торды. Элек бала чырылдавына бер дә чыдый алмый иде! Сәлим белән очрашу аның тойгыларын, ниятләрен, тагы әллә нәрсәләрен «элек һәм хәзергә» бүлдә дә куйды. Элек менә алай иде, хәзер шул ук нәрсәне бөтенләй икенче төрлө хис итәм, дип уйлый башлады Гөлгенә. Элек болай иде, хәзер тегеләй... Нәрсәгә генә килеп кагылмасын, истәлекләргәме, хәтта көн дә башкара торган хезмәтенәме — һәммәсәндә ниндилер бүтән буяу, төсмер күргән кебек була. Әллә картаю галәмәте микән бу, фәкать яшыкә генә бәйләнгән берәр билгеме? Гомер дә узып бара бит инде. Элек гомер узуына бер дә исем китми иде. Бездән дә үтә гомер, эттән дә үтә гомер, дип кенә карый идем. Хәзер ничектер мина үткән гомер бик мәгънәсез жәл тоела, гүя кемдер килер дә миннән исәп-хисап сорар кебек була. Ә исәп-хисапны өзәргә бер тиенем дә юк — кесә буш. Түләмичә калу мөмкин дә түгел. Менә теләсән нишлә, шартла-ярыл, дигәндәй...

Нәфис тә күнелә белән әйбәт кеше, аның каршында да вәжданым гөнаһкяр булып иңри. Әй, ничек бу зынжырларга килеп эләктем соң мин? Нәфис белән безнең тормыш күнегелгәнчә ага иде: бер чакны әйбәт кенә була иде, икенче чакны начарланып та китә иде, аннары гел начарланып та озак тормый, тагы көйләнеп ала, безадан тагы... Дулкын кебек: бер яхшы дулкын, бер начар дулкын... Шуна күнегеп бетелгән, бүтәнчәне күз алдына китереп булмый иде. Безнең ара, әйтик, начарланса, яхшыруын көтеп яшисең, өмет итәсең һәм казганасын. Ә хәлләр яхшыргач, начарлыкның бөтенләй дөньяда барын онытып яши бирәсең, аның кайчан китереп сугасын истән чыгарасын. Бала искәртмәстән «дыңк!» иттереп башка бөргәч кенә исенә киләсен, аның дөньяда барлыгына тагы ышанасын. Тагы иминлекне көтеп яши башлыйсын. Бер яхшы, бер начар. Бөргә бер...

Ә Сәлим минем хакта нәрсә уйлады икән? Менә шул — иң мөһиме. Мин, шыр тиле, үзем турында исәп йөрткән булам, гүя минем исәбем белән Сәлим хисаплаша. Ахмак, аша чыккан юләр икән мин?!

Ничектер Сәлим белән тагы очрашырга кирәк иде. Әмма жәе чыкмады. Октябрь бәйрәме якынлашып килгәндә Гөлгенәне Минзәләгә жиберделәр. Яна шәһәрдә төзелә торган зур заводның ниндилер цехы инде корылырга тиеш иде. Шунун нигезе салынасы жирнең картасын төзү аларга тапшырылган иде.

— Син яна квартирга кайтырсың инде, — диде ана Нәфис озатып калганда. Фатирның кайсы кемгә икәнә билгеле иде инде, беркөнне килеп тә карадылар. Кайда нәрсә, нинди мебель куярга кирәклегә турында бәхәсләшә-бәхәсләшә сөйләштеләр. Әмма хәзер Нәфиснен: «яна квартирга кайтырсын», дигән сүзе йөрәгенә барып кадалган шикелле булды. Ничек кайтырмын мин анда? Ул бит минем Сәлим янында булганны белә, әмма анда нинди дә булса гайре табигый хәл килеп чыккандыр, дип башына да китерми, ахры. Әзрәк шикленеп, көнләшү белән тенкәгә тисә дә, каты-каты сүзләр әйтсә дә ничектер жинелрәк булыр шикелле иде. Бәлки ул барысын да белә торып, әйтми генә түзәдер. Үзе газаплансын, үзе иза чиксен дип йөридер. Әллә бик нык ышанамы? Юк, анысы дореслеккә туры килми. Мин сиңа ышанмыйм, дип әллә ничә тапкыр әйткәне бар. Аның шул сүзләре мине үзеннән биздерә башламады микән, сөтгән ак, судан пакь чакта, сина ышанмыйм дип торсалар, бик авыр була бит. Нәфиснен ул сүзләре һаман күнелне тырнап тора... Шулар мине тойгылар чонгылына төгәрәтеп төшердеме әллә?.. Яна квартирга нинди йөз белән кайтып керермен соң мин?

Сәлим Түбән Камада төзүчеләр семинарында янача тәҗрибәләр хақында бик күп нәрсәләр белде: эш күләменә карап түләүнен таблицасын раслаганнар: кем ни вакытта, күпме кирпеч оя ала; стена панелен куюга сарыф ителергә тиешле вакыт күләме дә — барысы да нормага салынган! Менә бу ичмаса маялы эш, әкрән кыймылдаган белән янып эшлэгәнне хәзер бик тиз аерырга була, дип сөенде Сәлим. Моңы үзләренен конторында сынап карарга кирәк, һичшиксез кирәк.

Риталарга яна квартирны бирсәм, күнел тынычланыр, вөжданны басып торган ниндидер йөктән жан арыныр иде. Аннары, бәлки, күзле-башлы булу да хәрәм түгелдер. Гомер узып бара, дип уйлады Сәлим. Трестта берәр гаугасызрак эшкә урнашырга да, шушы яна шәһәрдә төпләнергә кирәк. Анда нинди жайлырак эш бар икән? Иминлек инженерының урыны буш инде бушын. Юк, миңа ул четерекле эш батмас. Төзелештә берәрсе имгәнсә-нитсә, ул эшчене барып юмалый башлайсың: «Бюллетень алып маташма инде, сина бөтен көннәреннә тулы итеп түләрбез», — дип ялынасын. Ул, әлбәттә, каршы килми, тынлый. Чөнки конторны премиядән мәхрүм итәргә жөрҗәт итми. Әмма бу күрә торып күз буяу инде, законсыз эш. Икенчедән, шул эшчегә ничектер бурычлы булып каласын. Ул да шуна таянып үзен йөгәнсезрәк сизә башлай: сонга кала, йә эчеп эшкә чыкмаска да өйрәнә. Бер жирдә әз генә кагыйдане бозу үзеннән-үзе икенче урында да тәртипсезлек китереп чыгара... Әйе, минем житәкче булырлык сыйфатларым аз, житәкче кеше дөяне эңә күзәнә сыйдырырга сәләтле булырга тиеш. Үзенә кул астындагыларга басым ясыи белүе дә кирәк. Тышкы кыяфәте, холкында ук ниндидер властылык бөркелеп торуы шарт. Кеше житәкчеләгәндә эшләве ансатрак, минем холкым шулай көйләнгән. Мин кешеләрне артык жәллим һәм шуна күрә зарарлы карарлар чыгарып куям. Нечкә күнелле кеше бары үзе юләр булып, төп башына утырып кала...

Шулай уйланып урамнан барганда, бер күптән күрмәгән дустаны очрады. Сәлим Чаллыга кайтырга дип автобуска бара иде. Бүген алтысы, кайберәүләр әнә бәйрәм дә итә башлаган, сәрхушләнеп алганнар.

Дустаны әйдә дә әйдә дип аның авызын да ачырмады, үзләренә алып китте.

— Син буйдак, салкын мөндәрәнә кайчан да кайтырга өлгерерсен әле, — диде ул.

Ул хаклы иде. Сәлим каршы тора алмады.

Әйбәт кенә, изүләрне чишеп, дигәндәй утырдылар. Икесе дә хәмер яратмый иде. Кечкенә чәркәләрдәге коньякның берәр йотымыннан хушландылар. Хикмәт бер сөйләшеп утыруда иде. Сәлим үзенә эше турында, киләчәккә планнары хақында сөйләде. Дәүләтнең генә түгел, аерым кешеләрнең дә бишьеллык планы бар. Әлеге дә баягы, Сәлим үзенә житәкче булырга сәләтсезлеген әйтми калмады.

— Син дәрәс уйламыйсың, — дип каршы төште аңа иптәше. — Генерал булырга омтылмаган солдат — начар солдат, дигәннәр.

— Генераллар нинди аз, ә солдат белән дөнья тулган.

Сәлим көлә-көлә шулай диде.

— «Генерал» булырга хыялланмавың буйдаклыгыңнан, брат, чын!

— Анысын инде син үз каланчаңнан карыйсың.

— Юк, өйләнмәгән кешенә тормышта максаты бик өтек була аның, нәрсәгә ул миңа дип кенә карый.

— Бала үстергәннәр дә әллә ни тожырмыйлар әле.

— Аларның ичмаса ниндидер омтылышлары була.

— Хәзер балалардан кем игелек күргән, ана калса, — дип Сәлим житди тавыш белән әйтеп куйды. Син менә минем ялгыз гына рәхәт яшәвемнән көнләшәсен, чөнки үзән балалар белән гажиз булып беткәнсен. Шул гына. Каршы әйтерен юкмы?

— Сүзем бетмәде, — диде теге, үжәтләнеп.

Анын балалары зурлар иде инде. Башта ул аларнын тыңламауларыннан бик зарлана иде. Хәзер менә бөтенләй яхшырып китеп, икенчеләйгә сукалап утыра. Алар дусларча бер-берсенә төрттереп бәхәсләшеп яттылар...

Сәлим сигезендә генә Яна шәһәргә кайтты. Әле эш көне түгел, шулай да эшлөчеләр күп иде. Монтажниклар атнага бер генә ял итәләр, бәйрәм ялларын да кыскартып, отпускларына кушып алалар иде.

Кайтуга почтаны ачып карады, анда Нәфиснен язуы килеп чыкты. «Эшчеләр барысы бер булып яна йортка рөхсәтсез кереп утырдылар. Нишләргә?» — дип чан суккан иде ул. Сәлим башта моны анлап ук житмәде. Кат-кат укыгач кына эзенә төшенде. Әмма әллә ни үләрлек бала юк шикелле иде. Тора-бара, бу халнен куркынычы һаман артта торды. Сәлим тиз генә шул объектка китте, анын эченә суык йөгәрә башлады. Юк, моны болай гына уздырмалар, коточкыч хал бу!

Әйе, өйне биләп алганнар иде. Беренче булып ана Тимкин очрады.

— Синен теге Лунайтеларны да яна квартирга күчереп куйдык, — дип авыз ерды ул.

Сәлим ни әйтергә белми аптырабрак калды. Башыннан төрле уйлар йөгәреште: менә шулай нәчәлствонын да койрыгын бозга катырып куя эшчеләр. Янәсе, без генә өйгә басып кермәдек, сез үзегез башлап йөрдөгез.

— Бу бит башбаштаклык, — диде Сәлим бераздан.

— Сон трест начальнигы Зимченко өч йортнын берсе үзегезгә була диде бит, син дә шунда иден.

— Ордерлар белән башкарма комитет аша эшләнә бит ул эш. Син әллә айдан төштенме?

— Әй, ана калгач бетте инде, тегесенә-бусына йолкалар, жыен килмешәккә биреп бетерәләр. Иң гаделе менә шушы анын — бернинди өскормасыз!

— Бәбәй булма, Тимкин, бу законно түгел.

— Иң законные шушы инде анын. Нәрсә, без чит ил кешеләреме әллә?

Анын ирене кыгаеп, кинаяле ачуны белгертте.

— Жавап бирергә туры килмәгә.

— Без житмеш эшче, рядовойлар, безне шуннан да түбән төшерә алмалар.

— Гел үзегез турында гына уйлыйсыз, кулаклар сез. Ә минем хакта, Зимченко турында уйламыйсыз, ә?!

— Безне тагын төп башына утыртырга исәпләгән идегез дә, юк, бу нумер үтмәде.

Сәлимнен ачудан эче ут яна башлады. Ул кулын селтәп кырт кына борылды да китеп барды. Өенә кайтып житкәндә алар подъездыннан чыгып килүче Нәфисне күрәп алды. Анын йөзе көрән-кызыл иде, күзенә дә кан сауган шикелле.

— Анда зилзилә, Сәлим Григорьевич, — дип сөйләнә башлады ул кызу-кызу.

— Моның ахыры бик начар бетәчәк, ай-һай!

— Нигә ирек куйдын сон? Кая карадын?

Сәлимнен тавышы рәхимсез һәм киеренке иде.

— Бар, аларга каршы килеп кара!

— Их, син, чүпрәк! Үзең күчтенме сон?

— Күчмәссен анда! Көчләп күчерделәр!

— Көчләделәр, имеш? Нинди тәтәй килгән диярсен! Тозсыз! Көлке!

Мастер түгел — камыр син! Кем тотса, шуның эзе кала. Ник алар тынласын сине?

Сәлимнең тәмам жене чыкты, ачуы эчендә жылан кебек сызгыра башлады һәм ул жыланнарны инде тыеп калырлык түгел иде. Нәфискә тагын әллә ниләр әйтеп ташлады. Тегенен көрән-кызыл йөзө агара төште. Ләкин нервысы һаман тартынкы иде әле, ачудан күнелендә нәрсәсәдер өзәлгәндәй үтте һәм ул эчендәген тышка түгеп салды:

— Син үзен гаепле, бөтен эшчеләр шулай ди. Премия белән алдадыңмы — алдадың! Тимкинның больничный акчасын бирми йорттенме — йорттен. Ничә семьяга квартир вәгъдә итеп, сүзендә тормадыңмы — әйе! Тагын күпме эшченен канын шулай кыздырган нәрсәләр? Нәрсә сез, курчаклар дип белдегезме алар белән уйнарга?

— Ягъни барыгыз бер булып миннән үч алдыгыз! Моның законсыз эш икәннән белә торып!

— Минем үчем юк, әнә, эшчеләр...

— Син кеше кулы белән утлы күмер көрәргә яратасың. Эшчеләр, имеш.

Сәлим берәз тынычлана төште. Шулай да калтыранган кулы белән тәмәкесен алып капты, озак кына кабыза алмый азапланды. Шырпысы бер-бер артлы сынды да сынды.

— Мин нишли алам инде,— диде Нәфис татуланьрга омтылган тавыш белән.

Болай кызып китүенә шунда үкенә башлады. Ул мине ныграк ачулансын, бөтен үчен минем өскә түксен дип торды. Ныграк кимсеткән саен аның гаебе күбәер, соныннан: катырак бәрелдем мин ана диячәк һәм бу «гонаһын» нинди дә булса бер яхшылык эшләп «ярлыкарга» тырышчак. Әлбәттә, Нәфиснең бу «алымы» күп вакыт үзен акламый иде. Әмма Сәлим Григорьевич тирәнтен уйлана торган кеше. Нәфис аның холкын белеп бетергән инде: бик каты итеп тиргәсә, көт тә тор, ул сина нинди дә булса бер яхшылык эшләп, күнеленне таба. Эшчеләргә өч йортның берсен үзләренә бирү идеясен трестта ук кузгатканын Нәфис ишеткән иде инде. Сәлим эшчеләр каршында берничә мәртәбә «ялганчы» булып калган кеше. Билгеле, үз гаебе белән генә түгел. Ана вәгъдә итәләр һәм ул шуны эшчеләргә вәгъдә итә. Ләкин өстәге «чыгырлар» бүтән яккарак әйләнеп куя. Түбәндәгеләрнен ихтияры — сүзе белән бик үк саннашасылары килми. «Стрелочник гаепле» дигән нәрсәнән бер тиер юлда гына булмаганлыгын бөтен кеше белә. Сәлимгә дә «стрелочник» булырга туры килгәләде. Ул аны эшнен җае шулай инде дип, тиешле нәрсә итеп кабул итте. Бәлки эшчеләр алдында абруен төшерергә шул да җиткәндер. Ышаныч бит кыл өстендә генә тора, бик тиз түбән мәтәлүе ихтимал... Сәлимнең башыннан бер минут эчендә шундый уйлар йөгереп узды.

Сәлим киткәч, Нәфиснен эченә курку төште. Бу эш өчен минем дә баштан сыйпамаслар дип уйлады ул. Сәлимне урыныннан алырлар, мөгаен, ә кемне куярлар? Минем дә эшчеләр белән бергә яна йортка басып кергән рисвай исемем була, ничек мине дәрәжәгә күтәрсеннәр? Юк, бу мөмкин эш түгел. Нишләргә? Их, Гөлгенә дә юк ичмаса? Аның төтене бу мәсьәләләрдә дәрәс йөри торган иде. Әйе, мина хәзер үк үзем биләгән бүлмәне ташлап, кире торакка кайтырга кирәк. Чөнки бу эшнен ахыры әйбәт бетмәячәк. Бәладән башаяк. Кирәкмәс, хәрәм ризык тамагымнан үтми, йөрәгемә ятмый. Тагы берәр ел түзәбез әле. Гөлгенәгә аңлатырмын, ул үзе дә шулай эшләп иде.

Нәфис әйберләрен тиз-тиз җыеп, ике чемоданга тутырып алды да (ярый әле, Гөлгенә әйберләрен алып килмәгән иде), ишекне бикләде, ачкычын ишек кырындагы бер какакка элде. Теләгән кеше килсен дә кереп утырсын.

Туп-туры торакка элдерде. Кайтып яткач, үзенә дә жинел булып китте. Юкса тегендә әйбер урлаган карак кебек. Менә килеп керерләр, менә тотып алырлар дип кан калтырап утырасың.

Тәмам тынычланып, ул рәхәт уйларга чумды: ә бит Сәлимне эшчеләр төп башына утыртты? Үзе гаепле: беренчедән, әйткән сүзендә тора белмәде, икенчедән, эшчеләр арасында барысын да ана килеп әйтеп торучы ышанычлы кешесе юк иде. Житәкче кеше ансыз компассыз дингезгә чыккан камыр батыр ул. Жае туры килгән чагында эшчеләр белән «очраша» да белүе ләзем, ягъни компания хакына хәмердән дә баш тартмаска кирәк. Сине гади кеше итеп санарлар. Нәфис бер мастерны белә: жаны чыкканчы диярлек эшләп ярый алмады ул ана, көн-төн казганды, эш сыйфатына тел-теш әйтерлек итмәде, ә мастер һаман аны алдынгылар рәтенә куймады, осталыгын танымады. Нәфис, нишләргә белмичә, соңгы чара итеп дигәндәй, моны бик каты сыйлады, лыкынганчы эчерде. Шуннан соң гына мастер аның эшен, өстенлеген таныды. Кешеләр төрлеләр, бер-берсенә көллеләр, дип юкка гына әйтмәгәннәрдер.

Эшчеләр үзләре «алган» өйне тышкы яктан бәйрәмгә бик матур итеп бизәгәннәр иде. Урам ягы стөнасына сажин зурлыгындагы Ленин рәсеме куелган, аның кырына флаглар эленгән, портрет каюына төсле лампочкалар тезеп чыкканнар һәм электрга тоташтырганнар иде. Кичен бик матур күренеш тирәнә ямьләндереп тора. Ә өйнең ишегалды ягына, берничә подъезд башына Ленинның бөтен буйга төшкән рамлы рәсемнәре куелган. Аннары зур кызыл тасмаларга лозунглар эленгән: «Бездә һәр кеше бер-берсенә дус һәм туган!».

Әмма горком бюросы каты булды. Нәфисне дә чакырдылар. Ул нык кына хәзерләнеп, сөйлесе сүзләрен язып алып килде. Бу соңгы баскыч, дип уйлады ул, Сәлимне йә калдыралар, йә чөеләр. Тик чөячәкләре башта ук билгеле иде. Нәфис бик жайлап кына, Сәлимне мактап әйткән булды. Әмма мактау сүзен шунда ук өчләтә бетереп ташлый торган кире сыйфатларын куеп сөйләде. Бер-ике унай, эшлекле ягын анык итеп, кистереп әйтми, шуны карага буйый торган якларын чекрәйтергә сүзләреннән бик мускуллыларын таба иде.

Өлкән коммунистлар да каты чыгыш ясадылар: кемгә үрнәк күрсәтәбез болай йомшак, мәмәй авызланып, диделәр. Яшьләргә бөтенләй узындырып бетерлек. Начар эшнен өрәге йогышлы, үрнәге узышлы була, диләр. Житәр, монын тамырына балта чабарга кирәк. Бу совет кешеләренә хасча түгел, моны башлап, өндәп йөрүчеләр белән хөкем даирәләре кызыксынган иде, диде бер өлкән әгъза. Икенчесе, бөтен дәрте-дәрманы белән дигәндәй, Сәлимгә очып кунды. Анын, понимаешь, диде эшчеләр арасында бер абруе калмаган. Кем аны тыңласын, кем анын артынан барсын? Бездә хәзер житәкчеләр эшчеләр белән бер сулышта була алырлык, акыллы һәм талантлы кешеләр. Үзенен кул астындагы кешеләр белән низаглаша торганнар хәзер житәкче була алмый. Үтте ул заманнар. Әнә Америкада житәкчеләр әзерли торган аерым институтлар бар. Анда кешеләргә мөгамаләсе яхшы булган, рухи халәтиятә ягыннан, белемне әйткән дә юк, бүтәннәрдән өстен, үрнәк булырлыкларны сайлап алып житәкче италәр икән.

— Мәсьәләгә якынрак килегез!— дип бүлдерделәр аны.

Тагын берничә кеше бик каты сөйләде. Трест начальнигы больницада ята иде. Ана әллә ни кагылмадылар. Әмма Сәлимгә нык эләкте. Сәлим агарды да катты, башы берни эшли алмас булды. Фикерләре сазга баткан аяк сыман иде, берсен суырып чыгаруга икенчесе каядыр батып юкка чыга, күз карашын бер жиргә туплый алмый торды. Үзенне яклап бик каты базымланып сөйләргә кирәк иде дә. Әмма булдыра алмас шул.

— Анархиянен төбенә балта чабарга кирәк, — дип берсе тагын көч биреп куйды.

— Балта чапкан жирдә эз кала, яра эзе, — диде икенчесе, үзенен кемлеген яшерергә теләгәндәй бик тыныч тавыш белән.

— Шунсыз безнең халык анламый ул.

Тагын берсе сүз кыстырып куйды.

Ләкин көтмәгәндә бер мәһабәт чырайлы кеше Нәфискә сорау бирде:

— Иптәш Мәмәшев, әйтегез әле, сез эшчеләрнен шушы начар ниятен кайчан сиздегез?

— Күченә башлагач кына белдем.

— Мина ничектер сез алданрак белгәнсездер күк тоела.

— Юк, белмәдем, — диде Нәфис нигәдер бик нык каушап.

— Эшчеләр әйтә: мастер белде, диләр.

— Юк, белмәдем, белсәм бу эшне туктатырга тырышыр идем.

Сәлим шул чакта: белгән шайтан, белгән, дип уйлап куйды. Бу уй анын миенә ток шикелле китереп сукты. Әмма ул үзен-үзе якый алмады, мин гаепле, үз өстәмә алам, дип ике сүз генә әйтте.

Бүрө Сәлимне эшеннән алырга һәм партиядән чыгарырга карар кабул итте. Аннары партиялеләр ул йорттан чыгарга тиешләр, дип катгый итеп куелды. Алар шулай эшләделәр дә.

Сәлим көчкә генә өенә өстерәлеп кайтты. Ана беркем дә иярмәде, беркем дә анын хәлен сорап килмәде. Шунысы әйбәт булды: бер тере зат та аны юатмады. Башы төрле уйлар боткасы белән тулды. Бер базым фикер янына үзенен ихтыярын тулмый алырлык көчә юк иде. Нилектән бу? Әллә артык арыгандыктанмы? Фикерләре — сугышта искәртмәс һөжүмнән тар-мар ителгән взвод солдатлары кебек, кайсы үле дигәндәй, кайсы яралы, исән-иминнәре куркып куак артына поскан шикелләрәк бер халәттә иделәр.

Берничә сәгать шулай ләж ятып кичергәннән соң ул торып бик каты чәй эчте. Шуннан соң гына аңа «исән-имин калган» фикерләре янадан килә башладылар. Әйе, ул бер уйлаганда гаепле һәм шул ук вакытта гаепсез дә кебек тоела. Бу теге «житештерү чыгымнары» шикелләрәк нәрсә бугай, андый хәлдә кемдер корбан булырга тиеш. Намусым чиста, мина шул житкән, дип кенә тынычланып булмый, гәрчә намус пакь булса да. Әмма нишли ала ул? Партиядән чыгарулары белән күнелнең бер дә килешәсе килмәде. Әллә минем шикелле кешеләрне жәлләүчәннәр аның сафында булырга тиеш түгелме икән? Жәлләү хисен начар диләр, эшкә, алга баруга комачаулый, диләр. Дөрөс, мин монын белән килешәм. Ләкин шуны жаннан кысыклап чыгарып ыргыта алмыйм. Бу минем йомшаклык. Күнелне чыныктырырга иде, булмый гына бит! Бәлки партия сафы чигенүне белмәс, алга гына омтылган базым холыклы кешеләрдән генә торырга тиештер? Алайса, нигә аның эргәсендә кайбер жулик кеше дә урын ала? Бер көн генә Хөсәенов дигән бик күп дәүләт акчасын үзләштергән экономистны автозавод идарәсеннән алдылар. Шулай инде, берәүнең дә кемлеге мангаена язылып куймаган.

Партком яна кеше иде, өстәп ул-бу булмады, шулай да горком секретаре Зияев аны бик каты пешерде.

Юк, туктале, ди Сәлим, нигә мин партбилетны югалтканга шул чаклы борчылам? Эш таба алмам дип куркаммы? Җе, эш буа буарлык! Кешеләр арасында йөз суым, абруем өченме? Алай дисәң, әллә мин артистмы, абруй казану нәрсәгә? Карьера баскычыннан үрләргә жыенмыйм. Алайса, нәрсәсе шулай бик авыр сон? Ниндидер энергия көчәме бу, тигезлекне сакларга тырышумы? Билгеле инде, партия гаять зур көч. Әллә шул көчкә сыенырга азаплануыммы?

Ялгыз кеше берни дә майтара алмый. Партия әнә нинди гигантлар төзи ала. Максатка юналдерелгән көчнә ярата Сәлим. Ул аның холкыннан килә. Ә холыкны үзгәртеп булмый инде. Тәртипсезлекне, былагайлыкны жене сөйми анын. Эштә, шәхси тормышта барыбер немецларча төгәллек кирәк, шунсыз хәзер бернигә дә ирешә алмыйсын. Һәр шәхеснең үзеннән жәмгыятькә бирү берәмлеге зурайды. Физик көч бирүе кимеде, ләкин акыл көче бирүе арта бара. Акыл көче кешедә фәкать тәртип, төгәллек, шәхси мөһимлек аркылы гына исә ала... Сәлимнең дә мөһимлек шәхес буласы килә бит, бәлки шуна күрәдер, партбилеттан аерылу ана бик авыр. Аның мин-минлеге газәпләна, канатлары каерылган кош кебек бәргәләнә-суккаләна, бөтен көчәнә талпына, әмма очып китә алмый. Нишләргә? Артык каударланмаска! Юк, мин барыбер партия сафыннан китмәячәкмен. Ни өчен? Ул минем каныма сәнгән бит дип әйтү аз, холкым шуны таләп итә, кешенә бәхетә дә, бәхетсезлеге дә холкыннан килә. Барысы да холыктан! Шулай, бәла уйландыра, баштагы барча фикерләргә актарып чыгара. Үзеннән күнелендә нинди фикерләр барын тик шул чакта гына ныклап беләсен икән...

Икенче көнне Сәлим больницага Зинченко янына барды. Хәбәрдар булып килмәгәнлектән, озак кына көтеп утырды. Шулай да Зинченко күрешергә үзә чыкты. Ул бик әйбәт кеше иде, шуна күрәдер инде «тиз тузган», бирешкән күренә, бик еш соры халат кияргә туры килә иде ана хәзер. Әмма бүтен анын йөзә ничектер ягымлы, гүя бернинди авыруы юк кебек иде.

Зинченко аның килүенә гажәпләнмәде һәм сөенмәде дә шикелле. Ул «эш майданын»да алгы сызыкта булган хәлләргә белгән. Сәлим һаман аның хәл-әхвәлен сораштырды, тегесе исә сүзнә гел аның үзәнә таба бора иде.

— Минем хәл нәрсә ул, картларча «комым коела» инде,— диде ул шаярырга иткән булып. — Менә синен эшләр ничек?

— Сезнең хәер-догада инде,— дип Сәлим дә көләргә итте. Әмма Зинченко йөзәнә карагач тыелып калды.

— Минем хәер-догадан гына торса икән... эшчеләр бик алама кыланганнар. Минем гаеп инде монда, өч йортның берсе сезгә була, дип мин төзүчеләргә вәгъдә бирдем.

— Иң элек ике йортны житештереп тапшыру шарты белән дидегез бит сез.

— Менә шул шартны бозганнар. Ах, юньсезләр, башларына тай типте микән әллә? Юк, биредә без үзәбез гаепле. Дилбегәнә бушайтып жибергәнбез.

Ул тирән итеп офтанып куйды. Ничектер үзәнә бер инрәү-тәнбиһ чагылды аның йөзәндә: яхшы булсын дип көн-төн казганасын, казганасын, юк, һаман нәрсәдер килеп чыгып, тез астына суга. Әhe-he-heй!— ди кебек иде ул. Сәлим ана зарланырга курыкты, аның каршында мәми авыз булып күренер кебек тоелды. Әмма Зинченко кешеләрнең эчен-тышын дигәндәй яхшы аңлый торган кеше иде.

— Син бик эреп төшмә әле, Сәлим,— диде. — Менә савыгып чыгыйм, аннары күз күрер. Әле беренчел партия оешмасы барысын да хәл итә бит. Бюро карары белән килешмәскә дә хокукыбыз бар. Форсаттан файдаланырга кирәк.

Ул авыр учын Сәлимнең инбашына куйды. Аның сүзләреннәнме, шушы учтанмы, Сәлимнең эченә ышаныч йөгерде, кешеләрдән суына башлаган күнеленә әллә нинди жылы инде. Теге «әфсен өреп женне качыру» дигән шикелләрәк. Эчәнә тулган «жен»нәрне Зимченко берәм-берәм кырып салган кебек булды. Сәлим кайтып барганда моны тагын да үткенрәк итеп тойды. Ничектер өстенә ажырып килгән кара болытлар сыгаеп калды, алай ук кот алырлык куркының түгел икәннән белде ул.

Юк, житештерү чыгымына сарыф ителәсе килми иде. Зимченко исән булсын, коткармый калмас әле дип үз-үзенә көч биргәндәй итте ул. Теге премиялар белән килеп чыккан аңлашылмау да Зимченко аркасында булды, ул аны онытмаган, күрәсен. Аның тагын берничә гаебен Сәлим үз өстенә алып, эчтән тынып калды. Эштә төрлө хәлләр була инде, нишлисен, кеше бит электрон машина түгел.

Гөлгенә кайткан көнне үк барысын да ишетте. Нәфис кич белән килде, ярый әле бүлмәдә кызлар юк иде. Культпоход белән кинога киткәннәр иде (шәһәргә мәшһүр киноартистлар килгәннәр икән). Гөлгенәнен чырае ачу, кимсенү белән тулган, менә-менә яшен сөнгеләрен атарга торган кара болыт сыман иде.

— Нигә квартирны бер алгач, тагын калдырып киттең?— диде ул Нәфискә өметен өзүче итеп карап.

— Горком бюросын ишетмәденмени әле, партийныйларга чыгарга кушылды.

— Мин партийный түгел бит. Әнә Мәмрәевнен хатыны кереп утырган да, квартирлы булдылар. — Ә син куркак, жаның өчен дер калтырап торасын.

— Курыкмассын анда, бар.

— Юк, син абруеннан шүрләгәнсең инде. Мөдир итеп күтәрмәсләрме дип өмет иткәнсең. Сакал сина, сакал! Кем сине баш итеп куйсын? Син бер хатынына да баш була алмыйсын.

— Син нәрсә, бик батыраеп кайттың әле? Гел теге... — дип кеткелдәде Нәфис. Хатыны янына килеп, аның жилкәсенә учын салды. Юмалап, йомшартмакчы иде. Үзенә аны бик сагынганлыгын, зарыгып беткәнлеген аңлатырга теләде. Төсенә кимсенү чаткылары чыгарды.

— Утырып сөйләшик ипләп кенә, Гөлгенә,— диде ул үзенә бик йомшак һәм буйсындыра торган тавышы белән. Аны биленнән бер кулы белән кочты да, караватына алып килеп утыртты. Үзе, Гөлгенә тегене-моны уйламасын дип, каршына урындыкка урнашты.

— Гөлгенә, нигә алай тузынасын әле? Йә?

— Син карьераң өчен курыкмаган булсаң, бүген монда бурлар кебек утырмас идек.

— Судан коры чыкканга рәхмәтенне әйт. Әнә бит Сәлим Григорьевичны партиядән өрделәр.

— Син инде шуна сөенеп бетә алмыйсын, ә?

Гөлгенәнен тавышында ниндидер бер ятрак тоелган мәкам чагылып китте. Нәфис моны сизмәдә дә бугай.

— Кеше бәласенә сөенү начар инде анысы, шулай да...

— Шулай да сина рәхәт, ә?

— Юк, син нәрсә һаман жанга тукунасың, гел теге?

— Үзеннән кимчеләгән булгач, кешенекенә дә сөенәсең. Синең чыгырың шул.

— Ай-һай син гел үзгәрәп, йөз сиксән градуска борылып кайткансың, гел теге.

— Синең эчендәге тышына чыкты, ниһаять, әле үзеннән нинди герой дип саный иден.

— Юк инде, Гөлгенә, валлаһи бу законный булмаган эшкә үзен дә риза булмас иден. Хәзер генә сөйләнәсең, теге.

— Нигә бөтен кеше гаепле булганда, бер син генә куркып калдың.

— Мин бит башрак кеше, эшчеләр мине башта котыртып алып килделәр, дөрес. Ул алар өчен файдалы, янәсе, менә башлыклар да өйне басып керде, ә без кечкенә кешеләр.

— Ну, квартирдан да колак кактын, урын да сина тәтемәячәк.

- Тәтемәсә, бик исем киткән иске чикмәнгә.
- Буе житмәгәч, төлке дә әйткән бит: пешмәгән жимешләр, дигән.

Гөлгенәнә тавышында каты киная бар иде.

— Син булсан, Гөлгенә, миңа берни дә кирәкмәс,— диде Нәфис һаман аны йомшартырга гажизләнеп.

Ул аның кырыена килеп утырды һәм тагын бер кулы белән Гөлгенәнә биләннән кочып кысты. Аның йомшак һәм ничектер тәэсир итә торган тәнән тойды, кызу көч белән үзенә тарта башлады.

— Син шул ябышырга гына беләсең,— диде Гөлгенә урыныннан жәһәт торып. — Итәк ябышкагы.

— Әйдә, бөтен женнәренне чыгарып минем өскә өстөрөп бетер.

— «Итәк» өчен әллә ниләргә риза анысы.

— Ә син ялындырудан рәхәт табасың, мин-минлеген шуның белән кинәнә.

Нинди ваклык!

Ул башын читкә борды һәм өметсез кыяфәт белән башын түбән иде. Аның ачудан тешен кысканы ябык янагына чыккан кабырга кебек бүлтәймәләреннән беленде. Нәрсәләр эшләргә кирәк, болай булмый, дип уйлады ул. Юк, тизрәк фатир табарга һәм бергә торырга кирәк. Көн саен үзеннән янында йокласа, болай фетнә чыгара алмас иде. Ә бу килеш һаман кызлар холкын ташламый, бүлмәдәшләренән дә йогынтысы бик күп. Хатын-кыз ул йогынтыга нык бирелүчән дип әйтә бездә бер укыган кеше. Шуна күрә хатын-кызлар арасында хорафатка, чегән юрауларына ышанучылар күп, ди. Фәкать Гөлгенә белән бергә торып кына мин аны тулысынча үземә карата алачакмын. Ә хәзер әнә бөтенләй миннән бизеп бара, доресрәге, бизгән дә ахры инде. Юк, бу килеш яшәү мөмкин түгел.

— Гөлгенә, мин частный фатир эзлим. Сидоровка авылында белештем.

Гөлгенә эндәшмәде, әллә инде ул аны тынламый да. Кыяфәте белән монда түгел, каядыр бүтән жирдә кебек. Ул жыена башлады, көзгә алдына килеп басты. Анда чәчләрен рәткә китергәч, кухня ягында зәңгәр чалбар һәм ак кофта киеп чыкты. Күкрәкләрен дә ничектер биегрәк тарттырып куйган шикелле күрәнде Нәфискә. Гөлгенә тагын көзгә янында бөтерелде дә ялтыравык лакты күн итеген, карасу төстәге пальтосын киде. Аннары кечкенә сумкасын элмәгеннән иненә асты да, ишеккә таба юнәлде.

— Туктале, Гөлгенә, син частныйга чыгарга ризамы, юкмы, әйтмәдең, — диде Нәфис урыныннан әкрән генә торып.

— Белмим, берничә көннән әйтермен,— дип башын иебрәк жылкә аша сүзләрен «ыргытты» да, чыгып та китте. Аның күнелендә Сәлим генә иде.

Менә алар Нәфис белән әйткәләштеләр, ә Сәлимнән шәүләсә һаман шунда, Гөлгенә янында булды. Ул барысын да тыңлап торды. Әмма бер сүз дә эндәшмәде. Нәрсә уйлый икән ул минем турыда? Нәрсә исәпли икән? Их, шуны белер өчен әллә ниләр бирер иде ул! Әллә нинди хәйләләр корыр иде. Балки бөтенләй исенә дә кертеп карамагандыр. Әзмени минем кебек әрсезләр? Үз калеремне үзем бетереп йорим түгелме икән? Минем хакта начар уйлады микән? Ә Сәлим үзе һаман минем янда йори, миннән бер адым да калмый, минем белән сөйләшә, елмая, кайчак аскы иренен матур хәрәкәтләндереп нәрсәдер әйтеп куя иде... Их, теге көнне ничек мин шулай тәвәккәл була алдым икән? Нәрсә миңа шул тиклем кыюлык бирде икән? Үзенне-үзен белмичә йөрисең бит, үзенне-үзен!

Ркаил
Зәйдулла

ДӨНЬЯДА БЕРНИ ҮЗГӘРМИ

Кояш эзе

Кичә генә тоташ буран иде.
 Дулады.
 Бүген исә
 Ап-ак кырда каеннарға таба
 Кояшлар йөгәрешә.
 Беркем дә юк иркен кырда бүген.
 Беркем юк.
 Кар дингезе.
 Шундый газиз, тансык яктылык бу!
 Карда тик кояш эзе.

Жәлил

Богауланган чакта ил карабы,
 Давылларга уралган чакта,
 Ясак сорый мәрхәмәтсез дингез,
 Корбан кирәк була ясакка.

Иң мөкатдәс жанны таләп итә!
 Чын шагыйрьнең фидан чагы
 Давылга тин.
 Көтә аны дингез —
 Мәнгелекнең салкын кочагы.

Ркаил ЗӘЙДУЛЛА (1962) — шагыйрь, прозаик, драматург; «Ил», «Мәгарә», «Ташка ордым башны» һ.б. китаплар авторы. Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты. Казанда яши.

Татар шагыйрьләре китә...

Татар шагыйрьләре китә,
Берәм-берәм... ялгызы...
Беркем дә игътибар итми —
Дөньяда ыгы-зыгы.

Дөньядагы кешеләрнен
Һәр минуты исәптә:
Бәбәкләр бәйгегә чыккан,
Тырпаешкан терсәкләр.

Татар шагыйрьләре китә, —
Ком шуышкан шикелле.
Ком астында авазлары
Кала, кала түгеләп.

Нинди мон эзлисен, и Жан? —
Аны бит, әгәр баксан,
Шәһәр гөрелтесе баскан,
Яна заман! Яна сан!

Татар шагыйрьләре китә,
Биштәрләре жип-жинел.
Туй гөрли дөньяда соңгы,
«Без монда кияү түгел».

Китә шагыйрьләр... Калдырып
Илнең алчак¹ түрәсен.
Мондый дөнья аларга шул
Кирәк түгел, күрәсен.

Аучылар өе

Шигырь укыгандай укыйм
Карда калган эзләрне!
Кичкә ул карлар капланды,
Һәм һава да үзгәрде.

Кырдан йөгереп килдеме,
Әллә чыкты урманнан? —
Буран елады төн ката,
Гүя улын югалткан.

Ынгырашты иске ой дә
Адашкан караб кебек.
Мич артында кызыл төлке...
Астында пычкы чүбе.

Чыгып булмас инде моннан,
Күтәрелми бу келә.
Тәрәзәне ачийм дисәм,
Тәрәз төнгә төртелә.

¹ Алчак — явыз, оятсыз мөгъносендә.

Дөя

Гафу итəргə өйрəндөм бугай...

Р.Харис

Авырдыр шул яшəүлөре
Пыскып яткан үч белəн, —
Гафу итəм сине, ди ул...
Ә мин күптəн кичергəн.

Гафу итəргə өйрөнөп
Булмый — йөрөгө күмөр!
Көйрəп ята. Көл астына
Кинəсен куйган күмөп.

Жирдə берни дə үзгəрми...
Эт өрə, кəрван йөри.
Йолдызлар күз кыса күктə,
Атыла берсе юри.

Эт бəйдə, яшəргə кирəк:
Өрə.
Кəрван ишетми.
Эт күнелə сынар сөяк.
Ә мин бит... дөя бит мин!

Дөнъяда берни үзгəрмəс,
Эт өрө, кəрван йөрөп.
Туфрак булып сызланырбыз,
Тəнрə безнə кичерөп.

Ерак, ерак Бишбалтада

Бишбалтада көн авышкан иде.
Кышкы көннөр кыска.
Караңгы да артык куерды күк
Никтер сезнең очта.

Кара яшен яшеренгəн кебек
Күзең кара; үзең
Нур тамчысы, гүя кар өстендə
Онытылган йөзем.

Урам баганасы фанар тоткан.
Янар төнлə уты.
Әле менə буран чыкты кинəт,
Икебезнə йотты.

Ерак, ерак... йөрөк типте бигрəк...
Ерак торган жирем.

— Өшедем мин, чəй эчəргə бəлки
Сезгə генə керим?

— Əни өйдə юк бит. Яхшы түгел.
Үзем генə чагым.
...И йөгөрдə буран. Көн үзгəрдə —
Ул авышты тагын.

Кар дингезе. И чайкалды шунда
Нəни генə бу йорт.
Монда гына таныдым мин сине —
Күзең икəн конгырт.

Бишбалтада көн авышкан иде.
Кышкы көннөр кыска.
Һəм төнə дə артык кыска булып,
Кереп калган искə.

Жил

Юл кырында аулак бакча.
Карлыган жыя бер кыз.
Коймадан башын калкытып
Кем ул сызгыра, явыз?

Балки ул Актаныштандыр,
Кем соң танысын аны?
Чиләге кыйшаеп кызын
Коела карлыганы.

— Төшенә кермәдемме, — ди, —
Хан улы булып төнлә?
Карлыганнар сытылалар
Кызын аяк төбөндә.

— Әйдә алып китәм сине!
— Юк, — диде дә кыз көлдә, —
Үз бәхетемне көтәм мин,
Хәбәрән жил китерде.

Юл читендә аулак бакча,
Кыз жыя анда кираз².
Сизелер-сизелмәс кенә
Жил искән сыман берәз.

Атлар кешнәп ала шулчак,
Койма өстендә егет,
Әллә ул Арчадан микән?
Эгержедән дә кебек.

— Төшемдә күрдем сине, — ди. —
Хан кызы сыман иден,

Әйдә, киттек минем белән,
Сине алырга килдем.

— Юлында бул, — диде дә кыз,
Чиләген куеп көлдә. —
Үз бәхетемне көтәм мин,
Хәбәрән жил житкерде.

Юл буенда аулак бакча,
Тукталып үтү фарыз.
Ялгызы гына монланып
Алмалар жыя бер кыз.

Нидер гүләп ала шулчак,
Бу жил түгел, зилзилә!
Ишек келәсен күтәрә
Оятсыз, көлә-көлә.

Бу нинди көтелмәгән жил? —
Дерелдәп куя читән.
Чүпрәледән килгәнме соң,
Буадан исә микән?

Кыз итәгенә уралып
Ирененә үрелә.
Сиздермәстән үтеп керә
Бәгыренен түренә.

Юл буенда аулак бакча.
Көз... көз генә югыйсә.
Гөләп куагы төбөндә
Кызын кочып жил исә.

Ләйсән

Көләч йөзлө бер кыз сыман иде...
Сары итәк, кызыл чүәклә.
Нинди серле ишарәсе белән
Хисләремне шулай чуалтты?

Кинәт кенә килеп керде житез...
Тәрәзләргә гүя ут капты,
Кочак жәйдә түрдә иске көзгә...
Дөнья якты, якты, яп-якты!

Килеп керде көтмәгәндә...
Көләч...
Кулын бирде кыю: мин — Ләйсән!
Яшьлегемнен татлы кайтавазын
Тоймас идем, аны күрмәсәм.

² Кираз — чиянең бер төре.

Бер сәбәпсез көлдө ул челтерәп,
 Күктән кынгыраулар түгелде.
 Йөрәгемнән үтте...
 Янды эзе
 Кыядагы учак шикелле.

Сап-сары жил пышылдады шыпырт,
 Кайнап алды тышта карт каен.
 Күк гөмбәзен телде утлы камчы, —
 Бер саташкан яшен, мөгаен.

Китеп барды вак адымнар белән,
 Колагымда калды: мин — Ләйсән!
 Бу сагышлы гомер ишарәсен
 Тоймас идем, аны күрмәсәм.

Кичке табын

Сүнгән учакны күпме актарма,
 Кузлар юк углы, кабат кабынмас.
 Салкын көл генә чеченә күчәр,
 Бер урын буш булыр монсу табында.

Йолдыз йолдызга сүз каткан төндә,
 Яфрак бураны узган чагында,
 Йөрәгән яфрак сыман өзелер,
 Бер урын буш булыр көзгә табында.

Нишлисең, үткән, үткән һәммәсе,
 Бакчанда каен ак шәл ябынган —
 Кыш килгән, салкын, салкын, янәсе... —
 Бер урын буш булыр кышкы табында.

Кар явар, уйнар, ул жил иркендә!
 Беркем беркемне инде сагынмас...
 Тын гына, тып-тын бер көй янгырар —
 Урыннар буш булыр кичке табында.

Рәдиф
Сәгъди

МИН ДӘ БЕР ТАТАРЫҢДЫР...

ДОКУМЕНТАЛЬ БЭЯН

Губернатор килде

Чәчүне тәмамлап татар халкының милли бәйрәме Сабан туена әзерләнеп йөргән көннәр иде. Көтмәгәндә район житәкчесе Әлфит Хөрмәтовичны губернаторга чакыртып алдылар. «Ни булды икән?! Нигә чакырта ул шулай кисәк кенә. Район чәчүне уңышлы тәмамлады. Башка районнарның әле һаман бетерә алганнары юк. Сонгы елларда, гомумән, ярты кырлары чәчелмичә калган районнар да житәрлек. Юк, монда бүтән сәбәптер», дип баш ватты ул.

Губернатор — яна кеше. Төгәл икән үзе. Алдан билгеләнгән вакытта кабул итте.

— Альфит Хурматович, Сез Сабантуй проводить собираетесь, оказывается. Мина шуны аңлаттылар, ул татарларның поголовно жыелып эчә торган урыннары икән. Алда печән өсте, сез типтереп ятарга жыенасыз. Бу татарский праздник безгә кирәкме сон?! — дип гаеп өеп ташлады.

Күпмедер мәлгә Әлфит бу нигезсез гаепләнүләрдән телсез калды. Тик шулай да җавапсыз калырга да ярамый иде. Аңлатырга кирәк. Ул үзен тиз генә кулга алды:

— Хөрмәтле Александр Алексеевич! Мин — гомер буена Сабан туенда катнашкан, катнашкан гына түгел, келәменә чыгып көрәшкән кеше. Бу бәйрәм гел ярышлардан гына тора. Алар жыр-биюләр белән үрелеп бара. Печәнгә төшәр алдыннан чәчүдә жинеп чыгучыларны бүләкләүләр дә — төп чараларның берсе. Эчү мәсьәләсенә тукталсак, сүз дә юк, өйләрендә тамак чылатып чыгучылар табылыр, бәлкем. Ләкин безнен татар халкы борынгы заманнардан бирле аракыга тискәре караган. Эчү гонаһ саналган. Шул сәбәпле, бүгенге көндә дә татарлар Россиядә ин әз эчүче халыклар арасына керә. Инде шуны аңласагыз иде, Александр Алексеевич, халык бит ул бу бәйрәмне көтеп ала. Тирә-як республикаларда да, чит илләрдә дә үткәрелә торган бәйрәмбезне тыябыз икән, белмим инде, нәрсә әйтергә дә. Әгәр дә без оештырмыйбыз, үткәрмибез икән, барча халык — русы, татары, марие күршеләребезгә атылачак. Өстәвенә,

безнең турыда газета, радио-телевидение ямьсез итеп сөйләячәк», — дип аңлатты Әлфит Хөрмәтулла улы.

Губернатор уйга калды. Күпмедер вакыттан соң ул:

— Ярый, оештырыгыз, үзем килеп карыйм әле ул Сабан туегызны. Минем анай, әтинен дуслары белән эчеп утырганын күрсә, «Опять устроили сабантуй», — дип әйтә торган иде.

Элек тә Сабантуй бәйрәмендә хәмер саттырмаган район житәкчесе бу юлы сыраны да якын китермәскә булды. «Болалайланып йөрүчеләрне мәйданга кертәсе булмагыз» — дип тәртип саклау органның да кисәтеп куйды.

Ниһаять, ел буга көткән Сабан туга килеп тә житте. Төне буга чапты Әлфит Хөрмәтович. Көрәш мәйданын да, атлар чабышчак урынны да карап чыкты. Район алдынгылары белән кунаклар утырчак чәй тирмәсен дә үзе кереп барлады.

Иртәнге якта асылмалы казан асларыннан, шашлык кыздыра торган жайланмалардан, тәмле исләр чыгарып, төтен күтәрелә башлады. Ул да түгел, юлда бизәлгән дирбияле жигүле атлар да күренде. Һәрбер авыл үзенен атын-арбасын хәленнән килгәнчә бизәргә тырышкан, чөнки иң затлыларына Сабантуй бүләге биреләчәк. Арбага утырып килүчеләр арасында жыр-бию осталары да житәрлек. Ярыш, чыннан да, көчле булачак. Әнә Татарстанның Әтнә, Арча районныннан да көрәшчеләр килгән. Боларга каршы торуы кыен, барсы да диярлек спорт осталары. Безнекләр бу мәсьәләдә оешып кына киләләр әле. Сабантуй шундый бәйрәм инде ул, иң көчлеләр генә жинәргә, үпкәләп торулар булмаска тиеш. Иң мөһиме, бәйрәм тәртипле, күнелле үтсен! Озакламый халык та агыла башлады. Сабантуй мәйданына керә торган дүрт чакрым ара бар. Тузан болытлары күтәрелеп торган бу юлны үтү жәяүлеләргә дә, транспортлыларга да бер бәла. Янгыры да яумады, ичмасам. «Их, шушы дүрт чакрым арага асфальт юл салдырып булса икән. Тик менә губернатор бәйрәмебезгә каршы бит. Бүген килеп күрсә, нәрсә дияр икән», — дип уйлап куйды житәкче.

Тәртип саклау органны, ниһаять, губернаторның килүен хәбәр иттеләр. Бу хәбәр Әлфиткә эссе суккан кебек тәэсир итте. «Бетерәчәк инде бу мине тузанлы юл өчен. Ярый әле су сиптереп пәри туен берәз баскан идем. Аллага тапшырдык», дип уйлады ул. Аннары читтәрәк торучы, милли киёмнәр кигән чибәр, яшь кызларга дәште:

— Тиз булыгыз, тезелеп басыгыз! Чәчәкләрегебезне болай тотыгыз. Син, сөңлем, соныннан алга чыгып басырсың да, хөрмәтле Александр Алексеевич, Сезне күрүебезгә бик шат! Бәйрәмебезне олылап килгәнегез өчен бик зур рәхмәт! Безнең кырларыбызда үскән икмәктән авыз итегез, диярсен. Аңладыңмы?

— Әйе, Әлфит абый. Төне буга ятлап чыктым инде. Үзенә йөзәндә борчылу чаткылары сизелә. Ул да түгел, көтелгән «Мерседес» каршыларына килеп туктады. Арткы ишек ачылып, аннан таза гына гәүдәлә берәү төште дә, кырыйга басып, губернаторның чыгуын көтә башлады. Ниһаять, түрәнен башы күренде. Әлфит аның каршысына килеп басты. Кул биреп күрешкәч, губернатор әйтеп куйды:

— Ну юлларыгыз!..

— Асфальт жәйдерергә акча житми, Александр Алексеевич.

— Акча житми инде ул, Альфит Хурматович! Бәйрәм белән! Котлыйм барыгызны да!

Шуны гына көткән кебек гармунчылар сыздырып жибәрде. Чибәркәйләр түрәне чәчәккә күмде. Губернатор: «Рәхмәт, рәхмәт, чибәркәйләр», — дип, кызлар кулындагы ипекәйдән авыз итте. Икенче кыз ана чәк-чәк сузды. — Этим

мы угошаем самых дорогих гостей только», — дип, кунакны кабат кыстады. Ниһаять, каршы алу тантанасы тәмамланды. Губернатор бөтен игътибарын майданга юнәлтте. «Бик матур урын икән бу», — дип түргә атлады. Башта ул кибет-лавкаларга күз салды. Соныннан пылау-шашлык пешерүчеләрне күзәттә. Корәш майданына, төрлө сөлгеләр, яулыklar белән бизәлгән атларга сокланып карап торды. Үзе ара-тирә агачлыklarга, Сабан туенын аулак почмакларына күз салгалады. Ул нидер эзли иде. Анын артыннан иярәп йөргән Әлфитнен үкчәләре ут булып яна башлады. «Гаеп кенә таба күрмәсен инде. Йа Хола, үзен саклый күр сәрхушләрден», — дип, эчтән генә укып та алды.

Бәйрәм башланды.

Әлфит кулына микрофонын алып губернаторнын килүен әйтте, рәхмәтен житкерде. Шуннан соң чачу алдынгыларын, сыер савучыларны бүләкләү булды. Аннары, халыкны Сабантуй бәйрәме белән губернатор котлады. Әлфитнен генә аныннан уй өермәләре агылды...

Сабан туге — татар халкы утрак тормыш белән яшәп китеп, сабан сөрә башлагач килеп чыккан бәйрәм генә түгел ул. Сабан ул янарыш, үзгәреш, яшәү мәгънәләрен дә үз эченә ала. Тирән мәгънәле сүз ул! Чөнки, бу бөек бәйрәмебез халкыбыз игенчелек белән шөгыльләнә башлаганчы ук туган. Атка атланып кыз куу, сөнгә, ук ату, капчык киеп чабу, катыктан тәнкә эзләү, кашыкка йомырка куеп йөгерү, капчык сугышы, таяк тартыш, баганага менү һәм, әлбәттә, милли татар көрәше ерак заманнарда килә. Ил-йорт ел саен көчле чапкынны, көчле көрәшчене, житезләрен барлаган. Яшьләр бу бәйгедә сөйгән ярларын, үз парларын тапкан. Икенче яз житү белән батырлар да, житезләр дә, гашыйклар да үзгәрә торган. Батыр урынына батыр, житез урынына житез, гашыйклар урынына бүтәннәре килә барган. Шуна күрә ул янарыш бәйрәме дигәнне аңлаткан. Менә бүген дә Әлфитнен туган халкы бәйрәм итә. Бу жыенда татар кешеләренен эчке халәте, холкы, гореф-гадәте чагыла. Татар халкы иң беренче чиратта майданда гына көч сынашырга яраткан. Әлбәттә, куркыныч янаса, арыслан кебек сугышкан. Зур тарихлы, Сабантуйлы халык ул. Аңа куркаклык күрсәтү килешмәгән, дошман алдында бил бөгү хурлык саналган. Әле үзен генә түгел, кардәш халыкларнын да ирегән яклап кан түккән. Эңә берничә көн элек кенә телевидение аша күрсәттеләр: Польшада атына атланып яу чабучы татар яугиренә һәйкәл куелган. «Полякларны коллыктан коткарган бөек сугышчыларга», диелгән анда. 600 ел элек булган хәл, немец басып алучыларын тар-мар иткән безнен бабаларыбыз хөрмәтенә бит ул. Россиядә без, бик күп милләтләр белән бергә яшәп, шул руснын әллә ничә мәртәбә азатлыгын саклап калсак та, сокландыргыч батырлыklar күрсәтсәк тә халкыма бармы берәр жирдә һәйкәл?! Француз баскыннарын жингәндә иң төп рольне уйнаган татар-башкорт гаскәренә куелганмы берәр монумент?! Беренче, икенче бөтендонья сугышында зур батырлыklar күрсәткән бөркетләребезгә атап куелган истәлекләр бармы? Юк, әлбәттә. Киресенчә, гел пычрак-гаеп аталар. Ни өчен рус халкын да, башкаларын да алдыйлар икән? Кемгә кирәк икән мондый пычрак сәясәт!? Менә бит губернаторны да Сабантуй ул татарларнын жыелып эчә, сугыша, зина кыла торган урыны дип алдаганнар, ә ул ышана! Чөнки анын аны да татарлар басурманнар, пычраклар, хәйләкәрләр, мәкерлеләр, наданнар дип агулана килгән. Хәлбуки, барысы да киресенчә булса да. Татарнын ничек яшәгәнән, ничек эшләгәнән Тверьдагы, Новгородтагы, Костромадагы, Ярославльдәге урыслар каян белеп бетерсен, килеп күрә алмагач. Менә губернатор бүген Сабантуй карарга килде килүен, чынбарлыкны ялганнан аера алып микән ул. Ә күрмәгән, белмәгән рус халкы кая барсын!? Жыен тузга язмаганга ышанырга

мәжбүр. Ярар, үзләре әйтмешли, «бог им судья». «Сабантуйны карыйк әле», — дип Әлфит тә майданга күз салды.

Губернаторга бу олуг бәйрәм бик ошады. Исе китеп карап утырды ул. Капчык киеп чабуда беренче урынны мари егете алгач, шатлыгыннан сикереп торып алкышлады. Бераздан ат чабышы башланачагын хәбәр иттеләр. Әлфит барлык кунакларга шул бәйгене карарга тәкъдим ясады.

Борын тишекләре киерелгән, муеннары алга сузылган бахбайлар әйтерсен лә, чабып түгел, аккошлар кебек очып киләләр иде. Иң алда кара байтал, анын артыннан алмачуар, алардан бер-ике адым гына калышып тагын берничә чапкын ыргыла. Ләкин финишка житәргә өч йөз метрлап калгач, алга кызыл кашка килеп чыкмасынмы! Бу Башкортстанның Яनावыл районыннан килгән чапкын иде. Икенче урынны Арча районының жайдагы алды. Жинүчеләргә бүләкне губернатор галижәнаплары тапшырды. Өченче урынны алучыга — видеокамера, икенчесенә — телевизор, беренче урынга зур суыткыч тапшырылды. Зур түрә эш бетте дип кенә уйлаган иде, ләкин бүләкләүләр тәмамланмаган икән әле. Барлык чапкыннарның муенына сөлгеләр, матур яулыктар бәйләп чыктылар. Гажәпләндергәнә шул, ин соныннан килгән атка махсус бүләк бирелде. Ул савыт-саба иде. Александр Алексеевич сорап куйды:

— Иң соныннан килгән атка нишләп бүләк бирделәр?

— Үзен нәүмиз итеп тоймасын өчен, — диде Әлфит.

— Нинди күркәм гадәт! — зур житәкче барып иң соныннан килгән атның битеннән үптө.

Бу хәлне хулап бар да кул чапты. Әлфит житәкчесенә карап:

— Бәлкем, көрәш алдыннан берәр чынаяк чәй эчеп алырбыз, Александр Алексеевич, — диде.

— Хужалар чакыргач, эчми ярамас.

Өстәлдә ни генә юк иде. Каклаган каз, тавык, шашлык, сарык ите, ат казылыгы, чәкчәк, катык, сары май, шулпа, пәрәмәч, өчпочмак — санап бетерерлек түгел. Губернаторга каклаган каз белән ат казылыгы ошады. Әлфит ана кайсы нәрсә икәнән аңлата барды. Ат итендә холестерин юклыгын әйткәч, губернатор: «Дөресме, холестерин юкмы?», — дип кабатлап сорады. — Менә күпме яшим, дөньяда ат итенә шундый затлы икәнән белми идем әле». Сарык итеннән пешерелгән токмачлы шулпа да ошады житәкчегә. Әле башкаларга иярәп ана катык та салып жибәрде. «Бу кызуда тамак ялгарга шәп аш икән бу», — дип ләззәтләнде... Әлфитнең мактаулардан күнелә үстө, кыюлыгы артты. «Мин хәзер сезне тагын бер-ике затлы ризык белән таныштырам әле, — диде. — Берсе аның сарымсак төртеп пешерелгән ат ите булса, икенчесе суганлы карта». Официантлар телемләп киселгән итләр тезелгән табаларны китереп тә куйдылар. «Чудесно», — диде Александр Алексеевич ризыкның төмен тоеп. Өстәлгә яна ризык чыкты. Шакмаклап туралган сәер генә әйбер иде бу. Түрә чәнечке белән бер кисәген алып капты да «Нәрсә икән бу», дип уйлана-уйлана чәйнәде. Аннан икенче кисәгенә үрелде. «Нәрсә соң бу, гомеремдә дә татып караган әйберем түгел», — дип куйды. Ризыкның ашказаны-эчәк икәнән белгәч: «Мондый яхшы закуска булганда, тамак чылатып алсаң да гөнаһ түгелдер», — дип куйды. Әйтеп бетермәде, өстәлгә кыйммәтле арака менеп кунды. «Мин бит шаярттым гына, ребята, мин бит эчмим, яхшы коньяк булса әле бер хәл», — дип әйтүе булды, өстәлдә затлы эчемлек пәйда булды.

Губернатор Әлфиткә, районның башка житәкчеләренә шундый матур бәйрәм, шундый затлы табын өчен рәхмәт әйтеп, коньякны йотып куйды. Аннары көрәшне карарга киттеләр.

Көрәшнә ул исе китеп, үзе төшөп көрәшәрдәй булып карап утырды. Үз якташлары чыкса, көч биреп кычкырды. Тик соныннан гына кәефе берәз кырылды аның, чөнки бөтен призыв урыннары Татарстан көрәшчеләре яулап алды.

— Татарстанлыларны жиңу мөмкин түгел, чөнки анда көрәшкә зур игътибар бирәләр, — диде Әлфит.

— Үз көрәшчеләребезне безгә дә әзерләргә кирәк. Тренерлар табыйк. Шулу ук Татарстаннан чакыртыйк. Шундый матур бәйрәм оештыруыгыз өчен рәхмәт сезгә, Альфит Хурматович. Минем әни хаклы булган икән, барыбер жыелышып бергә берәр рюмка эчтек, — губернатор кычкырып көлеп жибәрде. Ана башкалар да кушылды. Аның бу килүеннән Әлфит тә канәгать калды. Губернатор үзе дә яна дөнья ачып кайтып китте.

Юл бар, асфальт юк!

Сабантуйдан соң шактый айлар үтте, телефон шалтырады. «Губернаторга, иртәгә сәгать сигезенче җарыга», — дип әйттеләр Әлфиткә. «Тагын ни булды икән инде. Берәрсә нидер өя бугай ана. Алай кирәк-кирәкмәгәнгә чакыртып тинтерәтми торган иде бит», дип уйлап куйды район житәкчесе һәм газга басты.

— Әйдәгез, әйдә, Альфит Хурматович! Жиңу көненнән соң башыгыз авыртмыймы? — дип сынап сорады зур түрә.

«Житкәргәннәр икән ветераннар белән бәйрәм итеп ятканны», дип уйлап алды Әлфит һәм җавап бирде:

— Без — татарлар шундый инде, Александр Алексеевич. Ничек диеп әйтим... Без эчсәк тә эшлибез.

Губернатор хәйләкәр генә елмаеп ана карап торды да:

— Шулай да безгә татар халкы үпкәли торгандыр инде, руслар эчәргә өйрәтте дип, дәрәс әйтәмме, Альфит Хурматович?

— Беләсезме, Александр Алексеевич, кайвакыт шәкертләр остазларын уздыра.

Кабинетның хужасы бу җаваптан канәгать калып көлеп жибәрде.

— Ну, Альфит Хурматович, сүз эзләп кесәгә кермисез. Сезне чакыртуымның сәбәбе шул, — губернатор канәфиенә кереп чуммады, Әлфитнен каршына ук утырды. — Альфит Хурматович, мин сезнең районнан бик канәгать. Өйләрегез дә күркәм, берсеннән-берсе матурлар. Эштә дә гел алдынгы урыннары тотасыз. Ә Сабан туй бәйрәмегез белән бөтенләй шаккатырдыгыз. Башка районнар да сезнен дәрәжәгә җитсәләр, күпме проблемаларыбыз кимер иде. Сезнең кебек сәләтле житәкчеләр сирәк. Рәхмәт сезгә! — Хужа торып Әлфитнен кулын кысты. — Минем сезгә тагын бер үтенечем бар иде, Альфит Хурматович. Беләсезме, э-э-э минем ике дуслым хатыннары белән кунакка кайта, бергә хезмәт иткән офицерлар. Аракысын, виносын, коньягын мин үзем алам. Аларга да татарның сый-хөрмәтен, ашларын күрсәтәсе иде.

— Александр Алексеевич, көнен генә тәгаенләгез, без проблем. Сезнен кунаклар — минем кунаклар. Белсеннәр алар да чын татар халкын һәм аның затлы ризыкларын. Минем өчен зур горурлык булачак, рәхим итегез!

— Спасибо, дорогой! Кайтсыннар да, көнен ачыклагач хәбәр итәрмен. Сабан туенда татып караган, ничек әле, колбасаның төме әле дә авыздан китми, искиткеч ризык. Холестерини да юк дисең, шулаймы?

— Так точно, товарищ генерал, — дип Әлфит түрәсенен хәрби чинын да искә төшереп алды. — Анда мин әз-мәз генә казылык белән каклаган каз алып

килгән идем. Бер банка искитмәле тәмле катык та хужасын көтеп машинада ята. — Ул шофёрына кесә телефоныннан шалтыратып ризыкларны кертүен сорады.

— Рәхмәт, Әлфит туган. Кайтып бүген анай белән хатынны, балаларны да сыйлыйм әле. Белсеннәр татарларның нинди затлы ризык кына ашап ятканнарын. Ләкин минем үземнән дә сина бер соравам бар. Менә син килсәң дә китсәң. Нигә ярдәм сорамайсың республика бюджетыннан. Сөзгә дә акча кирәк бит. Карашыннан сизәм.

— Анысы шулай, Александр Алексеевич! Ничектер унайсызланам, тукта, сонрак мөрәжәгать итәрмен әле дип суза киләм. Инде бүген дә, бюджет хәлен аңлап, берни дә сорамайча кайтып китәрмен дигән идем. Үзегез шул темага тукталгач, әйтмичә булмас, ахры. Мактап та ташладыгыз. Үзегез күрдөгез бит ул Сабантуй мәйданына керә торган юлны. Янгыр яумаса, тузан күтәрелеп пәри туге ясый. Шул дүрт чакрым арага асфальт юл салдырып булмас микән?

— Хат яз минем исемгә, кул куярмын. Әлбәттә, анда яхшы юл кирәк. Милләتلәрнен жыелып ял итә, аралаша торган изге урыны бит. Решим этот вопрос!

— Мин инде язып куйган хатымны әллә ничә ай кесәмдә йөртәм.

— Ник бирмисез сон?! Альфит Хурматович! Бирегез, резолюция язам да, бүген үк төзелеш министрына кереgez! Сузмаска кирәк, пока өз-мөз мөмкинлек бар. Планга кертсеннәр дә эшли башласыннар!

Әлфитнең шатлыгы өченә сыймады. Күптән хыялланган проекты тормышка ашып ята бит. Элек республика бюджетының хәлен аңлап, Сабан туена керү юлын төзәтергә барыбер акча бирмәсләр инде дип суза килгән иде. Рәхмәт инде яна житәкчегә, аңлый торган кеше икән. Ходай Тәгалә ана исәнлек-саулык бирсен. Эшнә иртәгегә калдырмас өчен туп-туры Төзелеш министрлыгына китте. «Приемный»га кергәч, сәргатип кыздан. «Үзәндәме?» — дип сорады. Чибәр, озын керфекле, сары чәчле кыз: «Әйе», — дип баш какты. «Алайса, кереп әйтә алмассыз микән, Әлфит Хөрмәтович килгән иде, йомышы бар, дип». Кыз: «Хәзер», — диде дә, урыныннан торып, ишеккә юналде. Озак та үтмәде, кире чыкты. Чыкты да «Юк, бүген кабул итә алмыйм, дип әйтте», — диде. «Кто-нибудь есть что ли у него?» — дип сорады Әлфит, бүген эшнен барып чыкмаячагына күнеле төшеп. Кыз шыпырт кына: «Никого», — дип куйды.

— Матурым, янадан кереп әйт инде, аның эше срочный, губернатордан, дип әйтәгез, пожалуйста, үтенеп сорыйм, икенче килгәндә бер шешә яхшы шәраб сөзгә күчтәнәч булыр, — дип үтенде.

Кыз жилкәләрен сикертеп куйды. Бу аның, яхшы, кереп карыйм, тик барып чыкмаса, мина үпкәләмәгез, диюе иде. Бу юлы сәргатип кыз озаграк торды. Эчтә кемнәндер кемнәндер сүккән тавышлары ишетеләп китте. Берзаман туташ чыкты. Йөзенең төсө киткән иде. Ишеген япкач, чигәсенә бармагын куеп боргалады. «Дурак», имеш!

— Кереgez. Тик нигәдер психлана ул бүген, — кыз берни булмагандай урынына барып утырды да, кулына игәвен алып, тырнакларын тигезли башлады.

Әлфит икеләнәп калды. «Нишләп әле аны төзелеш министры кабул итәргә теләми. Элек тә ул ана карата яхшы мөнәсәбәттә түгел иде... Нәрсәдер аңлашылып бетми монда. Керергә кирәк, губернатор кул куйды бит. Беркая да китә алмас ул әмер биргәч», дип уйлады да ишекне ачты. Зур кабинетның түрәндә олпат гәүдәле, ярты башы пеләшләнгән, усал чырайлы, күп арагы чөмөрүдән вак кан тамырлары шартлап, бите, күзләре кызарган Иван Дмитриевич Козленко утыра иде. Әлфиткә салкын гына кул бирде. Әлфит яна гына губернаторда

булганлыгын, Сабантуйга керә торган юлга асфальт салырга рөхсәт биргәнән, бүген үк сезгә кереп хәл итеп чыгарга кушканын әйтте, шуны истә тотып кына борчыганын аңлатты. Соныннан губернатор резолюциясе салынган хатны сузды. Министрның хатны укыган саен иреннәре кысыла барды. Күзләреннән явызлык чаткылары чәчелде.

— Ну, вам — татарам, везде больше всех надо! Вот если бы мари кешесе керсә, ант итеп әйтәм, кул куймаган булыр иде. Татар керә, имза алып чыга. Әллә нинди комсыз халык сез. Урлысыз, талыйсыз, шуна күрә башкалардан яхшырак яшисез! Гел нәрсәдер житми сезгә. Эчәргә бүтән урын юк что ли сез татарга?

— Гафу итегез, Иван Дмитриевич, минем халкым сезнең нәрсәгезне урлады яисә талады? Ә яхшырак яшәүләренә килгәндә, алар ат урынына эшли. Сабантуй исә исерекләр майданы түгел, көрәшчеләр, хезмәт алдынгылары, гомумән, төрле милләتلәреннән жыелып язгы авыр эшләрдән соң печәнгә төшәр алдыннан ял итеп ала торган изге урыны. Мариныкы да, татарныкы да, русныкы да, хәтта монда яшәүче хохолныкы да.

Козленконың күзләре атылып чыгарлык булып акайды.

— Какой-такой хохол. Украинцы мы, понятно. Мин бу юлга асфальт салуны мәңге планга кертмәячәкмен, белеп торыгыз, — дип кычкырды.

— Ә губернаторның әмере?

— Башы яшь әле аның миңа әмер биреп ятарга. Алды кереп, арты кермәгән әле аның Республикага.

Әлфит, мондый тупаслыкны ишетеп, телсез калды. Күпмедер вакыт сүзсез торганнан соң, соңгы ноктага басып карарга булды:

— Алайса, хат белән нишлибез?

— Вот где его место, — министр хатны чүп кәржиненә ыргытты.

Матур башланган көн ямьсез тәмамланды. Төзелеш министры губернаторны да санга сукмый. Димәк, аның артында кемнәрдер тора.

— Әлфит абый, берәр хәл булмагандыр ич. Кәефегез юк, — дип сорап куйды шофёр.

— Зинһар бүген бернәрсә дә сорама әле, — дип үтенде Әлфит.

Машина тизлеген арттырды. Озакламый Сабантуй жире күренде. Булмады, их, быел да булмады шушы урынны тәртипкә китереп. Әлфитнең күнеле сыкрый иде.

Сабантуй кунаклары

Быелгы чәчү үткән елгыдан катлаулырак килеп чыкты. Кемдер, алдынгы район булса да, губернаторга бертуктаусыз әләк ташый. Ниләр генә юк анда. Имеш, колхоз житәкчеләре итеп бары тик үз әшнәләрен, дусларын, туган-тумачасын гына куя. Имеш, төп халык — марилар арасында түрә, хужалык рәисе булып утыручылар бөтенләй юк диярлек. Имеш, мариларны кысалар, югары урыннарда куймыйлар, кимсетәләр. Эчәр өчен «повод» табып, Сабантуй дигән бәйрәмнәрен үткәреп яталар. Бездә бит болай да күркәм бәйрәмнәр житәрлек. Әйтик, Яңа ел, 8 Март, 23 Февраль, 1, 9 Май һәм башкалар, Ә монда татарлар, әйтерсен дә Татарстаннары, үзләренчә бәйрәм итәләр. Районның бюджет акчасы эчәргә, типтерергә китә. Ул сумманы бит балалар бакчасын, мәктәпләрне төзекләндерү өчен дә тотарга була. Менә шундый шикаятьләр Әлфит өстеннән агыла гына торды. Татарстан житәкчелеге: «Күч үзәбезгә, сәләтле житәкче буларак, берәр районга башлык итеп куярбыз», — дип тә чакырдылар, әллә чыннан да күчеп китәргә инде,

дип тә уйлана башлады. Шул турыдагы ниятен Александр Алексеевичка житкергән иде, тегесе сүгеп ташлады: «Что ты говоришь, мине әллә кешегә дә санамыйсынмы? Минем өстән дә күпме пычрак язганнарын син белсән икән. Синеке, Альфит, чүп кенә булып калачак. Татарстан ул болай да бай, житәкчеләренен абруйлары да ил алдында зур. Анда китеп әле син кем булырсын, әйтә алмыйм. Биредә сине беләләр, хөрмәт итәләр! Сүз дә юк, эшен яхшы барган саен көнләшүчеләр, хөсөт бәндәләр күбәя генә. Теге, Карнеги китабында язылганча: «Үлгән этне генә типкәләмиләр». Без исән бит әле, шулай булгач, типкәләргә теләүчеләр дә күп булачак. Типкәләттермик, әйдә, без икәү бит әле. Мин булганда сина жил-янгыр тимәячәк, ышан мина. Үзенне, эшләгән эшләренне, халкынны хөрмәт итәм. Безне алып бәрсәләр, бергә генә очырачаклар. Слава Богу, Мәскәүдә мине аңлыйлар, дусларым да житәрлек, как-нибудь... Ә хәзер кайт, тынычлап эшләргә инде, Альфит Хурматович. Теге юлы мәжлестә ничек дигән иден әле минем кунакларым янында. Татар мәкале: «Эт өрә тора, бүре йөри тора». Бүреләр булуйк, дустым. Бүреләр! Сөйләштекме, Альфит». Район житәкчесе нәрсәдер әйтеп карышмакчы булган иде дә, телен тешләп дәшми калырга булды. Ошбу гадәтә анын күпчелек очракта конфликтлардан элек тә саклап калгалады. «Түзәргә кирәк, бөтен уй-фикеренне әйтеп бетермәскә! Дөнья барысын да үз урынына куя ул».

Урып-жыю башланды! Район житәкчесе авылдан авылга чабып, уракнын барышын контрольдә тотарга тырышты. Ләкин борчылыр урыннар барыбер житәрлек иде. Ике-өч колхознын рәисләрен тотып булмый. Соныннан ачыкланганча, берсе, сөяркәсен ияртеп, Казанга чыгып качкан. Икенчесе Мәскәүгә үзенә машина юнәтергә тайган. Өченчесе калада коттедж төзетеп ята икән. Инде ничә мәртәбә шулар белән сүзгә килде Әлфит. «Ярар» диләр дә, тагын үз юлларына кереп китәләр. Ике-өч ел буена урыннарына куярга кеше булмаганга гына түзә килде ул. Житте! Булды! Шактый кыландылар! Өчөсен дә эштән алырга! Һәм шулай итте дә... Аллага шөкер, урып-жыюны төгәлләделәр. Исән-сау кыш чыгасы калды. Аннары Сабантуй, янадан кыр эшләре... Жин сызганып хезмәт кылсаң гына гаилән алдында да, ил-йорт алдында да йөзен пакь була. Эшләгәннен ашы да бар, малы да бар. Үзен кеше итеп тә сизә. Йомышы белән килсә, андыйларга сораганын бирергә тырышасын. Тик алар бик соранып йөрми шул. Ә менә эленке-салынкы йөрүчеләр өзелми. Теге кирәк тә бу кирәк. Кылган гамәлләре тавык төчкереге хәтле булса да, сорыйлар, әллә нинди кануннар табып, хәтта таләп итәләр. Алар булган һәм булачак. Үзләрен урыннарына утырта барырга гына кирәк. Утыртсан да әле, тик ятмыйлар. Мен гаепләр табып, өстеннән яза башлыйлар. Менә монда инде алар алыштыргысыз, үз «һөнәрләрен» яхшы белә. Әйдә, ярар. Чәнчелеп китсеннәр шунда! Губернатор әйтмешли: «Эт өрә тора, бүре йөри тора».

Район кышны ярыйсы гына ерып чыкты кебек. Тик теге яна житәкчеләр билгеләнгән колхозларнын гына хәле шәптән түгел. Терлек азыгы март ахырына хәтле генә житте. Барып тәртипкә дә салып карады Әлфит... Файдасыз! Каравылчылары да, сыер савучылары, механизаторлары да төрле сәбәп табып та, сәбәпсез дә аракы чөмерә. Кем белән дигән әле, колхоз рәисләре белән. Хужалыкны тәртиптә тотарга тиешле адәмнәр үзләре үк эчеп яталар. Сөйләшеп тә карады, әллә ничә мәртәбә кисәтү дә ясады... Бер-ике көн адәм рәтендә йөргән булалар да, тагын дөньяга кул селтиләр. Акчалары беткәч, нәрсә кул астына элгә — ә кул астына колхознын печәне, фуражы күбрәк элгә — шуны унга-сулга тараталар. Тазарак хужалыклардан тегесен-монысын теләнеп терлекләренә кыш чыгара алдылар алуын. Дорес, тегеләренн

дә бик бирәсе килеп тормый. Хәләл хезмәт белән тапканны нишләп бирергә тиеш соң әле алар?!

Баштарак шикаятъләрне үзәктән килеп тикшергаләп китсәләр дә, тора-бара имзасыз хатлардан туйдылар, күрәмсен, килеп китүләр сирәгәйде. Килмәүләре хәерлерәк. Алар бит күпме вақытынны, егәрәнне ала. Ә вақыт чаба. Кырдагы икмәкне, чөгендерне, бәрәнгәнне жыеп аласы бар.

Иң зур бәла язгы чәчүдә көтеп торган икән. Күпчелек хужалыклар эшне төгәлләп килгәндә, теге өч колхоз башламаган да әле. Берсенен чәчүлек орлыгы юк. Икенчесенен техникасы ватык, запчасть кирәк. Өченчесенен эшләргә кешесе юк. Әлфит бу хәлләрне белеп шартлар дәрәжәгә житте. Ачуын көчкә тыеп теге хужалыкларга чыгып китте. Барса, чәчүлек орлык табарга тиешлесе дә, техниканы төзәтергә тиешлесе дә, тирә-яктан эшче көчләр ялларга тиешлесе дә авыллары белән сәрхушләнеп яталар. Аны күрүгә беренче колхоз рәйсе качты. Икенчесе башын иеп: «Запчасть юк бит», — дип, бала-чага кебек аска карап, басып торуын белде. Өченчесе сүз әйтерлек хәлдә түгел иде. Терлек караучылары кайсы кайда төгәрәп ята. Берсе — ат арбасында, икенчесе сәнәген тоткан килеш сыер тагарагында. Гомерендә авыл кешеләренә кул күтәрмәгән район житәкчесенен бу мөртәтләрне унлап-сунлап янакыйсы килде. Тик исерек-сәрхушләрне кыйнаудан ни файда?! Нишләргә, Әлфит! Өч рәйскә дә иртәгә үк районга килергә, дип, жен ачулары чыгып кайтып китте. Икенче көнне сөйләшү каты булды. Өчесен дә кабинетының стенасына терәп, йодрыгын борын төпләрендә селки-селки тәрбия дәресе үткәрдә. «Сез андыйсызмы үзегезнең кем икәнлегегезне. Сез — адәм мәсхәрәләре, мин сезгә ышандым, үзегезне шундый «ответственный» урыннарга билгеләдем. Ә сез минем ышанычымны акламадыгыз! Дәшмисезме, яхшы, дәшмәгез. Тиздән хужалыкларны таркатып бетереп, бөтен авылыгыз белән хәер эстәргә чыгып китчәксез. Хатыннарыгызның, балаларыгызның күзенә ничек карарсыз?! Ул сабыйларыгызга нәрсә калдырасыз сез? Хәрабәләрме? Не заслужили гаепсез сабыйлар андый бәхетне! Сезнең аркада бүген район өченче урында сөйрәлә. Хәзер, бар кайтыгыз, хужалыкларыгызны тәртипкә салыгыз, әле соң түгел. Эшнә ерып чыксагыз, чәчү бетү белән, дүртүгә ресторанның чыкмабыз, астыгызга «пес» иткәнче эчерәм мин сезне», — дип кайтарып жибәрде. Шул сөйләшүдән соң бер атна вақыт үтте. Үзгәрешләр булса да әллә ни ерак китә алмадылар. Башка хужалыклар чәчү эшләрен бетерсәләр дә, боларның ярты эшләре дә башкарылмаган иде әле. Көн үткән саен жирнен дымы кими бара, коры жиргә эләккән орлыкның шытымы начар була. «Сабан чәчсән, сазга чәч», — дип тикмәгә генә әйтмәгән халык. Житмәсә губернатор шалтырата: «Альфит Хурматович, ни булды? Өч хужалыгыгызда чәчү тәмамланмаган. Сездә мондый хәлнен булганы юк иде». Әлфит гарьлегеннән нишләргә белмәде. Бер генә юл бар. Оят булса да, күрешедәге Татарстаннан ярдәм сорарга инде. Әлфит янадан телефонга үрелде. «Алло, сәлам, туган. Коткар, чәчү яна, үтермә. Механизаторларының ничек тә бәхилләтермен», — дип трубканы куйды. Бүген аның сабыр савыты тулган иде инде... Шактый озак тынычлана алмады Әлфит. Сәркатибенә шалтыратып: «Миңа бер кешене дә кертмәгез бүген», — дип кисәтеп куйды. Үзе күз яшьләрен сыкты, үзе: «Әллә бу эштән китәргә инде. Бөтен сәламәтлегемне югалтам шушында», дип уйлый башлады.

Аннан теләнә, моннан теләнә торгач, ниһаять, чәчү эшләре дә бетте. Гомердә булмаганны, адәм мәсхәрәсе, быел аның районы чәчүдә республикада икенче урынга төште.

Язгы эшләр тәмамлану белән Әлфит теге артта сөйрәлүче хужалыкларга яна

житәкчеләр куйды. Икесен күрше-тирә колхозлардан, берсен әлеге дә байгы алдынгы Татарстаннан тапты. «Егетләр, бернинди дә эчүләр-төшерүләр юк! Әгәр дә абыл халкы алдында сыра гына капсагыз да, шундук хушлашабыз. Бик эчәсегез килә икән, чәчү, печән әзерләү, урып-жыю кебек эшләрден соң әнә Арчага, Казанга, Мәскәүгә барып чөмерегез, тик халык алдында түгел. Сөйләштекме? Алайса, әйдәгез, хәерле сәгатьтә», — диде аларга район башлыгы.

Быелгы Сабантуйга ныклап әзерләнде Хөрмәтулла улы. Инде район проблемаларыннан туеп, китәм дип йөрсә дә, тора-бара барысы да элеккеге эзенә кайтты. Өстәвенә республика житәкчесенән дә ана булган мөнәсәбәтә үзгәрмәде. Александр Алексеевич, быелгы Сабан туена якыннарын, дус-ишләрен дә алып киләм диде. Әйбәтләп әзерләнергә кирәк. Мона хәтле килгән кунаклар һәрвакыт рәхмәт әйтеп китәләр иде. Бу Сабан туге да сагынып сөйләрлек булып калсын иде!

Ниһаять, Сабантуй килеп житте. Халык жәяүләп тә, машина-атлар белән дә майданга агыла башлады. Юлдан елдагыча тузан болытлары күтәрелде. Инде мул итеп су да сиптергән иде бит. Атна буге кызу торган көннәр туфракта дым калдырмаган, сипкән суын шундук парга әйләнә. Ниһаять, тәртип саклаучылар, «главный»ның килүен хәбәр иттеләр. Элфит тә кабалана башлады, тирә-юңдә ыгы-зыгы көчәйде. Ул да түгел, бер-бер артлы тезелгән затлы машиналар тузан болыты арасыннан килеп чыктылар.

— Кызлар, тиз булыгыз, рәтләп басыгыз әле. Сез, сөңлем, кыйгаймагыз, подностагы ипигез төшеп китмәсен. Айсылу, башлап син сөйләсән, — дип глава сонгы күрсәтмәләрен бирде. Менә кунаклар берәм-берәм «иномарка»лардан төшә башладылар. Әнә тегесе Александр Алексеевич үзе. Элфит каршысына китте.

— Әйдәгез, әйдә, рәхим итегез, кадерле туганнар. Бәйрәмнәребез мөбарәк, өстәлләребез түгәрәк булсын. Хуш киләсез! — дип сәламләде кунакларны.

Район хужасы житәкчесенән күзенә карады. Тегесе аптырашта иде.

— Ә асфальт юл кайда соң монда, Альфит Хурматович? — дип гажәпләнде ул.

— Нет асфальта, «не дали» нам, — дип куйды район житәкчесе.

— Как это, не дали, мин куштым бит?!

— Александр Алексеевич, ул юлны бүген точно салып булмаячак. Хәзер Сабан туге карап, төмле татар ашларыннан авыз итеп, бергәләшеп ял итик әле.

— Яхшы, Альфит Хурматович! Ну иртәгә төштән соң минем өйгә киләсез. Кунаклар да була. Килештек! Юл мәсьәләсен дә шунда сөйләшербез, договорились!

Сабан туге быел үткән елгысыннан да кызыктырак үтте. Үткән ел Хөрмәт улы губернатор ни әйтер, нәрсәгә бәйләнер, нинди тишәкләр табыр икән дип борчылып йөрдә. Бүген, Аллага шөкер, үз итте башлык татар бәйрәмен. Яратмаса, үз итмәсә, якын дусларын, иң якын туганнарын жыеп алып килмәс иде. Элфитнең өстәлләре затлы ризыклардан сыгылып торды. Республика житәкчесенән татар ашларын мактый-мактый дусларына тәкдир итүе күнеленә бигрәк хуш килде. «Менә бусы колбаса, по татарски казылык, прекрасная вещь, попробуйте. Это — карта, деликатес! Вот это катык, из которого делают айран, который не заменим в эту жару», — дип үзе белгән хәтлесең башкаларга да сөйләде. Кунакларның көефләре минутлап түгел, секундлап күтәрелә барды. Аның шулай күтәрелүенә матур чәйнекләргә тутырып китерелгән эчемлекләр дә ярдәм иткәндер, күрәсен. Аларга агы да, кызылы да салынган иде.

Губернаторга быел милли көрәш тагын да ошады. Жинел авырлыкта мари милләтеннән булган егет жинде. «Менә бит, Альфит, есть же начало», — дип,

кычкырды ул. Бу мари егетен Кукмара районынан: «Бер айга гына кил инде, вакытлыча гына эшкә урнаштырам, Сабан туге беткәч, кире китәрсен, яхшы итеп бәхилләтермен», — дип үгетли-үгетли чакыртып китерә алганын район житәкчесе үзе генә белә иде. Олуг бәйрәмнән һәркем канәгать калды. Бигрәк тә Мәскәү, Рязаньнан кайткан кунакларнын исләре китте. «Вот, оказывается, нинди бәйрәм дә бар икән. Чакырсагыз, киләсе елга да килер идек», — дип Сабан туена зур бәя бирделәр. Икенче көнне губернаторнын зур йортында бер иллеләп кешегә затлы табын корылган иде. Мәжлесне профессиональ артистлар алып барды. Ыгы-зыгы арасында бер мизгелне тотып алып, губернатор Әлфиткә: «Әйдәгез, тиз генә минем кабинетка кереп теге юл мәсьаләсен сөйләшеп алыык. Анлашылмый миңа, в чём вопрос?» — дип пышылдады.

— Барып чыкмады ул эш, министр рәхсәт бирмәде», — диде Әлфит кабинетка кәргәч.

— Мин кул куйган хатны күргәчтәме!?

— Әйе!

— Жентекләп сөйләгез әле?!

— Менә шул инде.

— Син миңа йә барысын да сөйләсәң, йә мин сина бик каты үпкәлим, төшермә кәефемне кунакларым алдында! Анладыңмы, барысын да бәйнә-бәйнә сөйлә! Син бит бу хәлне шул ук көнне миңа хәбәр итәргә тиеш иден.

— Әләкли алмыйм мин кешене. Соныннан кем булып калам соң? Стукачмы?! Гафу итегез, Александр Алексеевич! Булмый!

— Монда әләк турында сүз бармый! Республика өчен җавап бирәбәз икән, без кинәшәп эшләргә тиеш! Мин ил эчендә ниләр барлыгын белеп торырга тиеш. Синен өстеннән дә, минем өстән дә Мәскәүгә шикаять язып яталар. Әгәр дә без бергә булмасак, шундук башны ашаячаклар. Сөйлә барысын да!» — дип запастагы генерал әмер бирде.

Әйе, анын сүзләрендә хаклык зур иде. Димәк, алар өстеннән әләк жибәрәп ятучы шул ук бер кеше булуы ихтимал!

— Мин хатны бирдем ана! Ул укыды да татар халкын мыскыл итә башлады. Сөзгә һәрвакыт житми! Урлысыз, талыйсыз, ди. Шуннан сезнен кулыгыз куелган хат дигән идем: «Мин аннан курыкмыйм, алды кереп, арты кермәгән әле анын» — дигәч, бөтенләй телсез калдым. Хатны алды да чүп савытына ыргытты. Барыгыз, бар, жалуйтесь, берегездән дә курыкмыйм, дип кычкырып калды. Өйгә кайткач, гарьлегемнән кычкырып-кычкырып еладым.

Губернатор урыныннан торды. Шактый гына уйланып арлы-бирле йөрәнен алды. Шуннан:

— Бу сөйләгәннәрен барысы да чынмы, арттырмайсыңмы? — дип кабат сорады.

— Сөз таләп иттегез дөресен сөйләргә, ничек бар, шулай житкердем. Анын кыланышын хәтта сәркатибе дә күрде.

— Ни атлы ул?

— Юлия Миронова, чибәр генә, озын керфекле кыз!

— Яхшы, Альфит туган, мин барысын да ачыклармын. Сөз әлегә ләм-мим! Әйдәгез хәзер остәл янына чыгыйк, югалтканнардыр безне.

Озак та үтмәде, төзелеш министрын прокуратура тикшерә башлады. Анын ике-өч миллион акча үзләштергәне ачылды. Губернатор ул мөртәтне чакыртып алды да: «Йә отставкага, йә төрмәгә китәсәң, үзәң сайла, икесенә берсен», — дип сүзен бетерде. Кемнен төрмәгә китәсе килсен инде... Яна министр итеп бик уңган, элек «Стройуправление»не житәкләгән ир-атны куйдылар. Атна

да үтмәгәндер, Сабантуйга керәсе юл өстендә, Элфитнең күнеленә шатлык өстәп, техника пәйда булды, асфальт юл салына башлады. Губернатор, чыннан да, «боевой» генерал булып чыкты, ә беркөнне үзе шалтыратты: «Альфит Хурматович, мин белдем безнең өстән кем язып ятканын. Мәскәүдә үземнен егетләр аша таптырдым. Шул төзелеш министры булган икән. Ярый, чәнчеләп китсен бөтен әшәкелекләре белән. Юлны төзиләрме? Яхшы итеп төзесеннәр. Сезнен генә Сабан туге түгел, безнеке дә инде ул хәзер. Ниһаять, мин дә бер яхшылык эшли алдым сина, ну, ярый, пока, дустым!»

Геройлы район!

Ун еллап бардыр инде туганнан туган абыйсы Радикның туган ягына кайтмаганына. Ниһаять, «Быел Сабантуй тирәләренә чираттагы ялымны сорыйм, бәлкем, жибәрерләр», — дип шалтыратты. Элфит белән аларның аралары бер генә яшь, Радик өлкәнрәк. Әле шунысы хәтердә, Яна ел бәйрәменә чыршыга дип урманга чыгып киттеләр дә хәлләре бетте, караңгыга калып, күнелләренә курку керде. Икенче сыйныфта укыган Элфит: «Бүреләр килеп чыкса, әйдә, ташла чыршыны, тизрәк өйгә кайтыйк», — дип елый ук башлады. Ташламады Радик чыршыны, балтасын энесенә бирде дә, таки сөйрәп кайтты энәле агачны. Аның туганнарын шатландырасы килә иде. Ул кече яшътән шулай кыю булып үсте. Берсеннән дә куркып тормады, берсеннән дә үзен рәнжеттермәде. Мәктәпне дә «5»ле билгеләренә генә тәмамлады. Очучы булды. Хәзер полковник, Россия Герое. Горурланмас жиреннән горурланырсың андый туганың белән. Аның кайтасын ишеткәч, губернатор: «Альфит дустым, Радик кайтса, безне, зинһар, күрештермичә калма. Яхшылап кунак итәрбез үзен, очрашулар оештырыбыз, андый шәхесләр көн саен кайтып тормый ул! Сөйләштекме?» — дип хәбәр житкерде. Район житәкчесе рәхәтләнеп ризалыгын бирде. «Яхшы, Александр Алексеевич! Иң мөһиме, кайтсын гына. Кунак — хужаның ишәге, безнең кулда булачак ул. Рәхмәт сезгә шулай олылаганыгыз өчен», — дип шатланды. Телефонын сүндөргәч, әле шактый уйланып, хисләнеп утырды. «Шундый абыен булу зур бәхет ул. Безнең нәселнең генетикасы көчле, затлы. Эти дә гомере буге колхоз рәйсе булып хезмәт кылды. Аның хужалыгы республикада гел беренче урыннарны яулап килде. Соныннан әтисе ныгыткан хужалык ана калды. Тагын да югарырак биеклекләргә күтәрде ул туган авылын. Авылдашларының нинди йортларда яшәүләрен генә күрергә кирәк. Бармы Ил-йортта безнең авылның матурлыгы, төзеклеге белән ярышырлык салалар. Юк, әлбәттә. Әгәр дә Хөрмәтуллович житәкләгән колхоз хәерче булса, андый өйләр сала алырлар идеме?! Абзарлары тулы мал-туар! Өстәлләребез ризыктан сыгылып тора! Булыр иде микән, кырларыннан яхшы уныш алмасаң өстәлендә икмәген. Бирмәс иде Ходай Тәгалә тырышып, жиң сызганып эшләмәсән. Әтисе әйтмешли, бөек Ходай Тәгалә шул икмәгеннән аера күрмәсен инде! Күрмәсләр дә иде, күрсәтер хезмәтәң булмаса. Күрделәр аны, тик торганнан гына район житәкчесе итеп куймалар иде. Дөресен әйтергә кирәк, омтылмады ул глава булырга. Күпме көч салган колхозы, жайланган эше бар иде, тот та көчле хужалыгыңны калдырып кит инде. Беркая да барып булмый, хатын белән генә кинәшәп хәл итә торган эш түгел. Өстән әйттеләр икән, бетте.

Аллага шөкер, хатыны Фәния һәрвакыт терәк булды ана. Ике балалары бар. Аллага шөкер, күз генә тимәсен, улы да, кызы да матурдан матурлар, чибәрдән чибәрләр. Бәхетләре генә булсын!

Яратып өйләнде ул Фәниягә. Чибәрлеге дә, акылы да житәрлек иде бу

кызын. Гашыйк булды да куйды. Курка-курка гына тәкъдим ясаган иде.... Кыз да битараф булмаган икән ана.

Дөресен әйтергә кирәк, район житәкчесе булып эшли башлагач, өй эшләренә вакыты калмады анын. Ярый әле улы белән кызы кул астына керделәр. Әниләренә өйдә алар терәк хәзер! Машалла!

Очучы буларак Радикка Кавказдагы сугышларда да катнашырга туры килде. Кайчандыр бер гаилә булып яшәгән халыклар үзара сугышып кан коя. Имеш, Рәсәйнең суверенитетын якыйбыз! Егетнең мона йөрәге әрнеде. Әнә, каршы яктан килеп кереп Америка да хәрби базаларын урнаштыра. Бу кан коелуларны шулай аклап булса гына. Радик нишләсен? Хәрби очучы икәнсен, беркая да китә алмыйсын. Приказ! Батырларча сугышты ул. Үзенен истребителе белән күпме ут нокталарын юкка чыгарды. Ана ышаналар, аны үз италәр иде. Күкрәгендәге орден-медальләр аның нинди очучы икәнлеген дәлиллли, ә менә Рәсәй Герое булгаң, әллә ни куанмады Радик. Аның өчен бу дәрәжәнең кызыгы калмаган иде. Аны геройга тәкъдим иткән документлар өч мәртәбә китеп тә, читкә тибәрелде. Татар милләтеннән булуы комачауладымы? Яу чабарга татар кирәк, сугыштан соң кимсетүләр башлана. Ничек аңларгадыр бу илне. Үзе патриот булырга өнди, үзе кочагында буа. Радикны беренче тапкыр Геройга Кавказдагы бер дәүләтне яклап сугышкан өчен тәкъдим иткәннәр иде. Ул анда «нокталы удар» ясап, дошман штабын юкка чыгарды. Икенче тапкыр үзезнең ил эчендә башланган бәрелешләрдә күрсәткән батырлыгы өчен тәкъдим ителде. Китеп дә алдагысы кебек үк Рәсәй «сазлыкларына» батты. Сүз дә юк, рәнжеде сугышчан офицер бу башбаштаклыкка. Иң хәтәр жиргә аны жибәрәләр, ә орден-медальләрен башкалар бүлешә. Бервакыт бәреләр анын самолётын. Парашют белән төшсә, шундук дошман кулына элгәчәк. Әле төшөп житкәнче Калашников автоматыннан теткәләп бетерәчәкләр.

Ул үзенә сафтан чыккан самолётын үзезнекләр ягына юналтә алды. «Ни булса да, булыр, Аллага тапшырдык», — дип, самолётын жиргә утыртырга уйлады. Шул мизгелдә ул барлык туганнары, дуслары белән дә хушлашып, бәхилләшөп чыкты. Жиргә каты бәрелүдән ул анын югалтты. Соныннан ишетөп белүенчә, бер атна үлем белән көрөшөп яткан икән. Әле аягына баса алганчы тагын ай ярым урын өстендә аунарга туры килде Радикка. Яшь организм бит, үлемне жинде. Ходай Тәгалә биргән гомере бетмәгән булган икән... Натальяны беренче тапкыр шунда күрде ул. Күрүен күрде, үлем түшөгөндә яткангамы, бик игътибар итмәде. Хәле жинеләя төшкәч, бу кызга соклана башлады. Чибәрлекне кызганмаган Ходай Тәгалә. Калын толымнары аркасына асылынып төшкән. Озын сары керфекләре астында дингез кебек зәңгәр зур күзләр... Матур, төз гәүдә, тавышы да тынычландыра торган, күкрәгеннән чишмә суы кебек челтерәп чыга. Кыз анын яныннан бик кирәк булганда, яисә сменасын тапшырганда гына китә торган иде. «Нишләп миңа аерым игътибар итә соң ул?! Берәрсә әйтөп куймагандыр ич ана», дип уйлады Радик. Тормыш исә бу мәсьәләгә үзе ачыклык кертте. Көннәрдән бер көнне палатага генерал-майор килеп керде. Бу кеше Радик Бариевның командиры иде. Көр тавышлы генерал анын караваты янына килеп: «Йә, нихәл, бөркет, рәтләнеп киләсенме инде, молодец болай булгач», — дип, анын хәлсез кулын кысты. Үзе белән алып килгән затлы шәрабын тумбочкасы өстенә куйды, Натальяга: «Кызым, әз-әзләп кенә эчер, ул анын канын көчәйтәчәк», — диде. Медсестра шунда: «Хорошо, папа», — димәсенме! «Менә ничек икән ул. Менә нинди затлы нәселдән икән бу чибәр зат. Минем хәрби житәкчемнен үз кызы икән бит». Анын уйларын генерал бүлде: «Кызым, яхшылап терелтеп бетер, аякка бастыр инде син аны, миңа анын кебек кыю егетләр муеннан кирәк. Пока, сынок, если что-нибудь

надо, не стесняйся, вот через Наталью передай. Я Вам Героя России подписал, документы уже в Москве», — дип күнелен үстерде чибәр, акыллы, ләкин әле урын өстендә ятучы кара, бөдрә чәчле, зур шомырт кара күзле татар бөркетенен. «Димәк, Сөзгә мине карарга әтиегез кушты. Зур рәхмәт ана», — диде Радик Натальяга. Кыз, гадәттәгечә йомшак кына итеп: «Башта әтием кушты, аннары күнелем кушты» — дип җавап бирде.

Очучының янәшәсендә яткан сугышчыларның берсе: «Ну, Радик, такая красавица тебя любит, когда ты лежала в коме, она же за тобой как за родным человеком ухаживала», — диде. Радикның күнеленә май булып ятты бу сүзләр. Анын каршына Наталья килеп басты. Зәңгәр күзләреннән жылы чаткылар сибелә. «Кияүдә микән инде син, чибәркәй! Әгәр булмасаң, нишләп безнең татар кызы булып тумаганың икән».

Икенче көнне кыз ана йөзем тәлгәшләре китерде. Янәшә ятучы яралыларга да өләште.

Менә көткән көн дә килеп житте. Радик аякка басты. Бер атнадан инде ул, таяк белән генә булса да, ишек алдына чыгып йөргәли башлады. Көннәрдән бер көнне йөзем ағачлары янында Натальяга болай диде ул:

— Наталья, рәхмәт сина! Мин сине яратам! Синен кебек шәфкатьле жан иясен, шундый матур кызны бүтән очрата алмам дип куркам. Бәхетле булыгыз!

— Сөз дә кадерле кешемә әйләндегез. Шундый чибәр, кыю егетнең бер хәрәкәтсез урын өстендә ятуы йөрәгемне телгәләде. Өстәвенә әтием дә сезне бик мактады. Соныннан һушыгызга килгәч, күзегездәге жылылыкны күрүп мин дә гашыйк булдым.

Егетнең дөньясы тагын да яктырып китте. Куагында үсеп утырган йөзем жимешләре гүя елмаялар, үзләре аша кояш нурларын үткәреп, шулар белән жанны иркәлиләр. Ул арада каяндыр болыт кисәге килеп чыгып, назлы янгыр да сибәли башлады. Бу минутта бары тик аларга гына ишетелә торган галәми мон, көй агылды. Бу янгырашы алар гына тойды, алар гына ишетте. Сихри, монлы көй, бары тик гашыйклар гына ишетә ала торган илаһи янгыраш иде ул. Шушы тылсымлы көй сихерләде ике жанны. Алар инде тирә-юньдә башка дөнья барлыгын да оныттылар. Сөюләре ташыган ике гашыйкның саф алу иреннәре бергә кушылды. Андый татлы үбешүләр бәхетлеләрдә генә була!

Ә көннәрдән бер көнне генерал-майор, кызының монсуланып йөрүен сизеп, сорап куйды: «Сандугачым, нәрсә булды сина, сонгы көннәрдә гел монаеп йөрисең?» Шулай диде дә, кызын кочып алды. «Әти, тиздән Радикны чыгаралар», — дип пышылдады кызы.

Әтисе: «Шатланырга кирәк, балакаем, син дә молодец, нык тырыштын», — дип, баласының чөченинән сыйпады. Кызының кайгылы зур күзләреннән эре яшь бөртекләре тамды. «Әти, бүтән күрмим бит инде мин аны», — Наташа әтисенен жилкәсенә башын куеп, үксеп елап жибәрде. Григорий Андреевич барысын да анлап алган иде инде. «Менә ничек, син гашыйк булгансың бит, кызым, шатлыгым минем», — диде ул. — Әнисе, дим, әнисе, кер әле монда. Ташла әле шул кухнянны. Кызыбыз гашыйк булган. Ә ул елап тора, шатланырга кирәк, балакаем». «Юк шул, әти, сәбәп бүтәндә», — дип гашыйк туташ тагын да ныграк үкси башлады. Бу хәлгә Григорий Андреевич та сагайды. «Әллә сине яратмыймы ул Радик Бариевич?» — дип сорады. «Ул ярата, әти, минем елавымның сәбәбе — татар бит ул, сез мине ана бирмәссез дип куркам». «Кызым, тынычлан әле, кил әле, утыр бирегә, мам, син дә якынай! Менә нәрсә, жанкисәгем. Мин татарлар белән үстем, чиста, матур халык. Ә эштә

алар кебек унган милләтләр сирәк Россиядә. Ин ышанычлы офицерларым да шул ук татарлар минем. Эчеп башларын дуракка салып йөрмиләр. Әгәр аның белән кавышасыз икән, мин ике куллап «за». Әниен дә каршы килмәс, әйе бит, Машенька».

Мария ханым килеп баласын кочып алды, Наташа елап жибәрде, әнисе дә ана кушылды. Алар шулай кочаклашкан килеш берсе: «Рәхмәт, әни, мине аңлаганын өчен», — дип, икенчесе: «Бәхетле генә була күр инде, балакаем», — дип күз яшьләрен түктеләр. Болар бәхет яшьләре иде...

Шулай итеп, Радик көтмәгәндә башлы-күзле булды да куйды. Инде ул заманнарда бирле күпме сулар акты. Ике балалары туды, Аллага шөкер, икесен дә ике бөек халыкка хөрмәт аша тәрбияләделәр. Бу мәсьләдә, күз тимәсен, хатыны Наталья ире сүзеннән чыкмады, төрле шәһәрләргә күченеп хәрбиләр тормышы белән яшәп йөрсәләр дә, яхшы тәрбия бирергә тырыштылар. Кайчакта үзләренә төрттереп: «Татары!» — дип әйтсәләр, «Да, мы — татары, гордимся этим», — дип кенә куялар иде. Этиләр полковник дәрәжәсенә житсә дә, теге өч тапкыр Геройга жибәрелгән документлар кем тарафыннандыр жавапсыз калдырылды. Баштарак үзе дә бүген булмаса иртәгә булыр әле дип, көтеп йөрдә-йөрдә дә, тора-бара барсын аңлап кул селтәде. Аллага шөкер, менә дигән гаиләсе, эше бар. Эш дигәндә, сонгы вакытта ул авиабаза житәкчесе булып хезмәт итә иде. Аның кул астында 2500 хәрби булып, шуларның бишесе — Россия Герое! Алар яна истребительләрен сыный. Шул самолётларны сынаганда күпме талантлы очучы-сынауучының гомере өзелә, күпмесе гарип-горәбә булып кала. Гаиләләр таркала, бәхетсезләр арта. Очучы-сынауучы көн саен һавада үлем белән очраша. Самолётны чын-чынлап сынар өчен, күтәрелгән саен төрле куркыныч хәрәкәтләр ясап алырга туры килә аларга. Очкан саен үлем белән йөзгә-йөз киләләр. Радик, бу базага житәкче булса да, ана да иптәшләре белән беррәттән очарга, иксез-чиксез һавага күтәрелергә туры килә. Аbruенны саклайсың килсә, бергә булырга, бердәм булырга кирәк. Эше шундый. Ә бер елны Радик үлем белән кабат күзгә-күз очрашты. 10 мең километр югарылыкка менгәч, самолётның моторы дорес эшләми башлады, жиргә төшкәндә бөтенләй сафтан чыкты. Ул хәтәр хәл турында аска хәбәр итте. Аннан: «Сикер, Радик, сикер, калдыр самолётны», — дип кычкырдылар. Ләкин ул икенче юлны сайлады. Ничек кенә булса да очкычны жиргә утыртырга кирәк. Катапульта теләмәде ул. Шуның аркасында күпме хәрби офицер, муен тамыры өзелеп, паралич сугып урын өстендә ята. Күпчелеге соңыннан хатыннарына да кирәкмәде. Алай ятканчы бетүен хәерләрәк. Радик шуна күрә икенче юлны сайлады. Утыртты ул хөкүмәткә 10-15 миллиардка чыккан машинаны жиргә төшереп, үзе «ашыгыч ярдәм» машинасында гына анына килде. Хатыны Наталья, балалары, туганнары хақына ана Ходай Тәгалә тагын бер гомер биргән икән. Бу батырлыгы өчен аны тагын Геройга тәкъдим иттеләр. Тик бу документлар Мәскәү кабинетларының кайсындадыр терәлеп калды. Кайсыдыр адәмнен әшәке кулы яшереп куйды аны. Татарга ни өчен гел таш атканнарын үзләре дә аңламый бугай. Аңламасалар да һаман аталар. Ләкин татар аның саен горур һәм бу кыйбласыз илдә аbruен югалтмаса тырыша. «Тукта, зур бүләк килмәс микән», — дип бер-ике ай көтеп йөрдә дә, тагын кул селтәде Радик. Ин мөһим: е яхшы итеп хезмәтенне үтәргә дә, гаиләннең, туганнарынның кадерең белеп яшәргә кирәк. Шуна карамастан, очкычларны сынау дәвам итте. Сирәк-мирәк командировкаларга барып кайтуларны санамасан, тормыш бер үзгәрешсез ага торды. Шундый командировкаларның берсендә Мәскәүдә, хәрби аэропортта ул үзенә сугышчан командирларының берсе белән очрашты. Сөйләшер сүзләре

күп булып чыкты, иң беренче күзгә ташланган ресторанга кереп утырдылар. Шинельләрне салгач, генерал Шахманов, Радикның күкрәгенә карап:

— Ә Герой медален кая соң? — дип сорады.

— Мәскәүдән килмәде, иптәш генерал, жибәрмәделәр. Аннан соң тагын ике мәртәбә тәкъдим иттеләр. Әгәр барысын да бирсәләр, өчәү булырга тиеш иде.

— Да не может быть, как это так, надо было разобраться?, — дип кызып китте Шахманов. — Син кайчан кайтып китәргә тиеш, полковник?

— Иртәгә базага очам!

— Китмисен, тоткарлан ике-өч көнгә! Иртәгә мин Президент белән очрашам, аннан чыкканымны көтеп тор, сөйләштекме, бир кулыңны!

Икенче көнне Шахманов авызын eryl килеп чыкты да аны көтеп торган Радикны кочаклап ук алды. «Хәзер үк ресторанга барабыз, син сыйлыйсың», — дип елмайды. Мин бик шат синен өчен, Радик, син күптән лаеклы иден генерал погоннарына да, Герой исеменә дә. Барысы да тәртиптә булыр, әйдә берәр жиргә кереп утырыйк әле», — дип үзе медаль алгандай сөенде. Радик: «Ярый әле шундый шәхесләр дә бар рус халкында, тик бу дөньяны кемнәр болгатып ята икән соң», дип уйлап куйды.

Тиздән Россия Федерациясе Президентының өр-яна Указы дөнья күрде.

Ниһаять, ул өч герой исеменен берсен булса да алуға иреште. Рәхмәт Шахмановка, рәхмәт Путинга! Тизрәк өйгә кайтып житәргә кирәк, сөөсеннәр әле әтиләрен күрел! Радик үзеннән бигрәк якыннары өчен куанды...

Сабантуйга бер атна кала Александр Алексеевич шалтыратты. «Әлфит, сина Мәскәүдән тикшерүчеләр килә, теге мәртәт прокуратурага шикаять язган. Имеш, бюджет акчаларын уңга-сулга туздырып яталар. Имеш, синең теләген, минем әмерем белән татарларның «коллективный пьянка» урыннарына дүрт чакрым юл салдырганбыз. Син бик борчылма, кәгазьләренне рәтләп куй да, килгән кунакларны ачык чырай, такта чәй белән каршы ал, сыйла. Сабан туен да үз күзләре белән күреп китсеннәр. Ә соңыннан теге хохолның урлаган акчаларын корсагына басып чыгарырбыз. Мин инде бу мәсьәләгә кул селтәгән идем, ә ул һаман безгә пычрак атып ята. Тезләнеп киләчәк әле ул минем алдыма. Ну ярый, пока! Сабан туенда күрешербез! Борчылма, барысы да тәртиптә булыр, до встречи!» — дип сүзен йомгаклады. «Тапканнар бит вакыт, Сабан туге алдыннан килмәсәләр. Ә теге әшәке жан Мәскәүгә китеп олаккач та тик ятмый. Ярый әле үткән гасырның 37нче еллары түгел. Бер гаепсез күпме кешенен башына житкән булырлар иде».

Сабан туге быел элеккеләреннән дә матуррак үттә. Тикшерүчеләр килеп «комачау ясар» дип борчылып йөргән иде, аларга төзелеш эшләренен барышын чагылдырган документларны тапшыру жите, әллә ни чакыртып, төпченеп тормадылар. Сүз дә юк, Мәскәүнен үзеннән килгән тикшерүчеләргә татарча да, русча да «ачык чырай, такта чәй» житәрлек күрсәтелде. Үзләре тагын мунча ярата икән. Соңыннан, Сабантуй бәйрәмен дә карап, биредә үз кешегә әйләнеп беттеләр. Тикшерү нәтижәсенен бер нөсхәсен губернаторга да калдырып киттеләр. Анда: «Юл төзелеше законлы рәвештә алып барылган, финанс ягыннан бернинди үзләштерүләр дә табылмады», дип язылган иде.

Инде туган ягына дистә ел кайта алмаган туганы, Рәсәй Герое Радикның кайтуы ямь өстенә ямь, бәйрәм өстенә бәйрәм булды Әлфит өчен. «Менә шундый очрашулар хақына, туганнар, дуслар хақына яшисе иде әле», дип уйлап куйды ул.

Нишлисез сез?

Басуларда өлгергән игеннәрне жыеп алу, печән-саламын киптереп эскертләргә кую, тирән базларга мул итеп силос салулар күнелгә шатлык, тынычлык өсти. «Аллага шөкер, быел терлек азыгы да, икмәге дә житәрлек булды», дип сөенәсен. Чыннан да, 2010 елның унышы көткәннән дә артыграк булып чыкты. Кырларны күреп күнел шатлана. Бүген дә район житәкчесе басуларны карап кайтырга булды. Иштәк тавына күтәрелеп бик олак тирә-якка сокланып карап торудан башлады ул күзәтүен. Нинди гүзәллек! Басу тулы уныш, янгырлар башланганчы урып-жыеп кына бетер дә рәхәтләнеп кыш чык. Әнә тегендә ямь-яшел Морки урманнары. Ел да гөмбә күп була анда. Әле колхоз рәисе булып эшләгәндә вакытын табып, хатыны Фәния, улын-кызын ияртеп гөмбә жыйрга чыккалылар иде. Район аның кулына тапшырылгач, алай жинел генә ычкынып булмый икән шул! Тизрәк иген унышын жыеп бетерәсе иде дә, элеккеге чакларны бер искә төшереп, чыгасы иде урман һавасын суларга. Тормыш мәшәкәтләре, борчуларын кулына таяк тотып, агач төпләрен капшап, гөмбә эзләп йөргәндә онытыла да китә. Әнә үзенә туган авылы кырлары. Өч комбайн икмәк суктыра. Ерак түгел ике «КамАЗ» машинасы ашлык төяргә чират көтеп тора. Алар янына сугылып китәргә туры килер, ничәшәр центнер чыга икән? Үзе инде ул чама белән күпме икмәк алынганын да белә, ләкин тагын бер мәртәбә зур саннарны ишетеп куанасы килә анын. Мондый муллык ел саен бирелми шул, былелгысы белән ләззәтләнеп калырга кирәк.

Ул, машинасын кабызып, әле яна гына сокланып карап торган иген кырларына таба төшеп китте.

Бер елны чөгендер кырларын карарга чыгып киткән иде. Әбрар абый инде мәрхүм, авыр туфрагы жинел булсын, «Урал» мотоциклы бишегенә чөгендер тутырып ята. Кеше килеп чыгар дип тә уйламый, күрәмсен. Шуның хәтле бирелеп тутыра ки, колхоз рәисенә килеп чыкканын да шәйләми калды. Әлфит исә аның өчен үзе уңайсызланып тегене күрмәмешкә салышып арты белән борылды. Мотоцикл тавышына борылып караса, Әбрар абзасы, техникасын бар көченә акыртып качып китеп бара. Әй, Әбрар абый, Әбрар абый! Чөгендер урлап йөрсән дә сагындырасың әле үзен. Әйбәт механизатор иден бит син. Мәжлесләрдә гармун тотып жырлап жибәрүләрен һаман күз алдында. Хатыны Нәсимә апа белән икәүләшеп жырласалармы, артистларын бер читтә торсын. Матур яшәделәр үзләре, өч балаларын үстереп өчәсен дә Казанга озаттылар.... Чөгендер чәлдәргәннен икенче көнәндә үк үзе идәрәгә килеп чыкты ул. Бүлмәсендә кеше беткәч кенә, рөхсәт сорап керде дә:

— Зинһар, Әлфит энәкәш, кичәгә өчен гаеп итмә инде. Крәстиан нәфесе бит миндә дә. Каенлыкка себерке жыйрга дип кенә менгән идем, шунда чөгендер кырын тыныч кына узып китәргә була бит инде югыйсә, шайтан котырты бит, — дип акланды.

— Нәрсә булды соң, Әбрар абый, берни дә аңламыйм, дип Әлфит тә белмәмешкә салышты.

— Соң нәрсә булсын инде, мотоцикл бишегенә чөгендер тутырып ята идем, адәм хурлыгы, сез килеп чыктыгыз. Оятымнан жир тишегенә кереп китәрдәй

булдым. Зинһар, гафу итегез инде. Миндә дә бит крәстиән нәфесе, ачуым бер килмәгәе.

— Их, Әбрар абый, Әбрар абый. Мин бит сина килеп сорасан да бирәм. Булмаса, бүтән жирдән дә табып кайтарам. Син бит «заслуженный» механизатор, республика күләмендә танылган шәхес. Мин бит сина чөгөндөр урлаганын өчен дә үпкәләмим. Башкаларга үрнәк күрсәтәсен бит, Әбрар абый. Мин аларга да сүз әйтмәс идем, әгәр синең кебек жин сызганып эшләсәләр?!

— Гаеп миндә, энекәш! Теләсән нишләр! Штраф саласынмы, милиция чакыртасынмы, үпкәләмим. Син мина карата һәрчак хәерһахлы булдың. Әтиң Хөрмәтулла белән дә, Аллага шөкер, дус яшәдек. Бүтән андый эш кабатланмас!

— Синең чөгөндөр алып кайтканыңны берәрсе күрдеме сон?

— Күрдә шул, Элфит туган, ферма мөдире Бәдретдин күзенә чалыным шул. Аның бәбәгенә эләксән, бөтен авылга сасыга инде. Гөнаһ шомлыгына каршы, Бәдретдин күрдә шул.

Әйе, Бәдретдин инде идарәгә килеп киткән иде.

— Менә нәрсә, Абрар абый! Мин хәзер сезгә мең сум штраф салам, — Элфит кесәсеннән менлек чыгарды. — Мә, хәзер үк кертеп түл, хезмәт хақы алгач, бирерсен. Жир сөрү эшләре беткәч, премия язып сина килгән зарарны юкка чыгарырбыз. Әбрарга бернәрсә дә әйтмәделәр дип бөтен авыл урлаша башламасын. Сөйләштекмә.

— Яхшы, Элфит энекәш, хәзер кертеп түлим. Икенче юлы бу эш кабатланмас, рәхмәт сина. — Оятыннан бөрешеп кечерәеп калган алдынгы тракторчы бүлмәдән чыгып китте.

Колхоз житәкчесенә алдынгы механизаторы кызганыч булып тоелды. «Үзе бит менә дигән тракторчы, пөхтә, техникасы каралган, майланасы майланган, жайланасы жайланган. Андый кешегә начар сүз дә әйтеп булмый, хужалык шундый бер ун-унбиш кеше жылкәсендә тора да инде. Алардан башка күз алдына китереп кара әле авылыңны?! Күз карасы кебек сакларга кирәк ул фидакарьләре. Ләкин Әбрар абыйсын саклап кала алмады шул. Барысын да каян күрөп, каян белеп бетерәсен. Үткән ел кыр эшләре беткәч, Әбрар ага суррогат арагы эчеп үлдә. Менә дигән механизаторсыз калды авыл. Ул эшкә аракыдан бер-ике кеше ана хәтле дә китеп барган иде инде. Суррогат сатып яткан бәндәләргә «уголовное дело» ачкан булдылар да, «гаепләре ачыкланмады» дигән мөһер сугып, эшнә йомдылар.» Аларның якын туганнары шөһәрдә хокук саклау органнарында эшли, хәтта хәтәр аракыны да шул табып бирә, дигән сүзләр дә йөрөп алды. Их, Әбрар абый, Әбрар абый! Ничек кирәк син бүтән үзеннән туган авылыңа. Юк шул, юк! Кырларың, тугайларың да сагынадыр үзенне!

Ул — тагын кырда. Ике комбайн теземнәргә йота-йота алга бара. Тик өченчесе генә нишләртер туктап калган. Элфит машинасын шул якка юнәлтте. «Әллә ватылган инде, мондый вакытта, кирәк бит, әй!» Ул килеп житкәндә комбайн янында ике кеше кайнаша иде. Комбайнчы Эльбрус абыйларын салам өменә яткырганнар да, су эчеп маташалар. Нишләртер механизатор күгәрәп килгән. «Ни булды, нишләр монда ята ул?» — дип сорады Элфит. «КамАЗ» йөртүче егет Васил ана: «Теге Мәйсәрәләрдән ике шешә арагы алган булган, шуны туктап ял иткәндә жибәргәләгән, ахрысы. Берзаман кабинадан көчкә төшөп салам өменә барып егылды. Агуланган булырга тиеш!» — диде. Элфит эшнән кая барганын чамалап алган иде инде. Ул тиз генә районга шалтыратып, «ашыгыч ярдәм» машинасы чакыртты. Кызганычка каршы, Эльбрус агасын да коткарып калып булмады. Юлда

барганда ул да вафат булды. Район житәкчесенен түземлеге калмаган иде инде. Теге Мәйсәрә дигән мөртәтләргә тикшерү китертеп, булган суррогат аракыларына арест салдыртып, эшне республика житәкчелеге дәрәжәсенә житкерде. Нәтижәдә теге органнарда эшләүче туганнарын да, сатып кеше үтереп ятучыларны да кулга алдылар. «Их, белгән булсам! Алданрак утыртырга кирәк булган да бит. Ике менә дигән механизаторымның башына життеләр. Хәзер каян алым мин Эльбрус, Әбрар абый кебекләре?! Аларга алмашчылар булып кемнәр килер?! Булыр микән алар арасында туган жирен, кырларын-тугайларын чын күнелдән сөйгәннәре. Сендерә алдык микән соң без үзезбегә бабайларыбыздан килгән мирасны. Акча-акча диеп чукуыган заманда калыр микән яшләрәбез авылда. Әллә инде озын берлек эзләп кайсы кая агылып бетәр, юкка чыгар микән? Нишләп дәүләт авылга йөз белән борылмый?! Нишләп бу илдә иген үстергән һәм, әлбәттә, үзен ашаткан жир кешесенә карата уңай мөнәсәбәт тудырылмый икән?! Ин яхшы галимнәр, ин яхшы табиблар һәм башкалар чит илләргә китеп бетте. Жиребезнен хужалары да югалса ни кала?! Ни кала соң монда туып үскән безнен балаларга?! Зур процентлар белән кредит бирәләр дә кредит бирәләр. Банклар баеганнан-байый бара. Күп кенә хужалыклар бөлгенлеккә төшә. Әгәр дә дәүләт шул акчаларны авылга процентсыз турыдан-туры бирсә, безнен салаларыбыз бик күпкә алгарак киткән булыр иде. Өметсез — шайтан ди. Шулай да уңай кануннар эшләнеп алга китәрбез дигән ышаныч бар, чөнки башкача юл юк. Йә бөтенләй бетәбез, йә бу илне яшәрлек итәбез!

«Әй, кешеләр, нишлисез сез!? Нишлибез без!? Үзезбездән соң акча-акча диеп шешенгән жансыз затларны гына калдырабыз түгелме. Жир күтәрә алыр микән андый биороботларны?» — Әлфит уйларыннан арынып машинасына таба атлады.

Кияүнең вакыты юк

Әлфитнең әтисе дә жирне бик ярата иде. Туган авылы хужалыгын ике дистә елдан артык ул житәкләде. Сугыштан авыр яралар алып, орден-медалылар тагып кайткан Хөрмәтулла бөтен көчен биреп авылын аякка бастырырга тырышты. Сугыш афәтенен кара истәлегә булып тәнәндә йөргән тимер кыйпылчыклары да комачаулый алмады ана. Арчага да барып, Казан каласына да чабып, тегесен-монысын юнәтә иде. Ашламасын да кайтартты. Төзелеш материалларын да бер белмәгән жирдән табып ала иде. Көзгә ачы жлләр, кышкы салкын көннәр булсынмы, иртә таңнан карангы төнгә кадәр эштә иде ул. Чирләп урын өстендә бик сирәк ятты әтисе. Кайчагында сугыш яраларынын әрнүләренә көчкә түзә иде. Тешен кысып чапты да чапты колхоз житәкчесе. Үзе дә чапты, башкалардан да таләп итте. Таркалып беткән хужалыкны аякка барыбер бастырды. Эш кешесе иде. Кызу эш вакытында мәзәк ясап йөрүчеләрне жене сөйми иде.

Әлфитнең хәтерендә шунысы уелып калган. Көзгә кыр эшләре барганда апасыннан хәбәр килеп төшмәсенме. «Әни, мин кияүгә чыктым, бу атнада сезнен белән таныштырырга кайтып китәбез», дигән. Шунда әнисе дә аптырап калды. Тапканнар бит вакыт, әтисенә ничек житкерергә икән инде бу хәлне. Өстәвенә, көне-төне янгыр ява, ярты икмәк жыелмаган килеш кырда. Хөрмәтулласынын кәефе бөтенләй юк. Төнлә йокларга гына кайтып ава. Ул өстенә брезент плащын бөркәнеп конторга китте. 14 яшьлек Әлфиткә кызык иде, апасы кияүгә чыккан бит. «Ниндиерәк кеше икән? Бәлкәм, милиционердыр, апа бит хәрбиләрне ярата торган иде. Бәлкәм, очучы. Инженер булса да ничава, миңа өй каршында келәт салырга булышыр иде. Кем икән ул шулай да», дип баш ватты. Кәбирә

ханым исә бөтенләй кәефе кырылып кайтып керде. «Тапканнар бит вакыт, кыр эшләре бетүен дә көтеп тормаганнар, түземлекләре төкәнгән булган икән», — дип кайтучыларны кабат сүтеп ташлады.

— Әни, апаның ире кем булып эшли икән? — дип сорады Әлфит.

— Белмим, улым. Апана ошагач, кем булып эшләсә дә ярый инде. Кайткач, үзеннән сорарсын. Әнә әтиң гәнә тузына. Тапканнар бит вакыт, өз гәнә дә түзеп тора алмаганнар икән! Йа Ходаем, хәерләгә гәнә була күрсен инде...

Икенче көнне төштән соң, чыннан да, яшыләр пәйда булды. Кияү дигәннәрә симез гәнә бер бәндә икән. Үзен бик эре тотта. «Нихәл, кайнеш», дигән булып кулын сузды. «Нихәл, әнкәй», — дип Кәбирә ханымның иненә шәл салды. «Монысы бабайга», — дип, бер шешә акны өстәлгә утыртып куйды. Үзе кулындагы сәгатенә карады да: «Бабай кая соң әле?» — дип ашыкканлыгын сиздереп алды. Урыныннан торып бик эшлекле гәнә кыяфәт белән бүлмә буйлап йөрештерә башлады. Диварга эленгән фоторәсемнәргә тукталып карап торды. Тагын йөрөнөп алды да, тәрәзә төбенә килеп басып, урамга күз салды, машина тавышы ишетелмәсә дип тынлап та торды. Әлфитнең апасына борылып: «Вакыт кыса», — дип сәгатенә төртеп ала. Апасы: «Хәзер кайтып житәр инде, эш өсте бит», — дип тынгысыз ирен тынычландырмакчы булды. Әнисенен дә түземлеге төкәнде, күрәмсәң: «Улым, бар урамга чыгып карап кер әле, күренмиме? Сөз, кызым, әйдәгә, әтигез кайтканчы чәй эчә торыгыз. Берәр эше килеп чыккандыр», — диеп өстәл янына кыстый башлады. Нурметдин кияүнең юлда ук кузгалган әпититы, тәмле аш исен тоеп тагын да көчәйгән иде. Кәбирә ханым зур таба белән бәрәңгә һәм ит китереп куйды. Апасы тәлинкәгә аш сосып, иренә бирде. Нурми кияү ярты литрлы банкага тутырылган кашыкларның берсен тартып чыгарды да шулпасын болгатып алды. Борыч сипте һәм тәмләп ашарга тотынды. Озак та үтмәде, аш тәлинкәсә бушап калды. Кәбирә ханым ана: «Әйдә, Нурметдин кияү, тагын салам, аша әле бер рәхәтләнөп», — дигәч, кунак каршы килеп тормады. Яхшы тана итеннән пешерелгән шулпа, чыннан да, бик тәмле иде. Берзаман урамда машина килеп туктаган тавыш ишетелде. Озак та үтмәде өйгә нык бәдәнле Хөрмәтулла абзый үзе килеп керде. Өстендәге плащын да салып тормыйча, кунаклар янына килеп утырды. Ишектән әтисенә ийреп кәргән Әлфит кенә: «Хәзер ни булыр икән?» — дип сагаеп тукталып калды. «Я, таныш булайк», — дип өй хужасы яна киявенә нык кулын сузды. Төгесе басып өстәл аша исәнләшкәч: «Нурми... э, э, э тулысынча Нурметдин» — дип куйды.

— Ярый алайса! Кәбирә, стаканнар китер әле, — хужа вакытсыз кайткан кунакларга әллә ни шат түгел иде. — Төк, ну әйдә, Нурметдин кияү, кызым, сине котлыйм кияүгә чыгуың белән. Икенче юлы тагын чыксаң, зинһар, эш вакытын сайлама. Ну, инде кайткансыз икән, төкле аягыгыз белән, — Хөрмәтулла абзый хәмер салынган стакан күтәрде.

Кияү Нурметдинга да бабасын кабатлаудан гайре юл калмады. Аракы Нурметдинның баш миенә тиз йөгәрде, ахрысы. Ул сүз әйтүне кирәк санады:

— Без, Хөрмәтулла абзый, озакка түгел, шул тиз гәнә сезне күрергә дә, ни эш көтә бит, бик важный объект салабыз.

— Бик әйбәт, алай важный объектлар салгач, бик хуп. Без дә менә монда көзгә пычракта калган икмәкне жыеп бетерергә чәрәшәбез.

Абзый тынып калды. Нурметдин кияү исә, тагын эшлекле кыяфәт белән сәгатенә күз салып алды.

— Нәрсә, кияү, ашыгасыңмы әллә? — дип бабай кеше сорап куйды.

— Әйе, төзелешне тапшырасы бар, менә тиз гәнә кайтып килергә уйладык, вакыт табып, — кияү тагын кул сәгатенә күз атты.

— Ярый алайса, әйдә әле тагын берәрне, — йорт хужасы стаканнарға «зәм-зәм» суы тутырды. — Әйдә, Нурметдин, вакыт кысканын онытып торыр өчен монысын да жибәрик әле!

Нурметдин белән абзый чәкештереп бусын да әйләндереп капладылар. Кияүнен икенче стаканнан соң теле бөтенләй ачылып китте. Хатыны ана күп сөйләнмә дип, ымлап та карады, кая ул, күрмәде дә!

— Объект сдавать итәбез, бабай. Вакыт кыса. Шуна карамастан, менә кайтып килергә булдык. Тукта, мәйтәм, хатынның әти-әнисен дә күреп килик. Туганнар бит инде, ни әйтсән дә, иеме, карчык, — дип кияү кәләшенә — Әлфитнен апасына карады.

Тегесе әтисенен гадәтен яхшы белә.

— Ярар инде, Нурметдин, күп сөйләнмә, — диде ул.

Тик кияү егетнен генә туктарга исәбе юк иде.

— Күп сөйләмим мин, дөресен әйтәм. Тукта мин әйтәм, ни әйтсән дә хатынымның туганнары, әбзәтәһә кайтып килергә кирәк. Ну дөресен әйтим, иркәләп торырга вакыт кына әзрәк, — ул тагын сәгатенә карап куйды. — Без, бабай, партия кушканны дөрес итеп үтәргә тәрбияләнган халык. Әйтте икән партия, без аны жиренә житкереп эшлибез дә. Тик озак сөйләшеп кенә булмый, китәргә кирәк.

— Алай бик ашыккач, нәрсәмә дип кайттың соң, энем?

— Күреп китәргә дип. Менә эшемне ташлап булса да, кайтыпк мәйтәм, күрик туганнарыңны, шулай бит. Ну эш көтә!

— Әйдә әле, Нурметдин энескәш, өстенә ки әле. Урамга чыгып әле, — кәефе кырылган Хөрмәтулла урыныннан торды.

Урамга чыккач, кияүгә, әнә өскә менеп утыр әле, дип, машина әржәсен күрсәтте. Теге арбага аның артыннан Әлфит тә сикерде. Машина ыргылып кузгалып китте. Сәгать ярымнан алар тимер юл вокзалында иделәр. Каенатай киявенә: «Икенче юлы, Нурметдин, вакытың булганда гына кайт, болай вакытлы-вакытсыз йөрмә, башны бутап, эштән туктатып», — диде дә тегене калдырып китеп тә барды. Әлфиткә шушы минутка жинәсе бик кызганыч булып китте. Ана әтисе өчен апасы алдында да оят иде. Үзе эченнән генә: «Тапканнар бит кайтыр вакыт, әйтерсен, әтиңең холкын апа белми. Нурметдин жини дә инде, вакыт та вакыт дип бертуктаусыз такулдый. Хет шул вакытны искә алмасын иде. Хәзер салкын вокзалда берүзе поезд килгәнне көтеп утырмас иде....», дип борчылып кайтты.

Күп еллар үткәч жинәсе Нурметдин каенешенә ачылып: «Ул вакытта бит мин гарьлегемнән Казанга кайтып житкәнче еладым», — диде.

Жинәсе: «Вакытым тар, эш көтә», дип әтисе янында бүтән беркайчан да сөйләнмәде.

Фәния

Әлфиткә 15 тирәләре булгандыр, колхозның бер комбайнчысы авырып китте һәм аны хастаханәгә озаттылар. Комбайн туктап калды. Кыр эшләренен кызган чагы. Көннең һәр минуты кыйммәт. Өстәвенә атна ахырына явым-төшем буласын дә хәбәр ителәр. Әтисе Хөрмәтулланың кәефе шәптән түгел иде. «Ичмасам шушы калган 300 гектар арпаны гына булса да жыеп аласы иде», — дип борчылды. Төштән соң комбайн кузгалып китте. Колхоз рәисе штурвалга үзе менеп утырган икән.

Идарәгә районнан вәкил килеп төште. Әтисен чакыртырга Әлфитне жибәрделәр. Ул велосипед педален бар көченә әйләндереп таллы күл буендагы

арпа кырына ыргылды. Комбайн килә. Штурвал артында — әтисе. Тузанга баткан. Аның ике күзе генә ялтырый. Улын күрөп алган Хөрмәтулла комбайнны туктатты.

- Ни булды, улым?
- Районнан кеше килгән, сине сорый.
- Кем соң ул?
- Китапмы, гәжитме язучы бугай.
- Йөриләр инде баш катырып. Комбайнны кемгә калдырыйм соң хәзер?
- Әткәй, ярыймы үземә...

Хөрмәтулла икеләнеп калды. «Чыннан да нишләр әле штурвалны улына бирмәскә. Көне-төне жил куганчы. Кеше янында да үрнәк булып. Әнә персидәтел малаена кадәр икмәк кырында, дисәләр, ата кешегә горурлык кына бит ул. Тик эшли алып микән? Мөгез чыгармасмы? Нишләргә соң? Шулай да сынап карарга кирәк.

Әйдә, улым, төвәккәллә. Сак йөр! Мондый техника уенчык түгел. Ходай Тәгалә үзе сакласын. Ашыкма.

— Әлфит өчен трактор да, комбайн да яналык түгел. Утырганы бар, йөртеп караганы бар. Дөрөс, анысы тәҗрибәлә остазлар кулы астында. Ә монда көчлө техника белән бергә-бер. Иң мөһиме — каушамаска! Комбайнчы ярдәмчесе Сәлим дигән малай комбайнның баскычына ябышты. Менә, ниһаять, кара төтеннәр чыгарып комбайн кузгалып китте. Иген тасмалары анын авызына керә бара. Машинанын артынан тузан өөрмәләре күтәрелеп кала. Читтән күзәтеп торган әтисе: «Болай булгач, эш барып чыгарга тиеш», — дип куйды һәм үзенң «УАЗ» машинасына таба юнәлде. Үзе әле басуны чыгып житкәнчә борыла-каерыла кыр буйлап баручы комбайнга күз салгалап алды.

Әлфит кырдан, кеше әйтмешли, «эт булып арып кайтты». Тустаган белән су тутырып алды да, йотлыга-йотлыга бер сулышта эчеп бетерде. Аннары чоландагы караватка барып ауды. Аның аш ашарга да хәле калмаган иде. Кәбирә ханым күпме генә төрткәләп караса да, Әлфитне кире урыныннан торгыза алмады. Шулай да оекларын салдырып куйды. «Әй бала, бала, нәрсәмә кирәк иде сина ул комбайн. Әнә бит, берегез эш тә эш дип, икмәк тә печән дип, өйгә дә кайтып керә алмый. Әй, улым, улым, икмәк суктыру урамда чабу түгел шул. Әлфит шунда: «Әнкәй, иртән уятырга онытма», — дип, йокы аралаш әйтеп куйды. Икенче көнне әче таннан торып чыгып китте. Кәбирә ханым егетнен кулына зур гына төенчек тә тоттырды. «Улым, баргач утырып аша, хәл керер үзенә, ярый, хәерле сәгәтәтә, балакаем», — дип озатып калды. Төшке ашка тукталганда кырга агитбригада да килеп төште. Ике гармунчы егет, ике җырчы кыз да тагын олы яшьтәге клуб мәдире Рәисә ханым үзе иде. Менә концерт башланды. Жыр-музыка тавышыннан бөтен тирә-юнь тынып калгандай булды. Өлкән яшьтәге механизатор Габдерәхим абый монды тавышка оеп китеп кашыгын тоткан килеш йокыга талды. Әлфитнен исә киресенчә күзе ныграк ачыла барды. «Бу Әпхәлим абый кызы түгелме, бөтенләй чибәрләнеп үсеп житкән икән бит. Елмайганда чаткылар сибелә. Ул сусыл иреннәре әйтерсен лә үбешер өчен генә яратылган. Ә тавышы чишмә чылтырап аккандай агыла. Нишләр бу кызыны элегрәк күрмәдем соң мин? Әллә инде ике яшькә бәләкәйрәк булгач, бала-чагага санап, игътибар ителмәгәнме? Нинди сылу гәүдә, күкрәкләре матур булып төртеп тора. Әй, нечкә билләреннән бер кочып аласы иде үзен. Күпереп торган чәчен генә булса да сыйпыйсы иде. Яшьрәк шул әле, берәз үсә төшкәч сүз катып карасан да булып иде».

Шул очрашудан соң ике ел вакыт үтеп киткән. Кыз сигезенчене тәмамлаганда тәмам өлгереп житте. Ул буй-сыны дисеңме, ул күз-кашы, ул күпереп торган дулкын-дулкын карасу чәче — барысы да үз урынында.

Бүген ул кызы, алданрак чыгып, мәктәп ишек алдында көтеп торды. Менә Фәния дә иптәш кызлары белән саубуллашып, кайту ягына борылды. Шунда гына Элфитне күрәп алды. «Нихәл, Элфит абый», — дип исәнләшеп узып китмәкче иде, егет аннан: «Фәния, бүген клубка чыгасынмы?», — дип сорады. Кыз, кисәк кенә бирелгән сораудан башта каушап калды. Аннары гажәпләнеп: «Әнкәй рөхсәт итсә, чыгармын, Элфит абый», — диде дә, кеше күрмәсен тагын дигәндәй тирә-ягына күз атып алды һәм тиз-тиз атлап китеп барды. Элфит кенә аны туктатырга теләде. Кыз исә ерагайганнан-ерагая барды.

Кич белән Элфит үзенең дус-ишләре белән клубка чыкты. Ул бүген көндәгедән аермалы буларак бәйрәмчә киенгән иде. Кап-кара кәчтүм-чалбар, ап-ак күлмәк. Әтисе Казаннан алып кайткан конгырт бәтинкә. Мул итеп хушбуен да сипте. Койган да куйган кияү егете инде. Ул Мәдәният йортына кергәч, күз кырые белән кемнеләр эзләде. «Чыккан, әнә бит Фәния иптәш кызы Гөлназ белән янәшәдә утыра», дип шатланып куйды. Шунда күрше кызы Рәмзия, аны шәйләп алып: «Элфит, гармун уйна әле, энәкәш», — дип кычкырды. Егет ашыкмый гына гармунны кулына алды. Ашыкмый гына каешын жылкәсенә салды. Төймәләрен баскалады. Бүген үзен бөтенләй башкача, бүтән көннәрдәгедән үзгәчә тоты иде ул. Кайберәүләр аны күрәп, эреләнгән, кәпрәйгән бу, дип тә уйлап куйдылар. Егетезбезнен, чыннан да, Фәния янында житди булып күренәсе килә иде. Ниһаять, гармунын сыздырып жибәрде. «Бигрәк матур кыз икән, кемгә бирербез икән». Күршесе Рәмзия монга кушылып жыргый башлады. Ул да түгел, торып биергә дә тотынды. Тыпырдый-тыпырдый барды да ахирәте Нахиягә китереп басты. Тегесе исә, оялгандай кыланып: «Юк, юк, мин чыкмыйм, башкаларга бас», — дип тә карады. «Әйдә, әйдә, кыланчык төре, биисен», — дип, Рәмзия иптәшен кулыннан тартып чыгарды. Менә, ниһаять, чират Фәниягә житте. Егет исә тагын да дөртләнебрәк уйнарга тотынды.

Клубтан соң Элфит үз гомерендә беренче тапкыр кыз озатырга китте. Кыз дип, икәү әле алар: иптәш кызы Гөлназ белән култыклашып алганнар да, берберсенә ябышып диярлек кайталар. Мона хәтле ул ничек сүз башларга, ничек үзенне кызлар алдында тотарга икәнлеген ишетеп кенә белә иде. Кызы, кереп качмасын өчен, капка төпләренә житкәнче үк тотып калырга кирәк икән. Аннары: «Әйдә, берәз сөйләшеп утырыйк әле», — дип тәкъдим ясарга. Элбәттә, син сайлаган яр, тыйнаклык күрсәткән булып: «Юк инде, кем абый, мина керергә вакыт, әнкәй эзләргә чыкмасын тагын, оялам мин», — дигән булачак. Игътибар итмәскә икән юк-бар сүзләргә. Чөнки алар ихлас уйлары түгел кызыккайнын, бары тик «дежурный» сүзләр генә. Дилбегәнә кулдан ычкындырмас өчен: «Ә ярый, ярый, менә монда берәз гына утырыйк та, озак тормабыз, соңыннан керерсең инде», — дип жайларга, тынычландырырга кирәк икән.

Менә алар Фәнияләр торган очка якынаялар. Егетнең сулышы кысылганнан-кысыла бара. Битләре билгесезлектән ут кебек яна.

«Ярый әле, Гөлназларның өйләре якынарак, тиздән кереп китәчәк». Ахирәтләр дә үзләренә ияреп килгән егеткә борылып-борылып күз салып алалар. Икесе дә кем артыннан кайта икән бу дип уйлыйлар, күрәсен. Менә Гөлназларның капкалары, ул иптәшенә: «Ярый, ахирәт, иртәгә хәтле», — диде дә ашыкмыйча гына — әллә Элфитне үзен озатырга килде дип уйлый инде — оенә таба юналде. Егет инде китеп барган Фәния артыннан адымнарын тизләтте. Ярый әле урамда баганаларда ут сирәк. Егетнең йөрәге тагын да ешрак тибә башлады.

Чөнки кызның өенә житәргә дә ике-өч кенә ызба калган иде. «Фәния, бер генә минутка тукта әле, дип, ул кызның беләгеннән тотып алды. «Ни булды, Элфит абый», — дип кыз ана борылды. Менә аларның күзләре очрашты. Ерак түгел баганада янган ут астында егет сөйгән ярын күзәттә. Иреннәре ничек матур булып күпереп тора. Нинди матур янып торган күзләр, сызылып киткән кара кашлар.

— Элфит абый, әйтәсе сүзегезне әйтегез дә мин керим инде, өйдә югалтмасыннар, яхшы түгел! — дип кыз атлап куйды. Егет исә, бик кадерле әйберен югалтырга теләмәгән сабий бала кебек:

— Китмә инде, Фәния! — дип үтенде. — Утырыйк инде әнә теге бүрәнәдә берәз, мин бит, беләсенме... Минем сина әйтәсе сүзләрем бар.

— Яхшы, Элфит абый, тик бик озак түгел, яме!

— Яхшы, яхшы, Фәния, бик озак түгел, әйдә теге бүрәнә өстенә, — дигәч, кыз шул тарафка юнәлде.

Менә алар икәүләшеп агач өстендә утыралар. Бу юан бүрәнә бик күптән инде биредә ята. Хужасы Хәйбулла бабай аны такта ярдырырга дип алып кайткан булган.

— Нәрсә сөйләмәкче идегез, Элфит абый, — дип кыз аны уйларыннан аерды.

— Ни бит, Фәния, менә тиздән укулар бетә, сигездән соң кая барырга уйлыйсын?

— Тугызынчыга барам, Элфит абый. Ә үзән унны бетергәч кая укырга керәсен?

— Мин, бәлкәм, Казанга, авыл хужалыгы институтына барымын. Бәлкәм, армиягә... Әле төгәл генә белмим шул. Уйларга кирәк.

— Ярый, Элфит абый, кая барсагыз да уңышлар сезгә! Мин керим инде, — кыз утырган жиреннән торды.

— Фәния, тагын берәз гына утырыйк инде.

— Житте, Элфит абый, беренче юлга бик житкән, сау булыгыз, — диде дә, озын толымнарын чайкый-чайкый капкага юнәлде кыз. Егет ана тыныч йокы теләде. Икенче көнне дә, өченче көнне дә Фәния клубка чыкмады. Егет алар очына менеп, килеп чыкмас микән дип көтеп йөрде. Бу төннәрдә ана майнын тулган ае белән йолдызлар гына иптәш иде. Егетнән төн йокылары качты. «Димәк, Фәния мине яратмый. Бәлкәм, үзе генә белгән сөйгән яры бардыр. Нишләп минем күнеләмдәге хисләремне анламый икән ул?! Әй, Фәния, Фәния. Мин бит сине бер генә көн дә күрмичә тора алмыйм хәзер. Бөтен тынычлыгымны, төн йокыларымны алдын бит. Нишләргә соң мина хәзер? Ни булса да булыр, иртәгә мәктәптә ничек тә күреп анлашырга кирәк!!!»

Икенче көнне ул дәресләрдән соң кызны өйләре янында көтеп алды. Сөйгәнән үзән генә күрү мәслихәт иде ана.

— Фәния, нишләп юкка чыктын, бөтенләй күренмисен, — диде Элфит. Үзе уй-хисләрен сиздермәскә тырышты.

— Вакутым юк бит, Элфит абый, имтиханнарда әзерләнәсем бар! Сау булыгыз, кеше карап тора, — кыз тиз генә кереп тә китте. Егет аны монсу караш белән озатып калды. Бу карашка барысы да салынган иде. Өзелеп сөю дә, төннәр буена уйланып, борчылып ятулары да, кызга үпкәләве дә барысы да, барысы да бар иде. Элфит тагын да ныграк төшенкелеккә бирелеп, үзләренен югары очларына юнәлде. Кемнәндер: «Элфит, туктале, Элфит», — дигән тавышына борылып караса, күрше кызы Рәмзия икән. Ул да түгел, куып та житте.

— Сәлам, Әлфит, нишләп клубка киләсең дә шундук юк буласың. Бөтен кызлар: «Гармунда да уйнамый, әллә кем булган инде хәзер», — дип сүгәләр үзенне. Соңыннан ачыкланганча, гашыйк булганың икән бит син!

— Юкны сөйләмәсеннәр әле гайбәтчеләр. Бу арада клубта озак торырга вакытым юк. Имтиханнар бит тиздән, дәүләтнеке. Ярый син үткән елны мәктәпне бетердең.

— Ярый, ярый, шыттыр әйдә. Күрше Рәмзия апанны алдый алам дип беләсеме. Барысын да беләм, жаным. Фәнияңне дә күреп сөйләштем, аны кемдер: «Председатель малае булганга, синнән көлеп, масаеп кына йөри ул», — дип котырткан.

— Кем ул, — дип кычкырып жибәргәннен Әлфит сизми дә калды.

— Кем икәннен төгәен генә әйтә алмыйм, әмма дә ләкин сизенәм. Синен Фәния артынан чабып йөрүенне бөтен дөньяга ахирәте Гөлназ чәчте. Беләсеме ни өчен, чөнки үзе сина гашыйк булып йөри. Гармун уйный башласаң, ике күзе синдә генә. Клубтан чыгып китсәң, сәбәп табып ул да кузгала. Минем күздән берни дә төшеп калмый, күрше энем. Икенче юлы, үзен турында беләсен килсә, миннән генә сора наным.

— Рәмзия, шулай алдашырга ничек теле бара икән аның. Мин бит Фәнияне чын күнелдән... Үземнән колхоз рәисе малае икәнлегемне уйлап та караганым юк. Ә ул?

— Ярый, борчылма! Фәниягә мин жайлап кына үзем аңлатырмын Гөлназның аны ни өчен котыртып ятканын. Син дә иртәгеләргә, күнелендәге хисләренне тезеп, хат яз, үзем илтөп тапшырам. Ә теге аждаһага шуны белдер, кермәсен сезнең арага. Бөтен авылыбызга менә дигән бер пар бар. Ярый, пока! Барысы да тәртиптә булыр.

«Менә ничек икән ул!? Әйтәм тәнәфестә коридорда да йә ялгыш килеп бәрелә, йә бүген клубта гармун уйнарсың әле, Әлфит абый, дип тенкәгә тия. Тикмәгә генә түгел икән. «Кеше сүзе кеше үтерә», диләр. «Тукта, үзен күреп, әйтәсен әйтим әле мин ана. Хәзер мине күрсә, үзе үк берәр сәбәп табып, каршыга килеп чыгачак ул». Әлфит, уйларыңнан бүленеп мәкерле кыз торган урамга юл тотты. Алар яныннан узганда адымнарын әкрәнәйтте. Күршедә генә рәшәткә рәтләп яткан үзеннән өч-дүрт яшыкә өлкән Габделәхәт янына туктады.

— Сәлам, Габделәхәт абый, нәрсә, купканнармы әллә?

— Эчәргән, бер вакыт табып алыштырырга кирәк тә үзләрен. Әлегә такта юк.

— Соң урман янәшәдә генә ич! Бардың кайттың тракторың белән.

— Чәчүләр бетсен инде дип торам. Эти дә көн саен: «Шул койма такталарын да алыштыра алмыйсың инде», — дип тенкәгә тия. Кирәк инде, малай, алыштырырга. Казыклары да беткән инде аның, бер тотынганч, үзгәртәргә инде. Карале, Әлфит дус, ике-өч көннән чәчү бетә. Урманга менеп такта ярдырырлык бер-ике бүрәнә алып төшик әле, ярдәмгә Закир белән Мөдәррисне дә чакырып.

— Яхшы. Вакыт житкәч искә төшерерсең, Габделәхәт абый.

Шулчак капкадан буш чиләкләрен көянтәгә элгән теге гайбәтче кыз килеп чыкты.

— Сәлам, Әлфит абый!

— Сәлам, Гөлназ!

— Әлфит абый, сездә Островскийның «Корыч ничек чыныкты» дигән китабы юкмы, бик кызыклы диләр?!

— Бар андый китап, Гөлназ.

— Алайса, биреп торырсыз әле, Әлфит абый!

— Биреп торырмын, әгәр дә Фәния белән безнен арага кереп, ялган сөйләп йөрмәсән. Инде бөтен авылны сасытып бетерден, ничек оялмыйсың син, нәрсәгә кирәк иде инде сиңа нахак сүз әйтәргә? — Әлфит сипкелле сары кызын йөзөнә карады.

Гөлнәз бер мәлгә телсез калды. Йөзә кызарып чыкты, уймак кебек иреннәре еларга житешеп бөреште.

— Минме, минме гайбәт таратам, минме сезнен арагызга керәм! Беләсен килсә, бик беләсен килсә, Фәния сине мин яраткан кебек беркайчан да яратмаячак. Белеп тор шуны, — кыз, буш чиләкләрен унга-сулга селтәп, өенә кереп китте.

— «Менә ничек икән ул!? Димәк, Рәмзия әйткән сүзләр дөрескә чыга! Иртәгә үк Фәниягә хат язам. Юк, бүген үк язам. Белсен мәхәббәтемнән сафлыгын, сүзләремнән хаклыгын». Егет кире борылды.

Көннәрдән бер көнне Әлфит әтисенә дәште:

— Әти, быел кырда эшләп алган акчама «Ява» матае алыык әле...

Хөрмәтулла берәз уйланып торганнан соң әйтте:

— Кирәкми, улым... Бүтәннәрдән аерылып торма инде син! Председатель малае булгач, әнә нинди мотоциклда гына йөри диярләр. Белмәсләр алар үзен кырда тир түгеп алганынны. Анладыңмы, улым!?

— Әйе, әти! — Егеткә шулай дип әйтүдән башка чара юк иде.

Аның шул затлы матаена Фәнияне дә утыртып, очып кына йөрисе килә иде. Ләкин юкка хыялланган икән. Улының уйларын анлап алган кебек, Хөрмәтулла агай:

— Ал әнә теге кемнеке... Наилнеке кебекне, «Минск»ны, йә булмаса, Фәргатьнеке кебек «Восход»ны. Кызлар алар яратса матайга түгел, ат арбасына утырып йөрергә дә риза. Пока әнә шуларында йөрөп тор, армияләрдән кайткач, күз күрер, улым, «Ява»сын да алырбыз, тора-бара яхшылап укысан, тырышып эшләсән — машинасын да. Барысы да үзеннән тора! Әнисе дим, улыбызга бер матайлык акча жыештырып бир әле, иртәгә шәһәргә чыгасым бар, бәлкем, алып та кайтырбыз, сөйләштекме, Әлфит?

— Яхшы, әти?..

Дәүләт имтиханнарын әйбәт кенә тапшыргач, Әлфит елдагыча комбайнга утырды. Төннәрен арып-талып, кара тузанга батып кайта. Ярый әле әнисе көн саен мунчасын янартып тора. Тиз генә кереп юынып чыга да, матаен кабызып, Фәниясе янына чаба. Сонгы көннәрдә аларның аралары ныгыды. Үткән кичне ана сөйгәнә матур итеп ике күгәрчен чигелгән, хушбуй исләре анкып торган кульяулык бүләк итте. Хәзер аның күкрәген жылытып түш кесәсендә йөри. Әйтерсен дә шушы кечкенә генә тукума кисәгенә табигатьнең иң затлы исләре сәндерелгән. Бу кульяулыкка чөлтерәп аккан саф чиймә суы тәме дә, үзе иген иккән, печән чапкан басу-кырларның, урман-болыннарда үскән гөл-чәчәкләреннән илаһи исе дә сәнгән кебек. Бу кыз белән очрашып йөрүенә әти-әнисе дә каршы түгел. Чөнки булачак килең — унган, тырыш кешеләр баласы. Чибәрлеге дә, тыйнаклығы да күпләр сокланарлык. Матур итеп жыравын, авыл клубындагы концертларда катнашуын да беләләр.

Тик бу матур парны алда ике еллык сынау көтә, чөнки Әлфит мәктәптән сон армиягә китәргә булды. Ике кыш, ике жәй көтәр микән Фәниясе? Шушы гүзәл, искиткеч матур табигать кочагында икенче берәү татар чибәрәне гашыйк

булып куймас микән? Моңысын вакыт күрсәтер. Моңысын Ходай Тәгалә генә белә.

Әлфитнең гражданкада санаулы гына көннәре калды. Бүген төнлә алар яна яуган кар өстендә бик озак йөрделәр. Фәния көтәсен белдереп вагъдә бирде. Хат алышырга да сөйләштеләр. Әлфит кесәсеннән кечкенә генә тартма чыгарып сөйгәнәнә сузды. Бу — алтын йөзек иде. Баганадан төшкән ут яктысында анын кызгылт ташы ялт-йолт килә.

— Синен кебек матур таш ул, — дип егет кызны кочып ук алды.

Гашыйкларының иреннәре бер-берсенә кушылды. Күршесе Рәмзия әйтмешли: «кеше сокланырлык пар». Бәхетле пар!

Шул кичне өенә кайтып барганда, төн карангылыгынан ана берәү «Әлфит абый», — дип эндәште. Бу әлеге дә баягы Гөлназ туташ иде.

— Әлфит абый, сезне армиягә китәсез дип ишеттем, исән-сау йөрөп кайтыгыз инде. Зинһар, теге чактагы өчен миңа үпкәләп йөрмәгез, гафу итегез! Чөнки мин дә сине үлеп ярата идем... Хәзер дә якын күрәм мин сезне! Барып Фәниядән генә кичерүен сорыйсым калды.

— Менә иртәгә миңе озатканда күрешәсез, шунда кабат дуслашырсыз да.

— Әйе, шулай шул! Димәк, сез озату кичәсенә миңе дә чакырасыз!

— Әлбәттә, Гөлназ! Без бит — бер авыл кешеләре, син дә миңе озатырга килерсең дип уйлыйм.

— Әлфит абый, ярыймы мин Янасаланың Якубы белән килсәм. Тиздән без ойләнешчәкбез. Ул кулымны сорады. Шуңа бүген синен белән сабуллашуым иде.

— Бәхетле бул, Гөлназ, үзен кебек матур, уңган бер олау балалар үстерегез! — егет кызны кочып алды.

Еллар узды. Гөлназ бер-бер артлы биш бала табып, Герой ана булды. Күрше авылда яшәсә дә ай саен диярлек әти-әнисе хозурына кунакка килә. Вакыт табып Әлфитләргә дә сугылырга тырыша. Ирләр шунда өстәл янында гәпләшеп утырсалар, хатын-кызлар залга түр бүлмәгә кереп ләчтит сата. Сүзләре бетми үзләренен... Телләрендә балалары да, аннан инде бетмәс-төкәнмәс чүпрәк-чапрак. Әле кичә дә ире Якуб белән сугылып киттеләр. Озатканда Әлфит ана:

— Киләсе атнада Фәниянен туган көне, Якуб белән килегез әле, шимбә көнне кич белән, — дип куйды.

— Ничек инде килмик ди! Әлбәттә киләбез, шулаймы, Якубым, — дип иренә борылып карады.

Тегесе, елмаеп, сүзсез генә ризалыгын белдереп башын чайкады. Гөлназ ханым иркә мәче кебек боргалана-боргалана килеп, иренен кочагына сыенды да: «Якубымнан да затлырак ир дөньясында юк инде» — дип куйды. Менә аларның «Москвич» машиналары кузгалып китте. Шунда Әлфит тә хатынын кочып алды һәм әйтеп куйды:

— Алтынчы бәбине алып кайтсалар да гажәпләнмәячәкмен мин аларга.

Хатыны анын күзләренә тутырып карады.

Бу карашта үзләре генә белгән сер ята иде...

Ахыры киләсе санда

Илдус
Гыйләжев

ҺӘР МИЛЛӘТНЕҢ ҮЗ КЫЙБЛАСЫ

Тетрәнү

Колач житмәс юан бер тупылны
Кәүсә уртасыннан кискәннәр.
Тамыр корымагач, аскы якнын
Янтык ботаклары үскәннәр.
Шундый күренешкә тап булдым мин
Шәһәр урамында — Әлмәттә.
...Күзләремә яшьләр бөрөп чыкты,
Охшаттым да безнең милләткә...

Антеига охшатып

Югарыда колак томалана,
Чигә кыса, башым авырта.
Тере мәет хәлләрендә булам
Самолёттан төшкән вакытта.
Жиргә баскач рәхәт булып китә,
Аякларга жылы тарала.
Мин, мөгаен, атом хәлемдә үк
Жир кешесе булып яралган?!

Тискәреләр ярдәме

Урыс әйтә: «Упёртый», — ди.
Татар әйтә: «Тискәре!»
Бүтән халык кем диядер,
Керә алмыйм эчкәре...
Барсына бер уртак сыйфат —
Гомер буге күзәтәм —
Кем дисән дә, бу дөньяны
Үзсүзлеләр үзгәртә...

Илдус ГЫЙЛӘЖЕВ (1946) — шагыйрь; «Жир китабы», «Мәгарә», «Кадрлар китабы» һ.б. китаплар авторы. Татарстан Мәдәният министрлыгы һәм Язучылар берлегенең Г.Такташ исемендәге әдәби премиясе лауреаты. Азнакай районында яши.

Күчемле дэрт

Гомерем буге ашыктырды,
Боргалалды унга-сулга.
Газаплады илтеп ташлап
Әле утка, әле суга.
Үзен күрмим, әмма беләм:
Миндә яши, тоям, сизәм.
Бер жылынып, бер күшегеп,
Дәрҗасыннан хисләр сөзәм.
Бер көн мине калдырачак...
Рәхимсез ул, ачам кәртне:
Оныкларга күчеп китәр
Йөрәмсәк шул Сөю дәрте.

Жавабың кирәк

Шулай бар да бетәмени,
Бездән сөю китәмени?
Кемнәрнендер нахак сүзе
Башыбызга житәмени?!
Кая якты көннәребез,
Жылы, назлы төннәребез?
Вакытлыча булган дисәк,
Корымасмы телләребез?
Телим таулар актарырга,
Шул елларны кайтарырга!
...Сонгы чәчем бөдрәләнә
Олы Сөю хакларына...

Төнгә рәнжү

Бүген тагын ятып карыйм,
Беләм йоклый алмасымны.
Күзгә йокы керә диме
Шаярганда кан басымы.
Ана кызык. Минем генә
Хәлем хөрти, житдиләнде.
Сина кабат минем хакта
Ялган хәбәр житкөргәннәр.
Тәрәзәмдә ут булмагач,
Кеше уйлый: «Иртә яткан».
...Хәлләремне белешегез
Мин аунаган караваттан...

Куа киләсең

Төнлә фара яктысына
Эләккән куян кебек,
Унга-сулга китә алмыйм.
Чыктың син каян килеп?
Әкрәнәйсәм, таптарсын, дим,
Юк инде башка чарам.

Син күрсәткән юнәлештә
 Туп-туры барам-чабам...
 Тактикан бик камил икән,
 Уйланам исем китеп.
 ...Кочагыңа алырсын күк,
 Егылсам тыным бетеп...

ПАМФЛЕТЛАР

Иске авыздан яңа сүз

*В любом случае влияние
 никотина менее разрушительно,
 чем влияние алкоголя.*

А.Невзоров

Мәгълүм инде, файда өчен
 Үз кирәген һәркем тукий.
 Бу очракта, күрәсезме,
 Карга күзен чәүкә чокый...

Кем ничек бит...

*Люди, по сути, такие же
 животные и ничем особым от
 них не отличаются.*

А.Невзоров

Ишетмәсән ишет, колагың
 Булса тишек,
 Дип әйткән ди бер адәм.
 Һәммәбез дә хайванмыни?
 Тәүбә, диген, бәдавам.

Аңлый башладыгызмы?

*Принятие кириллицы отрезало
 Русь от европейской и
 остатков античной культуры.*

А.Невзоров

Әһә, сез дә төшенгәнсез
 Алфавитның ни икәнен.
 Тамырлары киселгәнне,
 Киләчәктә ни көткәнен.
 Үзегезгә карагыз да
 Безнең хәлне аңлагыз.
 Һәр милләтнен үз кыйбласы,
 Безнекенә кагылмагыз!

Яңалык түгел

*Русский человек находится
в полном рабстве у взглядов
начальства.*

А.Невзоров

Сездә генә түгел дә ул,
Безнекеләр дә шулай.
Башны игәч, кылыч кисми,
Яшәргә шулай кулай...

Нишләтер идең?

*Табыгыз сез миңа бахетле
дигән берәр парлы шагыйрәне.*

К.Кәримов

Авыр бурыч куясын бит,
Булдырып булмас кана.
Мин — кыюсыз. Бик кирәксә
Син үзен эзләп кара...

Белдем сәбәбен

*Әтиләрнең жаны —
кыз балада.*

К.Кәримов

Менә нигә өч кызым да
Бирмиләр икән ятка:
Әлсерәгән бер жанымны
Тарткалылар өч якка...

Жир белән күк арасы

*Суверенитетны йота алган
кадәр алыгыз.*

Б.Ельцин

Патшалар бик юмарт икән безнең,
Шатлыгыннан үксеп еларлык.
...Кәжә тоягына охшап тора
Сүз артына баскан чынбарлык...

Гөл
Мирһади

ТӨШ

БƏЯН

Чынбарлык

Сөмбел үзенен нишлэгәннен үзе дә анламый иде кебек. Ул бизәкле чөлтәр пәрдаләрне бер ачты, бер япты, яран гөлнен яфраklarын сындырып, чәчкәләрен коеп бетерде — үзе бу тәртипсезлекләрне күрмәде дә, аш кайнатканнан парланган өлгеләрне сөртә-сөртә, тәрәзә саен йөрөнөп, урамны күзәтте. «Рәзинәнән ире кайтты... Раилнән капка келәсе шыгырдады... Альмираларның машинасы үтеп китте... Ильмир «Жигули»е белән йорт алларына туктады... Барысы да кайтты... Йөгәрә-йөгәрә кичтән пешергән ашларын жылыталардыр инде... Безнән капка төбө генә бу-у-уш... Буш шу-у-ул...» — дип, үзалдына сөйләнде. Күршеләренен бер-бер артлы төшкә ашка кайтып беткәннәрен, ашыга-ашыга өйләренә кереп киткәннәрен күзәткән хатын салкын пыялага битен терәгән килеш сулкылдап елап жибәрде. Стенадагы сәгать, өйдәге тынлыкны сискәндереп, саран гына төшкә берне сукты. Хатын, өстенә кигән свитерына ияргән чөлтәрнән тартылып, идәндә торган фикус агачының яшь ботагын сындырганын да сизмәде, өстерәлеп дигәндәй аш бүлмәсенә чыкты. Газ плитәсе өстендә кайнап утырган шулпа исе күкрәгенә килеп капланды. Сөмбел бакча якка караган тәрәзәнән форточкасын ачты. Йөрөгәннән ургылган нәфрәт һәм үкенүдән тешләрен кысып, кискен хәрәкәт белән газны сүндерде. «Кем ашый аны? Нигә пешерәмдер инде...» — дигән уе миен яндырып үтте. Шушы кайнар ашны да, савыт-сабасын да кырып төшерәсе, кычкырасы, бар яклап та житкән дөньясын жимерәсе килеп йодрыклары төйнәлде. Газы, суы да, ике катлы өе, машинасы да кирәкми икән лә анын ялгызына! Бу дөньяны житкерәсе түгел икән лә...

Хатын, күкрәгенен сызлавына чыдый алмый, тагын салкын тәрәзәгә капланды... Бакчада, Камил утырткан шомырт агачында, иренеп сибәләгән апрель янгырына исе китми генә, ялгыз сыерчык сызгыра иде.

«Шул төшкә аш вакытын үткөрүләре... Күрше ирләрнән, машиналарның кайтып кире китүләре... Шул бер белән ике арасын түзеп булмый шу-ул!...» Түр якта тавыш-тынсыз гына утырып мультит караган балалары өчен өзәлеп тәмам арыган, елап шешенгән, яшәргә көч таба алмый интеккән хатынның, бер сәгатькә генә булса да сыерчыкка әйләнөп, канат жилпеп, менә бу тырышып жыйган дөньякайлардан югаласы бик килә иде.

Сөмбел, тәрәзә янагына сөялеп, тын калды... Хатынның ялгызлык сагышынан, әрнүләрдән, чарасызлыктан, көчсезлектән әрнегән жаны бер генә сәгаткә булса да әкият сорый иде. Кеше гомерләренең давамын уйлап табуы нинди жинел бит. Хәтта өзәлсәләр дә...

Хыял дөньяларының татлылыгы...

ХЫЯЛ

...Берсе жиденче яше белән барган, икенчесенән яна гына дүрте тулган уллары Динар белән Линарның ялынуларына буйсынып эшләгән өр-яна ояны Камил яз башында ук мунча түбәсенә менгезеп кадаклаган иде инде. Әнә оя кырында хужалары — күгелжем-кара йоннарын кояшта ялтыратып, ике сыерчык утыра. Бүген кояшлы жылы көнне мактап, канатларын жилпи-жилпи сайраулары күнелне күтәрә. Эшенне онытып, ирексездән башны югары чөеп, жырларын тынлыйсын. Аларның шатлыгына кушылып елмая башлаганынны сизми дә каласын. Рәхәт!

Камиленең карашы өй тәрәзәсенә төште. Аннан хатыны Сөмбел карап тора иде. Ябыгып киткән йөзен тут баскан. Кыска киселеп өйрәнгән чәче үсеп, артка чөеп бәйләнгән ак яулыктан бүселеп чыккан. Үзе елмая. Балкып торган зәңгәр күзләре суырылган йөзенә нур чәчә. Камил ашыгып түтәлен казырга кереште. Яратмый аның хатыны тик торганны. Өзә инде, өзә... Бер сәгатлек төшке аш вакытында да ял бирми, мен сәбәп табып йортка, бакчага куып диярлек чыгара. Яшәргә тырыша, үзе әйтмешли. Кешедә нәрсә күрә — барысы да кирәк. Әле менә кишер чәчәргә түтәл кирәк. Сонгы көннәрдә алар бар эшне дә бала туганчы өлгерергә кирәк дип йөгереп, ашыгып башкаралар. «Бәбәй күрергә килсәләр, адәм көлкесе: бакча — бакча төсле түгел! Казып, түтәлләргә бүлеп, бөтен орлыкны чәчеп, искитмәле ясап куярга кирәк! Көнләшеп эчләре китсен, кара көйсеннәр!» — дип, үзе дә ял күрми, Камилгә дә тынгылык бирми Сөмбел. Уйлап карасаң, гаепләп тә булмый, бер Сөмбел генә шундыймы сон — алар яшәгән район үзәгендә бөтен халык «көнләшү чире» белән чирләгән. Берсеннән-берсе уздырырга тырышып төзиләр, бакча үстерәләр, техника жыялар, киенәләр, мактанышалар, бер-берсен «ашыйлар»... Күршедән артык булуда, «баллар тамызып серләшкән» танышларының көнләштерүдә күрәләр, ахры, яшәү мәгънәсен дә... Шәһәрдән Табышлыга килен булып төшкән Сөмбеле дә ни арада чирләде шул чир белән? Хәтта алар бакчасында үскән чәчкәләрнең төрлелеге дә күршеләрнекеннән ким булырга тиеш түгел! Бу кыланышын ул «яшәргә тырышу» дип атады. Янәсе, диванга кырын яткан Камил дөнья көтөргә уйламый да. «Гашыйк булып, очрашып йөргән мәлләрдә алар икесе дә бөтенләй башка нәрсә турында хыяллана алар бит. Дөнья буйлап сәяхәт итү иде уйларында, илләр күрү»... Бүген Камил үзен кешечә яшәргә тырышу буенча ярышка чыккан кебек хис итә. Туктап тын алырга да, әйләнеп артына карага да вакыт юк...

Ир түтәлнең яртысына да житә алмады, өйдән, юанаеп киткән гәүдәсенә мамык шәлен каплап, хатыны чыкты. Акрын гына атлап, Камил янына килде. Аның тирләгән аркасынан кочаклап алды. Камил, эшеннән тукталып, аптырап хатынына борылды. Сөмбел, тутлы йөзен жыерып, күзләрен кысып югарыга, сыерчык сайраган, кояш көлгән тарафка карап тора иде. Берәздән ул, күкрәгән тутырып язгы һаваны сулады да, күзләрен бөтенләй йомып, битен сизелер-сизелмәс кенә искән йомшак май жиленә куйды.

— Рәхәт, әйеме? — диде хатын, иренә тагын да ныграк сыенып. — Арыганыңдыр, әйдә, керәбез. Ашым пеште. Аша да ятып ял итеп ал. Әйдә...

Ир, гажәпләнүен яшермичә, хатынының йөзенә текәлдә. Игътибар белән

күзәтеп, зәңгәр күзләрдән бу үзгәрешнән сәбәбен эзләргә тырышкан иде, Сөмбел оялгандай елмайды да йөзен ирнең куенына яшерде.

— Әйдә инде, көлмә...

Ир ике әйттермәде, янып-пешеп итле шулпаны чөмерде дә йокы бүлмәсенә кереп ятты. Тиздән, савыт-сабаны жыештырып куйгач, анын янына хатыны да килеп кырнайды. Камил, йокымсыраган жирдән күзен ачып:

— Арлы-бирле чирләмисеңме син? Авыртынмыйсыңмы? Вакытын житте бит... — диде.

— Юк, юк. Курыкма. Йокла, — дип пышылдады көлемсерәгән хатыны.

Ир жинел сулап әйләнеп ятты да, Сөмбелгә аркасын куеп, йоклап та китте.

Хатын, нигәдер катып, жайсызланып, авыраеп киткән корсагын чак кына күтәреп, иренә таба борылып ятты. Шома аркасынан, кин жылкәсеннән сыйпады, башын ирнең кулбашына салып, биленнән кочаклап алды. Иренен кадерле исен — Камилнең тир исен иснәде. Шактый зураеп киткән корсагы аркасында соңгы айларда яратышып-сөешеп йокламаганлыктанмы — ирен үзенчә сагынган иде Сөмбел. Үзенчә, авырлы хатынга хас курку катыш, сөөкле кешесе итеп генә түгел, балаларынын әтисе, дөньяда бердәнбер ышанычы, терәге итеп, тәне генә түгел, жаны белән дә сагынган иде ул аны. Шуна да Сөмбел, үзе дә анлап бетерә алмаган шул каршылыкты хисләренә бирелеп, шашып-шашып иренен тәннен сөйде. Кан йөгөргән, күзәнәкләре бүленгән, нава сулаган жылы тәннен — тамырлары бүлтәеп чыккан көчле беләкләрен, кытыршыланган кулларын, йөнтәс күкрәген, алга чыгып, күренеп тора башлаган корсагын, янбашларын... Гырылдап, берни сизми йоклаган иренен жылы битләренә битен терәде, анын белән бергә тын алды, яшәде хатын. И Ходаем, шушы гайрәтле ирнен аныкы, Сөмбелнеке булуы, исән-сау булуы, янында мышынап йоклап ятуы, шушы кешене — анын Камилен шушы куллар белән кочып, сөеп булу мөжиза түгелме соң?! Бәхет бит бу... Башка берни кирәк түгел... Шушы газизләрдән газиз кеше бу дөньяда яшәмәсә, синеке булмаса, янында ятмаса, таза-исән булмаса, нишләр иден?! Бергә чакнын һәр мизгелен кадерлисе икән, бер алтын минутын да юкка-бушка, дөнья көтәм дип тарткалашуларга, өзешүгә сарыф итәсе түгел икән! Сөмбелнен бөтен куркулары, шик-шөбһәләре иренен үзенә шундый да якын, кадерле, бердәнбер икәннен тоеп яратуы белән кушылып, бар булмышын ялмап алды. Хатынның көндөгә мәшәкатләргә буталып әллә онытылган, әллә әле генә анын анында өлгереп житешкән бу ят хисләр ташкынын күтәрәлми куырылган йөрәге ярып тибә, әлегә тиклем карынында тыныч кына яткан сабые тыпырчына, эченен аскы ягы кисеп авырта башлады...

...Баланы Сөмбел үзе тапмады, ярып алдылар. Улларын да шулай тапкан иде ул. Моңысын, өченчәсен, хатынның гомерен куркыныч астына куйганын табиблар икенчәсен тапкан та кисәткәннәр, хәтта катгый тыйганнар иде. Камил моны ишеттеме? Әле бүген килеп, Сөмбел яткан палата алдында туктаусыз йөрәнгән ир үзенә беренче кабат шул сорауны бирде. Операция озак һәм катлаулы булды. Башкаладан төн уртасында самолёт белән китертелгән табиблар, наркоз астында яшәү һәм үлем арасында эленеп торган Сөмбелне тирги алмагач, коридорга берәм-берәм чыгып, Камилне сүктеләр. Ирнен үзен битәрләве дә эзсез үтмәде: анына килә алмаган, аналыгын да, шактый күп канын да югалткан Сөмбеле янында үткәргән өч төндә башында бер кара чөче дә калмады... «Сөмбелне тиргәнгән буламы тагын. Үзем дә анардан калышмыйм икән бит. Миндә дә шул көнләшү, ярышу чире. Һәммән житми... Анын әйткәннәрен, куркуларын ишетмәдем дә, күрмәдем дә, өченчегә кыз сорап тенкәсенә тидем. Әй, Сөмбелем, авызыма гына кундырсан шунда! Бәлки, туктар, акылыма килер, анлар, шул каһәр суккан заман чиреннән арыныр идем... Чәченә үргән

бантиклары, жилфердәп торган күлмәгә белән күбәләккә охшап, очып, итәгемә кунып сөйдәрә торган кызчык кирәк, имеш, мина... Юләр!!! Гомер бугә нәрсәдер кирәк, кирәк, кирәк бу бәндәнә, Аллам! Нинди чир сон бу? Үзеннән теләкләренә генә буйсынып яшәү! Шөкер сүзен өйрәнәсе иде...» — дип әрнеде ир ап-ак чүпрәк кебек булган хатынына карап.

... Сөмбел наркоз йокысыннан уянгач та бала турында соралды. Ир ул турыда берни белми иде. Хәтта кызмы, малаймы икәнән дә...

...Бала табу йорты мәдире ал тасма белән бәйләнгән төргәкне — кыз баланы ирнен беләгенә салды. Сөмбелнен кулында — кып-кызыл далә чәчәкләре. Ачулар онытылган. Бөтенесе дә, елмаешып, яна туган сабыйга да, аның бәхетле әти-әнисенә дә матур киләчәк телиләр...

...Дамира дип исем куштылар. Улларына да кычкырып бер сүз дәшми, Сөмбелдән дә тиргәтми, суктырмый, иркәләп-сөеп кенә үстергән Камил кызын кулыннан да төшерми...

Түтәлләрдә, елдагыча, күршеләрен кызыктырып, мул булып, ишелеп унып, яшелчәләр үсә...

Бәбәй күрергә килүчеләр күп иде, күп иде. Йоласы шундый булгач, яна туган сабыйга бүләк күтәрәп килгән таныш-белешне куып чыгарып буламы сон? Юк. Шартына китереп, табынын хәстәрлисен, аракысын ачасын. Килгән кеше үзе дә сумкасыннан яртысын чыгара. Кунаклар белән бала арасында йөрәп, Сөмбел арып, Камил исереп бетә. Иртәгәсен тагын шул ук бәйрәм кабатлана...

Бу очсыз-кырыйсыз мәжлестәр Камилне төмам бозды. Ул туктый алмый эчә башлады. Көнне-төнне аермады. Эшен дә онытты, көтеп алган кызын да... Күзенә ак та, кара да күрәнмәде. Аз гына айный башласа да, ярсанган жанына урын тапмый, дулаган йөрәген тыялмый газәпләнди. Таң белән эчәргә эзләп чыгып йөгәрде, йоклаган өйләреннән ишекләрен кагып, соранып йөрдә...

«Әнә бит кеше ирләре эчә. Рәхәтләнәп эчә дә, рәхәтләнәп эшли. Каян чыккан чир булды сон бу? Атналар бугә, йортта бер кыл да кыймылдатмый, эчеп ят әле! Ничек яшәмәк кирәк шул адәм белән? Кышкылыкка симертергә бер боза алырга кирәк иде. Бөрәнгә күммәгән. Кишер уталмаган. Бакча алдындагы койманы кешечә, яна материал белән тотып куясы иде. Күпме эш! Ә бу эчеп, тик ята!» — Сөмбелнен ачуы кайнаганнан кайнады. Ул үзен-үзе тыярга, Камилне битәрләмәскә, аның бу ямьсез кылангышын ақларга тырышты. Чынлап, каян килеп чыкты сон бу хәшәрәт чир? Каян? Ни өчен аның Камиле яшәргә көче калмагандай, рухы сынгандай, күнелендә куркыныч бушлык хасил булгандай, башын иеп, аркасын бөкрәйтеп, күзләрен һушсызландырып, өзгәленәп Сөмбелгә төбәлә дә: «Башкача булдыра алмыйм. Гафу ит, мин тагын китәм...» — ди? Үзе дә беләп, аңлап, әрнеп, нәрсәндәр үзгәртәргә көч таба алмый китә бит ул. Әйе, китә. Атна-ун-егерме көнгә дөньядан ваз кичеп, онытылып, әйләнә-тирәдә шаулап торган тормыштан төшеп калып тора. Китә... Аннары төмам чыгырыннан чыгып, жаны гына түгел, тәне дә кыйналып, йөрерлек тә рәте калмас бер чиккә житә дә үлгәнән көтеп туктап кала. Анда инде арагы да, спирт тә ярдәм итми. Сөмбел белән табиблар янадан якты дөньяга сөйрәп чыгара. Шуннан Камил женен өзеп эшләргә тотына: үзе эчеп ятканда алгарақ киткән күршеләренә, дусларны куып житеп уздырып та куя хәтта. Аны мактап туймыйлар...

«Нинди аывыз чир булды сон бу, Камил? Элек син дә кеше рәтенә генә, вак-вак кына төшерә иден бит, башынны жуймый, жаныңны телгәләми эчә иден... Ә хәзер шушы кара көннәренә көтеп, куркып үзәк өзәлә». — Әлбәттә, Сөмбелнең сүзләрен Камил ишетмәде. Ул нидер мыгырдана-мыгырдана йоклый

иде. Мунча алдында. Как идэндә. Кырынмаган, юынмаган, бер кабым ризык капмаган. Буш шешәләре арасында ята...

Хатын бите буйлап төгәрәгән яшләрән ашыгып сөртә-сөртә кызы янына ашыкты.

«Бу мәхшәр яна урынга үрләткәч, шушы каһәр суккан начальник кәнәфиенә утырткач башланды булса кирәк...» Сөмбелнең башына бу уй беренче тапкыр гына килми. Камил эчкән чакта уйланыла, сөйләнелә дә, эчеп туктагач, акрынлап онытыла. Яхшы түләнгән эштән баш тартырга ул акчага туеп сикергән бичә түгел лә...

Камил — районның салым инспекциясен житәкли. Яна заманның өр-яңа катламы — урам тутырып текә машиналарда чапкан эшкуарлар өчен «кирәкле кишер яфрагы». Яхшы эшкә эләктем дип куанып кына, ябышып эшләп ятасы да бит. Кешесе ул түгел...

Чиктән тыш гадел аның Камиленен холкы. Ялганга, бурлыкка, хәйләкәрлеккә корылган бүгенге дөнья өчен куркыныч кимәлдә гадел. Холкының әнә шул тормышта шәм яндырып эзләнә дә табып булмас сыйфаты кайчак, халык әйтмешли, тузга язмаган хәлләргә тарыта. Ни көләргә, ни еларга аптырарсын. Менә бу гонаһлы жирдә гасырлар буге шул бер көйгә, бер жайга көн күргән бит инде кешелек: яхшы итеп, зур-зур сүзләр сөйләгән дә, гаделлекне данлаган да, шым гына икенче төрле яшәгән... Бер Камил генә аны үзгәртә аламы сон? Жир шарының астын өскә китерсәң дә, халыкның анын үзгәртәлмәссен. Тамак дигән гади генә төшенчә беренчелектә торган ул аңга синен үзгәртүен кирәкме тагын?

Йөрәге кушканча гадел булган чакларында Камил «дөньяда яши белә торган» эшкуарларга, аларга туган-тумача начальникларга ярый алмый. Шушы тормышта яшәргә кирәкле кешеләрнең сүзен екмыйча, салымнан кача торган юлларын табып, алар арасында «абруйлы» булып китсә, үзенә күнелә риза булмый, намусы белән чынбарлыгы арасында тарткаланып иза чигә аның Камиле. Белә боларны Сөмбел. Белеп нишләсән? Аның да кеше рәтендә, халык өереннән аерылмый, йөрәгенә артык кыенлык алмый гына яшисе килмимени? Болай жинелрәк тә, унайлырак тә, хәерлерәк тә...

«Запой»дан чыккан гына мәлдә әллә шул гаделсезлеккә түзмәс холкыннан безарга гына арынып чыга, әллә Сөмбеле, гаиләсе өчен булса да кешечә кыланып яшәргә үзенә сүз бирә, белмәссен, хәтсез генә вакыт тынып, дөнъянын житешсезлекләренә ярсыймы, сабыр гына яшәп ала Камил. Шушы көннәр — Сөмбелнең иң бәхетле чагы. Яшәүнең чигенә житеп, чак кына исән калып, кочагына кайткан ирен үзе дә юк-бар белән тарткаламый, йөрәген бер дә юкка «ашамый» хатын. Балага кисүләгәндә, үлемнән курыкканда үзенә дә дөнъяга карашы үзгәрәп, уйлары бөтенләй башка юнәлеш алган иде бит. Байлык артыннан куу, күршеләрне узып әллә ниләр эшлесе килү теләге дә беткән, бары бер-беренне сөеп өлгерү, кадерләп калу уе гына үзәккә көйдәрә иде ул вакытта. Камилгә ул хакта кычкырып сөйләмәсә дә, шул халәтен онытмый Сөмбел. Камиле дөнъядан югалып, эчеп, акрын гына гаиләсе янына, тормышка кире кайткан чакларда бигрәк тә еш исенә төшерә. Тик безардан заман агышы, яшәү мәгънәсе, тормыш максаты дип алга алып яшәгән шул вак мәшәкәтьләр тагын өстенлек алып, барын да оныттыра, аларның һәр адымы, минутлары белән житәкчелек итә башлый. Сөмбел, күнеленә, гаиләсенә тынычлык китергән шул уйларына ябышып, көндәлек вак-төяк упкынынын тартып алуына ничек кенә карышса да, барыбер шушы заманның «яман чире» үзенекен итә: ул үзе дә сизмәстән ирен өтә башлый, әле теге кирәк, әле бу кирәк дигән өзеш, узыш башлана. Кесәләрдә акча күренә башлый, өйдә янадан-яңа жиһазлар барлыкка килә. Машина арты машина алышына. Үзләре байый... Хисләп хәерчеләнә...

— Камил! Камил-ил! Камил! — Өөндө елап калган баласыннан аерылалмыйча, ишекке генә ачып кычкырган хатынны йортта ишетүчө булмады. Сөмбөл өстөнә иске курткасын, аягына галошын элөктөрөп тагын мунчага йөгерде. Тик Камил анда юк иде инде. «Ни арада уянып, чыгып киткән, Хоодаем? Кайларда кеше көлдөрөп йөридер инде? Эшенә барып күрөнмөгөнөнө дә атна тулды». Хатынның күзенә яш тыгылды. Берни күрми алаган жиреннән, салынып бетмөгөн тротуарның читендөгө чөйгә галошы элөгөп абынды да, цемент белән капланып өлгөрми калган ташлар өстөнә барып төштө. Әллә гарылегенә, әллә авыртуга түзүлми, бите буйлап яшыләре төгөрәде. Сыдырылган аяк балтырыннан оегын кызылга манчып кан саркыды. Тешләре кысылды. «Ичмасам, менә шул тротуарын да эшлөп бетерә алмады бит! Көзгө яңгырлар ява башласа, тагын өйгә пычрак ташыйбыз инде». — Сөмбөлнөң күкрөгөнә сыймый, үзөгөн өтөп, башларына кайнар кан саудырып, тагын теге давыл күтөрөлө башлады. Ул бераздан бушка гомер уздырып эчеп йөргөн Камилгә, аннары үзенен бөхөтсөз язмышына нәфрәт булып өвөрелде. Елап ярысып беткән, берни анламаган нарасые янына кереп, үзө дә үкси-үкси караватына ауганда, хатын хөшөрәтлек баскан бөтөн дөньясын күрүлмәс хәлгә житкән иде инде.

Элеккеләренә караганда тирәнрәк, хөвөфләрәк, ахрысы, Камилнөң бу «китүе». Аралары да ешайды шул. Елап арыган, әрнүлөрөннөн бушап калган Сөмбөл Камилнен сонгы айнык көнен исенә төшөрдө.

— Түзәр хәлем калмады... Тагын китәм, ахрысы, мин, Сөмбөл...

— Кая китәсен? Нәрсә сөйлөп утырасың син, Камил? Әллә эчтөнме?

— Юк. Әлөгә эчмәдем дә сон... Беләсен инде. Эчәчәкмен. Китәчәкмен тагын. Үзөгем көя, беләсенме? Эчөмдә аз гына да түзәрлек көчем калмады. Шушы дөньясыннан онытылып, югалып торасым килә. Шуларның берсен дә күрмичә, танымыйча...

— Кемнәрне? Тагын шул эшқуарларынны сөйлөсөнме?

— Юк, Сөмбөл... Алары аның, ичмасам, бөртөрлө генә... Аларга рәнжисе дә түгел икән. Эшқуарларга бер «яхшылык» эшлисен — алар сина шундук түлиләр. Алар башкача яшәргә өйрәнмөгәннәр, бар нәрсәне дә сатып алып күнеккәннәр, кешеләр арасында бүтәнчәрәк мөнәсәбәтләр булырга тиештер дип уйларына да кертөп чыгармыйлар, ахрысы... Әмма сине хөрмәт иткән кебек, очраганда күрөшөп, хәл-әхвәл сорашып үтөп китәләр. Болар барысы да шул ясалмалык белән, битлек кигән килеш эшләнелсә дә, син шул турыда бик яхшы белсән дә, үзенне кешеләр арасында кеше итөп тоясын. Ә күнел һаман ихласлык эзли... Саласы килә әнә шул битлекне. Бернинди «син — мина, мин — сина» дигән төшенчәсөз, алыш-бирешсөз генә кешеләргә булышасы килә. Ихлас йөрөктән «шөп» егөтләргә үзләре укып та карамаган законнарны аңлатып, өйрөтөп, ярдәм итөп жибәрәсен... Алардан берни көтмисән, өмөт итмисән... Ә алар очрашқач исәнләшмиләр дә, беләсенме? Күрмөгәнгә салышып үтөп китәләр. Изгелеген өчөн түләтөп кенә үзенне хөрмәт иттерөп була микәнни бу кешеләрдән? Бер генә ихлас, чиста хислө, ачык йөзлө адәмне очратасы иде, Сөмбөл. Әй, үзөм дә пычранып бетмө бугай инде...

Бөләкәй баласы елап уянамаса, тагын әллә ниләр иштерө иде әлө Сөмбөл. Юк, көтөп алган кызы да тотып кала алмый бу дөньяда Камилнө. Күнелө тулы ризасызлыкка чыдый алмый, яшәүдән бизөп китә ул. Ah, шул эчүлөрөн... Шул исәнләшмөгән, үзөң белән исәпләшмөгән кешенөң арт сабагын укытасы да онытасы бит инде — вазифасы бар, белөмө житәрлек. Шуна да хәйлә тапмагач... Их, яши белми шул бу дөньяда аның Камилнө. Сөмбөл үзө булсамы?! Күрсәтөр иде ул «шөп» егөтләргә күрмөгәннәрөн! Башларын иөп исәнләшә башларлар иде...

«Юк! Юк, юк!» — дип уйлап, тиз генә үзөн туктатты хатын. «Мин дә шулай кыланып, болай да янган йөрөгөнә әрнү өстөсәм, бөтөнләй дә башы чыга алмас

бу эчүеннән... Нәфрәтләнмим, дөнья артыннан кумыйм дип сүз биргән идем бит үземә — тагын оныттым. Булганына шөкер итеп, шул туймас нәфескә, вак-төяк мәшәкәтләргә үзезнең тормышыбыз белән идарә итәргә юл куймыйча, узышып, өзешеп гомерне заяга уздырмыйча яшәргә уйлаган идем бит. Тагын өйрәнелгән сукмактан китеп барам... Кая барганымны, нинди һәлакәткә атлаганымны да онытканмын. Юләр!»

Хатын өендә булган бөтен аракысын, көмешкәсен мунчага — Камил балаларыннан качып эчеп яткан урынга илтеп тезеп куйды. «Берүк урамда йөрмәсен, өйдә генә эчсен...» Үзе тәрәзә саен йөрөп, ирен көтә башлады. «Исән генә кайтсын! Башкача аракы эзләтеп чыгарып жибәрмәс идем... Жибәрмәс идем...»

Айныган, тагын бер үлеп терелгән Камилнең сөяк тә тире генә калган гәүдәсенә караган саен йөрәге әрни Сөмбелнен. Кайчан гына сөеп туймас ире урынына бүген анын янында хәлсезләнеп, кечерәеп, картларча кибең беткән, күзендә яшәү нуры сүнгән ир ята. Үзенә баладан сон тулышып, матурланып киткән гәүдәсә, сирпелеп торган дәрте өчен нишләптер кыенсынып куйды хатын. Төнендәгә һәр күзәнәгә сөюгә, назлауга талчыккан иде шул...

— Иртәгә үк шәһәргә, дәваланырга барасын, Камил, яме?! — Сөмбел стенага карап тавыш-тынсыз гына яткан ирен үзенә таба борырга тырышты.

— Барам, Сөмбел, барам. Тротуарны гына салып бетерәм дә. Сарайнын аранын бурап кую озак түгел инде ул, бер-ике көндә жинәрбез...

— Юк! — дип кырт кисте хатын. — Бернинди тротуар да, сарай да кирәкми! Иртәгә үк дәваланырга китәсەң!

— Янгыр астында череп ята бит агачы... Бурап куймый булмас инде. Аннан да өлгерермен әле. — Камил һаман үзенекен сөйләп маташты.

Тик Сөмбелнен карары нык иде.

Иртәгесен, балаларын күрше хатынга калдырып, ул Камилне шәһәр дөваханәсенә алып китте.

Яшел елан ирнен бөтен төнен агулаган иде шул. Ашказанын, бавырын, бөерен, йөрәген дәвалаганчы, күнел төшенкелегеннән арындырганчы айдан артык хастаханә караватында ятарга туры килде. «Бик вакытлы булды, бик вакытлы. Әнә бит, зарарланмаган бер жире дә калмаган. Берәздән шул явыз аракы миенә менеп житәр, акылын, холкын үзгәртәр, кешелеклегеннән яздырыр иде бит. Ярый сузмадым, дөваханәгә салдым. Файдасы гына тисә ярар иде инде. Ничек тә эчерми, күнелен төшерми саклыйсы иде!» — дип өметләнеләр үзен Сөмбел. Атлаган саен балаларны ташлап шәһәр юлын таптап булмый — ирен өзәлеп сагында да түзде. Бар сабырлыгын жыеп, шомлы уйларын да, хисләрен дә онытырга тырышып, йорт эшләренә чумды.

Камилнен өйгә кайтып керүен сәгәтләнеп, минутлап көтеп алдылар. Этисе дөваханәдә чакта беренче сыйныфка укырга барган Динар хәрәф язган дәфтәрләрен әзерләп куйды. Абыйсын кабатларга өйрәнгән Линар альбом битен тутырып рәсем төшерде. Бөтен кешегә комачаулап, бөтен тишәккә кереп тәтелдәп йөгерең йөргән Дамирасын Сөмбел нәкъ Камиле хыялланганча жилфердәп торган аллы-гөлле күлмәккә киендереп куйды. Торганы бер очар күбәләк инде!

Камил танымаслык булып үзгәрәп кайткан иде: тазарган, матурланган, кинәйгән... Күзләренә нур кунган... Эти назын сагынган малайлары кич бие өстеннән дә төшмәде: уйнаклап, сугышып, елашып, көлешеп шау-гөр килделәр. Дамирасын Камил үз яныннан жибәрмәскә, кулыннан да төшөрмәскә тырышты. Аш-су белән буталган Сөмбел үзенә бөтенләй онытылганын сизеп берәз көнлөшәп тә куйды, ахры. Сагынган кешенең хәтерә тиз калучан бит ул...

Чишенергә дә оныттылар балалары. Арып йокыга талдылар. Самими йөзләренә кунган бәхетле елмаюларына сокланып, сак кына күчереп салдылар, өсләренә яптылар.

— Безнен балалар бигрәк матурлар, әйеме, Сөмбел? — дип пышылдады Камил.

— Төкер, хыялый! Күз тидерерсен. Һәркемнеке үзенә матур кебектер инде. — Хатын иренен кулбашына сыенды.

— Юк! Безнекеләргә житми! — дип масайды Камил әти кешеләргә хас горурык белән. — Сина рәхмәт алар өчен, Сөмбелем. — Ир борылып хатынын кочагына алды, тыеп тоткан хисләренә бирелеп, көчле беләкләре белән каты итеп кысты да тын да алырга ирек бирмичә шашып үбәргә тотынды. — Сагынунын чигенә житкән идем бит, Сөмбелем.

— Тукта, жибәр, сантикай, үтерәсен бит. Дамира хәзер уянып торып утыра ул. Тавышланмыйк. Әйдә үзебезнең бүлмәгә...

Салкын түшәкне жылыталмый, йоклый алмый үткәргән ялгыз төннәр тизмәсеннән соң килгән мәхәббәт мизгелләренен татлылыгы! И Ходе! Син юкка гына бу дөньяга жан ияләрен парлы итеп яраткансынмыни?! Сынар канатнын авырлыгы бит...

Камил дә сагынган иде. Әлегә тиклем әллә булмаган, әллә булып та дөнья мәшәкатләре белән күрәнмәгән гайрәт, дәрт, туймас кебек сөешү нәфесе дисенме?! Бөтен сөялмәгән көннәре, төннәре өчен дә яратты, ахры, Сөмбелен Камил... Төнненең үбелмәгән урыны, колагы ишетмәгән назлы сүз калмагандыр...

Бу төнне алар керфек кагып та өлгәрә алмадылар — таңда уянып торып утырган Дамиранын йокысы туйган иде шул инде.

Сабыр гына эшли башлады Камил. Иртән иртүк торып Сөмбелгә булыша, аннары күрше-күлән белән беррәттән машинасын кабызып эш урынына китә. Тавыш-тынсыз гына кайта. Кәефе дә үзгәрми, юк-барга күнеле дә әрнеми кебек. Язга чыккач бәләкәй генә, жыйнак кына итеп сарай да күтәрәп куйды. Хәзер көн дә эштән кайтканнан соң кара төнгә кадәр шунда булаша: кулыннан балтасы, тактасы төшми. Үзенә билкәнде дип тә әйтеп булмый: эндәшсән — ихлас җавап бирә, эндәшмәсән — шым гына үз коенә йөри бирә. Тик элекке кебек үткән-барган кеше белән дә шашып, шаярып, кычкырып, көлеп сөйләшә торган гадәте генә бетте. «Олыгаюы шулдыр», — дип кенә уйлады хатын. Үзгәреш шул гына булса, зарар юк, түзәрсен... Шешә тотып кунакка килүчеләр дә югалды. Сөмбел аларның берсен-бер күрмәсә дә риза иде. Хатын үзендәге үзгәрешләргә сизеп тә гажәпләнә: ник бер мактанасы, узышасы, кеше кыланганны кыланып ярышасы килсен! Аллага шөкер... Камиле — эчүеннән, үзе — кешедән көнләшү чиреннән шулай жинел генә арына алса, нинди шәп булыр иде! Тыныч кына яшәп ятсалар, начармыни?

Вакыт авырлыкларнын, кайгыларнын ачысын, әрнүен жуеп ташлагандай тиз оныттыра шул... Сөмбел дә безардан Камиленең нинди афәттән котылуын, ул хәшәрәт чирнең янадан кабатланырга мөмкин икәнен оныта башлады, бу турыда уйланып, фәлсәфәгә бирелеп утырырга вакыты да житмәде. Мәктәптә укып йөргән улына дәрәсән хәзерләргә булышырга, Линарын бакчага илтергә кирәк, бәләкәенә бөтенләй күз иярми, аз гына игътибарынны жуйсан, егылуын, имгәнүен, пешүен көт тә тор. Бер сүз дәшәп булмый: аяк тибеп еларга, көйсезләнәргә генә тора өстәвенә. Иркәли шул аны Камил, уларыннан да артык бәпкетә, баланы тыеп та, бар шуклыгына киртә куеп та булмый.

Яна төзегән абзар-курасын Камил бик тиз вакыт эчендә мал белән тутырды.

Сатып алганын да күргән юк. «Сыер кирәкме? Тавык-каз үрчетәбезме?» дип кинәшләшү дә юк. Бар сорауга да бер җавап: «Дуслар булыша. Биргәндә алып җыярга кирәк, мишәйт итмәс». Мал-туарны карап, бакчаны утап, су сибеп, балаларны ашатып йоклатканчы Сөмбел үзе дә эт булып арый, Камилнең йөзенә күтәрелеп күз сирперлек, түшәк салкынын, жан ялгызлыгын тоярылык та рәте-хәле калмый. «Тагын шул замана арбасына утырдык бугай инде...» дигән шомлы үе башыннан сызылып үтеп китүгә керфекләре йомыла. Иртәнгә онытыла, йокы аралаш абына-сөртөнә сыер саварга, көтү куарга ашыккан хатынның уена да кереп чыкмый кичтәнгә хафасы. Көн артыннан көн үтә... Гомернен берсеннән-берсен аерып хәтергә дә алып булмаслык бертөрлө көннәре...

Ел буге йотылып килгән әрнүләр, ризасызлыklar бер көнне барыбер ташып чыкты. Буылып торган елга кебек... Онытылган дип исәпләнгән куркулар кабат кире кайтты...

Жиләк пешкән чак иде. Төшке аш вакытында урманга илтөп калдырып дип чиләк-савытларын әзерләп, Сөмбел Камилнен эштән кайтканын көттө. Машинасынын йорт алдына туктавын күргәч тә йөгөрөп ашын бүлдө, ипиен кисте, чәен ясап утыртты. Үзе күптән тамак ялгап алган иде инде. Ашыгып Дамирасын киендердә дә күршеләренә кертә китте.

Чыгуына өстәл өстендәгә аш суынган, бер кашык ризык та кабылмаган иде. Хатынның йөрәгенә шом керде. Ул акрын гына атлап бүлмәгә үттө. Камил күзен йомып яткан, әмма йоклаганга охшамаган иде. Күзләре төпкәрәк баткан, җыерчыклары тирәнәйгән төслә, иреннәре кысылган. Сөмбелнен жиләк турында уйлары онытылды. Ул ире янына килеп утырды.

— Камил, бер-бер хәл булдымы әллә?

— Юк. Берни дә булмады. Аз гына арыдым. Ял итеп алыым әле, Сөмбел.

— Ир күзен дә ачып тормады, борылып ятты.

Хатынның жиләге исенә төштө. Ачуы кабара башлады. Тик бер сәбәпсез йөрәгенә шуышкан курку хисе боларның барысыннан да көчләрәк булып чыкты. Сөмбел житез генә кузгалып урамга чыкты, машинаны ачып, иренәң әйберләрен тикшердә — аракы-фәлән юк иде юклыкка. Тагын йөгөрөп өйгә керде. Ирен барып кочаклады — аракы исе сизелмәдә. Тик күнелә һаман тынычлык тапмады.

Камил төштән соң эшкә бармады. Сөмбелнен эндәшүләренә юньләп җавап бирмәдә. Яткан урыныннан кузгалып йортына да чыгып уралмады. Әниләренән хафалануы балаларга да күчтә, ахры, көндәгечә кычкырышып уйнау да, телевизор карау да онытылды. Малайлар, көйсезләнергә маташкан сенелләрен ияртеп, йокы бүлмәсенә кереп тынып калдылар.

— Камил! Нидер булмаса, эшенә дә бармый өйдә качып ятар иденмени? Нигә миннән яшерәсен соң? Берәрсә белән сүзгә килденме әллә? Нигә әйтмисен? — Ярты көн буге пошынган күнеленә урын тапмый иза чиккән хатынның башкача түзәр хәле юк иде. Ул, өзгәләнеп, бер хәрәкәтсез яткан иренәң инбашыннан селкетергә кереште.

Камил һаман берни дә эндәшмәдә.

— Эндәшмисен. Нигә үченне миннән аласың соң? Мин сина нинди начарлык кылдым инде, ә? Сөйләсән, аңларлык башы юк дисәнме? Синдә генә эш, синдә генә дөнья көеге инде. Шулай дип уйлап, үзенне кызганып, яхшы-яхшы принципларына урын тапмый интегәсен инде, әйеме? Син генә шундый акыллы, башлы, гадел дип уйлыйсыңмыни соң? Саный китсәң, һәрбер кешедә дә бар ул, намус дигәнән дә, дәрәслек өчен яну да, дөньяны үзгәртү хыялы да — барысы да бар. Тик калганнарның ул хисләренә тирәнгәрәк яшерерлек көчә дә бар шул. Алар ул хисләргә Аллага табынган кебек табынмый. Хәтта үзләренән кичерешләренә, әрнүләренә өстәнерәк, жинелчәрәк итеп карый беләләр. Юк-бар

уйларына тормышларын жимерергә юл куймыйлар. Алар якыннарын да, үзләрөн дә авырлыклардан араларга тырышалар шул... Аз гына кешечә яши башладым дисәм... Ичмасам, сөйлә. Нигә шулай билгесезлек белән жазалыйсың мине? Болай да куркып, шомланып яшәп, бәхетле чакларымнын төмөн дә татый алмый калам бит. Инде ул эшен дә, яхшы вазифан да кирәкми, Камил. Тыныч кына, әрнүләрсез генә яшәп каласым килә, беләсенме?! — Сөмбел үпкәләрен төн карангысына бушатса да, иренң барын да ишетеп ятканын бик яхшы аңлый иде.

— Мин эштән китәргә гариза яздым... — Камилнң тавышы төссез һәм бернинди кичерешсез кебек иде.

— Ничек? — Сөмбел әле генә жәлләтергә тырышып сөйләгән сүзләрен дә, күз яшьләрен дә онытып, торып утырды.

— Шулай. Менә бит үзән әле генә «эшен дә, вазифан да кирәкми», диден. Нигә аптырыйсың? — Камил акрын гына борылып түшәмгә текәлеп ятты.

— Бик әйбәт кенә йөрөп ята иден бит әле. Нәрсә булды соң? — Хатын торып ук утырды. Стена лампасын кабызып, иренң йөзәнә текәлдә.

— Әнә шул йөрөп кенә яту булды инде бу, эшләү булмады. Кешечә яшәп карыйм дигән баш иде инде... Берсенә ярагач, барысына да яарга кирәк шул, Сөмбел. Ике төрле булып булмый. Бер пычракка буялдың исә, калганнардан чисталык таләп итә алмыйсың. Сарайны мал белән тутырып куйдым бит инде. Анысы түләнмәгән налогларга күз йомган өчен генә... Йомсан, йоммасаң да, ул акчаларны таралып бетеп барган колхозлар күктән алып күчәрә алмый. Бер яктан уйлап карасан, артык пычранмадым да кебек... Тик бар нәрсә дә бәйләнгән шул. Минем һәр адымым күнеләм ризасызлыгына барып тоташа. Ә районнын һәрбер кешесе бер-берсе белән тыгыз бәйләнгән: туган, дус, кода-кодагый — балыкчы ятмәсе кебек, бер эләксән, чыгып була торган түгел. Борылырга да юл юк, бөтенесенә дә ярдәм кирәк. Баерга булышырга... «Кешечә» яши башладың икән, шулай дәвам итәргә дә туры килә: чынлап эшләмәскә, «йөрөп кенә ятарга». Беркемгә дә зыян итә алмый торган пешка булып... Мин булдыра алмыйм башкача, Сөмбел! Үзгәрәлмим, ачуланма. Мин чынлап та бу тормышка яраксыз бер адәм булып туганмын, ахры... Сина да яшәргә комачаулыйм кебек... Их, Сөмбел! Шул чыдамас холкым беренче чиратта үземне интектерә бит минем! Әллә минем тыныч кына яшисем килми дип уйлыйсыңмы? Тагын жыелды бит менә монда, беләсенме, жыелды!!! Авыр... — Камил, тирән көрсенеп, учы белән күкрәген уарга кереште.

«Хәзер ничек яшибез соң?» дигән соравы тел очына килсә дә, кычкырып әйтәргә курыкты хатын. Әнә шул «тагын жыелды» диюе шып туктатты. Хәзер, дәваланып, «кодироваться» итеп кайтканнан соң, «жыелгач» нишләргә тиеш була соң ул? Элекке кебек аракыга үрелсә? «Чыксын эшеннән. Өйдә утыруы хәерлерәк». — Хатын пошынып, үрсәләнеп яткан ирен кочаклап алды.

— Ярар, яшәрбез әле. Көймә шул чаклы... Илдә чыпчык үлми ул. Тырышырбыз. Бары син генә тынычлан, — дип әллә үзән, әллә Камилен юатырга тырышты Сөмбел. — Барысы да әйбәт булдыр. Менә күрерсен. Исән генә бул берүк, исән генә бул...

Назлап-сөеп, тәмле сөйләшеп, иренң жаена гына торырга тырышса да, анын тынычлыгын сакласа да, үзенең ярсыган күнеленә урын таба алмады Сөмбел. Камил эшеннән туктаганның икенче көнендә үк килеп житкән хезмәттәшләренен кызып-кызып пышылдауларын тыңлап торган хатын барын да аңлады. Үзәнчә. Хатын-кызларча. Гариза язарлык сәбәп тә, түрәләр ягыннан бернинди таләп тә, катгый карар да, беркем белән бер бәләкәй генә бәрелеш тә булмаган икән бит, ичмасам. «Ни өчен ашыгырга? Нигә гариза язарга кирәк иде?» — Сөмбел бу сорауга җавап таба алмады. Әмма эчке бер

100 нче бит: чор, миллэт, вазгыять

БЕЗ ТАРИХТА ЭЗЛЕМЕ?

«Без тарихта эзлебез» дигән, Тукай шигыреннән алынган матур гыйбарәне горуurlанып жилфердәтү күнелле ул, әлбәттә. Бүтән сүзләр белән булса да, мондый фикерне рус зыялылары да әледән-әле тәкрарлап тора. Әмма бу... «Нинди тәгаен эз калдырдык соң без?» дигән сорау куелганчы гына шулай. Хәзергә кадәр үзен Рәсәйдә беркем дә уздыра алмаган XIX гасыр фәлсәфәчесе П.Я.Чаадаев (сүз уңаеннан әйтим: русның татардан чыккан бөек затларынан берсе) Рәсәйнең дөньяга бер генә фикер дә бирә алмаганлыгын әйтә. Ул гына да түгел әле: язмышның сәер бер этәрешеннән соң, халыкны тәрбияләргә тиешле әхлакый тәгълимат эзләп, руслар инде череп барган, халыклар жирәнәп караган Византиягә төбәләр.

Һәм менә татарлар жәмгыяви-сәяси даирәдәгә фикри казанышларын руслар белән уртаклаша алырлык заман килеп житте. Үткән гасырның 90нчы еллар азагындарак мин мәкаләләремнең берсендә русларга, алардан аермалы буларак, милекчелеккә каршы психологик чир йоктырмаган татарларга Рәсәйне хакими бюрократия китереп керткән туپиктан чыгарырга комачауламаска тәкъдим иттем.

Дөньяның тарих фәнендә, Русьны монгол-татарлар яулап алганлыгын теркәп кую белән беррәттән, татар халкының, аның элитасының, «совет коммуна фашизмынан» бөек миллэт буларак котылып, Рәсәй халкына демократлашырга, бюрократия хакимлегеннән арынып, тормышның хужасына әверелергә ярдәм итүе дә теркәлгән булып иде.

Әгәр дә Татарстан ыкътисад реформасын мин тәкъдим иткән вариант буенча үткәрсә, ул жәмгыяви гаделлек мәсьәләсен хәл итә алган иң демократик жөмһүрияткә әйләнәчәк. Бу вариант шуннан гыйбарәт. Иң әүвәл исәпләргә кирәк: Рәсәйдә нәрсәләр бар һәм аларның чын бәясә күпме? Жирнең өстендәгә һәм астындагы бөтен байлыкны, мал-мөлкәтне кертеп. Шуны акция итеп, жан башына бүлсәң яки банкта исәп ачасың. Ләкин бу өлешенә сата да, тотта да, бүлөк итә дә алмыйсың инде. Ягъни үз өлешенә сатып эчеп, милексез дә калмыйсың, башкаларның акцияләрен арзан бәягә сатып алып, бүтәннәр исәбенә баю да мөмкин түгел. Ләкин синең бу өлешен тик кенә ятмый, үрчи бит. Моңысы инде — дивидендның, аны теләсә нишләтә аласың. Әйitik, заводта син — эшләүче генә түгел, завод инде уртақ милек булып, анда синең өлешен дә бар. Димәк, һәркем бик тә тырышып, күнел биреп эшләрәчәк, нәтижә бөтенләй башка булачак бит. Аерым кешегә дә әйбәт бу, жәмгыятькә дә.

Татарстан халкын милек хужасы итү ыкътисади якны гына түгел, сәяси якны да хәл итәрәк, жөмһүриятнең мөстәкыйльлеген үтә нык итәрәк. Урыс та, чуаш та, мари да инде: «Тимәгез Татарстанга!» дип әйтәрәк. Кызганыч ки, әлегәчә мондый юл сайланмады шул...

Күп милләтле дәүләтләр тормышында низаглар ешаю милли корылыш мәсьәләсен фәнни яктан янә ныгытып тикшерү ихтияжын тудырды. Бу — без татарлар өчен дә авыр, хәтта ки газаплы мәсьәлә...

Әгъдәс БОРЬАНОВ

сизгерлеге белән Камилгә әлегә каты бәрелергә ярамаганын да аңлады. «Син дә минем кичерешләремне кабул итмисен!» — диюеннән курыктымы, әлегә дә баягы шул үзәгенә үткән эчүеннән шүрләдеме — дәшмәде. Бары үпкәләрен бик тирәнгә яшереп, төннәр буена «хәзер ничек яшәргә?» дигән көңүзәк мәсьәләнен чишелешен эзләп газәпланды. Бу сорау чынлап та куркыныч иде. Өйдә бик тиз вакыт эчендә бер тиен акча калмады. Анын килер урыны да, сорап торыр кешесе дә юк иде. Камил Сөмбелнен сонгы улыкларны тартып-сузып балаларга тәм-том алганын әллә күрмәде, әллә күрергә теләмәде. Ул акча, ашау, дөнья турында бөтенләй оныткан кебек көндәге хужалык эшләренә чумды. Берни белән дә кызыксынмады, сөйләшмәде, кинәшләшмәде. Үзен төннәр буге керфектә кактырмаган сорауның Камилнең уенагына да кереп чыкмавы Сөмбелнен тыеп тоткан ачуларын кузгаттып, котырып тиргәшер чикләргә жиктерсә дә, аны һаман шул куркуы туктатып килде. Ир дә, хатын да йөрәк ярсуларын басарга теләп эшкә ябыштылар. Баш та күтәрми көннәр буге бакчада чокындылар, янып-пешеп, уйланырлык, әрнерлек көч-хәлләрен калдырмый печәннен хәзерләделәр. Бер-берсен күрергә, утырып сөйләшергә вакытлары да булмады.

Мәшәкәтлелек жәй бик тиз узып китте шул. Пыскып яуган янгырлары, өй түбәләренә тия-тия агылган болытлары, күнелне ялыктыргыч бертөрлелеккә биләгән карангы көннәре, ерып, атлап йөри алмаслык пычраклары белән очсыз-кырыйсыз көз килде. Иренен, йөрәгенә тынгы тапмый, иртәдән кичкә кадәр ишекте-түрле йөрөнүләре Сөмбелне тәмам ялыктырды. Батып баручы сү өстендәге саламга ябышкан кебек, хужалыктагы бердәнбер эшкә ябышты Камил: абзарны ничек кенә чистартмады да малны ничек кенә карамады. Балаларның өстенә киём алырга кирәк булган саен шул кадерле малларын сатып акчага әйләндерү өй эчендә олы тавыш-гауга куштарды. Арыды Сөмбел.

— Болай булмый бит инде. Моннан сон да акчасыз яши алмаячагыбызны аңлыйсын бит. Балаларны ничек үстерәбез сон? Сина эш эзләргә кирәк, Камил, — дип әйтеп салды беркөн.

— Нинди эш булсын инде... — Ир, көрсенеп, читкә карады.

— Эзләгәннәр таба бит. Син дә чык урамга, кеше белән аралаш. Бәләкәй генә эшкә урнашсан да, кулына тере акча керер иде. Малларгагына ышанып торып та булмый бит. Аларны ашатырын да чамалы. Ашлыгын каян, нинди акчага сатып аласың?

Камил берни эндәшмәде. Әмма иртәгәсен таң белән киенеп чыгып китте. Кичкә кадәр кайда йөргәндер — карангы төшкәч кенә, бер сүз эндәшми, башын игән кыяфәттә кайтты да урынына кереп ауды. Атна буена шул хәл кабатланды. Иренен һәр көн саен үз-үзенә биләнә баруын күрәп көеккә төшкән Сөмбелнең төн йокысы да, көн тынгычлыгы да качты. Камилнең һөнәре буенча эш табалмаячагын сизенә иде бит — йөрәгенә яра өстәячаген белә торып чыгарып жибәрде. «Сизеп нишлим? Яшәргә кирәк ич!» — дип үзен аklarга маташуы да бер мизгеллек күнел ярсуыгына. Бер абынган кешегә кем ышансын инде бу заманда? Корылган мөнәсәбәтләр баскычына яраксызлыгыны бер белеп алсалар, таптарга, юк итәргә, онытыргагына торалар бит. Башын ия белгәннәрен, күрәп — күрмәскә, аңлап — аңламаска өйрәнгәннәрен көн көн шул бүтән. Әнә шул үзеннән күпкә акылсызрак, башсызрак булып, әмма жайлаша белеп яшәгәннәрен мыскыл итеп көлүләренә, жәмгыятькә бер файда китермәсә дә, эшле булып кылануларына чыдый алырмы сон Камиле? Юккарак тузынды, ахры, Сөмбел...

Ай саен азгына булса да эш хакы түләнеп килгән урыннарда ябышып ятучылар арасында чын-чынлап тавышсызгына сугыш бара иде. Бәләкәй генә район үзәгендә андый эшләр алтын бәрәбәрә... Бу фронтка жакын киләм дип уйлыйсы да түгел.

Ташчы булып урнашты Камил. Биш ай буе иртән китте, кич кайтты. Малларга ашлык алырлык түгел, үзләре туенырлык та акча түләмәделәр. Кәгазьдә генә язылып барган эш хакына балаларны да киендереп булмый иде. Сөмбел үзенң ничә еллар буена эшкә урнаша алмавына нишләптер бер генә дә борчылмады. Иренң көннән-көн гаилә хәлләреннән, балаларыннан, хәтта дөньядан читләшә барганын, ерагайганын тоеп өзгәләнде ул. «Ничек итеп корган тормышымны саклап калырға? Нишләргә миңа? Болай булмый бит...» Бу уйлар Камилне дә борчыган булып чыкты.

— Әллә чыгып китәбезме, Сөмбел? — дип сүз башлады ул йоклый алмый газапланып яткан бер төндә.

— Кая?

— Кая булса да... Бергә укыган иптәшләрең, танышларың бар бит синен. Бәлки, сорашып, сөйләшеп карарсын?

— Минекеләр ни... Шул балалар бакчасы тирәсендә тәрбияче генә инде. Сина эш табалмаслар шул, Камил...

— Миңа түгел. Сина эш урыны кирәк. Мин инде... монда түзмәгәнне... башка урында да шул кабатланыр. Миндә ышаныч юк хәзер. Бәлки, өйдә генә үзаллы берәр нәрсә уйлап табармын — күз күрер әле. Китик моннан, Сөмбел!

Өлегә хәтле бу турыда уйлап та карамаган хатын башта югалып калды. Бар ягы да килгән йортына, оенә күз салды — шуларның барысын да ташлап китеп буламы соң? Һәр нәрсәгә аның күнел жылысы кәргән бит. Пешкән алмаларның авырлыгынан сыгылган ботақларга, тәртип белән корылган абзарына, типтигез итеп тотып куелган яхшы киртәләренә карап йөрәгә өзгәләнде. Әйләнеп Камиленә күз салды. Иренң ябык гәүдәсен, сары чыраен, яшәү уты сүнгән күзләрен күрәп тагын да ныграк әрнеде Сөмбел. Дөньяны янадан житкереп булса да, кадерле кешесен бер югалтса кабаттан кайтарып алалмаячагын хатын-кыз күнеле белән тойдымы, шул кыска гына вакыт эчендә ныкты карарга килеп:

— Китик! — диде. Адреслар язылган китапчыгын алып, шундук иптәш кызларына, үткәнендә калган туганнарына шалтыратырға тотынды.

Институтта бергә укыган бүлмәдәш кызы кияүгә дә китмәгән, бала да тапмаган булып чыкты. Шаталак холькы Раечка күптән Рәйсә Галиевнага әйләнгән, шәһәр районнарының берсендә мәгариф бүлегендә эшли иде. Аның жинел кулы белән Сөмбел балалар бакчасына мөдир булып урнашты да куйды. Шулай да була икән...

Камилнең дә эше муеннан иде. Район үзәгендә еллар дәвамында корган бай дөньяларын сатудан кәргән акча шәһәр читеннән бәләкәй генә бер йорт сатып алырга житте. Камил аны үзенң күнеленә хуш килгәнчә төзәтеп, төзеп, бизәп беткәнчә бер ел узды. Агач эше белән бик яратып шөгыльләнгән ирен Сөмбел үзе дә тик тотмаска тырышты: балалар бакчасына әле чәчәле-бизәкле гөл савыты, әле кечкенә урындыклар, әле эскәмияләр «кирәк булып» кына торды. Дустының гаилә хәлләреннән хәбәрлар булган Рәйсә Галиевна исә азмы-күпме түләүне оештырды. Иренң тынычлануын, тормышының акрынлап жайлануын күрәп сөенгән Сөмбел Камилгә клиентларны табып кына торды. Үзе житәкләгән коллективта эшләүчеләр аның үтенечен кире какмадылар, башка балалар бакчасының мөдирләре Рәйсә Галиевнаның якын дустына мөрәжәгать итүне хәтта кирәк дип таптылар. Камил боларның берсен дә белмәде, әлбәттә. Кызыксынмады да. Бары кулы яткан хезмәт жимешләренә кемгә булса да кирәгә чыгуына куанып эшләде дә эшләде.

Ә Сөмбел үзен читлектән иреккә очып чыккан кош кебек хис итте. Бу заман, бу дөнья нәкъ аның өчен корылган иде, ахры... Шәһәрдә балаларны бакчага урнаштыру бик кыйммәткә төшә икән. Бер урын — егерме мең сум. Сабыйларын кая куяр жир тапмаган, эшкә чыкмый булдыра алмаган әниләр шул акчаларны бирер кешегә тап булсалар, чиксез шатланалар. Бу хәлләр авыл жирендәге тормышка күнеккән Сөмбелне баштарак алтырашта калдырса да, ул бик тиз эшенен жаена төшенде. Бакчага урын өмет итеп килгән әти-әниләрдән башкалар кебек ришвәт сорамады, ә бары тик Камил ясаган жиһазларны гына саттырып алдырды. Рәйсә Галиевнаны да буш калдырмады. Бүрә дә тук, сарыклар да исән дигәндәй... Өстәвенә, халыкка үзе дә ак һәм пакь булып күренде. Сүз тынлаган әти-әниләрнен балаларын жае чыккан саен мактарга, бәйрәмнәрдә күбрәк рольләр, шигырьләр бүлдерергә онытмады. Үзенң абреу көннән-көн үстә, тормышы тынычланды. Арткан акчага алар гайлә белән ел саен бер шәһәргә, аннары чит илгә сәяхәткә бардылар... Камилнән йөзенә нур кунган кебек булды... Шулай булмый ни, хатын-кызның иң беренче, иң олы бурычы — ирен, гайләсен саклау бит ул.

Уйларына бирелеп йокы вакыты житкәнән сизми дә калган хатын, эшләп утырган телевизорын сүндереп, Камил янына ашыкты. Халатын чишеп, жылы юрган астына чумды. Канәгать елмаеп иренен күкрәгенә башын салды...

— Аквариум! Әни аквариум алып кайткан! Әти, әти, ишетәсенме? Бар әле күтәрәп алып керергә булыш. Ура! — Шатлыгыннан нишләргә белмәгән Дамирасы жиненнән килеп тарткалап, ишеккә таба сөйрәгәч, буйсынмый булдыра алмады — кызыннан да ныграк сөенеп, Сөмбелен каршы алды Камил. Бүлмәләреннән уллары чыкты. Үсеп, олыгаеп киткән Динар, әллә ни игътибар бirmәгәндәй, читтәнрәк күзәттә. Линар, сөенсә артыннан килеп, пыяла аша балыкларны карый башлады.

— Ууу! Менә бу озын койрыклысы матур. Моңысының күзе зур, күрәсенме, Дамира? Әй, син бер нәрсә дә анламыйсың. Ул вакларының бер кызыгы да юк, боларына кара! — Линар белән Дамира төрткәләшергә, чыелдашырга тотындылар. Сөмбелнән кулыннан аквариумны алган Камил дә ихтыярсыз гайлә шау-шуына кушылырга, балалар белән бергә куанырга мәжбүр булды. Гел шулай — үзенң очсыз-кырыйсыз уйларына баткан ирен юк кына яналык белән жәлеп итеп, уртақ тормышларына алып кереп китә белә Сөмбел.

Аквариумны кичләрен гайлә белән бергә жыелышып телевизор карый торган зур бүлмәгә урнаштырдылар. Линар йөгертәп чиста су китереп салды. Дамира матур вак ташларны, үләннәрне куеп маташты. Балыкларны суга жибәрергә вакыт житкәч, тагын бер сугышып алдылар.

— Кит! Син бәләкәйсең әле. Кысып тотып барысын да үтереп бетерерсең. Кит, үзем салам. Әни, әйт әле шуңа! — Линар, балыкны банкага кулларын тыгып өлгергән Дамираны жинә алмагач, әнисенә ялвара башлады.

— Тимә! Ул минем балыкларым, әнидән мин сорадым. Ул минем сүзгә тыңлап алып кайтты, беләсең килсә! Сине тыңламый да әле ул. Вәт, әллә кайчаннан эт сорап йөдәтәсен, барыбер алып бирмиләр! Кит! Минем балыкларым! — Усал кызчык банканы кочаклап, авызын турсайтып утырды.

— Бirmәсән, үлсеннәр. Кирәкләре бар иде әле. — Тиргәшүдән йөзе кызарып-бүртенеп чыккан Линар ачуланып бүлмәсенә кереп бикләнде.

Һава өрдергечне куеп, кызы белән бергәләп балыкларны суга жибәрәп, эшнә тәмамлаганчы Сөмбел улының көен тапты. Аквариум хужаларына азык бирергә Линар да, компьютерыннан аерылып Динар да килде. Олысының да, кечесенен дә игътибарын үзләренә жәлеп иткән жан ияләре койрыкларын

болгый-болгый, канатларын жилпи-жилпи яна дөньяларын өйрәнеп, бер яктан икенче якка туктаусыз йөзделәр дә йөзделәр. Балаларның кызык табып кычкырышуын, юк-бар сөйләп, бер-берсеннән уздырырга теләп жинешүен тынлау да, балыкларны күзәтү дә рәхәт иде.

— Үзезбегә дә файдалы булыр дип уйладым. Шуларга карап утырсаң, күнел тынычлана, имеш. Үзем дә эштән бигрәк арып кайтам...

Үтә дә белемле психолог шул Сөмбеле. Камилнең тыныч булуына үзе дә ышанып бетми, ахры. Ир берни дә эңдәшмәде.

Тотып та карап булмаган балыклар, матурлык өчен генә алынган аквариум бәләкәй Дамираны кызыксындырмады. Бер файдасыз яна уенчыктан ул икенче көнне үк бизеп, курчакларын киендереп чишендерә башлады. Линарның түземлеге дә озакка бармады. Әнисенен сүзен тынлап, ашарга салып йөрдә дә, берничә көннән алтын койрыклар турында бөтенләй онытты. Балалар бакчасыннан кайтып, өй мәшәкәтләре белән булашып йөгөргән Сөмбелнең аквариум турысында тукталып торырга бер минут та вакыты калмый. Аны гаепләп булмый, эш кешесе бит...

Ә Камил, хатыны — эшкә, уллары — мәктәпкә, кызы бакчага ашыга-ашыга киенеп чыгып киткәч, өендә колактарда зынлап торырлык тынлык урнашкан, бахыр балыкларны озак күзәтте. Тик күнеленә тынычлык кына таба алмады, киресенчә, булганын да югалтты гына. Пыяла читлекнең әле бер ягына, әле икенче ягына килеп бөрелгән мескенкәйләргә карап, жанынны борчыган нәрсәләргә ничек онытып булсын инде? Кая барырга белми иза чигүләренә карап сокланып буламы тагын? Гажәп бу кешеләргән кыланышы... Тузга язмаган нәрсәләргә уйлап табып кына торалар.

Балыклар да Камилне күзәтәләр төсле. Алтын койрыкның күз карашы ирнең үзәгенә үтәп кергән сыман. Бөтен халәтен аңлаган кебек, әйләнеп килә дә ирнең йөзенә текәлеп карап тора.

— Нәрсә, икебезнең дә язмыш бер дисенме әллә? Синен дә ашарга жиенә әзер, йөзәргә суың бар... Минем дә дөңям житеш кебек... Су өстенә менеп, авызынны зур ачып, һава сулуйсың. Миңа гына киң итеп тын алырга урын юк. Дүрт стена... Тормыш сулышын тоясы иде... Шелтәлисән кебек, Алтын койрык. Хәзер ясалма һава да өрдәп жибәрәм. Син, бәлки, тынычланып та куярсын. Син ничектер, ә мин бу тормышка үзем теләп ризалаштым бит. Котылыр юлны да үземә табарга кирәк... — Камилнең сүзләрен ишеткәндәй пыялага елышкан Алтын койрык тагын ирнең күзенә карады. Вак балыкларның гына аларда уе юк. Өерләре белән үлән арасында куышып уйныйлар. Су пычратудан башка эшләре юк. Камилне заказлары көтә. Идән астындагы остаханәдә берәзгә гына онытылып дөңясы бар...

«Хәзер Сөмбел кайта. Аһ, эшлекле хатынга әйләнеп китте соңгы вакытта! Берлинны алган кебек, куптарган эшләргә сөйли-сөйли килеп керер дә, өй эчендә әмер арты әмер яудырып ишек-түрләр йөрәнә башлар. Килешә тагын үзәнә. Дөңья тоткасы булуы белән нинди горур ул! Буддыклылыгыңнан канәгать. Эчә генә күрмәсен, ди инде. Тыныч кына эшләп өйдә ята, дәрәслек эзләп чапмый дип куанадыр. Ул турыда сүз дә кузгатмый... Вакыт-вакыт күзләрендә һаман куркуы чагыла, ялгыз сүз ычкындырсаң да сагаерга гына тора... Уйларымны белмисен дә, беләргә дә теләмисен шул, их, Сөмбелем! Агач юнып кына тынычланып булса икән дә, син минем «ижат жимешләремне» мең балага төшеп сатып алып кайткан акча гына басса икән күнелем сызлавын! Тормышка яраксызлыгым өчен бер әрнесәм, үзем теләгәнчә яшәрлек көч табалмавыма,

доньяны аз гына да үзгөртө алмавыма мен сызам. Мина да бит гомер дигенен бер генә кат бирелгән! Болай дүрт стенага бикләнеп, кеше арасына чыкмый күпмә түзеп булыр...»

Кунагын капка төбөнә чыгып каршы алды Камил. Сөйләшүне озака сузмаска тырышты. Алыш-биреш итте, яна гына эшлөп бетергән түгәрәк өстәлне заказчыга тапшырды, тиешле акчасын алды. Ашыгып өенә керде, шифоньердан костюмын алып, хатынына күрсәтми торган байлыгын барлады. Акчаны санаган саен хыялына якыная сыман Камил. Бүгенге табышын өстөп, кадерләп төрдә дә, кире яшерен кесәсенә салып куйды. Хужасынын киеп чыгар, барыр жире, мәжлесләргә күрер форсаты булмаганга еллар әйләнәсенә шифоньердан алынмый торган костюм янадан урынына эленде. «Мине бәйрәм табыннарына ияртеп йөрү куркыныч шул...» Камил көрсенеп куйды. Чәйнүгенә су тутырып, газ өстенә утыртты, утын кабызып жибәрде. Телевизор пультын кулына алып, сәгаткә карый-карий, креслога чумды.

Үзалдына бию көе көйләп кайтып кәргән Сөмбелнең эшсез утырган ирен күргәч тә кәефе кырылды. Эш киemen дә алыштырып тормады. Томанлы күзләре белән телевизорга текәлеп, үз уйларына баткан Камилнең каршысына килеп утырды.

— Ками-ил! Син әллә ничегрәксен... Дәвалану вакытын житә бит... Көнөн көтеп тормыйк әле, ә? Шкафларга акча иртәгә түлибез диделәр.

— Мин дәваланырга бармыйм, Сөмбел. — Камилнең карлыккан тавышы әллә каян, ерактан ишетелгән кебек тоелды.

Хатын аптырап сүзсез калды. Кинәт йөрәгенә үткән куркуыннан тотлыга-тотлыга:

— Ничек... инде... бармыйм? — диде, калтыравын басарга тырышып.

— Курыкма. Эчмим. Шуна бармыйм.

— Сөйләмә әкиятенне. Ышанды ди! — Сөмбелнең тыеп йөргән куркулары минут эчендә тышка ургылды, хисләрен авызлыкый алырлыгы, акылына таянып эш итәргегә юк иде, ахры. — Барабыз, Камил! Болай булгач, иртәгә үк кузгалабыз! Хәзер акча табам!

Хатын, утырган жиреннән сикереп торып, киенә үк башлады. Сонгы айларда иренен салмаклануына, бер сүзенә дә каршы килми, нәрсә әйтсә, шуна буйсынып торуына күнегеп киткәнме, Камилнең дә кинәт кузгалып, беләкләреннән авырттырырлык итеп тотып, үзен жилтерәтеп кире утыртуына шаккатты. Йөрәге бөтенләй шашынып типте, куркулары, чарасызлыгы белән бергә үткәндәге коточкыч авыр халәте бар булмышын биләп алды. Эчке тынычлыгы да, канәгать йөзә дә үзен-үзе алдау гына булган, ахры, бизәнәп яшерелгән жырчыклар шул арада пәйда булып, хатынны картайттылар. Бер мизгел эчендә бәхетле Сөмбелне үзгәртәлмәгән тормышыннан, очсыз-кырыйсыз көрәшүдән, айнытмаган иреннән арыган хатын алыштырды.

— Ками-ил! Бигрәк рәхәт яшәп ятабыз бит! Мин күпмә тырыштым, бозма инде доньяны. Үзеңне уйламасан, мине уйламасан, балаларнын киләчәген уйла. Аларга син айнык килеш кирәк бит. Башлары югары күтәрелгән иде бит, кеше балаларыдай тынычлап укып йөриләр иде. Хәзер Дамира да бар нәрсәне андый башлады. Ул белмәсен әле. Бәхетле генә булып, иркәленеп үссен әле, Ками-ил! — Сөмбел, ире алдына тезләнеп, кулларына чатырдап ябышып, елый-елый ялварырга кереште.

— Тукта әле, Сөмбел. Балалар ишетә хәзер... — Аптыраган ир хатынынын авызын учы белән каплады. — Тукта. Эчмим дип әйттем, ишетмәдән дә... Куркуларын күзенне томалаган синен. Кара мина — запойга китәргә уйлаган кешегә охшаганмынмы соң, ә? Мина аракы кирәкми, кеше арасына чыгарга

кирәк. Яшисем килә минем!!! Үземчә яшисем, дөньяны аз гына булса да үзем теләгәнчә үзгәртәсем килә! Тырышып кына карасам да, үземне кеше итеп хис итәр идем...Анлайсынмы?! Эчмим. Кодироваться итәргә бармыйм. Кайтып китәм мин авылга. Үзезбегә.

— Ә-ә-ә? — Хатын, ачылган авызын ябарга да онытып, тынып калды. Бөтен кичерешләре, авыл белән бәйлә хатирәләре бер мизгел эчендә күз алдыннан үтте. Карашында чагылган әйтелмәгән тойгыларын сүзсез дә аңлаган ир, чиксез өзгәленү белән, әллә үзен, әллә хатынын битәрләп:

— Ышанмыйсың?!! — диде дә, итәгенә сарылган Сөмбелне этәрәп, торып чыгып китте. Хатын идәндә тезләнеп озак утырмады. Кинәт кенә анына килеп, сикереп үк торды, чемоданнарны алып кереп, иренен әйберләре белән бергә үзенекең, балаларыныкын да тутыра башлады.

«Юк! Кыенсынмыйм да, үпкәләмим дә, рәнжемим дә. Корган дөңям да жөл түгел. Авылга икән — авылга! Артыннан барам. Ышансам да, ышанмасам да... Син булган урынга, ул жирнең чите дисәләр дә, очып кына барып житәргә дә ризамын...»

Чынбарлык

...Сөмбел, йокыдан уянган балаларының түр якта нидер бүләшәлми кычкырышкан тавышларына сискәнеп, уйларыннан аерылды. Битендәге кипкән яшь эзләрен сөрткәндәй итте дә, тәлинкәләргә итле шулпа салды. Балаларын чакырды. Үзе, йокы бүлмәсенә үтеп, иренен өстәлдәге рәсеме алдына, урындыкка килеп утырды. Ул елый алмый иде инде. Йөрәге катып киткәндәй булды.

— Болар барысы да нәкъ шулай булыр иде... Бәлки, яхшырактыр да әле... Минем баш уйлап житмәслек... Минем үжәтлегем, дөңьяда яши белүем белән, синен уңганлыгын белән нинди үрләр яуламас идек тә нинди генә хыялларны чын итмәс идек икән?! Шәһәрәң дә китәр идем, кирәк дисәң, кире авылына да кайтыр идем. Артларыннан жәһәннәмгә китәргә дә риза булыр идем! Шул катлаулы күнеленә, тынгы тапмас йөрәгенә, буталчык уйларыңны аңласам да, аңламасам да иярер идем. Син янымда булсаң, исән булсаң... Тик болар берсе дә булмый. Булмаячак. Болар барысы да ялгыз хатынның сәнтый хыяллары гына. Төш вакытын уздырып жибәрәргә булыша торган... Чөнки син... боларның барысын да элмәккә алыштырдың... Бер нечкә генә ефәк жепкә... Котылдың... Менә хыянәт нинди була ул! Безне яратсаң, үзәң теләп рәхәт дөңьяңны калдырып китәр иденмени? Белмим. Башыма сыймый да, сыймас та. Ни өчен? Гомер буге шул сорауга жавап таба алмый жәфаланырмын төсле... Мин — көчсез хатын-кыз — нишләргә тиешмен? Бәлки, миңа да балалар өчен жаваплылыктан шулай жинел генә котылыргадыр? Синен кебек... Бер генә нәрсәне аңлай алмыйм: нәрсә дип миннән бала артыннан бала таптырдың соң?! — Сөмбел рәнжүле карашын Камилнең күзенә төбәде...

Сөмбел яшәлмәгән, әмма бик бәхетле тагын бер гомере белән мәңгегә хушлашты.

Урамда машина тавышлары ишетелде...
Стенадагы сәгать икене сукты...

Рәис
Сафин

ВАКЫТ КӨТӘ ИЛДӘ ТАҢ АТУЫН

Әйләнеш

Жирләр-күкләр бертуктаусыз әйләнештә,
Әйләнешле көрәш бара яшәештә.
Бүген жингән жан иясе — иртәгесен
Үзе корбан башкаларга жинелештә.

Туу, яшәү, тормыш кору, гамәл кылу —
Барысы да вакытлыча бу дөньяда.
Хикмәт шунда: акыл заты булып жирдә
Яшәвеннән тереклеккә бармы файда?

Аллаһының дин-иманлы бәндәләре
Яшәештә бәрәкәтле тормыш кора.
Әдәп-әхлак белән гомер итүенне
Баш очында фәрештәләр саклап тора.

Дөньяда бар рәхимсезе, бар жүнсезе —
Кеше рәвешендә булган хәшәрәтләр.
Байлык колы булып йөргән шул явызлар —
Тереклеккә китерәдер һәлакәтләр.

Жан иясе сан-сыйфатта жирдә яши —
Үз-үзенң холкына хас эшен эшли.
Керә алар төрле-төрле кыяфәткә,
Кем оймакка, кем үрмәли кыямәткә.

Татар аты

Атлар чаба! Кешнәү авазлары
Кайтарылып төшә болынга.
Тояк тавышлары сөйли кебек
Шанлы тарихыбыз турында.

Атлар чаба. Һәм тузгыта алар,
Борынгыдан калган чорларны.
Атлар белә һәм аңлылар бугай,
Бабайлардан калган моннарны.

Атлар чаба туган туфрак буйлап,
Елга-күлләр, урман буена.
Ата-баба йөргән урыннарда
Килмешәкләр һаман туена.

Тышау салып, ятлар үз дигәнчә
Тотмак була атлар чирүен.
Вакыт көтә илдә таң атуын,
Гаярь ирләр килеп житүен.

Ата-баба яккан учакларнын
Һаман әле балкый утлары!
Очкыннардан күтәрелеп чыга
Бик борынгы татар тулпары.

Атлар чаба киләчәккә таба,
Олы юлнын куба тузаны.
Мәйдан тотар ярсу атлар кирәк —
Утны-суны кичә торганы...

Сабырлык турында

Сабыр гына кояш бата,
Ай-йолдызлар төн ката.
Сабыр гына ал таң ата,
Жир-әнкәгә көн кайта.

Дөнья шулай дәвам итә,
Кем килә, кемдер китә.
Сабырлыгын жуйган затны
Ай-кояшсыз төн көтә.

Тик сабырлар атын жигәр,
Үз юлы белән китәр.
Тәкъдире белән жайлашып,
Барыр жиренә житәр.

Сабырлык ул, аять булып,
Корьәнгә күктән ингән.
Сабыр булуны бабамнар
Алтыннан өстен күргән.

Хужа бул!

Уй-фикерен, гамен бармы синен,
Әйт әле син, газиз татарым?
Телсез, динсез, илсез каласың ич,
Кая синен гаярь улларын?

Үтиләрме ата-бабаларнын
Корьән тотып әйткән васыятен?
Дәште-Кыпчак, Идел-Йорт жирләре
Берләшсәннәр булып бербөтен.

Алар — скиф, хуннар, хазәрларнын
Әманәтле туган жирләре.

Шул жирләрдә әби-бабай торган, —
Төрки булган ана телләре.

Милләтемнән изге мирасына
Хужа булды комсыз бер кавем.
Безнеке, ди алар, яулап алган
Ата-бабаларнын жирләрен.

Әй син, татар! Даула үз хакынны,
Орыш-бүләш барган дөнья бу.
Вакыт житте, газиз ватанына
Син — татарым, үзен хужа бул!

Редакциядән:

*Бу айда каләмдәшебез үзенең юбилеен билгеләп үтә. Аңа исәнлек-саулык, илһам
уңышлары телибез!*

КАПКА

ХИКӘЯ

— Һай-һай, һай-һай... һай-һай, һай-һай...

Жилләр көнә әкрән генә ачылып-ябылырга маташкан капка, ни хикмәттер, шыгырдаган тавышлар чыгарып ыңгырашмый, сонгы сулышында балаларын көтеп зарыккан чал ана күк, аның кебек әрнеп кенә «кайт-кайт, кайт-кайт» дип пышылдагандай, кемгәдер ялвара, инәлә иде шикелле. Жәйрәп яткан кинлектә билгә тиклем үскән кычыткан, әрем, шайтан таяклары ғына хахимлек итә — монда йорт та, коймалар да, гомумән, нинди дә булса тереклеккә ишарә иткән берни дә шәйләнми иде. Хәер, еллар шавы астында такталары күгәрәп, күгәннәре тутыгып беткән капканын әлегә бушлыкта бердәнбер хужа түгеллеген искәртеп, кайчандыр өй нигезе булган урында үлән баскан өнсез чокыр күзгә ташлана.

Чокыр ғына түгел, мин үзем дә өнсез-авазсыз идем.

Әле Күгеш тавыннан төшкән мәлемдә үк каршы як тауда кайчандыр урам булган тарафны күзли-күзли керфекләрем талса да, күренмәгәч, күнелемнән генә үземне «башым буталадыр, ары табарактыр» дип тынычландыра-тынычландыра, басмадан атлаган идем. Буталмавымны, кыргыйланган алмагачлар арасында үксеп яткан урамда басып торуымны анлагач, аякларымның жегәре китте. Карт сөякләремә кояш нуры үрмәләвен сизгәч, кәчтүмемне салып беләгемә элдем, жирнең ныклығын тикшерергә теләгәндәй, аяк астындагы үләнгә таягым белән кат-кат төрткәләдем. Галстугым булмаса да, әллә муен тамырын, әллә тамагымны нидер кыскан күк тоелды — күлмәк изүенең төймәсен ычкындырдым. Теге төер генә тамак төбеннән югалырга ашыкмады. Мин, юлын жуйган мосафирдай, гажизләнеп тирә-ягыма карандым. Күнел хақы өчен... Бер генә... бер генә өй... Бар икән, әнә бит, теге баштарак, ниндидер афәттән качып калырга теләгәндәй, ябалдашлары чаларган тирәк астына посып яшеренгән. Батып баручы саламга да ябыша, диләр — күзләремә нәни генә өмет очкыны йөгәрде. Менә мин, инде кәчтүмемне инбашыма ташлап, үземчә шактый жәһәт кыланырга тырышып, тау бите буйлап түбән таба атладым. Түбә калайлары тутыккан дүртпочмаклы йортның тәрәзә йөзлекләренә такта кадакланган иде. Кайчандыр ишегалды булган якка караган тәрәзәнән капкачлары ғына әллә кадагынаннан купкан, әллә аларын рәтләп беркетүне кирәк санамаганнар — жил искән саен, баягы капка кебек үк ыңгырашып, шык та шык пыялага килеп бәрелә. Берничә минут элек күнелемә ниндидер аптырау, шаккату йөгөргән булса, хәзер инде курку һәм шом үрләде. Тигезсез койгә тәрәзә каккан капкачлар гүя шушы муртаеп, кыгеап беткән өйнен хужасын үзләре янына чакыралар, юк, чакыралар ғына түгел,

аның шушында пәйда булуын таләп итәләр: шык-шак... шык-шак... шак-шок... шок-шок... чык-чык... Мин кинәт кенә хәлсезләнеп калдым. Кинәт кенә дип, яшен жиде кишәрлекне узып киткәч, егетләрчә жир жимертеп йөри алмыйсың анысы. Сонгы елларда аякларым да сызлап интектерә, шуна күрә еш кына иптәшкә таяк дигәннәрен дә алырга туры килә. Жегәр киткәндә таянырга ярап тора анысы. Менә хәзер дә... Күзләремне йомып, бертын сулышсыз торгач, капкасыз-коймасыз бушлыкта утырып калган иске эскәмиягә чүмәштем, тагын күзләремне йомдым. Бу мәлдә, мөгаен, акылы киткән кешенекедәй, йөземә ниндидер тилемсә көлемсерәү йөгәргәндер. Менә хәзер керфекләремне тибрәтеп жибәрермен дә, әле генә күргән куркыныч төш онытылып, мин үземнән биек түшәмле фатирымда, йә булмаса... ап-ак итеп агартылган мич башында уянып китәрмен төсле тоелды. Әлбәттә, болар барысы да төш. Кара-каршы өйләрдәге шомырт чәчәге исләренә, бала-чага чыр-чуына, кыш житсә, шул балаларның жиз тасны югары очтан инеш буена кадәр чана итеп шуып уйнауларына күмелеп утырган таулы урам жир упкандай юкка чыга алмый лабаса! Утыз-кырык өйле урамнан шып-шыр бушлыкта сынар капка һәм сынар өй утырып кала димени! Күз кабагым, шушы хыялый ышанычны югалтудан шүрлөгәндәй, кыяр-кыймас кына ачылды. Бар да үз урынында иде: жил көенә тәрәзә каккан капкачлар да, ачылып-ябылып үксегән иске капка да... Шушы бушлык белән минем арада ярты гасыр гомер жәйрәп ята иде.

Мине һөкем итәргә ашыкмагыз. Сөз генә түгел, үзем дә читтән бая бирә алмый торган кеше булып гомер кичердем. Кызгандырырга теләп әйтүем түгел: бар яшәгәнем ниндидер соры тормыш булды. Башкаларның юк кына шатлыкка да кош тоткандай сөенгәннәрен күрсәм, аптырый идем: ничек шулай елмаерга, куанырга була сон? Үземнән бер генә тапкыр — улым туып, аны кулыма алганда саран гына елмайганымны хәтерлим. Үз-үземне корт урынына эчтән кимереп яшәвемнән тәм таба идем микән, сәбәбен аңламыйм. Янәшәмдә авыз тутырып шатлык уртаклашыр кешеләрем булмадымы, әллә шатлыкларым булмадымы — анысын да белмим.

Безнең урам мине кечкенәдән «дуамал Касыйм» дип йөртте. Бәләкәй чагымда ук шундый кушамат алырлык ниләр кылганмындыр, бөртекләп хәтерләмим дә инде. Әнкәй дә гел: «Бигрәк дуамал инде син, абыеңа охшамаганын. Ул, ичмаса, башта уйлый, аннан эшли, синеке киресенә каткан», дип тирги иде.

Мин бәләкәйдән үк түбән оч Мостафадан көнләшеп яшәдем. Чөнки безнен урамда аның әтисе генә сугыштан исән-сау әйләнеп кайткан иде. Жигүле ат арбасында бер-берсенә арка терәп барганнарын күрмәс өчен әллә ниләр бирердәй булып, иреннәремне канатырдай тешләп, берәр почмакка поса идем дә әткәйсез бала чагымны, әткәйне урлаган сугышны, аның үлү хәбәрен китергән почта Гөлсемне үзем генә белгән сүзләр белән каргый-каргый, туйганчы елый идем.

Мәктәптә укыганда да, «бигрәк башлы инде син» дип, барысы да Мостафага мокиббән иде. Атасы авылда бер гармунчы булып йөрде, тора-бара малае аннан да уздырып, күз өстендәге кашка әверелде. Вичерга чыксаң, кызларның күзе кемдә дигән — Мостафада, колхоз эшендә кем мактаулылар исемлегендә — тагын шул Мостафа. Ә Касыймның дөньяда барлыгын күрүче дә юк. Төсем-бitem әллә ни дан булмаса да (салам чәч, сыек зәнгәр күзләр, борын өстенә мәнгелеккә сибелгән коңгырт сипкелләр белән ничек мактаныйм инде), гәүдәгә ике Мостафаны бәреп егарлык: бәләкләр, ачуым бер килмәгәе, бүрәнә юанлыгы, йодрыклар — чукмар, буй — жир идәнебезгә такта юнәтеп жәйгәннән бирле, баш матчага бәрелмәсен дип, өй эчендә бөкрәбөрәк кенә йөри торган. Дүртпочмаклы өйдә әнкәй белән икәү генә яшәп ятыш. Абый бәләкәйдән үк

бик ушлы иде, ничек итсә итте, паспортын кулына төшереп, авылдан чыгып ычкынды да, шунда өйләнөп, жинги белән калада төпләнде.

Өткәй сугышка чыгып киткәндә миңа тулыр-тулмас биш яшь иде. Мин аны бөтенләй үк хәтерләмим түгел, күз алдында томанлы гына булып өткәйнен озын гәүдәсе, ике як ирен читеннән салынып торган мыек чолгыйлары әле дә шәйләнә. Кабатлап өйткәнгә ачуланмагыз: үземне белә-белгәннән бирле әтиле малайларга кызыгып, шулардан көнләшөп яшәдем. Исемдә әле: «Нигә безнен өткәй генә үлгән, нигә Мостафаныкы да үлмәгән?» дип, өнкәйне гел тинтерәтә идем. Авырткан сөяленә басканга өнкәйнен ачуы килгәндер инде: шулай дип тенкәсенә тия башласам, көчле куллары белән мине песи баласы урынына эләктереп, сәке өстенә тотып ата иде дә альяпкыч итгә белән йөзен каплап, үзе дә шыншырга тотына иде. Андый чакта абый мыштым гына яныма килә дә ботымнан борып чөметөп ала: янәсе, нигә шулай дип өнкәйне аптыратасын инде... Баштарак ул чөметкәнгәме, өнкәйгә үпкәләпме — акырып елый торган идем, сонрак чарландым, төшемне генә кысам да, почмактан күзләремне ялтыратып карап утырам. Алай да өнкәйгә ярап булмый әле: «Бүре баласы кебек карап утырма!» дип кычкырып, кулына ни эләксә шунын белән сыртыма кундыра. Кайчагында уклау да төшкәли, анысы хәтәр авырттыра, тәннәр күгөрөп чыга. өнкәй шулай үзе кыйный, үзе кайчагында қочаклап елый: «Дөнья үчен сөздән алырга калды, балакайларым», дип такмаклай. Сөздән дип, абыйга алай әллә ни эләккәне юк, чөнки ул минем кебек телләшөп, каршы килеп маташмый. Соныннан үзенчә эшләсә дә, өнкәй өйткәнгә «ярап, өнкәй, ярап, өнкәй» дип жавап кайтара белә. Мин исә үземнекен даулап кырык сүзгә житәм, телләшәм. Үсә төшкәч, күрше малайлары кызлар күзләштерә, кичке уеннан кызлар тотып кайта башлады, мин исә әллә нәрсә, уенга төшәргә дә атлыгып төрмөйм, атнасына бер-ике кич урап кайтам. Чөнки анда үземә бер ямь дә юк кебек: бармакларына күз иярмәслек итеп, Мостафа гармунда сиптерә, кыз-кыркын анын тирәсендә бөтерелә, парлы уенда минем белән янәшә басарга атлыгып торучы күренми. Малайлар белән элек-электән бөтен бәхәсне чукмар йодрыгым хал итәргә күнеккән, тик кызларга, нигә минем белән биөмөсөң дип, китерөп кундырып булмый шул...

Быел жәй күрше авылдан өнкәйнен апасынын кызы безгә утырмага килде. Күрешмичә кыш чыккан арада Нәжибә бөтенләй житкән кызга өйләнгән иде: бик озын толымлы, ап-ак йөзле, өнкәйләр ягына охшап, сыек зәңгәр күзле, мул күкрәкле. Тик анын бер кимчелеге бар — уң аягына ярыйсы гына акый иде. Үзе бер дә алай хурланып утырмагандыр инде, кич житте исә, уенга чыгу ягын гына карап тора. өнкәй анын қолагына ярты сәгатъ бөе үгет-нәсихәт укып, «Синен өчен миңа жавап бирәсе, берүк карап йөр!» дип кырык кат кисәтеп, көч-хәл белән генә чыгарып жибәрә. Бер кичне Нәжибә кара коөлып, кәөфсөзләнөп кенә утырды, орчык-кабаларын жыөп куйгач, бүтән көндөгечә бизәнә-төзәнә башламады, өнкәй белән бергә урын жәөште дә мыштым гына анын янына сәкөгә мөнөп тә ятты. Минем урын идәндә иде, мин дә үз урыныма чүмөштем. Күзгә йокы эленмөгән иде әле, бермәлне ипләп кенә тәрәзә чирткәнгә сискәнөп киттем. Ул да булмады, Нәжибә ялт кына сәкөдән торып та утырды.

— Кайсы бимазалый инде тагын? — өнкәйнен борын астыннан гына канәгәтсөз мыгырдануы ишетелде.

— Миңа бу, Рабига апа, миңа... Кичә үпкәлөгән булган иде... — Нәжибә кабаланып сөйләнгән шәөнә сәкөдән сикерөп тә төште, аны-моны абайламый, минем өскә китерөп тә басты.

— Көше таптап, йокыдан уятып, аксак-туксак башың белән кая барасың? — Ачуым чыкканда мин алай сүзләренң тегесен-монысын сайлап төрмөйм.

Нәжибәдә минем кайгы юк иде инде, ул өстенә юка бишмәтен элә-элә:

— Аягы аксак-туксакның йөрәге зәгыйфь түгел шул, синеке кебек үк дөпөлдәп тибеп тора, — дип үткер генә жаваплады да ишекнен келәсен күтәрәп, чыгып та китте.

Әнкәй урынында бөтерелеп, үзалдына нидер уйлап ятты бугай, шактый озак торгач кына:

— Ярар, улым, чыксын, төлкенен төне-көне юк, хәйләсе кара кургаш, — дип ниндидер үзе генә белгән мәгънә белән әйтеп куйды. Аннан, көрсенеп: — Син генә менә, солдатка каралып кайтканнан бирле, өйдә сөрсөп ятасын. Ярамас дип тапсалар да, аяк-кулын исән, берәүдән дә ким-хур түгел. Кеше арасында булсан, укан коелыр дисендер шул... Яшен бара, менә дигән кызларны бүтәннәр чүпләп бетерә тора. Әнә, түбән оч Мостафаны да Фатихларның кызын ярәшкән диләр, бу жомгада никахлары икән. Бер дигән акыллы, эшчән бала, бианасына алтын килен, — дип өстәде.

Йокы качкан иде инде, әнкәйнен сүзләре ачуымны чыгарды. Житмәсә, тагын Мостафаны теш арасына кыстыру саруымны кайнатты. Фатих кызы дигән беләм, Хәниянең Тугай чишмәсеннән су күтәрәп кайтканын әллә ничә тапкыр күреп калганым булды. Тулы гына гәүдәле, бит очы, кызартып куя микән, гел алу алма кебек кызарып тора. Мостафа шуны ала диген...

Урынымда кыбырсып яттым-яттым да әкрен генә торып, киенергә тотындым.

— Төн уртасында кая барасын син дә? — Тәки йокламый икән әнкәй, мөндөрәннән башын калгытты.

— Үзең бит... кызлар янына куасын.

— Китчәлә... — Синнән дә рәтле сүз булдымы, дигәндәй, әнкәй кулын гына селтәде дә стена бүрәнәсенә башын терәп диярлек, борилып ятты.

Ишек кашагасына башымны бәрмәс өчен урталай бөгелеп дигәндәй өйалдына чыктым да нигәдер көлемсәрәп куйдым. Әнкәй килен сорый, диген...

Баскыч уртасына басып та шактый уйланып тордым әле мин. Аннан, бер карарга килеп, гармун тавышы ишетелгән якка — инеш буена төшөп киттем.

Безнең авыл кызык кына урнашкан ул. Шактый текә тау битендә урамнар аркылы да, торкылы да тизеләп киткән. Безнең урам тау түбәсеннән инешкә кадәр түп-туры булып сузылып төшә, өстән, элек байлар утары булган тирәдән яна урам кушыла — анысын югары оч дип йөртәбез. Бакча итәкләре инешкә терәлеп торганнар — түбән очлар. Шул инеш кенә аерып торган каршы якта — икенче авыл, аның аргы очына өченче авыл тоташып китә. Бары-югы уртақ: Күгеш тавында өч авылның да бала-чагасы кайсы калай каретага, кайсы жиз таска утырып, «чана» шуа, инештә өч авылның да кыз-кыркыны кер чайкый, апа-жингиләр көянтә күтәрәп Кизләү чишмәсенә килә. Чишмә янында тип-тигез булып жәелеп яткан үзәнлек бар — яшь-жилкенчәк кичке уенга шунда жыела.

Ул кичне, хәтерлим, йөзек салыш уенында, жәза биреп, Хәнияне жырлаттылар. Тавышы хәтәр монлы икән, күкрәк тавышы белән матур итеп «Рамай»ны жырлый башлады:

— Төнгә каршы берәү монлы итеп, Рамай,
Аерылышу көн жырлады...

Жырлап бетерә алмады, Мостафа гармунын дуылдатып, кинәт кенә ниндидер шаян, дәртле көйгә күчте. Ул, егетләр тизеләп утырган бүрәнә читенә чүмәшкәнәмне күреп алды да, уйнавын бүлөп:

— Әх-ти, егетләр! Касыймның йокысы кача күрмәсен, читкәрәк шуышыгыз, урын жәегез! — дип төрттереп куйды.

Сүзгә кеше кесәсенә керми шул ул. Мин генә менә, иң кирәк чакта телемне авыз эчендә әйләндереп, ике-өч сүзгә рәтләп әвали алмыйм. Каршы якка тезелешкән кызлар арасында бер толымын күкрәгенә төшереп, кылтыкыйланып утырган Нәжибәгә күземнән агы белән карап куйдым: шул лыкылдап өлгергәндер инде, Касыйм абый йоклап калды, дигәндер.

— Әллә өенә кайтып кына йоклайсыңмы сон? Сина дигән кызлар да барыбер әле анасы алдында ими имеп утыра. — Мостафанын шулай дип өстәп куюы тәмам ачуымны чыгарды, ничек сикереп торганымны, ни рәвешле аның гармунына китереп сылаганымны сизми дә калдым.

— Но, но, чамалап! Кеше төсле, шаяртканны да аңламыйсын! — Кемдер мине, терсәгемнән эләктереп, читкә тартты.

Мостафа, күреге ярылган гармунына шаккатып дигәндәй карап торды да, тиен житезлегә белән минем өскә ташланды. Безнең бәрелеш ни белән төгәлләнер иде, анысын белгән юк. Ике арага аксаклый-туксаклый Нәжибә килеп керде дә минем беләгемә асылынды:

— Касыйм абыкаем, уенның ямен бозма берүк, әйдә кайтыйк, зинһар, — дип, ялына-ялвара мине өйгә өстерәде.

Икенче көнне Нәжибә авылларына кайтып китте. Шул кичне мин Хәнияне урладым. Яфрак тәмәке дигәндә үлеп китә торган бер егетне, шул тәмәке хақына ризалатып, төн уртасында кызы аларның мунчасына алып кайттык. Гөнаһысы кирәкми, Хәниягә кагылмадым мин. Бөтен булдымны Мостафадан каһкаһләп көлү тойгысы гына биләп алган иде. Безнен якта кыз урлау ят күренеш түгел, андый хәлләр күрше-тирә авылларда да булып тора. Урланган кыз — хурланган кыз инде ул, агайне. Жомга көнне никах укытасы иденме? Карап карарбыз, кем кемнен нәрсәсен укытыр...

Таң сызылып килгәндә генә, елап-шешенеп беткән, тынсыз калган Хәнияне үзебезнең өйгә «төшердем». Әнкәй, әллә йокылы-уяулы булганга, артык күтәрелеп бәрелмәде, «адәм рәтле кылансаң соң...» дип гадәтәнчә канәгатьсез сөйләнен алды да, әллә кайчаннан бирле Хәнияне алып кайтуымны гына көтеп торгандай, мич аралыгына урын түшәргә тотынды.

— Алтын килең дип әйткәнең сина язган икән, — дип тешемне ыржайттым мин. — Безнең эш беткән, мулла чакырып никах укытырга гына калды.

Хәния таш сын кебек мичкә сөялеп тора иде, минем сүзләремне ишеткәч, йөзен каплап, кычкыра-кычкыра еларга тотынды:

— Алдалый ул, Рабига апа, алдалый! Адәм көлкесенә калдырмагыз, кайтарып жибәрегез мине. Рабига апакаем, зинаһарлап сорыйм!

Килең көтеп зарыккан әнкәйнең тиресе калын иде, күз яшьләренә сикереп төшмәде.

— Кыз баланың язмышы шул инде аның, Хәниякәем. Урлап апкайттылар ни, ярәшеп бардың ни...

— Касыймның сөзеп карап торуларына хәтле яратмыйм бит, Рабига апа, нинди хатын булыйм мин ана?.. Ярәшкән кешем бар, ни йөзем белән аның катына кайтырмын?

— Кем сина аның янына кайтырга куша? Өебез бәләкәй булса, күнелебез кич безнең, сыярбыз. — Әнкәй күгәрчен урынына гөрли-гөрли, үзе яткан мендәрне мич арасына ыргытты. — Күз яшенне әрәм итеп торма, яши-яши кирәгә чыгар. Бар, башыңны терәп ал, — дип Хәниянең терсәгеннән тотты.

Елап шешенсә дә, хәтәр матур икән бу Хәния. Усал ялтыраган кара күзләре тәлгәштәге шомырт кебек... Ул әнкәйне каты итеп этеп жибәрде.

— Чыгармасагыз, тэрэзегезне ватып булса да барыбер кайтып китәм. Тик Касыймга хатын буласым юк! — Анын сүзлөрөндө шулкадәр нәфрәт, алай гына да түгел, ниндидер жирәнү ярылып ята иде. Мин эндәшмәдем. Бөтөн эшнә әнкәй хәл итәсенә ышанып, Хәнияне мич аралыгына төртөп керттәм дә, әнкәйгә баш белән генә ымлап куйдым: янәсә, тынычландырасыңмы, теләсә нишләт... Үзем иске бишмәтне кочаклап, өйалдына чыгып, ишек төбөнә сузылып яттым. Күзнә йомуга, йоклап та киткәнмен икән. Күпмә ятканмындыр, әнкәйнең дык итеп янтыгыма төртүенә күземне ачтым.

— Имгәк диген... Тор әле. Әллә чыгарып кына жиберәсенме? Бернинди үгеткә дә керми, Мостафа дип елый бит, йоммый түгә. Алла сакласын, авыры-мазар юк микән? Баласеннән башаяк.

Мин аңгы-мингә кыяфәттә торып утырдым. Кемнен-кемнен, Мостафаның баласын тәрбияләп үстерү минем уй-нияткә керми иде. Алай гына да түгел, өйләнергә дә исәпләп торуым түгел әле. Әнкәйнең уйлаганы хак булса... Шул гына житмәгән иде.

Мин өйгә кергәндә Хәниянең инде тавышсыз калып үксегәнә генә ишетелә иде. Мин аны мич арасыннан йолкып дигәндәй тартып чыгардым. Элек күпереп, кызылланып торган иреннәре зәңгәрләнеп каткан, чит-читенә бер төн эчәндә буразналар сызылган, ике озын толым итеп үргән чәче тузгып-юешләнеп беткән. Күзләренен дә төсә уңып, нуры сүнәп калгандай тоелды. Күнелемне кызгануга охшаш бер хис биләргә маташса да, сүземне сүз итү теләгә көчләрәк иде.

— Нәрсә, Мостафа эшенне бетергән идемени, ә? — Минем шулай дип кырт кына соравыма Хәниянең йөзә жыерылып куйды, күзенә ниндидер өркү йөгәрде. — Яшермичә әйт. Соңыннан барыбер беләнәчәк бит.

Әнкәй дә сүзгә кушыласы итте. Ул инде чын-чыналап туйга әзерләнгән кешедәй, бәбәй итәклә күлмәгә өстеннән кара камзулын киеп куйган, чәч-башын кызыл чәчәклә ак яулыгы астына яшергән иде.

— Безгә сандыгы ачык кыз кирәкми. Авырың-мазариң булса, уен уйнап торды юк, кайт та кит.

Хәния кызгарган күз кабагын аска төшерде. Беркадәр тын торгач:

— И Аллам... Рабига апакаем, кеше хурлыкларына калдырмагыз, — диде башын иеп кенә.

Әнкәйнең талканы коры иде, ике сөйләшеп тормады, ишекнең келәсен генә күтәрде дә шунда ымлады:

— Хурлыкка каласын алданрак уйлылар аны, балакаем, эш узгач түгел... Жан көекләре...

Хәния ачык ишектән атылып чыгып китәргә ашыкмады. Хәле киткән кешедәй, лып итеп сәкегә утырды да тагын мышкылдап елап жиберде.

— Мостафа белән икәү генә белә идек... Кеше телләренә керермен микәнни?

Әнкәй Хәнияне жәлләп куйды бугай, башыннан сыйпагандай итте.

— Бездән чыкмас. Бар, азагы хәерле булсын, — дип Хәнияне урыныннан торгызып чыгарып та жиберде. Аннан мине эт итеп сүтеп аткач, камзулын салып ыргытты, башындагы яулыгын бөтөрлөп ташлады.

Нәрсә дим, тормышымнын кырт үзгөрүе шушы адымымнан башланды микән? Шушы төннән, Хәниянең күз яшеннән...

Әнкәй: «Бездән чыкмас», дисә дә, минем теш сирәгрәк иде — Хәнияне урлап кайтуым турында да, кызның «бирнәсә» хақында да авыл өстенә таралырга өлгерде. Мостафаның, егетләр яллап, мине эт итеп кыйнап ташлавын искә төшереп торасым килми. Чыннан да, арт санын жыялмаган карт эттәй өйгә

кайтып егылдым ул көнне. Энкэй белән дә пычакка пычак килеп талаштык. Анын гаепләүләреннән соң мин үземне дөньяда бер адәм актыгы итеп тоя башладым. Үзе кычыткан сулары эчерә-эчерә, яраларыма бака яфрагы ябып бәйли-бәйли, төнөмнә дөвалый. Теле белән, һәр көн ишетеп кайткан хәбәрләре белән жанымны әкрән генә үтерә бара иде.

— Синен аркада урамга чыгарлыгым калмады. Кеше бармак төртеп күрсәтә.

— Мостафаның ата-анасы Хәнияне алдырмаган. «Башта чистарынып килсен, шуннан соң гына никахлашырсыз», дигәннәр икән.

— Мостафаны яратуы хак булган инде баланың, чистарынам дип чирмеш карчыгына барган. Кан эчендә кайтып ауган, хәле авыр, ди.

— Үлгән, бичара. Өске зиратка күмдөртми икән мулла, керәшен зираты астына жирләргә булганнар... Анасына ни хәсрәт...

Бу хәбәрдән соң мин үзем дә үләргә тиеш идем. Әмма яшисе килү теләге көчлерәк булып чыкты — шул кичне мин авылдан чыгып югалдым. Хәниянең үлемендә үземнән тора салып турыдан-туры гаебем булмаса да, Мостафа белән икесе арасына кара елан урынына үтеп кергәнөмнә акылым яхшы аңлый иде. Авылны, әнкәйне, үзем уйнап үскән урамны, су коенган Әрә елгасын, бәбкә үләнле ишегалдын, әткәйсез үткән балачагымны һәм яшылөгемне бөтенләйгә калдырып, Албаба станциясенә ашыктым. Артыма сонгы тапкыр борылып караганда күреп калганым — жылкапканы тотып торган юкә бауның, чертләп өзәлөп, әкрән генә жилфердәвә булды.

Абый жингәчәйнең туган ягы Әлмәткә китеп төпләнгән иде, мен бәла белән башта шулар янына барып урнаштым. Озын баракның бер бөләкәй генә почмагында көн күреп яталар, кечкенә балалары да бар. Артык кашык икәнөм кычкырып торса да, алай төксә каршыламадылар тагын. Хәер, анда озакка тукталырга исәбөм юк иде, эш эзләп урамда йөргөндә, Камчаткага балык эшенә кешеләр кирәк дигән игъланны укыгач, тоттым да шунда язылдым. Кайда ул Камчатка, мин анда нәрсә эшләргә тиеш, авыл капкасына кадәр генә барып житәрлек урысча белән ничек көн күрермен — мондый уйлар сонрак кына, инде поездда барганда гына башыма типте.

Анда китүемә абый: «Эзләсәң, монда да эш бетмәгән булыр иде», дип ризасызлык белдереп маташкан иде. Йөзө май кояшы урынына балкыган жингәчәй:

— Алты ай «ә» дигәнче үтә дә китә, барсын, үзенә акча да эшләп кайтыр, дөнья да күрер, — дип бик тиз авызын каплады. — Өрлектәй ир-егет өчен нәрсә ул... Әнә, теге сезонда кызларны жыеп алып киткәннәр ие, дөбердәп, баеп кайтып төштеләр ярты елдан, минем апай тез астына унөч мен тәнкә бәйләп кайтып керде! Барсын, аркылы төшмә!

Шул рәвешле күз күрмәгән, колак ишетмәгән Камчатка якларына китеп бардым мин. Поезд тәгәрмәчләренөн эчпошыргыч бөртөслә көнә оеп барган жиремнән тирә-ягымда көлөшөп, күнел ачып утырган яшыләргә күз төшөрөп алдым: аларның да минем кебек ялланып эшкә барулары, Уфадан, Чиләбедән килеп кушылдылар. Күнелләре күтәрөнке, кайберләренөн инде икенче, өченче кат шул тарафка барулары икән. Бөтенесе руслар, татарлардан мин дә Әлмәттән минем белән бергә язылган Зөфәр исемле ачык йөзлө, тапкыр сүзлө бер егет. Мин сүзгә әллә ни кушыла алмадым. Русча да такы-токы, аннан күнелне кинәт кенә әллә нинди шом да сырып калды. Билгесезлеккә күз төбөп юлга кузгалуымнан булдымы, әллә инде кинәт кенә Хәниянең яшылә карашы исемә төшөп, жанымны айкап жибәрдемә... Өске киштәдә чалкан ятып, поезд түшәменә текәлөп баруымны белдем. Шул чагында аңладым мин юлларның

гына түгел, атналарның да елларга тиң озынлыгын. Юлларның гына түгел, уйларның да иге-чиге юк икән.

Поезд безне башта Хабаровск шәһәрәнә китереп житкерде. Ят туфракка аяк басып, берара анга киләлми тинтерәп басып торганнан соң юлыбызны дәвам иттек — Находкада гына карабка¹ күчеп утырачакбыз икән.

— Ну, егетләр, күрәселәр алда әле! — Жирән чәчле, соры күзле, сирәк тешле Дима исемле егет, авызын ерып, безне дингездә көткән мажаралар турында тәмләп сөйләргә тотынды. Кин балаклы чалбар, инсәләре салынып торган озын куллы бишмәт кигән бу егет башкалардан аерылып тора, сүз сөрешеннән төрмә шулпасы эчкәнә дә сизелә. — Шторм булса, беттен, һәммәбезне бөтереп сала! Әле сез дингез авыруының ни икәннен белмисез. Ничава, беренче тапкырында гына шүрлэтә. Кыз куенына кияүли кергәндәге кебек... — Аның сүзләреннән барысы да авыз күтәрәп ыржаеп көлештеләр. Минем генә тәнәмә салкын йөгәргәндәй булды. Тагын Хәния исемә төште. Диманың ары табан сөйләгәннәре бер колагымнан керде, икенчесеннән чыкты.

Без поезддан коелганда кичке карангылык ингән иде. Тирә-юньне рәтләп күзәтергә дә мөмкинлек булмады, безне «Советский Союз» дип язылган, утлары балкып торган зур карабка төяделәр дә янә юлыбызны дәвам иттек. Белдекле Дима әйтүенчә, Петропавловск дигән шәһәргә кадәр иркенләп йөзәчәкбез икән. Көн яктыргач, очы-кырые күрәнмәгән дәрәя уртасыннан баруыбызны күреп, сөенергә дә, көенергә дә белмәдем мин. Авылда, тау астында тыйнак кына аккан Әрә суы мин бәләкәй чакта күземә шушы дәрәядай күрәнә иде — баксан, дингездәге бер тамчы икән лә ул. Егетләр Татар бугазы дип аталган урыннан үтеп баруыбызны әйткәч, жанымны нидер чөметеп, кисеп-телеп узды. Зөфәрнең ара-тирә мина татарча эндәшеп алуын исәпләмәгәндә, мин инде ничәнче көнемне жиде ятлар арасында, үз илемнән, үз телемнән аерым халәттә үткәрәм... Бәгыремне тагын нидер көйдереп алды. Бу бугазга минем кебек, шушында килеп житкәч кенә үзенен татарлыгын исенә төшергән берәр бәндә исем такмагандыр бит? Теле телгә йокмаган Димадан сорашасым килсә дә, әлегә дә баягы үземнен урысчамнан оялып, дәшми калуны хуп күрдем.

Минем ише, әлегәчә бөтенләй дөнья күрмәгән кешегә барысы да гажәп, барысы да әкәмәт иде. Карабның стеналарына беркетелгән асылмалы бишек кебек караватлар да, палубада үскән агачлар да, шушында ук эшләгән кибет, кинотеатр, ресторан да шаккатмалы иде: йөзеп баручы кечкенә бер шәһәр диярсен. Мин генә түгел, бүтәннәр дә шулай уйлаган икән. Кайсыдыр асыллы башы — бу юлы Дима түгел, Чиләбе егете Лёша булды бугай — аңлатып китүне кирәк тапты:

— Андый-мондый гына караб түгел, дәрәс булса, немецлардан кулга төшерелгән, ди!

Мин, әткәемне немешлар үтергән татар малае, шул немешлар төзегән затлы карабка күкрәк киереп барам диген...

Диманың дингез авыруы турында сөйләгәннәре борчак шыттыру булмаган икән. Өч көн буга жай гына тирбәлеп барган жиребездән без дә штормга эләкте. Караб идәнәнә беркетелгән урындыкларга кадәр кубарылып чыкты, идән тулып алма, консерва ише әйбер төгәрәшә. Кем эчен, кем башын тотып шунда ауный. Ай яман икән ул дингез авыруы дигәннәре. Эчләр актарыла, күнел болгануга чыдар хәл юк, күз алмалары урыныннан атылып чыгар хәлгә житә. Нишлисен, түзәсен инде. Шторм басылгач, кем чәй белән, кем тозлы су белән күнел

¹ «Караб» — татар сүзе (русча варианты — «корабль»). «Кораб» дип язганда сүз татарча «кыраб» рәвешендәрәк укыла (ред.).

болгануын басарга тырышып, мәш килдек. Петропавловск шәһәрәнә барып житкәнчә бүтән андый мәхшәр кабатланмады.

Ул шәһәрнен портында безне башка карабка күчереп утырттылар, Олютор районындагы Пахачи дигән посёлокта эшләячәкбез икән. Анда барып житеп, коры жиргә аяк баскач, байтак кына ушыбызга килә алмыйча торганны хәтерлим әле. Тирә-якның матурлыгы! Көндөзгә кояш нурында Беринг дингезе фирүзә төскә кереп жемелдәп ята. Дөрөс, Пахачи дигәннәре ташка үлчим. Ни авыл түгел, ни посёлок диярлегә юк. Безнен як авыллары белән бер охшашлык күрмәссен. Без шушында — кемдер Пахачи дисә, икенчеләр Пахача дип атый иде аны — балык эшкәртүгә тиеш булабыз икән. Яныбызда чарланган егетләр булуы ярап куйды, минем ише яшел авызлар гына булса, төп башына утырып каласы икәнбез. Дима белән Лёша кара куртка, кара резин итек кигән кечкенә буйлы, кысынкы күзле бер адәмнән кайсы бригада, эш хакы ничек, нишләргә кирәген жәһәт-жәһәт ачыкладылар да, нәрсәдәндер канәгать булмыйча, кулларын бутый-бутый бәхәсләшәргә дә тотындылар. Аннан, безнең бөтенөбезне әйдәкләп, үзөбезгә тәгаенләнгән баракларга алып киттеләр. Тар гына, карангы, эче-тышы шыксыз бүлмәләрдә бер көн утырабыз берни эшләми, икенче көн үтте. Без инде аптыраша башладык.

— Шым гына утырыгыз, әле ашарыгызга бар, — диде Дима, безнен кыбырсынуны сизеп. — Хәзер үзләре килеп житчәк алар, безнен забастовканын ни белән төгәлләнәсен беләләр... Ачык авызлар дип уйладылар бугай, тотсыннар капчыкларын. — Дима ямьсез итеп сүгенеп куйды. — Без нинди бәягә сөйләшеп килгәнбез, шул хакка гына эшләячәкбез. Бәя төшереп торырга монда, кызыл фонарьлы йорт кызларымы әллә без...

Дөрөс әйткән икән. Икенче көнне кичке якта без урнашкан баракка озын кунычлы итеклар кигән берничә ир-ат килеп, ниндидер кәгазьләр жилфердәтеп, эшкә алып чыгып киттеләр. Ап-ак булып ялтырап яткан балык өемен беренче тапкыр күргәндә, минем күзләр, мөгаен, мангайга сикергән буландыр. Зөфәр дә шундый хәлдә иде бугай. Әле тау-тау булып яткан балыкларга, әле бербөребезгә карашып торгач, Зөфәр:

— Безнең инештәге ташбаш түгел инде болар! — дип тел шартлатып куйды. Эчөмдә тагын нидер өзелде. Абый белән икәү Эрәгә төшеп, әнкәйнен иске жулыгы белән балык сөзәргә маташуыбыз хәтерөмдә янарды.

Безне бригадаларга бүлгәләп, төрлөбезне төрлө урынга тараттылар. Без чанда тозланган сельдь балыгын тип-тигез итеп мичкәләргә тезеп барырга тиеш булдык. Бригадир дигәннәре аксыл чырайлы, аксыл чәчле, күк күзле бер немка икән, ирененә ниндидер мыскыллы елмаю берөгеп каткан. Әле безгә, әле биек өстәлгә таратып ташланган балыкларга карап алды да:

— Егетләр, эшкә тотынганчы, йола буенча, ана балыкны эзләп табыгыз инде сез, — диде үтенгән һәм шул ук вакытта әмер биргән кыяфәттә.

Көлсән көл, еласаң ела. Балыкны да шулай женескә аералар микәнни?

Ул да булмады, Зөфәр ялт итеп өстәлгә сикереп тә менде, ак тәнле балыклар өстендә ауный да башлады. Без шаккатып, авыз ачып карап торган арада, чалбар аелына эләккән бер балыкны немкага сузды.

— Вәт, пажалысты.

Немканың ирен читендәге баягы мыскыллы елмаюы югалып, йөзө күзгә күренеп жылынып китте.

— Ну хитрый татарин, — дип башын чайкады да, эшкә тотынырга кушып, яр буена китте.

— Каян болай... башың эшләде? — Мин сокланып та, беркадәр көнлөшөп тә Зөфәрнең аркасыннан кагып алдым.

— Сон, шул немец маржасына сер биреп торырга... — Зөфәр, авызын жыя алмыйча, симез-симез балыкларның әле берсен, әле икенчесен тотып карады. Егетләр ана мактау сүзләре яудыра башлагач, кыланып, оялгандай итте дә өстәл өстеннән сикереп төште.

Безнең тормыш ипләп кенә үз көнә ага башлады. Эшкә барабыз, мичкәләргә балык тезәбез, шул мичкәләрне төрле карабларга төяп, чит илләргә озатабыз. Ир-атлар арасында руслар һәм хохоллар күп, ә кызлар бригадасында, киресенчә, рус кызлары юк, татарлар, украиннар, немкалар тулган. Читтән күзәтеп торуы кызык үзләрен: эш беткәч, бер чылбыр булып тезеләләр дә дингез буенда йөриләр. Кыр казлары кебек тезелеп китәләр, тезелеп кайталар. Безнең егетләр аларны күзләп, кем кайсы белән парлашып та өлгерде инде. Мин исә, кызларның үзара татарча сөйләшкәннен ишетеп, алар белән авыз тутырып үзезбәчә аралашыр өчен генә яннарына баргалыйм. Зөфәр бик дәртле булып чыкты: Аксубайдан килгән бер кыз белән ныклап танышып, төннәрен күзгә-башка да күренмәскә әйләнде. Минә дә кыстап-кыстап карады да, файдасыз икәннен аңлагач, тел тибрәтеп сүз катмады. Ә минем исә... күз алдымда Хәниянен яшьле карашы катып калган иде.

Башына төшсә, башмакчы буласың, ди торган иде минем әнкәй. Килгәндә урысча ике сүзгә көчкә укмаштырып әйтә идем, тора-бара тел чарланды тагын. Буш вакыт булганда, күрешедәге Ачайбаям, Алука посёлокларына баргалый торгач, анда яшәүче чукчалар, коряклар белән дә хәйран ғына аралаша башладык. Кыскасы, Себернең кырыс тормышына — ачы жилләренә, дингездәге давилга, мәңгә бетмәс булып бар тарафка таралган балык исенә дә күнегеп киләбез.

Монда килгәч, әнкәйгә бер хат жибәрдем, үземнән исәнлекне белдерү хаты ғына иде ул. Жавабын ғына кулыма алу насыйп булмады. Ник дигәндә, мин санаулы минутлар эчәндә жыенып, Пахачидан да качып киттем.

Ул көнне без кара икра, кызыл икра, балык тулы эреле-вакы мичкәләрне карабка төяп бетергәч, карангы төшеп килгәндә, дингез ярында көйләнгән палаткага кереп утырдык. Егетләргә иярәп, мин дә сыра, самогон ишене авыз итәргә өйрәнгән идем инде. Авыр эштән соң шул палаткада аяклары кәкрәеп, өсте кубып беткән өстәл тирәли тезелешәбез дә калай кружка белән генә жиппәрәбез. Тәннәр азылып, жилкәләр тураеп киткәндәй була.

Палатканың жил унаена селкенеп торган, пычраклыктан нинди төстә икәнлегә аермаслык хәлгә килгән чүпрәк ишегеннән дингез яры буйлап барган кызлар төркеме күренде.

— Яналар, бүген килеп төштеләр! — Егетләренң берсе, аскы теше төшкән авызын килбәтсез ерып, күзен кысып алды. — Ничава күренгәннәре бар! Берсе генә, мескен, аксак аягы белән шушында кадәр килмәсә!

Көмешкә шаукымыннан минем дә күнелем күтәрәнке иде, мин дә, авызымны ерып, урынымнан кузгалып, палатка ишегеннән башымны тыктым. Карадым да, үземнән ун-унбиш адым ераклыкта, комда эз калдыра-калдыра атлаган моңсу кыяфәтле кызлар арасында, кичке карангылык инеп барган яр буенда тутаным Нәжибәне күреп, мизгел эчәндә айнып киттем. Күзләремә ышанып бетмичә, керфекләремне челт-мелт йомгалап карадым. Юк, анда чыннан да, уң аягына аксый төшеп, өстенә сырган бишмәт, аягына резин итек кигән, яулыгын муеныннан урап бәйләгән озын толымлы Нәжибә атлый иде.

Мин шунда ук өстәл артына, кире үз урыныма лапылдап утырдым. Кыяфәтемә игътибар итүче булмады бугай, ихахайлап, яна килгән кызларны тикшерергә тотындылар.

Мин исә, бу тирәдән уттай качкандай тизрәк югалырга теләп, жәһәт кенә

тордым да, башымны бишмәт якасына яшерә-яшерә, кызу адымнар белән үзөбөзнен баракка юналдем. Белмим, Нәжибәне күрү ни өчен шулкадәр куркыткандыр мине — бүгенгә тиклем шул сорауыма жавап таба алмыйм. Дөнъянын искиткеч тарлыгына шакката-шакката, әйберләремне жыештырырга тотындым. Менә шушы минутта Нәжибә минем яныма килеп керер дә йөземә төкерер дип шүрләдемме? Ишеткәндер бит инде ул, авылда минем аркада ниләр булганын да, әнкәйне япа-ялгыз калдырып, авылдан чыгып качканымны да беләдер. Шушы гонаһларымны тагын бер кат исемә төшерер өчен әллә кайдагы, төпкелдәге бер авылдан Камчаткага — жир читенә кадәр килеп житкәнме? Әйтерсен, жир шарында Нәжибә акча эшләп кайтыр бүтән бер генә почмак калмаган. Нәкъ менә мин сыену тапкан дингез буена килергә кирәк булган ана. Аксак килеш кем эшкә алган да кем бирегә жибәргән үзен?.. Башымда бер-бер артлы шушындый котсыз, мәгънәсез уйлап йөгөреште.

Самогон кызуыннан йөзләре чөгөндер төсенә кергән Зөфәр кайтып кергәндә, мин барлы-юклы нәрсәләремне төйнәштереп бетергән идем. Тагын ярты сәгатътән мичкәләр төялгән караб ярдан кузгалачак. Ничек тә шуна — Петропавловскига кайтучы карабка эләгергә, артык күзләрдән, артык авызлардан ераккарак олагырга кирәк!

— Тю-тю! Төнлә су керергә жыендынмы әллә? — Төзсыз шаяртуыннан кызык тапкандай, Зөфәр үзалдына хихылдап куйды, башындагы кепкасын йомарлап, караватына томырды, үзе шуның өстенә корсагы белән менеп ятты.

Анын күрми калуы хәерлерәк иде дә, нишлисез, кайтып керде бит. Мин ни дә булса әйткәнче, бәхетемә, гырлап йоклап та китте. Ана карап-карап тордым да, башкалар күзенә чалынганчы дип, кабаланып чыгып киттем. Алга таба тормыш күрсәтер, Зөфәргә хат язармын, сонгы айда эшләгән өчен акча да алылмаган — кул куяр, алыр, якташ башы белән алдауга бармас әле...

Атна саен мичкә төяп, без инде барыбыз да чарланып беткән идек — карабнын кай почмагында нәрсә икәнән дөм карангы төндә шәмсез дә эзләп таба алабыз. Ин жайсызы — кеше-карага сиздерми яр буеннан узып китү. Эш сәгатә бетте бетүен, шулай да кемдер палатка эчендә кәеф-сафа корып утыра, кем көймә белән кайтып төшә, кем дингез буенда ук балык чистартып мәшәләнә.

Нигә, ни өчен алай булгандыр — карабка үтеп керүдә миңа бернинди тоткарлык чыкмады. Минне абайлаучы, барлыгымны белүче, бу тормыштан да качып китүемне күрәп калучы табылмады. Караб кузгалып киткәндә минем баштагы көмешкә пары да тулысынча таралып бетте бугай — шул чагында гына мин үземнән нишләвем турыда уйлый алдым. Нишләдем инде мин, йә? Ни өчен әле, якташым гына түгел, бик якын туганым — икетуган сөңлемне кочаклап күрешер, аннан әнкәй турында, туганнар турында, авыл турында бәйнә-бәйнә сорашыр урында, ниндидер жинаятьче кебек, карангы төндә качып китеп барам? Сөңлем иде бит ул минем, туган жиремнән анын һавасын, анын сулышын, анын хәбәрләрен алып килгән якын туганым иде. Бәлки әнкәй анын шушында, минем янга ук киләсен белеп, төн утырып хат язгандыр, Нәжибәнәң яулык очына төрөп, миңа дип хәбәр жибәргән булгандыр. Нишләп үз язмышыма үзем хужа булалмыйм соң мин? Жил иссә дә аварга торган черек капка баганасы кебек, чайкалам да чайкалам... Миңа коточкыч авыр иде. Тешләремне кысып, яңак сөягемне чәйнәп өзәрдәй булып балык мичкәләре арасында кысылып барган жиремнән бүредәй уларга житешкән идем. Кем белә, озак кына шул почмакта берьялгызым уйланып барсам, мин бәлки акылдан да язган булыр идем. Тик мине күрәп алдылар, мичкә арасыннан сөйрәп чыгардылар. Карт матросларның берсе, миңа әллә кызганып, әллә жирәнәп карап торгач:

— Түзмәдек диген, — дип әйтеп куйды. Күрәсен, ул мине авыр эштән шушы

рәвешле качып киткән дип уйлады бугай. Рәхмәт аларга, жирәнсәләр дә, читкә этәрмәделәр. Тартырга, эчәргә бирделәр, тамакны туйдырдылар, артык сораулар белән йөдәтмәделәр.

Мин Петропавловск портында төшөп калдым. Кая барасымны, нишләргә теләгәнәмне белми идем. Кесәдә ярыйсы гына акча бар, хет шунысы күнелне жылыта. Нишләргә? Владивостокка кайтучы карабка утырып, шул тарафка юл тотаргамы? Әллә бу төпсез дингезләрен, океаннарын, күз алартып яткан балыкларын ташлап, үзәбезнен якка ук кайтып китәргәме? Ниәмә миңа дингез, моңа кадәр ике колачлык тар елга буенда яшәдем, үлмәдем бит әле... Ә бит, ныклап уйлап карасаң, кайда да бер кояш. Тик авылга... Юллар өзелгән шул. Мин күнелемнән үземне кеше үтерүче итеп тоя идем. Бу хис айлар үткән саен отыры көчәя генә барып, жанымны талкый. Әнкәй, анын иртә картайган йөзә, «кеше арасына чыгарлыгымны калдырмадың» дип битәрләүләре искә төшә, шуларның барысын бергә минем алда бер гаепсез Хәниянен күз яше томалап ала.

Уйларымны уртаклашырга теләгәндәй, баш очында саран гына балкыган кояшка күтәрелеп карадым. Чыннан да, кайда да бер кояш лабаса...

Нәжибә белән күрешүдән качуым — үз-үземнән качарга маташуым булган икән. Соңыннан да терсәкне каерып тешләрдәй булып әллә ничә кат үкендем: мин сөңгем артыннан йөгөрергә, аны кысып кочкалап алмасам да, кулларымнан тотып күрешергә, күзләренә карап, әнкәй турында, төн йокыларымны урлачак туган авылым турында сорашырга тиеш идем!

Беркая да китмәдем дә, кайтмадым да. Күзләрем кая төбәлсә, шул якка атлаган жиремнән порттан әллә ни ерак булмаган ашханә ишеге төбөндә аныма килдем. Тамак кайгысы юк иде юклыкка, аякларым шушында алып килгәч, эчкә үттем. Жәймә-мазар ябылмаган агач өстәлләр тирәсендә анда-санда өч-дүрт кеше генә утыра. Уйсыз-хиссез генә мин дә шул өстәлләреннән берсе артына барып урнаштым. Алдымда торган тоз, борыч, горчица савытына, кара икмәк телемнәре тезелгән тәлинкә тышына нигәдер аптырап карап куйдым. Нигәдер дип, кайчандыр ак булган савытларның бармак эзләреннән катып-каралып калуына шаккаттым бугай. Безнең әнкәй усал, кырыс кына түгел, бик чиста кеше иде: тастымал-жәймә ишене, мичтән себереп алган көлне или дә, шуннан селте ясап юа, барлы-юклы савыт-сабаны да ком белән ялтыратып кына тора. Ә монда... Мин үзалдыма онытылып шактый утырганмындыр, мөгаен; бәлки йоклап ук киткәнмендер.

— Ресторанда утырмыйсыз, ашарга кирәксә, үзегез барып аласыз! — дип кырку гына дәшкәнгә күземне күтәрәп карадым. Минем каршымда култык астына кечкенә табак кыстырган тулы гына гәүдәле бер кыз басып тора иде. Ак халатының урта төймәсе өзелгән, өчпочмаклап бәйләгән ак косынкасы астыннан сап-сары чәчләре бүселәп чыккан, халат эченнән кигән күлмәк якасының бер очы эчтә бөгәрләнеп калган. Карангы-зәңгәр күзләре миңа әллә ачуланып, әллә нәфрәт белән карый — һәрхәлдә, аларда жылылыкның әсәре дә юк иде. Шулай да бу сары маржага ачуым килмәде, чөнки мин бу ашханәгә тамагым ачлыктан кермәдем. Ашасам ни, ашамасам ни... Бер сүз дәшми генә урынымнан кузгалып, ишеккә юнәлгән идем, маржанын:

— Ши калды, бәрәңге пюресы, балык. Әйдә, салып бирәм, — диюен ишеткәч, туктап калдым. Ишек төбөндәге өстәлгә өелгән пычрак подносларга күз төшердем, минем терәлеп басып торуыма ачуы чыккандыр — маржа жил-жил атлап каршыма килеп тә басты, култыгындагы табакны әллә кая гына ыргытып, әллә каян гына төсә жуелган чүпрәк алып, подносларның берсен дөбер-шатыр сөрткәндәй итте дә дык итеп кулыма да тоттырды. Миңа ни чарадан бичара

кыяфәттә аның артыннан атларга гына калды. Безнең авылда монын ише холыклы кешеләрне «жентоттым» дип йөртәләр. Кулы кулга иярми сары маржаның — мин әле нәрсә ашарга теләемне рәтләп әйтергә дә өлгөрмәдем, тирән төплә тәлинкәгә ап-ак чучка майлары йөзеп йөргән чөгөндерләр ашыны чупырматып салды, чите берничә жирдән кителгән сай тәлинкәгә олы чүмеч белән бәрәңгә боламыгы китереп каплады. Аның янына балык кисәге куйды да нәрсәсендер ошатып житкөрмәдә бугай — кире алып табага ыргытты. Мина дигән боламык янына зуррак кисәкне лапылдатып салды. Күзендәгә баягы ачу ниндилер кызыксыну белән алышынгандай иде. Ялгышмаганмын икән. Безнең авыл кишетендәгә кебек агач төймәле чутта шалт та шолт санаганнан сон мангай чәчен бармагына урый-урый, капыл гына:

— Сөз казахмы әллә? — дип сорап куйды.

Авылда гомер буге татар булып йөрдөм, Пахачида гел рус кешесенә охшаталар иде, монда — казах... Ачуым килсә урынга, кинәт көефем күтәрелеп китте.

— Юк, татар мин, та-тарин, — дип ижеккә аерып әйттем дә үзем дә сизмәстән теге сары маржага күземне кысып куйдым.

Артык нәрсә сөйләп тормыйм. Безнең танышуыбыз әнә шулай башланды. Кияүгә чыгасы килеп, дөрте ташып торган, миннән берничә яшыкә өлкәнрәк Катя минем дуамал холкымны да, тормышымны да күз ачып йомган арада үзгәртте дә куйды. Минем жаным белән дә, тәнем белән дә беркемне дә яратканым юк иде. Дөресен әйтим, Катя белән бергә яшәгәндә дә мин мәхәббәт дигән, киноларда шаккатып карый торган олы хиснең ни икәннән белмәдем. Катя да минем жанымны түгел, кинәт жылкыларемне, озын буюмны, көрәк йөздәй учларымны үзенә ир итеп сайлаган иде... Яшәлдә инде. Ике дуамал бер түбә астына кергәч, төрлө чаклар булды. Шапшаклыкны женем сөйми иде — ана да ияләнсәң икән. Улыбыз тугач, без ирексездән бер-беребезгә бөтенләйгә бәйләнгәнәбезне аңладык. Төзелешкә эшкә урнаштым — анда көннең генә түгел, гомернең үтүе дә сизелми иде. Акчаны әйбәт эшләдем. Катяга әйтә тормыйм гына, ай саен әнкәйгә акча сала идем. Әнкәй бер хатында: «Үзәң бер булса да кайтып күренсәң иде», дип язгач, очар кошлар урынына талпынып та куйган идем. Катя теше-тырнагы белән каршы килде, янәсә, яшь бала белән шулкадәр ерак юлга чыгарга... Володя берәз исәйгәч кайтып килергә дип сөйләштек тә бу турыда башка сүз кузгатмадык. Әнкәйнең хатлары кырыс иде. «Касыймның малае, Рабига белән Нигъмәтжанның оныгы Володя булмаса, бүтән исем беткән идемени?» дип, рәнжүен белдереп, турыдан ярып язды. Улы Касыймның күптән инде үз төсен генә түгел, исемен дә жуеп, Коляга әйләнгәннән ул белми иде... Безнең урамдагы тол карчыкларның берәм-берәм үләрүен, күрше-тирәнең бер-бер артлы шәһәргә китеп баруларын, урамның ятимләнәп калуын да язды. Мостафаның, солдат хезмәтенә киткәннән соң, минем кебек үк, бер маржага өйләнәп, жәһәннәм читендә яшәп калганлыгын элегрәк хәбәр иткән иде — аларның нигезендә дә беркем калмаган икән, өткәсә белән әнкәсен жирләгәч, Мостафа тәрәзә капкачларын кадаклап киткән. «Берүзем көн итәрлегем юк. Абыен үзләренә Әлмәткә алып китә. Күрше авылдан берәү өйне сүтеп алырга ризалашты. Жилкапканы сүтеп, син жибәргән акчага урыс капка ясаткан идем, шул бигрәкләр дә жал булып, әрәм булып кала инде. Шул капканы каерып ачып кайтып керерсәң дип тилмерепләр көткән идем, тәки кайтмадың. Атаң салган өйне сүтүләренә йөрәгемне кысып ризалашкан идем, синең төсәң дип ясаткан капкага кулкайларым күтәрелми, анысын сүттермәм инде», дип үпкәләп тә язды.

Мин барыбер кайта алмадым. Килсә жәйгә, килсә жәйгә дип суза торгач, көзгә көннәрнең берсендә абыдан хат килеп төште. Әнкәй көз башында ук

мөнгөлөккө китеп барган икән... «Исән чагында кайтып күрмөгәнне, үлгөч тә барыбер кайтмас иден, шуна борчып тормадым», дип үпкәсен дә, рәнжешен дә, нәфрәтен дә бер хатка салып язган иде абый.

Туган ягым, туган телем белән бәйләп торучы бердәнбер жеп тә шартлап өзәлде. Әнкәйнең кәкре-бөкре хәрәфләр белән булса да үзәбезчә, татарча язылган хатлары минем күптән бозга әйләнгән йөрәгемнән нәни генә почмагында пыскып янган учак иде — ул да сүнде. Мин үземнең кем икәнәмне әкрән генә оныта барырга мәжбүр ителгән идем. Мимылдап торган чучка итеннән пешерелгән борщ, щи ашап, пасха бәйрәмендә Катяның суган суына мана-мана кызарткан йомыркаларын авыз итеп, почмакта урын алган иконаларга күнегеп, чын исемемне жуеп, төссез бер жан иясә булып гомер кичерә идем. Мин бит үз балама авыз тутырып үз телемдә «улым» дип дәшү бәхетеннән дә мәхрүм идем. Кем белә, әгәр гайлә тормышының башында ук үз хокукларымны телем белән түгел, йодрыкларым белән дауласам, башкачарак та булыр иде. Терсәк якын да, тешләп кенә булмый...

Бервакыт улым мәктәпкә жыенып, ишегалдында хушлашканда, ул мина:

— До свидания, папа! — дип кул изәде.

— Улым! — дидем мин, кисәк күнелем тулып.

Улым күрт борылып карады. Әнисенекенә охшаган кара-зәңгәр күзләре ачулы кысылды.

— Ты чё, пап, опять на своём?... — диде дә жирдәге балчык катысына ботинкасы белән дык итеп төрткәч, башын чайкап, йөгереп китеп барды.

Инсәләремне кинәт баскан авырлыктан иелә төшөп, барасы юлымны дәвам иттем. Элек бу урамны Речная дип йөртәләр иде, алтмыш биштә исемен үзгәрттеләр, хәзер Космонавтлар урамы дип атала. Ул минутта минем белән нинди көч идарә иткәндер — урам чатыннан борылмадым, аякларым үзеннән-үзе кай табадыр атладылар да атладылар.

...Язмыш мине Тын океанның Авачинск култыгы ярындагы Петропавловск-Камчатский шәһәрәндә бөтенләйгә беркетеп калдырып дип кем уйлаган... Океанын да, дингезен дә, шәһәрдән бик ерак булмаган Корякская, Авачинская дип аталган сопкаларны, Козельский, Ааг, Арик вулканнарын күрергә насыйп булды — мин аларны татарча ничек атарга белмичә, күнелемнән генә баш ватып карап тордым, үзәбезнең Күгеш тавы белән чагыштырып, күнелемнән генә үксеп еладым. Сер тулы гүзәл күлләренә, ярга түгел, йөрәгемә килеп каккан дингез дулкыннарына карап, тагын үзәбезнең авыл турында уйландым. Кайдадыр еракта, шул дингездән бик күпкә ары, кечкенә генә булып, безнең Әрә елгасы да агып ята бит. Анын сулары кай елгаларга килеп кушыладыр да дингезнең кай дулкынына әверелеп, минем аягыма килеп сарыладыр... Анда жәйләре жәй, кышлары кыш төследер; жәен өтеп алырдай булып кыздырган кояш, кышын киез итек белән баскан саен шыгыр-шыгыр килгән карлы сукмак көлеп ятадыр... Ә монда июнь житә, июль ае үтеп бара — салкын томан, вак янгыр теңкәгә тия... Элегрәк сагыну һәм жирсү дигән нәрсәләр күнелемнен үземә үк билгесез бер сандыгында бикләнеп ятканнар бугай, сонгы елларда шул сандыкның әллә капкачы кубарылды, әллә төбә төшөп китте — миңа әллә нәрсә булды. Болай да артык яме булмаган тормышның бөтенләй мәгънәсә калмагандай тоела башлады.

Шундый уйлар чонгылына чумып, аякларыма ияреп, гәүдәмне өстерәп дигәндәй генә атлаганда, колагыма ниндидер гажәеп аһәңле бер көй ишетелгәндәй булды. Мин үз колакларыма ышанмыйча башымны күтәрдем. Порт каршындагы киbettән бертөркем кызлар чыгып килә, үзләре гөр-гөр сөйләшәләр. Ниндидер моң белән, аһәң белән сөйләшәләр!

Алар татарча сөйләшә иде! Колагыма түгел, кочагыма татлы бер әрнү сарылгандай булды. Мин үз-үземне белештермичә, аларга таба йөгәргә тотындым. Үзем йөгәрәм, үзем, кулларымны тиле кеше күк болгый-болгый, сөйләнәм-кычкырам. Татарча кычкырам! Кыргый жәнлек кебек ыргылган шашкан йөзле кешене күрәп курыккандыр, мөгаен, кызлар, чыелдашып, шаулашып, үзләре дә йөгәргә тотындылар.

Читтән карап торган кеше булса, ни уйлар иде икән: алдан, бер-берсенә бәрелә-сугыла, кулларына капчык-сумка тоткан кызлар йөгәрә, алар артыннан, бар көченә кычкыра-кычкыра, чигә чәчләренә бик иртә чал кунган ир заты чаба. «Кызлар, туктагыз, зинһар!» дип ачыргаланып дәшүем кайсынындыр колагына барып иреште бугай, кызларның берсе туктап калды, башкаларны да туктатты.

Яннарына барып житүгә, берсенен икенчесенә: «Берәр псих була күрмәсен», дип татарча әйтүен ишеткәч, мин кызларны берәм-берәм кочаклап еларга тотындым. Битәм буйлап ихтыярсыз күз яшьләрем ага, үзем елыйм, үзем:

— Кызлар, курыкмагыз! Татар мин, сезнән кебек үк татар! Инде күптәннән шушында яшим. Бер авыз татарча сүз ишеткәнем юк иде, сезнән сөйләшкәнне ишетеп, артыгыздан йөгәрдем. Бәгырькәйләрем, шулкадәр моңлы итеп сөйләшсез! Туган яklar да, туган телкәйләр дә бик сагындырды... — Ни сөйләгәнәмне үзем дә аңламыйм, кызларның бер-берсенә карашып торуларын күрәп, тиз генә китеп бармасыннар берүк, дип, ашыга-ашыга шул ук сүзләремне тагын кабатлыйм.

— Сон, абый, маржага өйләнмәсән, үзебезнең татар кызлары беткән идемени сина? — дип төрттереп куйды кызларның бер чаясы, нечкә кашларын дугаландырып.

— Ә безнең кызларны урыс егетләре чүпләп тора. Анламассың инде, — дип монсуланып өстәде икенчесе, карлыган күзлесе.

Минем үз кайгым кайгы иде.

— Кызлар, сез каян болай, жыйнаулашып, сез дә авылдан качып киткән жаннармы әллә?

— «Сез дә» дигәч, үзгә авылдан качкан инде син, абый. Без сезонлы эшкә генә, ялланып килдек. Алты ай балык сасысына батып, өйгә кайтып барыш. Менә, кибеттән алка, төймә ише әйберләр жыеп чыктык. Бездән Владивостокка карап китә, шуңа утырабыз да...

— Әй абый, бәхетенне жир читенә килеп эзләмәсән... Әйдә, Зәйтүнә, тагын үксетик әле бу авылдан качкан татарны. Ничек әле безнен жыр? — Баягы чая кыз карлыган күзгә елмаеп карады да алар икесе моңлы тавыш белән жыр сузып жибәрделәр:

Уфа таракалары алдым
Чәчләремне тарарга.
Таулар биек, юк баскычлар
Сагынганда карарга...

Жырга иярәп, мин инде күзләремнән аккан яшьләргә сөртәргә дә онытып, кызлар әйткәнчә, үксеп-үксеп елый идем. Бу жыр бетеп, кызларның Зәйтүнә дигәннәре әкрән генә «Рамай» көен жырларга тотынгач, йөрәгем урыныннан купты.

Төнгә каршы берәү моңлы итеп, Рамай,
Аерылышу көе жырлады.

Күз алдымда, яшен уты яктырткандай, Күгеш тавы астындагы кичке уен, мәхәббәтле карашларын Мостафага ташлый-ташлый жыр сузган Хәния шәүләсе пәйда булды. Мин яралы аю кебек үкереп жибәрдем:

— Жырлама! Жырлама! — Учларым белән йөземне каплап, жиргә тезләнгән халәттә мин кызларның әкрән генә бер-бер артлы китеп баруларын сизеп тордым. Чая кыз кире борылып килде бугай, кыяр-кыймас кына минем чәчләремә кагылды.

— Абый, кайтасы килгән кешегә юллар бикләнмәгән бит, — дип гади генә әйтеп куйды да кызу адымнар белән башкалар артыннан атлады.

Юллар бикләнмәгән анысы. Күнелләр генә... Мең йозакка бикләнгән кебек...

Бу кызлар белән күрешүдән соң мин ел саен сезончыларны шушы портта көтеп ала торган булдым. Якташларымны күрмәмме, үзебезчә сөйләшүләрен ишетмәмме дигән теләк мине яр буена әйдәде. Бәхет дигәннәре ел саен елмаймаса да, әллә нигә бер булса да мин сагыну сагышын мизгелгә генә басарлык очрашуларга тап була идем. Шул бер мизгел киләсе елга кадәр — сезончыларны каршыларга килгәнчә яшәргә көч бирә иде.

Кеше карта я барган саен үткән тормышынын һәр көне, һәр сәгәте турында кайта-кайта уйлана икән ул. Мин дә узган юлымны барлыйм, күнелем күтәрелеп, йөзем яктырып китәрлек бер генә мизгелне дә исемә төшерә алмыйм. Алай дисәң... Кыл урталай — авылда һәм читтә дип икегә бүленгән тормышның беренче бүлегендә яктылык та булган лабаса, кадере генә беләнмәгән. Ачлыгы, ялангачлыгы, әтисез көнүрешнән бар ачысы белән янәшә газиз кешем — әнкәем, шомырт исләренә күмелеп утырган үз урамым, бәбкә үләнле ишегалдым, төгәрәп үскән тауларым бар иде. Гомернең икенче бүлеген мин жиде ят арасында килмешәк булып үткәрәм. Монда «минекә» дип авыз тутырып әйтерлек бер нәрсәм дә юк. Хәтта үз канымнан яралган бердәнбер улым да миңа ниндидер икенче сорттан булган кеше итеп карый бит. Монда минем телемә дә, жырыма да урын юк.

Мин гомерем буге жан асрап кына яшәдем. Нәрсәдер көтеп, ул нәрсәнендер беркөнне табыласына өмет итеп, шул табылганнан соң гына жинел сулыш белән чын-чынлап яши башларыма ышанып. Көзгегә күтәрелеп караган бер мәлемдә, үземнән чәчләре чаларып, инбашлары салынып төшкән, инде гомер көзенә якынлашкан бер карт икәнәмне күрү, имәнәп киттем. Миңа ашыгырга, бик тә ашыгырга кирәк иде.

Тормыш минем улымны — Владимир Николаевичны да ир уртасы итәргә өлгергән иде. Аның да чигә буйларына мул гына булып кар бөртекләре ягылып килә. Рәхмәт ана, мине сәфәргә алып чыгудан баш тартмады. Катя, Екатерина Дмитриевна, хәзер көннен күп сәгәтен кара яулыгын бөркәнәп, гыйбадәт кылып утыруда үткәрә, аны ерак юлга кыймыллату турында әйтеп тә торасы юк. Ерак дип, хәзер айлар буге юл йөрисе түгел анысы, самолёт белән күз ачып йомган арада жирнең икенче читенә барып төшәргә була. Елизово аэропортынан Мәскәүгә очучы самолёт, шулай итеп, безне туган якларга якынайтырга алып китте. Арада меннәрчә чакрымнар түгел, төп-төгәл ярты гасыр жәйрәп ята иде.

Бу коточкыч иде. Үләр чире кырып салган, йә булмаса жир упкан диярсен — кечерәк авыл хәтле булган бер урам баш-аягы белән юкка чыксын әле! Өске урамнарда өйләр күзгә ташлана ташлануын, анда да минем ише карт-коры гомер кичерәдер — каралып беткән түбәләр шул хакта сөйли. Мин керделе-чыктылы уйларымны онытырга тырышып, күзләремне тагын бер ачтым, бер йомдым. Көчкә кыймылдап, урынымнан кузгалдым, аякларымны өстерәп дигәндәй

ялгыз капка янына килдем. Ана орынсам, ниндидер куркыныч хал булудан курыккандай, тоткасына сузылган кулымны утка пешкән төсле кире тартып алдым. Югыйсә, капка үзе үк елый-елый ачылып, мине эчкә чакыра иде. Эчкә дип, анда үтәр өчен капкадан үтү мөһим түгел: хет теге ягыннан, хет бу ягыннан әйләнеп үт — кай тарафтан гына атласаң да, сине өнсез чокры гына көтеп тора... Безнең нигезме ул, башкаларныкымы? Бу куркыныч бушлыктан кайчандыр тапи баскан сукмакларны эзләргә маташу үзе үк коточкыч иде... Мин мона кадәр болай да бар авырлыклардан, бар мәшәкәтләрдән урап үтеп кенә котылмакчы булып яшәдем бугай... Бу юлы әйләнеп үтәсе итмәдем, батырлыгымны жыеп, капканы әкрән генә эчкә таба эттем. Ул бил тинелтем үскән әрекмәннәргә, кычытканнарға, әремнәргә терәлеп, еламсырап туктап калды. Минем төсөм буларак сүтелмичә калган капкамы бу, түгелме? Әрем ачысыннан ачырак бер әрнү белән янә як-ягыма карандым. Бәлки нәрсәгә дә булса әнкәй карашы ягылып калгандыр?.. Тирә-як рәхимсез иде — жавап табылмады. Мәңге бетмәс сөялләр белән чуарланган учларым капканын мүкләнеп беткән тактасын капшап-капшап узды: сукур кешедәй, шушы капкадан үземне эзләвем түгелме? Гомер капкасы диярсен. Аны да бит ачасың да ябасың икән, яшәгәннән-яшәмәгәннән сизми дә каласың. Кем белә, абынмый-сөртенми яшәгәннәр өчен бәлки гомер капкалары да бәхеттән коеладыр...

Улым баядан бирле бер сүз катмый, беркадәр ара калдырып, минем арттан атлап килә иде. Без анын белән озын юлда кайтканда бер-беребезне таптык. Ул — мине, мин — аны. Авыл турында, әнкәй турында, абый турында сөйләгәннәрем сискәндереп жибәрдеме, гомеребездә беренче тапкыр ата һәм ул булып ачылып сөйләшүбездән әсәрләндеме, әллә мин тасвирлаган, шомырт исләренә, бала-чага чыр-чуына күмелеп утырган урам урынына ыржаеп торган бушлыкны күрү һушын алдымы — мин үз улымны танымадым, анын күз карашы үзенеке түгел иде.

— Как будет «папа» по-татарский?

Улымның көтмәгәндә шулай дип соравына мин тиз генә жавап кайтара алмадым. Куркып калдыммы, каушап төштемме, әллә үз телемне мизгелгә генә онытып жибәрдемме — бертын дөшә алмый тордым. Аннан, сугыш урлаган әткәйне, әткәйсез үткән, әткәйлеләрдән көнләшеп яшәгән ятим балачагымны, әткәйдән соңгы хәбәр булып кайчандыр өйнен бүрәнә ярыгында сакланган похоронка хатын, үлгән әткәйне гомер буге исән дип өметләнеп көткән, исән улын бер күрергә тилмергән әнкәйне күз унымнан үткәреп, иреннәремне тибрәтер-тибрәтмәс кенә:

— Әткәй... Әткәй... — дип пышылдадым. Кинәт кенә аякларымның йомшап китүен сизеп, егылмас өчен капка баганасына сыендым. Шул мизгелдә әллә мин капканы, әллә черек капка мине кочагына алды — мин икебезнең бербөтенгә әверелеп, жиргә якынаюбызны анладым. Ниндидер рәхәт изрәүдә улымның ничектер үзенчә йомшак итеп минем арттан кабатлавын ишетеп өлгердем: «Әткәй... Әткәй...» дип гомерендә беренче тапкыр әйткән сүзләре капканын теге ягында янгырагандай булды.

Жәмилә
Әхтәмова

КЕШЕЛЕКНЕ НИЧЕК ЮГАЛТМАСКА

Авыр чаклар була,
Авыр-авыр...
Сыгылып ла төшә,
Иңнәр авырлыктан.
Шундый чакта шифа,
Сихәт табам
Раббым биргән
Күркәм сабырлыктан...

Авыр чаклар була,
Авыр-авыр...
Мөлдәрәп лә тула
Күзләр
Үпкә-яшькә...
Бу бит әле
Тәмуг уты түгел,
Бу бит әле
Түгел мөнгелеккә,
Бу авырлык
Сабыр итсән — үтә...

Авыр чаклар була,
Авыр-авыр...
Сыгылып ла төшә,
Иңнәр авырлыктан...

Жәмилә ӘХТӘМОВА — шагыйрә; «Хисләреңне эңилгә чәчмә», «Мин китәрмен синнән», «Чәчләремдә кышың ак салкыны» һ.б. китаплар авторы. Казанда яши.

* * *

Күп нәрсәгә өйрәнәсе бар әле,
Күп нәрсәне эшли белмим, карале!
Син киткәндә кала алмыйм еلامый
Йөри алмыйм тәрәзәгә карамый.

Күп нәрсәгә өйрәнәсе бар әле,
Күп нәрсәне эшли белмим, карале!
Телем-телем теленеп, телгәләнеп
Сагынмаска өйрәнәсе бар әле...

* * *

Көннәр буге бертуктамый
Яңгыр ява,
Тәрәзәне шыбыр-шыбыр
Кага-кага.
Күкне инләп белмим кая
Болыт ага,
Күнелләргә сагышларга
Сала-сала...

Көннәр буге бертуктамый
Яңгыр ява,
Тәрәзәне шыбыр-шыбыр
Кага-кага.
Жәйнең бүген сонгы көне,
Сонгы төне —
Сызылып кына гомер ага
Белмим кая...

Көннәр буге бертуктамый
Яңгыр ява...

* * *

Юкка чыккан көннәр —
Күпме алар!
Юкка чыккан эшләр —
Дөнья чаклы,
Юкка чыккан дуслар —
Бихисап...

Дус дигәнем юкка чыгармыйм, дип,
Эшләремне юкка чыгармыйм, дип,
Көннәремне юкка чыгармыйм, дип,
Кешелекне ничек югалтмаска?!

Яңгыр

Бу көн —
Син һәм мин.
Бер-беребезне
Сагынып
Елыйбыз без...

* * *

Югалтсам — табармын димен,
 Авырсам — терелермен,
 Ялгышсам — төзәлермен лә,
 Рәнжетсәм — тезләнермен.

Хыянәтчел сатлык жаннар
 Бар дөньямын чолгап алса,
 Икейөзлелек, ялагайлык
 Тынны басса —
 Нишлим?!

Күзләрем сөнә

Күзләрем сөнә,
 Кызыма
 Күземне төшерсәм —
 Озын киң күлмәге,
 Жиннәре кулынын
 Чугына кадерле
 Төшкәннәр...
 Ак кына яулыгы
 Башында...

Күзләрем сөнә,
 Кызыма
 Күзләрем төшерсәм —
 Ике бит очында
 Мәхәббәт чокыры,
 Ак кына тәймәдәй
 Сөйкемле борыны...

Күзләре елмаеп
 Еракка төбәлгән —
 Урамда көчөкләр
 Уйныйлар...
 Ак мамык кар ява...

Кызымның күзләре —
 Шомырттай кап-кара
 Зур матур күзләре
 Дөньяны күрә һәм...
 Сөнә...

Күзләрем сөнә,
 Кызыма
 Күземне төшерсәм...

* * *

Синнән китәр өчен,
 Онытыр өчен сине
 Гаепләрең эзләп
 Интекмимен —
 Мин бит үзем
 Камиллектән ерак!

Ә син мина шулкадәрле якин!
 Ә син мина шулкадәрле кирәк!
 Шулкадәрле кадерлем син минем!

Синнән китәр өчен,
 Онытыр өчен сине
 Гаепләрең эзләп интекмимен.
 Күзләремне тегеп тәрәзәгә,
 Килеп житәрсен дип тә,
 Көтмимен —
 Килсән иде
 Тулы иман белән...

Шулкадәрле кадерлем син минем...
 Шулкадәрле сөеклем син минем...
 Шулкадәрле сагынамын сине...

Раббым синен
 Гыйбадәтләреңне кабул кылсын,
 Гөнаһларың синен ярлыкасын,
 Жәннәт түрләрендә синен өчен,
 Синен янәшәндә минем өчен
 Раббым күркәм итеп
 Гүзәл бина кылсын!

Шулкадәрле кадерлем син минем...
 Шулкадәрле сөеклем син минем...
 Шулкадәрле сагынамын сине...

СƏЙДƏШ МАРШЫ, ТАТАР МАРШЫ...

Салих Сəйдəшев музееңда яңа экспозиция... Кечкенə генə, лəкин аңа игътибар итми мөмкин түгел. Чөнки биредə Сəйдəшнєн хәрби киємнəн төшкəн фотосы, командир Якуб Чанышев архивиннəн материаллар, ноталар урын алган. «Кызыл Армия маршы» ижат ителүгə 85 ел тулу уңаеннəн оештырылган ул. Бу экспонатлар үзєннəн-үзє əсəр тарихы белəн кызыксынуға этəрдə дə.

Жинүне якыңайтуда маршның да роле аз булмаган: сугышка хәрбилəрне Казан тимер юл вокзалында əлегə əсəр озаткан, канкойгыч бəрелешлəрдə яуга рухландырган һ.б. Музей хезмəткəрлəрə əйтүенə карағанда, əсəрнєн ничек, кайчан, кайдə ижат ителүгə төгəл билгелə. Шулай дə эзлənə, укый торғач, əсəрнєн тууына бəйлə берничə фарызга юлыктым, һәм əлегə фикер төрлелегə маршны мөңа кадəр ызылган бар əсəр тарихларыңнан кызыклырак итə.

Беренчə фарыз радиожурналист Исмəгыйль Усманов хатирələренə бəйлə. «Салих Сəйдəшев турында истəлектəр» (Казан, Татар. кит. нəшр., 1980. – 71-72 б.) китабында ул, Кызыл Армиянєн 11 еллыгын бəйрəм итү планын əзəрлəгəндə, дивизия командиры Якуб Чанышевның радиокомитет хезмəткəрлəрə алдында «милли үзєнчəлектə марш булдыру» бурычын куяы турында яза. Салих Сəйдəшев белəн якыңнан аралашкан Исмəгыйль Усманов шул көннəрдə төшкə ашка Сəйдəшлəргə килə.

— Салих, синең кайчан да булса марш язганың булдымы?

— Юк... Хəер, дөрес əйтмим бугай, Оренбургта музыка мəктəбєндə эшлəгəндə омытылып караган идем. Ə син нигə бу турыда сорыйсың əлə?»

Исмəгыйль Усманов əлегə сөйлəшүнєн төп максатын əйткəч, композитор: «Мин лирик, булдыра алмам», — дип баш тарта. Озак бəхəслəшкəннəн соң, Сəйдəш кинəт пианино яңына утыра. «Кашларың жыерып, иреннəрєн түгəрəклəп куйганнан соң, азрак кына артка каерылып уйнап ук жибəрдə. (...) Мєнə кульминация ноктасы... Аз гыңа кайгылы, əмма шул ук вакытта кырыс һәм күтəренкə трио яңгырый. Кыллар гүли... Литавра һәм труба тавышлары ишетелə, мєнə безнєн Кызыл Армиябез атлый. Салих тəмамлады, бармакларың клавишлардан алмыйча, миңа табə борылды да, елмаеп:

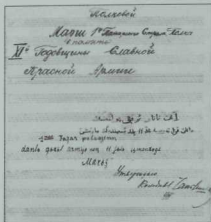
— Йə, ошадымы? — дип сорады һәм тиз генə борын астыңнан көйли-көйли, нота билгелəрєн кəгəзєнə төшєрə башлады. — Ə мєнə оркестрлаштырырга вакытым калмады. Əйдə, соңға калабыз!

Ул репетициягə ашыға иде. Кинəт миндə бер кыю уй туды. Салих києнгəн арада мин сиздермигчə генə əлегə маршның кулъязмасын элəктердем».

Исмəгыйль Усманов Сəйдəшнєн оркестрлаштырганын озак көтəргə туры килер дигəн уй белəн, ноталары яшєртєн генə дивизиядəгə капелмейстергə тапшыра. Əч көннəн соң əсəр əзєр була, оркестр аны өйрəнгəч, Сəйдəшнєн үзєн Кызыл Армия йортына чакыралар. Композитор маршны тыныч кына тыңлый, лəкин автор билгелəвєнчə, «күзлəрєндə ризасызлык» була. Сəйдəш маршны камиллəштерү кирəклеген əйтə, шунда ук оркестр белəн аны төзəтəргə алына һәм 1929 елның 23 февраленə — Кызыл Армиянєн 11 еллыгына аны өлгертəлəр. Бу — марш ызылу тарихының беренчə, кин таралган варианты. Музыка фəнə, Сəйдəш белəн бəйлə хезмəтлəрдə əсəр ижат ителүнєң рəсми версиясə буларак нəкъ ул йөри.

Артист һәм шул вакытта театрың администраторы булып эшлəгəн Локман

Аитовнын автобиографик очеркында әсәренә академия театрында ижат ителүенә басым ясала. Әлеге версиянен кин жәмәгатьчелеккә билгеле булмавы, Аитов кулъязмаларынын китап булып басылып чыкмавына бәйләдер, алар Татарстан Фәннәр академиясе Г.Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтынын Язма һәм музыкаль мирас үзәгендә саклана (Биографик очерк. Кулъязма. ТР Г.Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтынын фәнни архивы. 82 ф., 1 тасв., 1 сак.берәм).

«Салих Сәйдәшевның театрда эшли торган урыны касса артындагы минем администратор кабинетыма янәшә, зур шыксыз гына карангы бер бүлмәдә иде. Ул анда көндәзләрен дә ут

яндырган хәлдә пианиносы артына утырып ижат итә иде. Мин месткомнардан йөрәп кайткач, бүлмәгә кереп эшкә тотынам, ул да анда клавишалар өстендә өзеп-өзеп бармакларын уйната. Әледән-әле тынып тора. Уйлана булса кирәк. Шуннан ул минем кайтканны сизеп ала да, стенаны кагып, үз янына чакыра. Мин шундук йөгәреп керәм. (...)

— Менә, Локман абый, тынлап кара әле! — дип яна гына язган көненә бер өзеген уйнап күрсәтә. — Я, ничегрәк? — дип сорый. Мин үзем төшенгән кадәр бая бирәм. (...) Бу маршның мина аеруча ошаган бер урыны бар иде. «Менә бу жире бигрәк тә көчле, йөрәкнен әллә кайсы урынына үтеп тәэсирләндерә... — дигәч, «кайсы жире, кайсы, бусумы? — дип, кат-кат уйнап күрсәтеп, төпчи-төпчи жентекләп сорый иде. Кайсы бер көннәрне исә, минем эш күбрәк булып, аның янына керергә вакытым булмый. Ул минем кайтканны сизеп ала да маршның мин яраткан урынын юри уйнарга тотына. Ниһәл итмәк кирәк, ихтыярымын жүеп, көйгә сихерләнеп, янына керергә мәжбүр була идем. Шуннан ул мине бүлмә буенча әле кызу, әле жай белән генә маршка атлатып йөртә...»

Локман Аитов әсәренә язылу урыны һәм вакыты турында әнә шулай, ягъни Исмәгыйль Усманов вариантынан аермалы баян итә. Ләкин бу язмаларда маршның Кызыл Армиянен унберьеллыгына ижат ителүе инкаръ ителми.

Язучы Габдрахман Минский истәлекләрендә (Габдрахман Минский. Онытылмас очрашулар. Казан, Татар. кит. нәшр., 1973) «Кызыл Армия» маршы «Шлем» спектакленең финалы өчен язылганын ассызыклай. 1928 елның көзендә Габдрахман Минский Кызыл Армия сафларына алына. Командиры Якуб Чанышев булган укчы дивизиянен беренче татар полкында хезмәт итә. Бәйрәм яисә ял көннәрендә шәһәргә кайткач, еш кына академия театрына килә, әсәрләре куелган театрда эшлекле очрашулар турында яза. Шундый очрашуларның берсендә ул Сәйдәш белән озақ кына фикер алышып утыра. «Сәйдәшев минем нәрсә язарга жыенуым белән кызыксынды. Өстемдә яна гына киелгән шинель, башымда шлем да булгач, аның кызыксынуы бик ихлас иде. Аннары ул үзе дә Кызыл Армия өчен марш язучы хыялында йөргәннен әйтте. Кыскасы, сөйләшә торгач, Кызыл Армия тормышыннан пьеса язучы фикере туды (...)

— Син бит шул тормышның эчендә кайнысын хәзәр. Яз әле бер пьеса! Сәхнә аркылы маршка атлап узарлык эпизоды һәм берничә поход жыры да булсын...»

Габдрахман Минский истәлекләренә караганда, ул әлеге пьесаны бер ай эчендә төгәлли. Полкта ана ижат итәр өчен бөтен мөмкинлекләр дә тудыралар. Пьесага «Шлем» дигән исем бирелә, әсәр тиз арада академия театрында сәнгать советына тикшерүгә дә чыгарыла. Утырышта «Шлем»га карата төрле фикерләр янгырый, автор әйтүенә караганда, Шәриф Камал әсәргә унай бая бирә. Репетицияләр башлана. «Сәйдәшев, бөтен дөньясын онытып, пьесага музыка яза. Аның гажәп яхшы бер ягы бар иде: яна нәрсә яза башладымы, язылу процессында сине очратса, кабинетына алып керер дә уйнап күрсәтер, фикеренне сорар, кинәшенне тыңлар, икенче очраганда: «Әйдәле, теге көйне тагын тынлап карыйбызмы?» — дип янадан алып керер, янадан уйнап күрсәтер».

Әлеге тарих Локман Аитов тарихы белән тәңгәл килә, Совет Армиясе маршы «Шлем» спектакле өчен язылган дигән вариантка тукталыр идея — спектакль академия театры тарихына караган хезмәтләрдә 1930 елда чыккан дип билгеләнгән. Балки, ниндидер төгәлсезлек киткәндер дип тикшеренүләргә дәвам иттем. Гали Арслановның «Эволюция режиссуры татарского театра (1906-1941)» авторефератында «Шлем» 1929 елда чыккан дип билгеләнә, ләкин Мирсәй Әмирнен «Шлем» спектакленә 1930 елның март аенда басылган рецензиясе («Кызыл Татарстан», 1930, 1 март) әлеге фактларны шик астына алырга урын калдыра. Ә маршның Кызыл Армиянен 11 еллыгында уйналуы төгәл билгеле. Салих Сәйдәшев музееда Якуб Чанышев тарафыннан расланган нота нөсхәсенең титул битендә «Марш 10го Стрелкового Полка в память XI годовщины Славной Красной Армии» дигән язуы бар (фотога кара, «Казан утлары» журналы өчен Салих Сәйдәш музеедан алынды). Димәк, «Шлем» спектакле марш язылгач, бер елдан соң гына туа. Һәм туганда, ул «Кызыл Армия» яисә «Совет армиясе маршы» дип түгел, ә «1 нче укчы полкы маршы» буларак ижат ителә.

Исмәгыйль Усманов һәм Локман Аитов Кызыл Армиянен 11 еллыгы кичәсе, анда беренче тапкыр маршның яңгыравы, Салих Сәйдәшевнен үзе дирижёрлык итсүн, Сәйдәшкә «мактаулы кызылармеец» исеме һәм хәрби киём бирелүе турында ничек төгәл язсалар, Габдрахман Минский «Шлем» спектакленә солдатлар килгән кич хакында да шундый ук төгәл детальләр белән сөйлә. Ләкин аның вариантында Сәйдәш Армия тарафыннан сонрак зурлана: «Спектакльдән соң берничә көн узгач, полкның хәрби комиссары Минһаж Сәйфи мине үзенә чакыртты. (...) Сөйләшүләрдән шунысы мәгълүм булды: Салих Сәйдәшевнен яңа маршы белән поход жырлары — бер татар полкы өчен генә түгел, гомумән, Кызыл Армия өчен әйбәт ижади бүләк, сугышчыны алга өндәгән рухи корал. Шулай икән, мондый мактаулы ижатны билгеләп үтәргә кирәк. Дивизия командиры Якуб Чанышевның фикере шундый икән. План мондый: беренче — композитор Салих Сәйдәшкә полкка кунакка чакырырга һәм саф алдында полкның почётлы кызылармеецы исемен рәсмиләштерергә; икенче — полк оркестрына Сәйдәшев маршын бик яхшы итеп хәзерләргә; өченче — полк ашханәсендә кызылармеецлар белән бергә аш мәжлесе уздырырга; дүртенче — полкның тегү мастерскоенда Сәйдәшевкә баштанаяк хәрби форма тегү өчен өлгесен алырга; бишенче — полк клубында концерт әзерләргә. Шулай ук кичне, полк комиссары рөхсәте белән, мин, татар театрына барып, Салих Сәйдәшевкә комдивның чакыруын тапшырам. Сәйдәшев бу чакыруга бар ижади ялкынын куеп әзерләнде. Яңа марш — «Каршылау маршы»н язды».

Кыскасы, «Совет армиясе» яисә «Кызыл Армия» маршы туу һәм аның беренче тапкыр яңгыравына бәйле вариантлар төрле. Авторларның «Кызыл Армия» маршын Сәйдәшкә башка маршлары белән бутаулары да ихтимал. Сәйдәш маршының безнең өчен Тукайның «Туган тел»е кебек якын һәм кадерле икәннен генә төгәл әйтә алабыз. Төрле кичә-чараларның әлеге әсәрләргән берсе белән тәмамлануы да очраклы түгелдер. Декабрь аенда Композиторлар берлегенен 75 еллыгы унаеннан Татарстан композиторлары әсәрләреннән торган концертлар узды. Шуларның сонгысы ахырында симфоник оркестр «Сәйдәш маршы»н яңгыратты. Ләкин ул тулаем уйналмады: урта бер жирендә өзелеп, концерт тәмамланды. Күнелдә ниндидер ризасызлык калды, бу хис миндә генәме дисәм, Казан дәүләт консерваториясе деканы Сәгыйть Хәбибуллин: «Аңламыйлар алар татар күнелен», — дигән сүзләр белән каршыма килә. Өйгә кайткач, күнелдәге бу бушлыкны тутыру максатыннан интернетта симфоник оркестр белән Натан Рахлин житәкчелек иткән чордагы язмаларны эзләп таптым. Аудио, видеоязмалар астында тамашачылар фикере: «Күнелнең иң нечкә кылларын тибрәтә». «Халкын өчен горурлык хисләрен уята, канат куя». «Нинди көчле марш!», «Мәңгелек горурлык!» дигән сүзләр язылган. Әлеге мәдхия — маршның тууы бүген инде чырай сытыла торган «совет», «кызыл» сүzlәре белән бәйле булуына карамастан, халыкның рухында, күнелендә икәнненә тагын бер кат дәлил. Ул — татар маршы, Сәйдәш маршы!

Гүзәл СӘГҮЙТОВА,
филология фәннәре кандидаты

*Кардәшләр: татар һәм башкорт язучылары очрашкач.
Сәгыйт Агый, Зәки Нури, Гариф Гомәр,
Габдрахман Әнсәләмов. Уфа. 1958 ел.*

*Шагыйрь
Сәхәб Урайский
(1907-1957).*

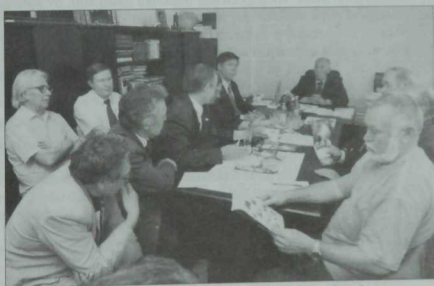
*Муса Жәлилнең хатыны Әминә ханым Казанга килгәч.
Уңнан сулга: Венера Ихсанова, Риза Ишморат,
Әминә Жәлилова. 1981 ел.*

Бер төркем язучылар Рафаэль Сибатның туган авылында. Уңнан сулга: Газинур Морат, Гариф Ахунов, Шәһидә Максудова, Мәгъсүм Насыйбуллин, Рафаэль Сибат. Киров өлкәсе. Түбән Шөн авылы. 1998 ел.

*Равил Бохараев
(1951-2011),
шагыйрь, публицист,
тәржемәче.
Үткән гасырның
70 нче еллары.*

«Казан утлары» журналының баш мөхәррир бүзмәсендә редакция ағзалары жыйналган. Журнал эччәнлегенә турында җитди аңгамә бара. 2001 ел.

Сахифәне Равил ФӘЙЗУЛЛИН әзерләде.

Күктән төшкән бәхет

Бу хәлләр Мәскәүнең Максим Горький исемендәге Әдәбият институтында укыган чакта булды. Яшь артса да, бездән балачак беркатлылыгы чыгып бетмәгән иде әле.

Институтта ул вакыттагы Советлар берлегенә бөтен төбәкләреннән килеп, әллә ничә милләт балалары белем ала. Мин күбрәк үзбөзләргә тәрбиә кавемнәр һәм Кавказ, Балтыйк буй вәкилләре, рус егетләре белән аралашырга тырышам. Бурят шагыйрә Нәжмил Нимбуев, Таулы Алтайдан — Бронтой Беджуров, руслардан Юрий Кузнецов, Александр Гаврилов, балкарлардан Мөхәммәт Геккиев, Али Байзуллаев белән көн-төнә диалект бергә йөрибезд. Бары — бергә, югы уртақ дигәндәй, һәм нәрсәбездә бүлешеп яшибезд. Яшь чагында кешегә күп нәрсә житмәсә дә, безгә иң житмәгәнә акча иде. Стипендия нибары 28 сум, аның да бер өлешен тулай торак өчен тотып калалар. Бу акчаны без тартып-сузып ике-өч атнага житкәрәбезд дә сонгы атнада ачлы-туклы көн күрәбезд. Ә инде кемгәдер нәшрияттан яисә гәжит-журналдан гонорар килсә, ул көн барыбыз өчен дә бәйрәмгә әверелә иде.

Өлгә дә баягы акча бөтенләй бетеп, һәм нәрсәбездә өчен дә кара көннәр башланган вакыт иде. «Казан утлары» журналының сонгы санында минем бер туплам шигырьләрем басылды, бөтен өмет шуның гонорарында. Вахта янындагы почта тартмасын көнөнә берничә тапкыр төшеп карасам да, гонорар һаман килми дә килми. Шулай пошаманга калып утырганда, минем бүлмәгә балкар егетә шагыйрь Мөхәммәт Геккиев килеп керде. Үзенә авызы ерык, кулына ниндидер кәгазь тоткан. «Менә, сина күптән көткән гонорарың килде, йөз егерме сум!» — дип, керә-керешкә миннән сөнеч алырга тырышты бу. Билгеле инде, минем баш күккә тиде. Ләкин бүген — аякшәмбе, почта эшләми, тешне кысып булса да, тагын бер көн ураза тотарга туры киләчәк. Мөхәммәтнең моңа да жавабы әзер икән. «Берәрсеннән бурычка алып тор, бу кәгазьне күрсәтсән, теләсә-кайсы бирә инде сина». Мөхәммәтнең тапкырлыгына куанып, тиз генә тугызынчы катта яшәүче башкорт шагыйрә Габделхак Игебаев янына чаптым. Ул Югары Әдәби курсларда аена йөз илле сум стипендия алып укый, житмәсә, киң күнелле, шактый ук юмарт кеше. Кыскасы, берничә минуттан шәмәхә егерме бишлеккә тирләгән учка йомарлап, мин каршы йорттагы гастрономда чиратта тора идем инде.

Ул көнне барча дус-иш жыелып, тулай торак бүлмәсендә төнә буй бәйрәм иттек. Дүшәмбе иртән ишек шакуга уянып китсәм, каршында бик монсу кыяфәтле Мөхәммәт басып тора. «Разил дус, зинһар өчен, ачуланма. Кичә мин безәз шаярттым бит. Ул акча бланкысын мин шимбә көнне почтадан алып, үз кулым белән генә тутырган идем. Ә син, беркатлы шагыйрь, шуна ышандын, пичәте булмаганына да игътибар итмәден. Борчылма, барыбер киләчәк бит ул гонорар. Мин аны безәз ашықтырдым гына...»

Мин, ни әйтергә белми, телсез калдым. Шулчак Мөхәммәт: «Ә кичәгә бәйрәм шәп булды бит! Мәңгә онытылмаслык!» — диде дә мине качакалап алды. Без икебез бергә шаркылдап көлеп жибәрдек. Чыннан да, әгәр Мөхәммәтнең шундый шуклыгы булмаса, мин ул гонорарны ничек алганымны, нәрсәгә тотканымны да белмәс һәм андый мәңгегә онытылмаслык бәйрәм дә оештыра алмас идем.

Мәскәүдә Әдәбият институтында укыганда, безнең ижат семинары житәкчесе мәшһүр шагыйрь, йөзләгән популяр жыр авторы Лев Ошанин булды. Сугыш елларында гаиләсен Казан һәм Чистай калалары сыендыргангамы, үзе дә беркавым шунда яшәп алгангамы, әллә башка берәр сәбәбе булгандырмы, ул һәрвакыт миңа карата аталарча жылы мөнәсәбәттә булды. Студент чакта ук үзенен өенә һәм дачасына кунакка чакырып, ач вакытта тамагымны туйдырып, юлга акча биреп озатып кала иде. Мин институт тәмамлап Казанга кайткач та, Чаллыга күчәнгәч тә, араларыбыз өзелмәде, ул — минем янга, мин ана барып, һәрдаим аралашып яшәдек. Шуна күрә аны һәрвакыт сагынып искә алам, шуна күрә дә ана гомерем буена рәхмәтле.

1982 елны Лев Иванович миңе хатыным Алия белән үзенен 70 яшьлек юбилей бәйрәменә чакырды. Тантананың беренче, ижат өлеше Мәскәүнен атаклы Әдипләр йортында (ЩДЛда), зур залда узды, анда юбиларның шәкертләре исемненн сөйләү өчен миңа да сүз бирделәр. Бәйрәмнен мәжлес өлеше шул ук бинада урнашкан ресторанның Имән залында оештырылган иде. Юбилейга Мәскәүнен затлы-зиялы кешеләре чакырылган, төрле республикалардан, хәтта чит илләрдән дә кунаклар бар иде. Кунаклар күплегенә карамастан, Лев Иванович беркемне дә игътибарсыз калдырмый, һәркемгә жылы сүз таба, килүчеләрне елмаеп каршы ала, китүчеләрнен һәммәсен кочаклап-үбеп озата. Саубуллашканда, ул минем кулга гажәеп затлы, безнең ишеләрнен мона кәдәр төшенә дә кермәгән «Наполеон» коньягы тоттырды һәм, ике кулын ин өстемә куеп: «Угостишь от моего имени своих близких друзей, если это возможно, пригласишь и моего друга Раиса Беляева», — диде.

Чаллыга кайткач, мин бу «Наполеон»ны кеше күзе төшми торган жиргә, диван башындагы тумбочкага яшереп куйдым. Исәбем ничек кенә булса да Лев Ивановичның әманәтен үтәү — Рәис Кыямовичны кунакка дәшү иде. Ләкин бу бик ансат эш түгел, ул кем дә мин кем дигәндәй, ничек итеп инде тик торганда шәһәр башлыгын юңлө мебелә дә булмаган шып-шыр фатирына чакырасың?! Эмма барыбер жәе чыкты бит моның. Рәис Кыямович көннәрдән бер көнне Чаллының мин житәкләгән Язучылар жылышына киләсе итте. Жылыштан соң минем кабинетка кергәч, ниһаять, бөтен кыюлыгымны жыеп, Лев Ошанин юбилее турында сөйләп киттем, аннан сәламнәр дә тапшырдым. «Рәис Кыямович, мин монда янәшәдә генә яшим. Вакытыгыз булса, бәлки, бер татар шагыйренен сөз биргән фатирда ничек яшәп ятканын күрәп чыгарсыз? Лев Ивановичның сөзгә дигән күчтәнәче дә бар анда», — дип тә әйттем. Ни мөжиза булгандыр, Рәис Кыямович ялт итеп сәгатенә карап алды да: «Киттек!» — дип кул селтәде.

Фатирга килеп керүгә мин иң элек «Наполеон» янына ташландым. Ә ул — юк, коньяктан жылләр искән! Инде нишләргә? Рәис Кыямович алдында адәм хурлыгына калам бит. Алтыраудан кызарып-бүртенеп, аның янына чыктым да фатирым бүлмәләрен күрсәтә башладым. Рәис Кыямович минем кабинеттагы китап шкафы янына житкәч, капыл туктап калды, киштәдәге китапларны алып карый-карый, таныш авторлары хақында үз фикерләрен әйтә башлады. Безнең белән бергә килгән язучы Газиз Кашапов та сүзгә кушылды. Болар китаплар белән әвәрә килгән арада мин сиздермичә генә күрше бүлмәгә чыктым да телефоннан янәшәдәге гастронам директорына — авылдашым Рафаэль Сәхәбинен ГПТУдагы сабакташы, дустаныбыз Илһамга шалтыраттым. «Синдә «Наполеон» коньягы бармы? Юк, дисенме? Алайса, үзәңдә булган ин яхшы коньякны алып, өч минутта минем фатирга килеп жит! Калганын килгәч аңлатырмын».

Китап киштәсе белән танышып, миннән яна гына язган берничә шигыремне укытканчы Илһам килеп житкән, кухняга табын әзерләп куйган иде. Коньякның исеме «Москва» булганга, Рәис Кыямовичның күнелендә шик уянмады, ул, Лев Ошанинга рәхмәт әйтә-әйтә, рюмкага авыз тидерде дә сабуллашып чыгып китте.

Ә «Наполеон» коньягы югалуның хикмәте бик гади булган. Энекәшем Рәмзилгә мин фатирымның ачкычын биргән идем. Чаллыга килгәндә ул, мин өйдә булмасам да, безгә кереп, бераз ял итеп, чәй эчеп чыга иде. Бу юлы дуслары белән килгән, болар чәй белән генә канәгатьләнмәгәннәр, мәй эзли башлаганнар. «Минем абый запасыз тормый ул!» — дип, дуслары янында мактанып та жибәргән энекәш. Эзли торгач, яшерен урыннан табып, мактый-мактый коньякның башына да житкәннәр. Мин ачулана башлагач, ул, гөнаһсыз күзләрен сабыйларча челт-челт йома-йома: «Наполеон — заманында безнен илгә һөжүм иткән кеше бит. Шуна күрә рәхәтләнеп башына життек без анын, абый», — дип акланьрга тотынды.

Разил ВӘЛИЕВ

Исәнмесез, хөрмәтле журнал хезмәткәрләре!

Журнал белән беренче тапкыр 1972-1973 елларда укытучым Әлфия апа Фәсхиева таныштырган иде. Башкача язылырга ризалата алмам дип, «Казан утлары»н әни белән ядәч аерып (җиңел булмады, әни бик хәтерле иде) кулга төшердем. Кызганыч, аннан соңгы елларда бик даими укылмады. Ә быел, радиодан журнал хезмәткәрләре чыгышы этәргеч биргәч, кабаттан язылдым әле, гаиләм дә укырга һәвәс. Бөек Жигүнең 70 еллыгы уңаеннан сезгә үземнең шигыремне дә җибәрәп карарга булдым.

Хәтер, һәрчак уяу бул!

Аталары — сугыш кырында,
Малайлары — иген кырында.
Кискен барды ул чак алыш,
Бигрәк ачы булдың, язмыш.

Иренендә сөте кипмәгән,
Кулларында, әнә, дилбегә.
Бармы кеше хәсрәт чикмәгән?
Күтәрелә халык ил белән.

Атын әйди малай, ул тырмачы,
Тагын күпме жирләр эшләнде!
Ризык соравыннан, карын, туктачы,
Бар күзләрдә... сагыш төпләнде.

Вике онын пилоткага салып
Тотырдылар хезмәт көненә.
Кайткан чакта өйгә арып-талып,
Ялмамыйча шуны түз менә!

«Ялап-ялап кына кайтсам да,
Калмас, — дидең, — монын бөртеге.
Аш пешереп, бергә ашыйк, — дидең,
Булайк исән, калыйк без тере».

Сугыш башланганда, сигез яшьлек
Рамазан абыем иде бу.
Сабак булсын, гыйбрәт алып яшик,
Хәтер, һәрчак уяу бул!

Мәрзия ХАЛИКОВА (ӘХМӘДУЛЛИНА),

Саба районы Юлбат авылы

«ТАТАР ИСӘН ЧАКТА АНЫҢ ЯЗУЧЫЛАРЫ ДА БУЛАЧАК»

Зөлфәт Хәким — төрле әдәби жанрларда бердәй актив иҗат итүче каләмдәшебез. Узган елда журналыбыз укучылары аның «Жеңле күл» исемле драмасы, «Сәер никрут» исемле повесте, «100нче бит» рубрикасында фәлсәфи уйланулары, фикерләре белән таныштылар... Аның әсәрләре шулай ук республикабызда нәшер ителүче башка әдәби басмаларда да дөнья күрдө. Кыскасы, узган Мәдәният елы турында нәкъ аның белән әңгәмә коруыбыз укучылар өчен дә кызыклы вә гыйбрәтле булыр дип уйлыйбыз.

— Зөлфәт әфәнде, иҗат кешеләре арасында син — иң бәе. Синез үзеннән генә дә меннәрчә тамашачыларын, радиотынлаучыларын, укучыларын бар. Мәдәният елында кайсы жанрларда иң-нәрсәләр иҗат итә алдың? Тактсызлыкта гаепләмә... Узган елның башында үзек белән чүткән генә олы фажига да булмый калды бит... Шөкер, савыктын һәм, әйткәнемчә, актив иҗатта дип беләбез.

— Бәлки, чыңлап та минем аудиториям башка иҗатчыларныкына караганда кинрәктер. Аллага шөкер, төрле жанрларда иҗат иткәч, андый байлыгым бар. Мәдәният елы дигәннән... Минем өчен һәр ел, һәр ай, һәрбер көнем — мәдәниятке. Бу ел минем өчен иҗади яктан тулы, нәтиҗәле булды, күп яздым, төрле жанрларда эшләдем... Бу елны миңа һөҗүм иттеләр, хәтта аттылар да, аннан да зур зыянсыз, тирән жәрәхәтсез исән калдым. Актив иҗатымны дәвам итәм. Күптән түгел тәмамланган яңа пьесаларым бар, берсен сезгә — «Казан утлары» журналына тапшырдым. «Газәп» дип исемләнгән өр-яңа повестемны да сезгә тәкъдим итәм һәм «Казан утлары»нда чыгар дип өметләнәм. Бүгенге көнгә багышланган эссе өстәлемдә ята, мин аны торымнан-торымга килеп дәвам итәм. Яңа жырларым бар. Өле күптән түгел «Мизгелләр» исемле жырымны яздым. Шактый уңышлы килеп чыкты шикелле.

— «Яңа татар пьесасы» конкурсында озак еллар жюри эгзасы буларак беләм: һәр ел конкурска хәтта икешәр пьеса бирә идең... һәм гел жинүчеләр арасында булдың... Ул пьесаларың сәхнәгә мендеме?... Кайсы театрлар белән хезмәттәшлек итсәң?... Элегрәк безнең драматургларның пьесаларын рус театрлары, күрше республика театрлары да сәхнәләштерергә алына иде. Туфан Миңнуллин, Аяз Гыйләжөв, Рабит Батулла, Ризван Хәмид, Мансур Гыйләжөвләреннән әсәрләре тәрҗемә ителеп сәхнәләштерелде. Сина башка төбәк театрларынан тәкъдимнәр булдымы?

— Конкурсларда жингән пьесаларымның кайсыларыдыр куелды, кайсыларындыр, сәхнәләштерү авыр, мөмкинлекләребез юк, дип куймадылар. «Кайда син, Аттила?!» дигән әсәрәм турында, моңа татар театрының көче житми, дип җавап бирделәр. Минемчә, Камал театрының бөтен пьесаларны да куярга көче житә.

Башка театрларга килгәндә... Күрәсен, бу минем холкым белән бәйлеләр инде — коммуникацияләр кора, элемент-дуслык-әшнәлек чыбыкларын суза ала торган кеше түгел мин. Шуна да карамастан, әсәрләремне Камал театрынан кала Әлмәт, Минзәлә, Чаллы, Әтнә театрлары куйды. Шулай ук Башкортстанда «Нур» театры бер пьесамны сәхнәләштерде, «Салават», «Туймазы» театрларында әле һаман да спектакльләрем бара.

Пьесалар кирәк булса, мөрәжәгать итсеннәр — Аллага шөкер, гел ижат итеп торабыз, һәрвакыт яна әсәрләребез бар. Кызганыч, безнең көчле, масштаблы фикерләр белән сугарылган пьесаларыбызны сәхнәгә алып менәрлек талантлы режиссёрларыбыз аз. Проза да, поэзия дә, драматургия дә көчле безнең. Бездә көчле режиссура житкенерәми!

Моны миңа Лондоннан килгән театр белгече дә әйтте. Ул минем «Телсез Күке» спектаклемне, сайлап алып, Лондонга алып китте.

— Син чын ижатчыларга хас рәвештә үзек дә күп укыйсың. Укуга вакыт ничек табасың? Бу тәртипкә салынганмы? Бер әңгәмәдә XIX гасыр рус философларының хезмәтләрен бик кызыксынып өйрәнүенне әйткән идең. Язмаларыңда еш кына Бердяев фикерләрен, карашларын да үзенекә белән бәйләп нигезлисез. Узган ел — Мәдәният елында үзек өчен ачыш дип бәяләрдәй нинди әсәрләр укыдың? Үзегезнең каләмдәшләрнең матбугатта, китап нәшриятында басылган әсәрләрен ничек кабул иттең?

— Яшъ вакытта алай ук түгел иде, ә менә хәзер мин үземне китап дөньясынан башка күз алдына китерә алмыйм. Нинди дә булса китапка, энциклопедиягә, сүзлеккә кагылымый калган көнем юк. «Познавательный характер» миндә, бу күбрәк шуның белән бәйләдер. Интернет белән аралаша башлау белән үк, мин, ин беренче чиратта, мөмкин булган сайтлардан бөтендөнья классик әсәрләрен, классик философияне, ин кирәк энциклопедияләрен үземә күчердем һәм хәзер горуруланып әйтә алам: архив винчестерларымда, дискларда, флешкаларда бөтендөнья классикасы бар. Теләгән вакытта аларны ачып укыйм, кулланам. Алар өчен кечкенә генә аерым ноутбук та тотам әле. Сөз дөрес аңламаган булгансыздыр: мин — XIX гасыр философиясе белән генә түгел, гомумән, бөтендөнья философиясе белән кызыксынучан кеше. Кайсыдыр мәкаләләремдә XIX гасыр философларын, Бердяевларны телгә алу шул чор фәлсәфәсе белән мавыгу дигән сүз түгел.

Ул мәкаләмдә рус философлары еш телгә алынды, чөнки язмам Россиянен үткәне, бүгенгесе һәм киләчәге хакында иде.

Дөресен әйткәндә, Аристотель, антик чордан тагын берничә философ һәм тулысынча немец классик фәлсәфәсе жаныма якын.

— Төрөк язучысы, Нобель премиясе лауреаты Орхон Памукның «Минем исемем Кызыл» исемле романы Г.Камал театры сәхнәсенә менде. Факт буларак бу игътибарга лаек, минемчә. Аңа кадәр Карло Гоцциның «Турандот»ын караган идек. Г.Кариев театры Пауло Коэльоның «Алхимик» әсәрен сәхнәләштерде. Исемнәре аталган әлегә авторлар төрлесе төрле континенттан, төрле дәверләрдән булсалар да, аларның әсәрләре гомум кешелекнең яшәеш фәлсәфәсенә кагыла. Памук Көнчыгыш белән Көнбатыш сәнгатенен фәлсәфи кыйммәтләрен чагыштыра. Бу — мәңгелек тема... Без — Евразиянең нәкъ уртасындагы халык. Шәрәк мәдәниятенен күп гасырлар тантана иткән Рудаки, Руми, Кол Гали, Гомәр Хәйям дәверләрендәгә күтәрелеш, ренессансы кабатланармы? Безнең милли мәдәниятебез үсешенә Көнбатыш һәм Көнчыгыш культурасы казынышларының кайсысы күбрәк йогынты ясыи дип саныйсың? Без алардан ниләр алабыз, үзегез ниләр бирәбез? Сорау озынрак, гомумирәк. Үз ижатына бәйләп яисә тоемлап, фаразлап, нәрсә дип әйтер идең?

— Дөньядагы төрле тарафларның багланышларында төп рольне мәдәният уйнамый. Яшәеш һәрвакыт яшәу укладын булдырды, һәрбер яшәу рәвеше үзенен культурасын тудырды. Без бүген культураны цивилизация алмаштырып маташкан заманда яшибез. Ул яктан бәхетсез кешеләр без. Культура — «культ» дигән сүздән, дини йолалардан башланган, культураның башы — диндә, Аллага ышануда. Культура чыганагы борынгырак булган сәен, аның кыйммәте зуррак, бәһәсе югарырак. Культура борынгылыгы белән «горурулана». Ә цивилизация исә ул кичә яки бүген ясалган ялтыравыклы әйберсе белән генә «мактана» һәм кешелек дөньясын шуның белән «алдап сатып ала». Сөз биргән сорауга глобальләшү чорында жавап биру мөмкин түгел. Олигархлар хахимияте, акча хахимлегә астында яшәгән заманда сөз биргән сорауларга елмаюсы гына килә. Без язган әсәрләр бүгенге дөнья кагылдаләре буенча яшәүче кешеләргә аңлашылмаячак һәм аларга безнең ижат кирәкми!

Шуна күрә Көнчыгыш-Көнбатыш багланышларында мин үземнән ролемиңе аз ғына да тоймыйм. Жир шары кечерәйгәннән-кечерәя бара — техника прогрессы шулкадәр тиз һәм көчле. Шуна күрә аерым шәхескә, бигрәк тә ижатчыга, үз урынын табып, шул урында калыр өчен бик зур сәләт, бик зур көч, ихтыяр, батырлык кирәк.

— Сонгы елларда прозада актив эшли башладың... «Казан утлары» журналы оештырган кыска бәйгиләр конкурсына тәкъдим иткән «Сәер никрут»ың беркемне дә битараф калдырмагандыр... Сатира жанры иң авырлардан бит. Синен ришвәтчелеккә каршы «ачкан сугыш»ың кемнән жинчүе белән тәмамланар икән?... Монда бер аерым автор ғына житмәс, монда зур бер гаскәр кирәк булмагас... Коррупция, ришвәтчелек, башка социаль аномалияләр шулай ук мәңгелек тема бит. Берничә ел элек билгесез кытай авторының XVI гасырларда ук язган «Алтын вазада слива чәчәкләре яки Цзинь, Пин, Мей» романын укыган идем. Анда ришвәтчелек, коррупциянең пирамидасы сурәтләнә. Яки иң түбәннән алып иң югарыга кадәр кемнәр генә бирми дә, кемнәр генә алмый ришвәтне? «Сәер никрут»тан соң бу теманың дәвамы булырмы?

— Ришвәтчелек ул мәңгә булачак. Аны бетерү мөмкин түгел. «Сәер никрут»ымнан соң да әле минем үзәмдә, башкаларга да сатира әсәрләре язарга мөмкинлек ахырзаманга кадәр житчәк.

— Бүгенге эңгәмәне үткәргән көнебез ачканың «котырган» чагына туры килде. Яна елда журналыбызның бу саны укучыларыбызга килеп житкәндә, барыбыз да 1998 елдагы кебек миллионерлар булып бетмәбезме? Акча уены, гомумән, дөнья сәясәтен масоннар оештыра, диләр. Әдәбиятта аларның чын йөзән ачу булырмы икән?

— Зур акча хакимиятен, дөнья белән идарә итеп, «үз көйләренә биетүләрен», әлбәттә, ниндидер галәмәт куәткә ия оешмалар алып бара. Без кемнәрдер таккан парадигмада яшәргә мәжбүрбез. Әгәр дә телсә, алар миллиардлаган кешене ачтан үтерә ала һәм киресенчә. Ул оешмалар ничек дип аталадыр — төгәл генә әйтеп булмый. Төрле версиялар бар, ләкин ул версияләргә зыян чыгарга жөрәт итүче табылырмы икән? Башсыз калу куркынычы сагайта...

Бөтен планета турында уйлаганчы үзбезнең кылган гамәлләргә күз салырга кирәк. Мин ел башында ук әйткән идем: Украина — Кырым мөнәсәбәте Россияне яна конфликтларга алып кермәгәе, дип. Ни кызганыч, шулай булып чыкты да. Украина белән дошман хәзер Россия, санкцияләр баса, Алла сакласын, үз илебездә узара низаглар башлана күрмәсен. Кайлардадыр дөньяны масоннар бутап ята дип уйлау ярый, әмма һәркайсыбызга үз эшен уйлап эшләргә кирәк.

«Свадьба в Малиновке» дигән фильмда Попандопуло әйткән сүзләр хәзер еш искә төшә: «Чует моё сердце — мы накануне грандиозного шухера!»

— 2015 ел тагын безнеке — Әдәбият елы. Ул әле бөтендөнья халкы өчен истәлекле Бөек Ватан сугышында Жинчүең 70 еллыгы да. Без синен белән — сугыштан соң дөньяга килгән буын... Безнең сугышка карата үз мөнәсәбәтебез бар. Легионер-әсирләр темасын фэндә, тарихта беренчеләрдән булып Рафаэль Мостафин, Искәндәр Гыйләжевләр күтәрсә, әдәбиятта беренчеләрдән булып син бу эшкә алындың... Сонгы вакытларда әлеге тема бигрәк тә рус әдәбиятчыларында массачыл төс алды... Окоп дәрәҗәсигә буларак «штраф батальоннары»ның каһарманлыгын аеруча да күп күрсәтәләр... «Телсез Күке», «Легионер» әсәрләренен авторы бу хакта ни уйлый?

— Ул сугышларга фәлсәфи күзлектән табигый күренешләргә караган кебек карарга мөмкин — жир тетрәү, вулкан шартлау, давыллар, су басулар, янгыннар рәтендә. Әмма бу коточкыч афәтләр эчендә, аерым алганда, кеше, аның измәшпә, аның гомере бит. Авылында туйганчы ипи дә ашамаган малайларны сугышка жибереп, аларны утка кертеп, коточкыч сынаулар аша үткәреп, мәңгә гафу ителмәслек гаеп-гөнаһ алды бу сугышларны башлаучылар. Кинохроника ленталарын караганда, үзбезнең якташларга, авылдашларыма охшаган йөзләр күзгә чалына. Минем «Легионер» романында төп геройның әнкәсе өчен легионер да юк, теге якка, бу якка чыгу

да юк, анын өчен газиз баласы гына бар. Анын өчен ул сатлыкжан да булалмый, легионер да түгел, шуна күрә романымдагы вакыйгаларга әнә шул бөөк АНА күзе белән карарга кирәк.

Кызганыч ки, кешелек тарихы — сугышлар тарихы ул. Кеше сугышмыйча тора алмый. Аерым кешенен жаны, анын гомере зур тарихи вакыйгаларда санга сугылмый. Ин аянычлысы шул: нинди генә сугышта да һәркем үзен хаклы дип саный. Минем бабам Беренче Бөтендөнья сугышында Германиядә әсирлектә була. 1918 елгы солык буенча аларны азат итеп кайтарып жиберәләр. Шулай итеп, ул, патша Россиясеннән чыгып китеп, большевиклар иленә кайтып керә. Минем әле шундый уем да бар: Беренче Бөтендөнья сугышында нигездә дүрт ел пленда булган бабам турында роман язарга иде.

— Еллар төрле-төрле атамалар алып билгеләнсә дә, ижатчының үз календаре бар... Син — тулы ирекле язучы, әлегә бер оешмада да тормыйсың. Шуңа да карамастан, иң бәе — син, дип шаярттым. Житдиләнеп әйткәндә, жинелме ирекле булу?... Хезмәткә тәңгәлме хаклары?... Аерым заказлар үтисеңме? Артистларыбыз, жырчылар, музыкантлар, корпоратив тамашаларда чыгыш ясап, тамаша булып йөрүдән баш тартмый... Синең ул кәсептә йөргәннен хәбәрлар түгелмен. Безнең жәмгыятьтә ижатчының социаль статусы дөрес билгеләнгәнме? Син дәүләт башында булсан, аны ничек үзгәртәр идең?

— Ирекле язучы булуның үзенә уңай яклары бар һәм авырлыклары да житәрлек. Соңгы вакытта гонорарларның түләнмәве, татар китапларын сату системасынын булмавы — һәр язучының кулын салындыра торган нәрсәләр. Повесте өчен биш мең сум акча алып, язучы яши алмый. Минем уйлавымча, татарда язучы профессионал бетерү өчен эшләнә бу. Татар китабы ул һәрвакыт кирәк булды һәм ул бүген дә кирәк. Татар китабын укымышлар дигән сүзгә ышанмыйм. Кайсыдыр гаиләдә элек-электән китап укыганнар икән, аларның балалары, оныклары, оныкларының оныклары барыбер китап укый. Татар әдәбиятына булган бүгенге мөнәсәбәтләр ул жинаяткә тиң. Татар матбугатын, татар әдәбиятын, татар китабын кайчан, кемнәр бетерә — болар бит тарихта калачак. Татар исән чакта аның язучылары да булачак һәм язачаклар да. Казандагы бердәнбер татар китабы кибетен подвалга төшереп куюлары да бик күп язучылар тарафыннан төрле төсмерләр белән язылып калачак!

— Әлбәттә, болар барысы да — мөһим мәсьәләләр... Милли республикаларда яшәүчеләр өчен икеләтә әһәмиятле алар... Шул шартларда да без ижат итәргә тәкъдир ителгәнбез. Туфан ага әйтә торган иде: «Татар язучысының төрлесе төрле дәрәжәдә талантка ия, төрлесе төрле холыклы. Әмма безне берләштергән бер сыйфат бар: без барыбыз да Ана телебез өчен бердәй җаваплы. Без бу мәсьәләдә бердәм», — дия иде. Туфан аганың лаеклы дөвәмчысы Зөлфәт Хәким исемле әдипбез дә шул фикердә дип беләм.

— Ана телен саклау — барыбызның да иң мөһим бурычы. Шунан асызгыклап әйтсә ки: без, Казан татарлары — төрле этнослар берләшеп барлыкка килгән милләт. Без диалекталь яктан бик чуар, моны ачыктан-ачык әйтергә кирәк. Телебез бетсә, милләт буларак та бетәбез, юкка чыгабыз. Телсез калган милләтләр бар ул, ләкин аларның каны бер, генетикалары бер. Ә безне, дөнья татарларын, бер милләт итеп фәкать Ана телебез генә тотып тора.

— Ихлас җавапларың өчен рәхмәт!

Әңгәмәдәш — Илфак ИБРАҖИМОВ

КИЛӘЧӘККӘ ТӨБӘЛГӘН ӘСӘР

Исәнмесез, кадерле һәм яраткан журналыбыз!

Сонгы вакытта бердәнбер әдәби басмабыз битләрендә бик мәгънәле, укучы өчен файдалы әсәрләр дөнья күрә башлады. Бу укучылар өчен аеруча файдалы: без балалар белән, яшьләр белән эшлибез, ә аларга исә «болай ит», «төгеләй эшлә» дип кенә булмый; андый «нотацияләр» бер колактарыңнан керә, икенчеләреннән шундук чыгып та китә! Үзегез дә беләсез инде. Ә менә әдәби әсәрләр жаннары кузгата! Мин жәй буге (авылда вакытта) Зиннур Хөсниярының «Гарасат» романын укыдым. Шундый әсәр бастыруыгыз өчен рәхмәт сезгә! «Өч тиенлек» мәхәббәт өчпочмактарыңнан туйган идек инде, алар укучыга бернәрсә дә бирми.

Сезгә күнелдә туган кайбер фикерләремне житкерәсем килә.

Әсәр, уку өчен мавыктыргыч сюжетка корылган булуы өстенә, жәмгыять һәм кешелек өчен, милләт өчен мәһим мәсәләләргә күтәрүе белән дә игътибарга лаек. Аны башка әсәрләрдән аерып торучы сыйфат бар. Бу — илаһи башлангыч, дини тәғлимат аша чынбарлыкны бирү, киләчәккә күз ату.

Әдипне элгәргә әсәрләрендә Көнбатышның фәлсәфи-эстетик фикеренә игътибар бирүен, үзбездән «Корьән»нән, аның халык рухына шифалы йогынтысынан ераклашу сизелүен тәнкыйтлөгәннәр иде. Яна романда язучының дини тәғлиматны тирән белүе, бу фәлсәфәне тормыш-яшәешебез чынбарлыгы белән оста үрәп бирүе сокландыра. Китап укучыларга тормыш итүен катлаулы мәсәләләрен тирән аңларга, аларның чишелешен табарга булыша.

Байтамак авылы янындагы Әллүки күленең күккә ашуы тирәсендә куерган вакыйгалар аша З.Хөснияр кешелек һәм иман, рухи чынбарлык һәм яшәеш арасында параллельлек үткәрә. Жәмәгать, дөрес яшәмибез икән бит! — бу фикер жиргә Күктән жибәрелгән, атабыз Адәм вазифасын башкаручы, хикмәтле алма бакчасының каравылчысы, күз карашыңнан илаһи яктылык сирпеләп торучы Сәхәби (Сәхәбә), авылдашларың дөрес юлга өндәрүче Жәмил хәзрәт, тирән белемле Камай, элеккеге колхоз житәкчесе Байбулат агаларың эш-гамәлләре аша житкерелә. Һәрчак үзенә тартып торучы Сәхәби Жиргә жәмгыять законнары китереп чыгарган әхлаксызлык, миһербансызлык, явызлык, кешеләр арасында тамыр жәйгән ызгыш-талаш, жир бүлешү кебек күнелсез күренешләргә кисәтү өчен килгән. Кешелекне туры юлга чыгаручы, дөреслекне зур кыенлыктар, каршылыктар аша гамәлгә ашыручылар алар, чөнки «сазлык ләменнән яратылган булгач, ошбу Илнен фәлсәфәсе дә һаман саз пычрагында». Әсәрдә Иманга килү юлы аша гына бу бәхәтсезлекләрдән, авырлыктардан арынырбыз дигән фикер үткәрелә. (Сәхәби-Сәхәбә образына гына игътибар итегез әле! Сокландыргыч матур герой! Илаһи образ! Хөсниярының бу образы әдәбиятта яналык булып кабул ителерлек! Гомумән, «Гарасат» үзе дә!)

Әдип адәм балаларына яшәү чыганагы буларак бүлөк ителгән Жирнен язмышы мәсәләсен дә алгы планга куя. «Әлеге хәлләрдән сон күп сулар аккан, күп гомерләр узган, ә Жир һаман талаш, ызгышка сәбәп булып кала бирә. Адәмнен балалары Жир өчен һаман бер-берсе белән сугышалар, туган тутанга каршы бара, ата белән углы сугыша, һәркайда Жир өчен кан ага». Бу мәңгелек проблеманы хал итүне әсәреннән төп героине Байтимер Баймурзин үз өстенә ала. Ул — совет чынбарлыгы тарафыннан рәнжәтеләп, соңыннан турсап аякка баскан, туган авылын яшәртүгә дип кайтып, авылдашлары арасында зур ышаныч казанган, авырлыктардан курыкмаучы реформатор.

Язучы шәхесләргә табыну кебек замана чиренә чишелеш эзли. Дөрестән дә, патшаларга, Ленин-Сталинга табыну хисен вазгыять югары дәрәжәгә житкәргән иде. Атеистик төрбиянен иң үтемле коралы иде шул ул. «Ходайдан башка табына торган илаһи көч юк!» — әсәрдә игелекле эш-гамәлләр кылып яшәүче геройлар шушы гыйбарәне тормыш кыйбласы итеп алып гомер кичерәләр...

Рәсим ГӘРӘЕВ,

Чаллы

ИЛДАР ХАНОВ

*Салкын чиймә ага таулар кисеп,
Кайда икән чыккан эжирләре?
Искә алып, туганнар, бер укырсыз,
Болар сезгә йөрәк серләрем.*

Әнигез Бибиасма, улым Илдарга

Илдар белән беренче мәртәбә очрашуым аның 70 яшьлек зур бәйрәмендә күргәзмә залында булды. Татар академия театры артистлары исемненнән бер-ике сүз әйтергә туры килде. Илдарның бөтен эшләрен берьюлы күргәч, мин әллә нишләп киттем, без белгән, ияләшкән, кабул итәргә гадәтләнгән рәсемнәр, сыннар түгел иде болар, бөтенләй икенче дөнья. Мондый эшләргә татар кешесе эшләгән дип беркем дә әйтмәячәк.

Кеше буларак үзе турында бик күп ишеткәнем бар иде. Ул Леонид Ильич Брежневны терелткән икән, хәтта, Һиндстан дәүләте житәкчесе Жавахарлал Неруны да авыр хәлдән коткарган, Владимир Высоцкийны запойдан алып калган, житмәсә, һинд йогасы белән шөгилыләнә, бөтен алкашлар, бәхетсез кешеләрнең тәннен генә түгел, жанын да дәвалый дип аның янында булган кешеләр сөйләгәннәр иде. Мин боларның, әлбәттә, күбесенә ышанмадым, әгәр дә чын художник, скульптор булса, бүтән эш белән шөгилыләнергә вакыты калмас иде дип уйладым. Инде Иске Аракчино бистәсендә мәчет, чиркәү, синагога, гомумән, бөтен дөньяның диннәрен, мәданиятен берләштерүче «Вселенский собор» төзи башлаганын ишеткәч, бөтенләй аптырап калдым. Әле яна гына татарлар мәчетләр төзи башладылар, бу бит 90нчы еллар башы. Алай бик теләгән булгач, нигә инде чын мөселман мәчете салып куймаска. Юк бит, адәмнәрне шаккатырып, бөтен диннәрне берләштерүче бик зур храм эшләргә алына.

Мине нигә инде ул чиркәү белән мәчетне берләштерә дигән сорау бик борчыган иде. Ни чыкмаса шул татардан чыгар инде, бер урыс та чиркәү янына мәчет салып куймаган, яһудиләр белән католиклар турында әйтеп тә тормыйм, янәсә. Менә хәзер, егерме елдан артык вакыт узгач, ул безнен күнеләбезгә якынайды. Беләсезме, нилектән? Әгәр дә без, Аллаһы Тәгалә жир йөзәндәге халыклар өчен бер һәм бар дип уйлыйбыз икән, ә бу фикер XXI гасырда тагын да кинрәк таралыр дип ышанасы килә, кешелек дөньясы теләме-теләмиме, барыбер берләштергә мәжбүр булачак. Кызык бит, әгәр Илдар миллионер булса, анлар идем. Төзәргә акчасы, мөмкинлеге бар, әйдә, кылансын инде дип. Монда бит үз кулларын белән кирпеч ташып, кешеләрдән ялынып машина сорап, кран турында әйтеп тә тормыйм, бөтен әйберне берәмтекләп жыеп, шундый зур төзелешкә алынырга кирәк. Үземә биргән Тукай бүлгә акчасына жиде машина кирпеч китерттем дип сөйләгәнә әле дә хәтеремдә. Юк, мондый идеяне күтәрәп чыгарга, бигрәк тә кеше күрерлек итеп башкарырга алынуы мине шаккатырды. Бу бит XXI гасыр башында, бездә һәркем ничек тә булса урларга, алдарга-баерга тырыша, ә ул, киресенчә, үзеннән сон кешеләргә менә нинди бүләк калдырырга уйлай.

Күрәсен, мондый олыдан да олы эшнә башкарып чыгар өчен Илдар Ханов булып туарга кирәктер! Бу бит сүз сөйләү түгел, монда көне-төне эшләргә кирәк! Бәлкем, ул үзенә бөек кеше икәннен исбат итәр өчен шундый эшкә алынгандыр? Кызык бит, әнисе, хатыны, туганнары мондый зур төзелешкә ничек карадылар икән? Әгәр дә ихластан аның теләкләрен, омтылышларын анламасалар, бу гамәл фажиға белән тәмамланган булып иде, бу кеше акылдан язган дип, психушкага ябып куйрлар иде.

Монда, әлбәттә, хатыны Рауза ханым Солтанованың бөтен күңеле, жаны белән иренен фикерләрен, хыялларын, омтылышларын үзенеке кебек кабул итүе күренә. Әлбәттә, шуны тормышка ашырырга кулыннан килгәнчә ярдәм итү генә түгел, бу

эшләрнең халкыбызга ни өчен кирәк икәнен аңлавы да хәлиткеч роль уйнагандыр. Әйтәләр бит: ирне ир иткән дә хатын, юк иткән дә хатын. Бу яктан ана Ходай Тәгалә бик зур бәхет биргән. Әле менә уйлап куйдым: Илдарның бәхетсез кешеләреннән язмышын, тормышын жинеләйтергә тырышуы да, күрәсен, үзенен дә эчкә дөньясын тынычландыргандыр. Ул әйтә бит: «Кешеләргә күпме яхшылык эшләсән, үзенә дә шул кадар кире кайта», — ди. Ул, күрәсен, безнең гасыр кешесе түгелдер. Хәер, без, татарлар, заманында ярты дөньяны идәрә иткәнгәдер, Жир йөзөндәге халыкларның һәммәсенә үз итеп, якын итеп карыйбыз. Бездә бүтән халыкларның диненә, теленә, яшәү рәвешенә агрессив мөнәсәбәт юк. Хәзерге заман сүзе белән әйтсәк, толерантлы халык. Бу яктан караганда, Илдар Хановның хезмәте киләчәккә якты нур булып калыр дип ышанасы килә.

Мине бүген бары тик бер нәрсә генә борчый: үзе вафат булгач, бу эшне кем давам итәр? 70 яшенә багышланган күргәзмәне караганда тагын бер нәрсәгә игътибар иттем, Мәскәүнең Суриков исемендәге Сәнгать институтында укуың елларда ук, 25 яшендә, ул шундый зур, катлаулы темаларга алына: «Костёр человечества», «Хиросима», «Рождения века», «Апокалипсис». Күрегез, исемнәре үк безгә ят! Хиросимага безнең ни катнашыбыз бар инде. Ә менә Илдар өчен... Илдар өчен моннан да көчле, бөек тема юк! Бу эшләр шундый итеп эшләнгәннәр ки, мин аларны аңлатып та бетерә алмам, моның өчен үзенә рәссам булу кирәк. Гомумән, андый рәсем сәнгатен кабул итү өчен безгә, татарларга, шактый вакыт кирәк булчак әле. Чөнки без рәсем сәнгате белән XX гасырның утызынчы елларында гына таныша башладык бугай.

Ходай Тәгалә Илдарны яшьлегендә Мексиканың бөек рәссамы А.Секейрос, Һиндстанда яшәп ижат иткән бөек рәссам һәм галим Святослав Рерих белән очраштырып, ул үз гомеренә житәрлек сабак ала. Менә бит татар баласы кемнәр белән уртақ тел таба белгән! Шуна күрә дә ул рәсем сәнгатендә, скульптурада яна алымнар үзләштерә, дөньяның мәгънәсен ачар өчен символларга күчә, символлар аша яшәешне аңлатырга тели. Символларның милләте дә, жирлегә дә юк, ләкин бөтен кеше аны үзенчә кабул итә.

Ханов ул безнең рәсем сәнгатен, скульптураны бөтенләй бүтән югарылыкка күтәргә теләде. Чаллы шәһәрәндәге һәйкәлләре турында күп сөйләп тормыйм, алар күз алдында, кемдер кабул итә, кемдер юк. Ләкин шуны беләм, вакыт узган саен болар безгә якыная, кадерле бер символга әверелә бара, алардан башка Чаллы шәһәрән күз алдына да китереп булмас әле. Нишләп соң ул гади юл белән генә эшләмәгән, әгәр дә без күнеккән алымнар белән эшләрә, аны халык жинелрәк кабул итәр иде, ланы тизрәк таралыр иде, диярсез. Монда рәссам үзенә нинди максат куя бит. Халыкка ошарга тырышумы, әллә чын сәнгать әсәрен тудырумы? Минемчә, Илдар гади халык ничек кабул итәр дип борчылмаган. Вакыты житкәч аңлар әле дип ышанган. Бу — талантлы художникларга хас әйбер, ә ул үзенң талантына бик ышанган, күрәсен. Илдарны XX гасырның иң көчле, талантлы художнигы, скульпторы, философы дип сөйләчәкләренә ышанасым килә. Ул кабатланмас шәхес иде бит. Без әле аны аңлап, кабул итеп бетермәдек, чын талантлы художникларны күп вакытта шундый язмыш көтә.

Илдар турында язарга утыргач, күнеләмдә бер бик зур үкенеч калды. Ул мине берничә мәртәбә үзенә кунакка чакырган иде, менә бүген барам, иртәгә барам дип көн арты көн узды. Ни үкенеч, үзе белән рәхәтләнеп сөйләшә алмадым, ә бит аның кем икәнен күнелем, жаным белән тоя идем мин... Хәер, ул үзеннән соң гомерлек һәйкәлләрен калдырды, монысы да минем өчен бик зур сөөнеч!

Әзһәр ШАКИРОВ,

Татарстанның һәм Россиянең халык артисты,

Татарстанның Г.Тукай исемендәге

Дәүләт премиясе лауреаты

МӘГЪНӘ

Фани дөнъяның барлыкка килүе

Фани дөнъя булмаган чакта ни-нәрсә булды икән?

«Чакта» дип язып куйдым да, уйга калдым, «чак» үзе вакыт төшенчәсе бит, «бала чакта (вакытта), ул чагында (ул вакытта) дип сөйлибез түгелме? Матдә, дөнъя булмагач, вакыт та була алмый бит. Матдә, вакыт фәза (пространство), бушлык бер-берсеннән аерылгысыз. Бушлык булсын өчен ике матдәнең (ике ноктаның, ике жисемнен) булуы шарт. Матдә булмаганда фәза да (аралык та) юк, вакыт та юк. Димәк, «фани дөнъя булмаганда» яки «фани дөнъя булганчы» дияргә кирәктер, мөгаен.

Фани дөнъя булмаганда күкләрне, Кояшны, Айны, Жирне яралтканчы ни булган? Матдә юк, жисемнәр юк, кешеләр юк, дөнъя юк. Аллаһы Тәгалә бар. Акыл-Зиһен, Мәгълүмат, Мәгънә бар. Без бүгенге белембез, бүгенге аныбыз белән Алланың нинди сыйфатта булганын тәгаен күз алдына китерә алмыйбыз. Бушлык булганмы? Аллаһы Тәгалә булгач, бүгенге төшенчәдәге бушлык була аламы? Шушы Бөек Акыл, Бөек Гыйлем, Бөек Мәгънә — Идея эчендә булачак матдә — галәмнәр туплангандыр, ихтимал. Ул матдә без уйлаганча түгелдер, башка, безгә аңлашылмый торган шәкелләдер. Әйतिक, уйны ничек күз алдына китереп була? Уй бар бит, фикер бар бит, уй фикер нинди сыйфатта? Аның формуласын ничек язарга?

Бохари туплаган хәдисләр китабында әйтелә:

Ин-ин әүвәлдә Аллаһы Тәгалә генә булган. Аннан башка һичкем һәм һичнәрсә дә булмаган.

Димәк, матдә булмаган, матдә булмагач, вакыт та булмаган. Аллаһы Тәгалә вакыттан башка яшәгәнме?

Аллаһы Тәгалә:

— Бар бул! — ди һәм юк дәрәжәсендәге матдә барлыкка килә, шул ноктада булачак Әсман, булачак Киев Каз Юлы, булачак Кояш системасы, булачак Жир өчен дә матдә була.

Галәмнен яралтылышы турында фән нәрсә ди сон?

Фәнни-гыйльми ачышлар Коръәндә әйтелгәннәр, ишарәләр, кинаяләр белән туры киләме?

Галим, физик-теоретик Владлен Сергеевич Барашенков «Вселенная в электро́не» («Электрон эчендәге Бөек Галәм») исемле китабында менә ничек яза:

«Атом-төш физикасы өлкәсендәге атаклы галим Фридман чагыштырмалылык теориясе тигезләмәләрен чишә һәм галим бу чишелештә үзенчәлекле бер нокта барлыгын күрә. Шул тигезләмә чишелешендә Галәмнен радиусы «0» икәне ачыклана. Ә шул нульның тыгызлыгы (нульдәге матдәнең тыгызлыгы) чиксезлекке күрсәтә. Юк дәрәжәсендәге кечкенә нокта котчыккыч тыгыз матдәне үз эченә ала икән. Тигезләмәләрдән күренгәнчә, әнә шул юк дәрәжәсендәге нокта мизгел эчендә, ниндидер сәбәпләр аркасында, шарчыкка әверелә, шул шарчык зурая, киңәя, арта бара. Бу нокта киңәя башлаганчы вакыт та, фәза (пространство) да булмый эле. Галәм кечкенә ноктадан төрле якка сибелеп, сабын күбеге кебек кабара башлый. Бу шартлауның сәбәбен теория аңлата алмый.

Из вещества, которое возникло буквально из пустоты, в дальнейшем образовались галактики, звёзды, планеты окружающего нас мира... Это может показаться невозможным — как это, весомая материя и вдруг... из пустоты? Однако, для этого есть веские основания.

(В.С.Барашенков, физик-ядерщик. «Вселенная в электро́не», стр. 176, 239).

Америка галиме, физик Гамов әйтә:

— Әсманның барлыкка килүе котчыккыч зур шартлау нәтижәсендә булган.

Дәвам. Башы 2014 елның 7нче санында.

Шартлаган нәрсә ул — матдәнен борынгы тоқымыдыр. Котчыккыч зур температура һәм каты басым аркасында атом матдәсе «кайнап» чыга. Һәм утлы шар барлыкка килә. Шул утлы шарда атом төшләренең катнашы хасил була вә башка төрлө химик процесслар барлыкка килә. Шул утлы шар котчыккыч зур тизлек белән кинәя, «кабара», төрлө якка сибелә, чиксез Галәм барлыкка килә. Шартлаудан соң як-якка сибелгән материядән галактикалар, кояш системалары, Киек Каз юлы хасил була. Һәм ул жисемнәр бер-берсеннән зур тизлек белән ерагая баралар. Бөек Әсманнның цикләрендә матдәнен тизлегә яктылык тизлегенә тәңгәл.

Заман фәнендә Әсманнның кинәя баруы, жисемнәрнен зур тизлек белән бер-берләреннән ерагая баруы турында шикләнәргә урын калдырмый торган ачышлар ясалды.

Ә Коръяндә исә, 51 (Зарият-Кинәйту) сүрәсе, 47 аятъ, болай язылган:

Кодрәтебез илә Күкие чиксез киң итеп ясадык, Без — киңәйтүче.

Фәнни ачышларның Коръян әйткәннәр белән тәңгәл килүенә шаккатасын, Валлаһи!

Ин баштагы чорында Әсман (Вселенная) водород белән аз-маз гелийның газ катнашы рәвешендә булган. Шушы масса әкрән генә үз күчәрендә әйләнә торган. Соңыннан ул күп төрлө өлешләргә бүлгәләнәп, асырым өлешләре Кояш массасыннан 100 млрд тапкыр зуррак булып, тора-бара Галактикалар төзү өчен материал булганнар.

Морис Бюкай. Библия, Коран и наука. 201 бит.

Әсманнны, ягъни чиксез Бөек Галәмне барлыкка китергәннән соң Аллаһы Тәгалә Жирне бар итә.

Аниан соң томан-төтен хәлендәгә Күккә теләген юнәлтте. Күкләрне, Жирне, алар арасындагыларны Без Хакыйкәт буларак, тәртип иттек һәм мәгълүм бер мөддәткә чаклы хәрәкәт итсеннәр, дип яралттык.

11 (Фуссиләт) 41.

«Мәгълүм бер мөддәткә чаклы» дигән жөмлә Галәмнен бәтәчәге, юкка чыгачагы турында сөйли. Ахырзаман турында Коръяндә сүз байтак.

Коръяннен Бәкарә сүрәсендә (22 аятъ) Аллаһы Тәгалә әйтә:

Ул (Аллаһ) сезнең өчен Жирне бер ястык кебек түшәде. Күк бинасын корып куйды.

(Әл-арда фираашәү — ястык кебек итеп түшәде. Бу кәлимәне төрлечә тәржемә ителәр — «түшәк итеп жәйде, ястык, келәм кебек» нәсхәләре дә очрый.)

Аллаһы Тәгалә әйтә:

Күрмисезмени, Аллаһ жиде кат күкие бер-берсенә яраштырып ясады.

71 (Нух) 15.

Галактикалар (күкләр) котчыкыч зур тизлек белән бер-берсеннән ерагая бара, дилек.

— Яктылык тизлегә белән ерагая барган күкләр жиде кат кына була алмый.

— Коръянне француз теленә тәржемә иткән галим Хәмидулла хәзрәт «7» саны гарәп телендә күплекне-чиксезлекне аңлата, ди. Әйттик, Ана телебездә дә «кырыкмаса-кырык» гыйбарәсе төгәл «кырык»ны күз алдында тотмый, ә күплекне аңлата... Әйе, Аллаһы Тәгалә барлыкка китергән юк дәрәжәсендәгә матдә ноктасы кинәя, шартлы һәм галактикалар пәйда була, алар зур тизлек белән ерагая бара. Безнең Галактика — «Киек Каз юлы», аның составында Кояш системасы, Кояш системасында Жир шары бар.

Әллә соң ул имансызлар күкләр белән Жирнең кайчандыр бергә укмашкан хәлдә булганын белмиләрме? Без аларны аердык та, һәр тереклекне дымнан яралттык.

21 (Әнбия) 30.

Язулы кәгазьне ничек итеп төрәләр, Без дә ул (Ахырзаман) Көнне күкләрне шулай төрербез. Ин башта ясыи башлагандагы хәленә китерербез.

21 (Әнбия) 104.

Кыямәт көнендә Жирйөзе Аның учында булачак. Күкләр Аның уң кулы белән бөктәрләгән кәгазь кебек бөгәрләнәчәк.

39 (Зүмара) 67.

Ягъни дөнья бәтәчәк. Кайчан бәтәчәк ул? Нәмәгълүмдер. Ләкин безаз чамаларга була.

Мөхәммәд (с.г.в.) соңгы пәйгамбәр, Ахырзаман пәйгамбәре. Халык арасында

таралган риваятьләр һәм кайбер хәдисләр әйтә ки: ахырзаман алдыннан ата — улны, ана кызны белмәс (үз кызы белән женси мөнәсәбәткә кәргән аталар, үз уллары белән торучы аналар турында), кешеләр бер-берсен диварлар аша күрер (телевидение), еланнар кеше кабыгына кереп бетәр һәм бер-берсен чага башлаячаклар (кешеләр арасындагы миһербансызлыкның, рәхимсезлекнең арта баруы, сәбәплә һәм сәбәпсез жинаять кылуларның ишәюе) һәм башка галәмәтләр Ахырзаманның якындагына икәнәһә ишарә ясей.

Аллаһы Тәгалә күренеп торучы күкләрне терәксез (тотрыклы) итеп яралтты. Сөз чайкалмасын өчен, Жирне каты-нык баганалар (таулар) белән терәттә.

31 (Локман) 10.

Шушы аяттә Галәмнән сере ачыла. Терәксез күкләр, Жирне гарасатлы калтыранулардан тотып торучы таулар, Галәмнән гравитацион тарту көчләре, үзәктән куу, үзәккә тартылу куәтләре, тауларның тамыры, чыннан да, Жирнен үзәгәһә хәтле сузылганлыклары, шуның аркасында Жир өстендәгә хәтәр хәрәкәтләнүләренә тыеп торулары Коръән ингән заманнардан күп вакытлар узгач кына, чын фәнни ачышлар белән расланды.

Коръәндәгә һәм Сөннәдәгә билгеләр (ишарәләр) буенча уздырылган Бишенче халыкара конференция комиссиясенән материаллары. 1993.

Кат-кат күкләр: Галәм, Әсман (Вселенная) булдырылды, Жир Кояш системасына куелды, төннәрән яктыртыр өчен Ай иярчене Жиргә тагылды.

Бүгенге галимнәр дә дөньяның төтен-томаннан башланганын раслый.

Фән дә, Коръәндә әйтелгәнчә, дөньяның вакытлычагына булганын исбатлай. Радиоактив кисәкчекләр заманнар узгач, таркалып юкка чыгачак, шулай итеп, бөтен атомнар да таркалчак, Галәм, Әсман юкка чыгачак.

Аллаһ Кояшны яктылык чыганагы итеп кабызды, Айны нурлы итеп яралтты, елларның санын вә хисабын белер өчен, Айга фасыллар төгәенләде.

10 (Юнус) 5.

Коперникка кадәр 150 ел әүвәл татар шагыйре, татар галиме Сәйф Сарай Жирнен Кояш тирәли әйләнгәнән язып чыга. Ана кадәр Галәмнән мәркәзә Жир саналган, Кояш Жир тирәли әйләнә, дип уйлаганнар. Әмма галимнәреннән озак еллар күзәтүенчә Галәмнән гаять киң, зур икәнә ачыклана барган. Бу зурауның Бөек Шартлау (Биг Бәнг) нәтижәсе икәнән дә ачыкладылар.

Коперникка чаклы татар кешесенән Жирнен Кояш тирәли әйләнгәнән әйткәнән ишеткәч, Макс шаркылдап көлдә. Мин ана Сәйф Сарайның китабын алып, гарәпчә, кириллчә язучыларны күрсәттем, тәржемәчәбез дә үз күзләренә ышанмады.

Макс әйтте:

— Ә ни сәбәплә татарлар бу ачыш турында патент алмаганнар? — диде.

— Европалылар шәрәк халыкларын, татарларны кешегә санамаганга! — дидем.

Татуланьрга чәй ярдәм итте. Чәй янартканнан соң әңгәмәбезне дәвам иттек.

Кояш атом-төш реакциясе аркасында үзәккә яктылык чыганагы булып тора, ә Ай яктылыгы бары тик Кояштан алган нур балкышыгына. Димәк, бу аяттә Жирнен, Айның яктырткыч буларак, мөстәкыйль түгел, бәлки Кояш тирәли әйләнергә мәжбүр жисемнәр икәнәһә кыная күрербез һәм бу мәгълүматны иң беренчеләрдән татар шагыйре Сәйф Сарай язып калдырган, дидек.

Коръән сүзләре фәнни ачышлар, астрономия, атом-төш физикасы ачышларына каршы килми, киресенчә, Коръән ул ачышларның булачагын алдан әйтә. Библиядән аермалы буларак, Коръәннән фәнгә каршы килмәвә турында бик күп галимнәр язып чыкты. Бу турыда христиан галиме Морис Бюкайның «Библия, Коран и наука» исемле китабында ачык, дәлилләр итеп язылган.

Әле генә телгә алынган аяттә Жир жанварлар, үсемлекләр белән баetylды. Аллаһы Тәгалә (Ан-Зиһен-Фикер) ялгыз түгел, хәзер Галәм, Әсман, Кияк Каз Юлы, Кояш системасы, Жир бар. Бары тик Адәмне генә барлыкка китерәсе калды.

БАТУЛЛА

Дәвамны киләсе саннарда.

СЕЗНЕҢ ЯЗМЫШ СУГЫШ УТЫ БЕЛӘН ҮРЕЛГӘН

Исхак Закиров
(1911–1944)

Исхак Кадыйр улы Закиров 1911 елның 14 сентябрҙә Казан шәһәрҙә туа. Казанның Вахитов исемеңдәге мәктәбәндә уҡыған ваҡытта ук Г.Тукайға ияреп шигырьләр яза.

Бу елларда мәктәптә әдәби түгәрәк эшли. Ана күренекле татар язучылары Г.Толымбай¹, Х.Туфан², Ф.Бурнаш³ һәм башкалар еш килә торған була. Нечкә хисләр, аз сүзлә яшүсмер Исхакка алар зур ҡәҙәр белән карыйлар, И.Закировка тырышып уҡырга, әдәби әсәрләргә өйрәнергә, шигырь осталыҡны арттырырга кинәш бирәләр.

Мәктәптә уҡыған елларында ук аның шигырьләре «Яналиф», «Чаян», «Азат хатын» журналларында, «Кызыл яшыләр», «Кызыл Армия» газеталарында басылып чыға.

1934 елны И.Закиров Татгосиздатта хисапчы, читтән торып Казан финанс-экономика институтын тәмамлай, соңыннан Татарстан язучылар союзы идарәсе бухгалтеры. Ул Бөек Ватан сугышының беренче айларында Казанның Сталин район хәрби комиссариатынан армиягә алына, фронтка китә, сугышларда катнаша. Язучы А.Әхмәт⁴ истәлегендә аның турында болай яза: «Мин аны Великие Луки шәһәрәннән ерак түгел, бер уйсулыкта очраткан идем. Мин дә хәрби яралылар палаткасында ята идем... Көннәрнен берсендә, палаткадан тышта, салам өстендә бер солдат кулы муенына асылган килеш утыра иде. Алар госпитальгә китәр өчен машина көтәләр икән. Мин Исхак Закировны таныдым. Арыган, йончыган, битләре балчыкка буялып беткән. Без сөйләшеп киттек.

Великие Луки өчен барган каты сугышларда сул беләгенә дошман пулясы эләгән бедем. Машина килүгә мин аны утыртышып жибәрдем. Алар киткәч, әле уңга, әле сулга снарядлар ярыла башлады...

Мине фронт газетасына⁵ эшкә чакыртып алдылар. Ул ваҡытта да Исхак Закировтан хатлар килә һәм хат янында берәр шигырь дә була торған иде...»

И.Закиров фронтта партия сафына алына, ике тапкыр яралана: 1942 елның 26 декабрҙә һәм 1943 елның 25 сентябрҙә. Госпитальләрдә ятып чыккач, янадан үз частенә кайта. Сержант Исхак Закиров Беренче Балтыйк буй фронты 325 нче укчы дивизиянен 110 нчы укчы полкы 2 нче укчы батальоны капитан Гаджаев ротасында парторг булган.

Афзал Шамов исә шул фронтта «Алга, дошман өстенә!» газетасында хәрби

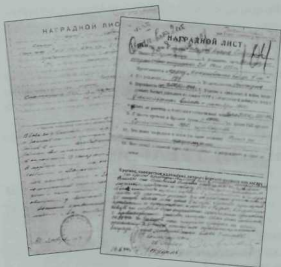
¹ Г.Толымбай – язучы һәм тәнкыйтьче Гомәр Толымбай (1900–1939).

² Х.Туфан – шагыйрь Хәсән Туфан (1900–1981).

³ Ф.Бурнаш – язучы Фәтхи Бурнаш (1898–1942).

⁴ А.Әхмәт – язучы Абдулла Әхмәт (1905–1976).

⁵ Фронт газетасына – Беренче Балтыйк буй фронтының «Алга, дошман өстенә!» газетасы.

хәбәрчә булып хезмәт иткән. Шагыйрь И. Закиров белән хат язышкан. «Хатларны бик вак, хәтта чамадан тыш вак хәрәфләр белән төмәкә кәгазенә язган. Сөз аны зур табаклы төмәкә кәгазе дип уйлый күрмәгез. Юк, андый түгел иде ул, ә вак-вак кисәкләрдән торган кәгазь иде. Фронтта сугышчыларга бөртөклә төмәкәне кәжә боты шикелле итеп төрөр өчен махсус өчпочмаклар киселгән кәгазь бирәләр иде. Исхак, төмәкә тартмаса да, кәгазен алган, әрәм итмәгән, хат язучы өчен тоткан. Чөнки сугышта кәгазь кытлыгы бик зур иде.

Мин ана күп итеп ак кәгазь жибәрдем. Шуннан соң ул газетабыз өчен хәбәрләр, шигырьләр язгалап торды, хәтта бер тапкыр «Ялгызлар» исемле хикәя дә жибәрде. Аның каләмә белән язылган хәбәрләренә, шигырьләренә без газетабызда бик яратып баса идек...», дип яза капитан Шамов.

И. Закиров 1944 елның 25 февралендә янадан яралана, госпитальдә ята, дәваланып чыккач, үз частенә кайта. Шул елның жөндө хәлиткеч һөжүм сугышлары башлана, ул Бөек Ватан сугышы тарихында «Багратион операциясе» дип атала. Безнен данлы гаскәрләребез, дошман оборонасын жимереп, Совет Белоруссиясен азат итәргә керешә. Шул елның 14 июлендә Витебск өлкәсенен Освейск районы Городилович авылы янында барган каты сугышларның берсендә, ин авыр минутта укчы бүлеген командиры Исхак Закиров ротаны һөжүмгә күтәрәп, дошман ныгытмаларын атаклаганда каһарманнарча һәлак була. Автомат пулялары Исхакның йөрәген тишәп чыга. Сугышчан дуслары аны бик олылап, аерым кабергә күмәләр һәм дошманнан аның өчен дә үч алырга ант итәләр.

«1944 елның көз башында 325нче укчы дивизиягә барып чыктым. Аның 110нчы полкында булдым... Полк командиры подполковник Булкаков Әбүзам Юсупович сержант Закиров турында мондый сүзләр әйтте:

— Арысландай батыр сугышчы иде ул! Дүрт тапкыр бүләккә куйдым үзен. Сонгысында, үлгәннән соң, II дәрәжә Ватан сугышы ордены биру турында указ булды. Батыр сугышчы иде. Ә үзе карап торырга кечкенә генә, чандыр гына...» — дип яза А. Шамов итсәлегендә.

Бу ызманы әзерләгәндә, мин, Исхак Закиров хатларын һәм документларын гайләбез архивыннан алып тагын бер карап чыктым. Аларны бик күп еллар элек аның энесе Госман Закиров әтиемә биреп киткән иде. Менә 1944 елның августында 325нче укчы дивизиянен 110нчы полк штабыннан килгән хат. Мин аның бер өлешен генә күчерәм.

«Парторг сержант Исхак Кадыйрович Закиров үзенә батырлыгы белән бөтен полкта дан казанган сугышчы иде. Аны һәр солдат белә, һәр солдат ярата иде. Чөнки ул хәрби һөнәрне бик яхшы белүче батыр сугышчыларның берсе иде. Иптәшләре белән белемен бик теләп уртаклаша, аларны оборонада яисә һөжүм сугышлары вакытында ничек сугышырга кирәк икәнә өйрәтә иде... Шулай ук ул сугышта үзенә батырлыгы, кыюлыгы, курыкмавы белән дә күпләргә үрнәк булып торды. Мәсәлән, 1944 елның 14 июлендә Совет Белоруссиясен азат итү өчен барган һөжүм сугышлары вакытында дошман минометлары, пулеметлары ротаның барып юлын кисте. Сугышчылар көчле ут астында жиргә ятарга мәжбүр булдылар, ә һөжүмне туктатмаса, давам иттерергә кирәк. Моңы яхшы анлаган сержант Закиров шундый хәлиткеч минутта яткан жиреннән сикереп торды да сугышчыларга карап: «Иптәшләр, алга! Ватан өчен!» — дип кычкырып, ротаны үз артыннан ияртеп алып китте һәм беренче булып дошман

траншеясына сикереп төштө. Куркуны белмәс баһадир сугышчы шунда, штык сугышы вакытында, кулындагы автоматы, гранаталары белән унлап фашистны юк итте.

Зам. комбат по политчасти, капитан Янчук

Парторганизатор батальона Абдюлаев

Командир роты, капитан Гаджаев

Командир взвода Багданов

7.08.44».

Исхак Закиров хатларыннан (алар йөздән артык) кайбер өзеklär китерәм. Алар бу батыр сержантның Бөек Ватан сугышында узган юлын матуррак, ачыграк итеп сөйләп бирер.

«Кадерле әнием, Госман энем, Фәүзия сенлем!

Минем өчен, зинһар, борчылмагыз! Минем тамагым тук, өстем бөтен, кәефем яхшы. Командирларым яраталар үземне.

Сезгә язасы килгән бер нәрсә булса, ул да газета турында. Күршеләреннән берәрсә «Правда» алмыймы икән? Үзләре укыганнан соң шуны алып жибәрсәгез иде. Сирәк булса да, сәясәи китаплар да жибәргәләгез әле, зинһар! Исән кайтсам, алар арасында йөзеп укыр идем...»

19. XII.41.

«...Бик кызу чак әле. Дошманны куып барабыз. Чигенә, кача. Ләгънәтләр бөтен авылларны яндырып китәләр. Төннәрдә күк йөзә кып-кызыл булып тора. Бер урманга сугышып барып кәргән идек, катып үлгән балалар аунап ята. Боларның барысы өчен дә үч алачакбыз фашистлардан. Барысы өчен дә жавап бирергә тиеш алар!...»

21. XII.41.

«...Фашистларның ерткычлыгын үз күзем белән күрәм. Көн дә күрәм. Бишектәге ир балаларны солдат булып үсмәсеннәр өчен кулларын кисеп киткәннәр...»

Авылларны азат итәбез. Урамнарда фашистлар тарафыннан атылган карт-карчыклар, хатын-кызлар, бала-чагалар аунап ята... Боларны күргәч, йөрәгем таш кебек ката, нәфрәт уты ташып чыга. Үлем фашистларга, үлем!»

13.IV.42.

«...Әни, бәгырем, минем өчен борчылма. Без хәзер оборонада. Тора торган урынның түшәме немец миналары, снарядлары үтә алмаслык итеп ныгытылган. Пулялар турында әйтсә дә юк. Ә чыгып йөрергә мина сирәк туры килә. Балки, минем миналарга, пуляларга салкын каравым да шуннан килә торгандыр. Немешларның шартлый торган, ут булып оча торган пуляларын бер кызыклы картинага караган шикелле генә карыйм...»

13.XI.42.

«...Мине партиягә кандидат итеп алдылар. Моңа бик шатландым. Партиягә лаеклы кеше булып үсәргә теләм, тырышам».

20.XI.42.

«Әни!

Сина, Госманга, Фәүзиягә сагынычлы салам! Үзем исән-сау. 26 декабрьдә жинелчә жәрәхәтләндем. Уң кулымның нәкъ терсәк турысыннан, сөяккә тимичә, пуля аркылы тишеп чыкты. Ярамны бәйләтеп, санрота палаткасына китеп барышлый юлда миналар шартлый башлады. Якында гына шартлаган мина белән куптарылган бер каты балчык кисәгә чигәмә килеп бәрелде... Шул көннән бирле башым сызлый, төннәрен йоклый алмыйм. Шулай да минем өчен борчылмагыз. Барысы да төзәләр. Янадан сафка кайтырмын, янадан сугышырмын...»

9.I.43.

«...«Ялгызлар» дигән хикәям сумкада елап ята. Күчерергә вакыт юк. «Кораллы тоткыннар» исемле хикәямне алуыгыз турында һаман хәбәр итмисез...

Бик тырышып стена газеталары чыгарам. Аны төрлө төстәгә кәгазьләр белән бизим. Кызганычка каршы, рәсем ясыя алмыйм. Белсәм, фашистларны дунгыз итеп тә, гыйфрит итеп тә, жиде башлы жылан итеп тә сурәтләр идем. Шулай да сугышчылар газеталарымны бик яратып укыйлар...»

29.IV.43.

«Мине партиягә член итеп алдылар.

Казаннан мин партиясез большевик булып чыгып киткән идем, хәзер ана партияле большевик булып кайтачакмын. Мине анда гаиләм көтә, китапларым көтә, кулъязмаларым көтә...»

30.IV.43.

«...Минаялардан бушаган бер ящик өстерәп алып кайттым. Аны газеталардан кисеп алган кызыклы материаллар, китаплар белән тутырдым. Үземчә мин аны китапханә дип атыйм. Бөтен рота сугышчылары миннән укырга йә газета, йә китап алалар. Агитаторлар да үзләренә кирәкле материалларны миннән алалар. Әңгәмә өчен төрлө-төрлө темага конспектлар әзерлим. Газета да чыгарам. Каты атышлар булмаганда, авыз эченнән генә жырлый-жырлый, окобымда күнелле генә йөрәм. Нигә күнелле йөрмәскә? Иптәшләр ихтирам итә, командирларым ярата. Батальон командирының политик эшләр буенча ярдәмчесе: «Закиров газеталары үткен телле булып чыга, подразделениенен бөтен тормышын яктырта», — ди.»

21.VI.43.

«Бөрмәле капчыгын, мылтыгын һәм башка кирәк-яракларын күтәрәп, кечкенә генә бер солдат иптәшләре белән сафта тыныч кына бара. Читтән караучылар бу кечкенә солдат нигә болай тын бара икән дип уйлыйлардыр. Тын бармый ул. Авыз эченнән генә өйдәге ак пластинкага язылган духовой оркестр көенә жырлап бара. Шул музыка көенә атлый. Күнеле көр, рухы күтәренке анын. Ни өчен күтәренке булмасын! Аны һәркайда яраталар. Кем соң ул?»

22.VI.43.

«Батальон партия оешма секретаре жылыш саен мине мактап телгә ала. Унышлардан баш кына әйләнмәсен! Хәзер парторг мин. Рота парторгы булгач, эшем тагын да җаваплырак булачак. Үзем яраткан эш. Күнелле эш.»

25.VI.43.

«Минем ротада агитмассовый эшнен куелышын батальонда беренче урында дип таптылар. Газеталарым белән дә беренче урында торам.»

21.VII.43.

«Афзал абый, бик үзгәрдем мин, чын солдат булдым. Сугышның беренче айларында мин, окоп казыганда чыккан бакаларны кызганып, каскама тутырып, бер читкә, хәвефсезрәк жиргә илтеп жибәрә идем. Иптәшләрем көләләр иде миннән. Ә моннан бер-ике көн элек мин үз кулым белән бер фашистны тончыктырдым. Атакаларга барганда үтергәннәрне искә алмыйк, алары бухгалтерия кенәгәсенә теркәлмәгән.

Бер сугыштан соң рота командиры миңа әйтте: «Рядовой Закиров, бу әсирне полк штабына илтеп тапшыр», — диде.

Куйп алып киттем, ләгыйһне. Полк штабы еракта, жәһәннәм тишегендә. Урман эчендә. Житмәсә, карангы төшеп килә.

Күрсәң иде, Афзал абый, ул кабахәтне. Аю буге, фил буге. Ә мин анын янында малай гына. Ул алдан бара, мин анын артынан. Кулымда винтовка. Окоплардан ераклашабыз. Урманга барып керәбөз... Эшәке жан адымнарын әкрәнәйтә, ягына караштыргалый, миңа да күз төшергәләп ала. Йә туктап, эчен тотта да, нидер

мыгырдый, ынгыраша, эче авырта, имеш! Сизеп торам, якынак килүемне көтө. Өстөмө ташланырга ниятли. Ахмак дип белә ахры ул мине. Немецча да, русча да, хәтта татарча да кычкырам үзәнә: «Тизрәк атла, жир бит! Тизрәк атла!» – дим, сүгенеп тә куям, ә ул колагына да элми, мине балага саний. Ниһаять, бөтенләй туктады, ләгыйһ. Агачка сарылды да тик тора. Имеш, барырлык хәле юк. Ә күзә шайтан күзеннән дә болайрак... Ахырда жанын жәһәннәмгә жиберергә туры килде.

Әгәр кулымнан килсә, барысын да тончыктырып идем мин аларның. Совет халкынын һәр тамчы каны өчен, ятим балаларның күз яше өчен, яндырылган, жимерелгән авыллар, шәһәрләр өчен, барысы өчен дә үч алып идем мин алардан...»

25.VII.43.

«Иптәш Әхмәт, барыгызга да сәлам.

Сездән минем шигырьләр басылган ике газета алдым. Рәхмәт. Үзем янадан рота парторгы булып эшли башладым».

Бу хатка «Атака» дигән шигырен дә язып куйган:

...Бер тавыш безне күтәрде:

— Урра!

Алга,

Ил өчен!

Кыр,

Жимер,

Үтер дошманны,

Алга,

Изге җир өчен!»

15.IX.43.

«Афзал абый һәм Абдулла иптәш!

...Күп көтә торгач, һөжүм көннәре дә килеп житте. Көчле, зур дулкынга без дә кушылдык... Күптән түгел генә ике немецны үтердем. Шулай алга барабыз. Мин дә «Батырлык өчен» медале белән бүләкләндем. Икенчесенә приказ чыкты. Алда тагын ниләр булыр. Немец бик нык тора. Ләкин безнең көчкә чыдый алмый. Мин дә, нәнилегемә карамастан, кулыма гранаталар алып немецлардан траншеяларны тазартканда, һәркемнән алда барам. Гомумән, коммунистлар яхшы сугышалар. Беренче булып дошман траншеяларына Горлов, Әхметов, Булатов, Волков, Румянцевлар сикереп төштеләр һәм үрнәк күрсәтеп сугыштылар. Алар бүләккә куелдылар...

«Бу көннәргә мәнне онытмам» дигән шигырендә мондый сүзләр бар:

Бу көннәргә истән чыгасы юк,

Бу көннәргә һәмер онытмам!

Бу көннәргә бөек эше өчен

Һич кызганыч түгел минем кан.»

18.I.44.

«Афзал абый һәм Абдулла иптәш!

...Сезгә мәгълүм булган сугышлардан соң тагын файдага калдым⁶. Күргәннәргә күрешкәч сөйләп гажәпләндерермен.

Үземне өч мәртәбә бүләккә куйдылар. Берсенә приказ да бар. Ләкин берсен дә алганым юк әле... Үзем атакага беренче булып күтәрелдем. Хәзергә башка сүзем юк».

28.I.44.

«Әни!

Бер сугышта немец пуляларынын шинелем, бүрегем, хәтта документларым белән дә уйнавын язган идем. Ә бусында инде тәнем белән уйнады. Яраландым. Кулым белән аягым яраланды. Зинһар, борчылмагыз. Каты яра түгел.

⁶ Файдага калдым – исән калдым.

Хәзер госпитальдә ятам... Бу яраның ошамаган ягы шул — частемнән аерылдым. Тагын ятлар арасына барырга туры киләчәк. Безнекеләр хәзер бик ерак алга киттеләр инде. Аларны куып житеп булмас. Мондый яра белән аунап ятасым бер дә килми. Сугыш — шахмат уены шикелле ул. Үзенә тарта. Тизрәк янадан барасым килә.

Шунысы кызык. Яшәгән кешегә барысы да кирәк. Үткән сугышта карандашлар тапкан идем. Бусында барысын да югалттым. Шунысы яхшы — документларым, партия билетым исән калды».

3.III.44.

Абдулла Алиш

(Алишев Абдуллажан Габделбари улы)

(1908—1944)

Язучы. Муса Жәлилнең көрәштәше. 1908 елның 15 сентябрендә хәзерге Татарстан Республикасының Спас районы Көек авылында урта хәллә крестьян гаиләсендә туа.

1927 елның жәендә Казанга килә һәм Казан Жир төзү техникумында укый. 1930 елда ул Минзәлә кантоны жир бүлегендә мелиоратор булып эшли, аннары, 1931-1933 елларда, Казгрэс (ТЭЦ № 1) төзелешендә гидротехник хезмәтен башкара. 1934 елда А.Алиш Казанда татарча чыга торган «Техника» журналының җаваплы сәркәтибе итеп билгеләнә. 1937 елдан Бөек Ватан сугышы башланганга кадәр «Пионер каләме» (хәзерге «Ялкын») журналы редакциясендә һәм Татарстан радиокомитетында эшли. 1938-1941 елларда ул, төп эшеннән аерылмыйча, Казан дәүләт педагогия институтының кичке бүлегендә укый. Бөек Ватан сугышы башлану сәбәпле, институтны тәмамлый алмый.

Язучы Госман Бакир «Ул елларда» исемле истәлегендә А.Алиш турында болай яза: «1941 елның жәе. Матбугат йорты. Бүлмәдә язучылар: Афзал Шамов, Ибраһим Гази, Хәсән Хәйри һәм мин. Бер көнне безнең янга өстенә яшел гимнастёрка, башына пилотка кигән Абдулла Алиш килеп керде. Ул кәргәч, И.Гази каләмен өстәлгә ташлады да, урыныннан кубып:

— Эһе, әле син дә хәрби киёмгә төренергә өлгердеңмени? — дип стена буендагы диваннан урын күрсәтте.

Алиш ботинкалы аякларын чалыштырып утырды да, гадәттәгечә елмаеп:

— Әйе, китәм, дуслар, мине киендерделәр. Күрешеп чыгыйм дип кердем, — диде.

Кайсыбыз диванга, кайсыбыз урындык алып каршысына утырдык. Байтак сөйләшкәч, ул, урыныннан кузгалып, барыбыз белән кул кысышып күрешеп чыкты. Мин аны коридор буенча баскычка кадәр озата бардым. Абдулла минем ин якын дустым иде. Матбугат йортында бергә эшләдек, педагогия институтында бергә укыдык. Ул гына да түгел, квартираларыбыз да бер ишегалдында. Институттан кайтышлы Черек күл буйлап ай яктысында әдәбият турында сөйләшеп йөрибез. Шулай йөрөп, соң гына квартираларыбызга кереп китәбез. Төн уртасына кадәр аның тәрәзәсендә ут балкый. Ул язып утыра торган иде. Шундый якын дустымның кулын кысканда миңа бик авыр булды. Ул, баскычның бер бүлеген төшкәч, борылып карап, кулын селекте:

— Хуш, дустым!

Бу соңгы күрешүбез булды...»

А.Алиш 1941 елның июль аенда Казанның Бауман район хәрби комиссариатыннан армиягә алына һәм солдат-радиот сыйфатында фронтка китә, Орлов өлкәсендә барган каты сугышларда катнаша. Аның шул вакыттагы адресы: ППС 670, 1003 полк, 2 батальон, 6 рота. Фронттан аның соңгы хаты Казанга 22 сентябрьдә җазылган. 1941 елның 12 октябрендә Брянск шәһәре янында Десна елгасы буенда чолганышта калып, фашистлар кулына әсир төшә. 1941 елның кышында Литвадагы хәрби әсирләр лагеренда тотканнан соң, 1942 елның язында фашистлар аны Чехословакиядәге Сандау шәһәренә озаталар. Ахырдә ул Польшадагы Седльце шәһәренә, аннан Берлин янындагы Вустрауга килеп элөгә. Монда Муса Жәлил һәм аның көрәштәшләре белән

очраша, алар белән бергә антифашистик оешма эшендә актив катнаша. Тормышын куркыныч астына куеп, А.Алиш антифашистик листовкалар тарата, оешманын төрлө заданиеләрен үти. Хыянәтче доносы буенча, 1943 елның августында, яшерен оешманын эше ачыла. А.Алиш һәм башка жәлилчеләр кулга алына һәм Берлиндагы Моабит төрмәсенә ябыла.

А.Алиш фашист төрмәсендә соңгы сулышына кадәр Ватанга, туган халкына ышанычын югалтмый, фашистларның жинеләсен алдан күрә. Патриотның ныклығын фашистларның жәзалары сындыра алмый.

*Сатмас егет илен алтын-көмешләргә,
Дәгәр югалтмаса вәжданын,
Алтынны ул чүпкә санар,
Иң кыйммәтле күрер Ватанын, —*

ди ул төрмәдә язылган шигырьләрен берсендә.

1944 елның 25 августында Плетцензее төрмәсендә фашист палачлары Абдулла Алишны гильотинада жәзалап үтерәләр. Ләкин ялкынлы патриотның батырлығы үлемне жиде. Анын исеме Муса Жәлил исеме белән бергә Туган илгә кайтты.

Абдулла Алиш Ватан сугышы чорында күрсәткән ныклығы һәм батырлығы өчен 1994 елда Беренче дәрәжә Ватан сугышы ордены белән бүләкләнә. Шуңа ук елның 25 августында Казанда Кремль янындагы Муса Жәлил һәйкәле янәшәсендә фашист гильотинасында башлары киселгән ун жәлилче каһарманга бронза барельефлар куела. 1996 елда ТР Язучылар берлегенә балалар әдәбияты өлкәсендә Абдулла Алиш исемендәге бүләге булдырыла.

Гази Кашшафка

Кашшаф иптәш!

Мин Кызыл Армия сафына алындым. Сина минем бер-ике соңгы үтенечем бар:

1. Минем «Кечкенә хикәяләр»гә договор төзесәң иде. Аннан «Яна әни» хикәясен төшерергә кирәк. Редакцияләүгә А.Әхмәткә бирсәң шәп булыр иде. Син әйткәнчә әйбер өстәп булмады, ләкин шулай да ул кече балалар өчен кирәкле әйбер. Мин сездән аны чыгаруны бик сорар идем.

2. «Кечкенә тоткын» исемле пьеса, Германия белән договор төзешкәч, планда булса да, чыкмаган иде. Хәзер вакыты жигте дип уйлыйм. Үзегез карарсыз.

3. Мин Н.Булатның китабын редакцияләгән идем, ул 13,5 табак иде, бик кыскарды, 8-9 табакка калды. Шунун редакцияләү тәртибендә кыскартылуын акт белән оформишь итәргә иде...

Салам белән А.Алиш.

14 август, 1941 ел

(Казан утлары, 1970, №5, 144 бит).

Рахман Ильяс

(Ильясов Габдрахман Вәкил улы)

(1908—1943)

Язучы. 1908 елның 15 мартында Татарстан Республикасы Апас районы Карамасар авылында туа. 1924 елдан Грозныйда нефть промыслында слесарь өйрәнчеге булып эшли, 1925-1927 елларда ФЗО мәктәбендә укый. 1929 елда Грозныйда Шәрәкь халыклары клубы идарәсе рәисе, аннары ВЛКСМның район комитетында халык мәгарифе һәм көнкүреше бүлегә мөдире хезмәтендә була.

1931 елда Казанга килә һәм Татар коммунистлар университетына укырга керә. 1933 елдан Р.Ильяс Казандагы газета редакцияләрендә, Татарстан радиокомитетында әдәби хезмәткәр, редактор, Татарстан Язучылар союзы идарәсендә әдәби консультант, аннары Таттглавлит вәкиле булып эшли.

Бөек Ватан сугышында 228 укчы дивизиянең рота командиры сыйфатында Украинада барган каты сугышларда катнаша, 1943 елның 23 августында Харьков тирәсендәге шундый сугышларның берсендә ул батырларча һәлак була. Үлгәннән соң Совет хөкүмәте аны Сугышчан Кызыл Байрак ордены белән бүләкли.

Дускай Хан?

Хатынны алгач та җавап язарга булдым. Сина менә ничек дип рәхмәтләр укып бетерергә дә белмим. Якыннарыннан, дусларыннан ичмаса бер генә жылы сүз уку да күнелне күтәрәп, рухландырып җибәрә. Кайбер буш чакларны землянкага яисә блиндажга жылышабыз да мактаныша-мактаныша бер-беребезгә хатларыбызны укышабыз. Күбрәк хат алучыларыбызны артык бәхетлеләр, азрак хат алучыларны уртача бәхетлеләр, ә бер дә алмаучыларны бөтенләй бәхетсезләр категориясенә кертәбез. Сонгы вакытларда мин урталар категориясенә кердем. Чөнки өйдән дә 15 көнгә якын хат килгәнә юк иде. Нәрсә булгандыр, белмим.

Хан дускай! Мин хәзергә «аллага шөкер» исән әле. Кыска вакыт эчендә бик күп нәрсәләр кичерергә туры килде. Кайнар сугышлар, зур-зур походлар, шуның өстенә һәрбер сугышчың өчен кайгырту эзсез калмыйлар, әлбәттә...

Күбрәк фрицны үтереп, үз кешенә азрак югалту турында кайгыртасын. Тирән һәм авыр кайгы. Хәер, сине башка нәрсәләр күбрәк кызыксындырадыр. Ләкин, дускай, фронт картиналарын каләм белән язып бетерү мөмкинме соң? Күз алдына китер. Хыяллан. Сугыш. Моторлар шаулавы, снарядлар гөрселдәве, пуляларның туктаусыз очулары — кан, үлек гәүдәләр. Гажәеп күренеш. Нәкъ экрандагы төсле пейзаж... Бу бик табигый хәл булып күренә. Шулай булырга тиеш төсле. Тик якында, бик якында снаряд яисә мина шартлаганда, я булмаса жир белән күмеп киткәндә, яисә жүләр пулялар киemenнән берәр жирен тишәп үткәндә генә йөрәк кыт итеп куя да, шул чакны гына яшәүнең никадәр кыйммәтле икәнлеген сизеп куясын.

Ә аннан тагын онытыласын. Дөресен әйткәндә, уйланырга вакыт та булмый. Болай жәлеп хат язубыма гажәлләнмә. Алгы сызыктан бер километр чамасында торабыз. Аннан соң минем землянкамның түбәсе шулчаклы калын — 4 кат бүрәнә салынган, шайтан да алырлык түгел. Озынга китте, туярың.

Үзем буш вакытларны, ягъни ялга чыккан араларда язгалыйм. Дистәдән артык хикәя яздым. Пьеса язар өчен материаллар, эшләнгән темалар бар. Тик озак итеп утырып язарга вакыт кына юк.

Риза Ишмораттан хат алдым, «Ватан намусы өчен» газетасында эшли икән. Алар анда күбәү. Газеталары сирәк-мирәк килгәли. М. Максудка «Совет сугышчысы»на хат язган идем. Җавабы юк әле. Аның анда эшләвен газеталары буенча белдем...

Безнең фронт — Юго-Зап. фронт газетасы ул. Настроение турында язып тормыйм. Эшен хаклы булгач, рух ничек булуы сина мәгълүм. Күнел күтәрәнке. Орёл юнәлешендә безнең гаскарларнең һөжүмгә күчүләре һәм союзникларның актив хәрәкәтләре бик шатландыра...

Иптәшенә, гафу итсен, исемем оныттым, бик күп сәлам әйт. Иптәшләргә дә сәлам сөйлә.

Кашшафка, Кавига, Мирсәйгә, Гомәргә әйт, хат язсыннар. Кавига хат язган идем, нигәдер җавап язмый, иренә торгандыр ахрысы. Ни әйтсән дә, сез хат язарга күбрәк вакыт таба аласыз.

Хуш. Кулынны кысам. Кайнар сәлам белән Рахман.

16 июль, 1943 ел

Минем адрес берәз үзгәрде:

Полевая почта 43020 А

Ильясову А.В.

(Казан утлары, 1970, № 5, 144-145 бит).

¹ Хан Жәмил, журналист.

Александр Бендецкий
(Бендецкий Александр Григорьевич)
(1911–1943)

Язучы. 1911 елның 16 гыйнварында Украинаның Черкас өлкәсендәге Золотоноша шәһәрәндә вак һөнәрче гаиләсендә туа.

1932 елда Казанга килә һәм 1939 елга кадәр башта Торгсинның Татарстан Республика конторасында, аннары Татарстан китап нәшриятында экономист булып эшли. 1939 елда аны Татарстан дәүләт филармониясенә артист итеп чакырылар. Шушы чорда А.Бендецкий, хезмәтәненнән аерылмыйча укуып, башта рабфакны, аннан соң Казан төзелеш инженерлары институтының ике курсың тәмамлый һәм Ватан сугышы башланар алдыннан Казан педагогия институтының кичке бүлегендә укуын дәвам иттерә.

1942 елның башында, Татарстан халык комиссарлары Советы каршындагы Сәнгать идарәсе командировкасы белән, Бендецкий артистлар бригадасы составында фронтка жиһәрелә һәм 1943 елның 1 маенда, алгы сызыкта совет сугышчыларына концертлар биреп йөргәндә, дошман снаряды ярчыгынан авыр яраланып, шул ук көнне госпитальдә вафат була.

В Правление Союза Советских писателей Татарии
А.Бендецкий

Заявление

Ввиду того, что в дни Отечественной войны, находясь в рядах РККА, я продолжаю литературную работу (издал сборник оборонных стихов «За честь родной страны», агитационную книжку в стихах «Азбука Отечественной войны», писал тексты к окнам сатиры и агитационным плакатам, участвовал в сборниках «За Отечество», «Кровь за кровь», выступал по радио со своими оборонными стихами, сдал в издательство сборник оборонных стихов «Суд идёт», перевёл либретто героической оперы «Алтынчәк» и т.д.) — прошу оформить меня в члены ССП Татарии.

А.Бендецкий

26 октября 1942 г.

НА РТ. Ф. Р-7083. Оп.1. Д. 144. Л. 1. Подлинник.

Глубокоуважаемый товарищ Гизатов!

Шлю Вам привет с фронта и сердечно благодарю за то, что Вы не забываете мою семью (жена мне писала).

Фронтовые дела мои идут хорошо. Как могу, помогаю разгрому врага. Мечтаю о том дне, когда после нашей победы снова вернусь в казанскую литературную семью. Верю, что этот день не за горами.

Как идут творческие дела в Казани? Буду очень рад получить от Вас хоть коротенькое письмо.

Привет товарищам.

Желаю Вам всего хорошего.

Уважающий Вас

А.Бендецкий.

27 марта 1943 года.

Действующая армия.

НМ РТ. КППи 120056 – 2. Л. 57. Подлинник.

Хатларны һәм искәрмаләрне Әлфия ШАМОВА өзерләде.

КӨЗ КАЛДЫРЫП КИТӘ КОШЛАР...

ШАГЫЙРЬ ЭДУАРД МОСТАФИННЫҢ ТУУЫНА 70 ЕЛ

*Бу дөньяда кеше дигәнең дә
оча-оча китеп югаладыр.*

1979 елның август урталары иде. Әнкәй, ниндидер йомышы төшөп, Кукмарага барган жиреннән өч китап алып кайтты.

— Иртәгә туган көнөң икәнә исемә төштә дә... китап кибетенә сугылдым әле... — диде ул, берәз тартынгандай итеп. — Менә, 20 яшенә миннән бүләк булсын...

Әнкәйнең һадиясе «Яшь шагыйрьнен беренче китабы» дигән сериядә чыккан, төс-кыяфәте белән бер-берсенә игезәкләр кебек охшаган, тышлыгына канатлы ат рәсеме төшерелгән шигырь мәжмугалары иде: «Еллар чалымы» (Марсель Галиев), «Кул бирәм» (Зиннур Мансуров), «Елның бишенче фасылы» (Эдуард Мостафин). Ул чакта бу шагыйрь абыйларның икесе белән берәз танышлык бар иде инде. Матбугат йортында да, гәзит-журнал редакцияләрендә дә ара-тирә очрашкалап торабыз, көндәлек матбугатта басылган, жеген жеккә китереп, вәземләп язылган шигырьләрен укып та кинәнәбез. Ә менә Эдуард Мостафин, ни үзен, ни ижатын рәтләп белмәгәнгәдер инде, минем өчен бөтенләй дә ачылмаган шигъри утрау булып чыкты.

«Елның бишенче фасылы» белән миңа әнә шулай, табигатьнең төмам тулышкан бер мәлендә очрашып, хушланып утырырга туры килгән иде. Жылы яратучан канатлылар кавеме озын-озак сәфәргә әзерләнә, төшләрәндә күкне инләп адарынган йорт казлары да алар артыннан очарга талпынып матавыклана, үлән-агачлар сутына да сизелер-сизелмәс кенә сарылык йөгәрә башлаган...

Ни гажәп, китапта урын алган күпчелек шигырьләр дә жәйдән көзгә узып баручы чичән мосафирның үз күнел халәтенә бик тә аваздаш иде:

Зәңгәр күктә кыр казлары,

Күлләрдә күлгәсә.

Әллә инде канатланып,

Шуларга иярәсе?

Һәм ул иярә дә, чөнки канатлы жанга жирдә көн итү, тормышның мең төрле вак-төяк мәшәкәтләренә абынып, гел дә дәрәс яшәүче кешеләр арасында кангырап, бөреләп-сугылып гомер сөрү үтә дә кыенга туры киләдер. Шуна күрә аның яшәрәк чагында, үз-үзенә урын табалмыйча, дөнья гизеп, миһнәт чигеп йөрүләре дә яхшы аңлашыла. Шул ук вакытта очар кошны күктә дә, жирдә дә һәрдаим хәтәр сагалаганын шагыйрь бар вәжүдә белән тоеп, белеп тора. Нишләмәк кирәк, очыштагыларга әнә шундый язмыш юралган...

Эдуард Мостафинның бар ижаты диярлек сарыга манылган. Ул хәтта шигырьләрен дә сары кара белән язгандыр күк тоела. Урамда яз тантана итсә дә, аның бүлмәсендә көз хакимлеге урнашкан; скрипка моңы хыялларның сары көзә булып түгелә; күктә сары яшен уйный, сары кошлар оча; учка сары тамчылар исе сенеп кала; эзләргә сары сулар юа; төмәкенең сары төтенә бүлмәдәге гөлләргә шиндерә... Һәм, ниһаять:

*Кошлар китә яфракларны коеп,
Дурт тарафтан явып көз керә.
Бәйсезлекнең сары төсөн күреп,
Чылбырына ятып эт өрә.*

Белмим, эт халкы төсләрне аерадырмы-юктырмы, ә менә үз бәйсезлегенен ни өчен сары төстә икәнәндә ул бик яхшы төшенә булыр. Бәйле бәйсезлектен ис-косын да, төс-төсмерен дә бәйдәге этгән дә шәбрәк белүче жан иясә, ихтимал, юктыр да әле. Ләкин нишләсән, ана да сары тәкъдиренә күнәргә, күбәләкләр куып йөргән көчек чагын төшендә күрә-күрә өнәндә сөяк-санак көтеп саргаерга туры килә...

Эдуард Мостафин бар булмышы белән ирекле, бәйсез холькы, туры сүзле, хәйләсез, эчкерсез, әмма тормышта һәм ижатта үз-үзен яклы белмәүдән гажиз, үтә дә беркатлы инсан иде. Затлы шагыйрь икәнән белсә дә, ул беркайчан да һаваланып, Язучылар берлеге тирәсендә нәрсәдер дөгъвалап, әрсезләнеп йөрмәде, әдәби ыгы-зыгылардан да гел читтәрәк торды. Бик күп талантларга хас хәйәмләнү кәсәфәте ана да ят түгел иде. Берничә тапкыр минем үземә дә аның белән табын корып, сәйран кылып утырырга туры килгәнә булды. Шунда ул, сүз иярә сүз чыгып, Мәскәүдә, М.Горький исемәндәге әдәбият институтында укып йөргән чагында, урыснын зур шагыйре булып танылачак Николай Рубцов белән якыннан аралашуы, анын «босяк»лыгы турында үзенчә яратып та, гыйбрәт итеп тә сөйләгән иде. Үтә дә фажиғәле язмышлы бу шагыйрьгә (35 яшендә ана шигърь язып йөрүче үз мәгъшукасы кул сала) ул, ничектер, кумир итебрәк тә карый иде шикелле...

Еллар узар, көннәрнен берендә татар галәмә Эдуард Мостафин атлы чын шагыйрен дә югалтыр. Ә анарчы ул, «Әдипләребез» китабында язылганча, үз фатирыннан читләштерелеп, йортсыз-жирсез калыр, төрле жирләрдә кунып йөрәргә мәжбүр булыр. 1997 елда исә көтмәгәндә-уйламаганда бөтенләй юкка чыгар. Шагыйрьне эзләүче дә, эзләтүче дә табылмас. Дәфен ителмичә дә, сәер шартларда вәйран булган каләмдәше рухына Ркаил Зәйдулла шигъри дога багышлар:

*Жилләргә соң әллә кушылдыммы,
Әллә болытларга сарылдың?*

Бездә әле монарчы шәхес культы елларында жаны кыелган, яисә Ватан сугышында шәһит киткән шагыйрь, язучыларның гына каберләре юк иде. XX гасыр тәмамланып килгәндә аларга тагын бер каләмдәшебез өстәлдә. Яшь кенә килеш дөньядан киткән башка кайбер язучыларыбызнын да үлемә ачылмас сер булып калды...

Дөрәсен генә әйткәндә, Эдуард Мостафинны без тәмам онытып бара идек инде. Ярый әле Марсель Галиев йокымсыраган хәтерләребезне сискәндереп уятып жибәрде. Анын «Безнен мирас» журналында (2014 ел, 5 нче сан) дөнья күргән «Бишенче фасыл» дигән мәкаләсә шагыйрьнен исемән әдәбиятка кабат кайтаруга бәрәбәр булды, дисән дә ярыйдыр. «Шагыйрь үзенән кабатланмас каләм иясә, шигърият каланчасынын югары кимәлендә урын алган талант иясә икәнән раслады, — дип яза ул чордаш каләмдәше хакында. — Язу, ижат эшен кәсеп итү, урындык биләү именән өстен күргән, чын шагыйрьлек иманына тутры калган, затлы каләмле шәхес иде ул».

Ә инде затлы каләмле шагыйрьнен бар булган әсәрләрен туплап, затлы китап чыгару — без исәннәрнен шигърият алдында да, каләмдәшебез рухы каршында да мөкатдәс бер бурычыдыр.

Эдуард Мостафиннын әлегә дә баягы сарыга манылган, «Ван Гог» дип исемләнгән классик шигъре бар:

*Сары кояш. Сары яңгыр.
Сары болыт. Сары жир.
Сары урам буйлап атлый
Сары уйлы сары ир.*

*Бар да сары. Сөү сары,
Тоташтан көз язмыш та.
Сары карлар сарылалар,
Сары икән бу кыш та!*

.....
*Өстәлдә сары чәчәкләр,
Сары хәмер савытта.
Даныннан авыз да итми
Бер гәһәңсyz даһи ята
Париж кадәр табутта.*

Әйе, бүгөн Ван Гогның күрер күзгә гади генә тоелган, сары көнбагыш сурәтләнган натюрморты да зифенгә сыймас зур акчалар белән бәйләнә. Ә үзе исән чагында ул бик авырлык белән нибары бер генә картинасын сата алган, диләр.

Бу әсәрендә шагыйрь, Ван Гог язмышы турында уйлана-уйлана, үзе хакында да искәртмәдеме икән? Ни әйтсәң дә, ул да дөньяның сарыга манылган мәлләренә үлеп гашыйк иде ич...

Газинур МОРАТ

Эдуард
Мостафин

Чит ярларда

Мин таныдым монда үксезлекне,
Ялгызлыкның сары сагышын,
Мин таныдым монда
Гомерменен
Кысыр болып булып агышын.
Минем өчен монда таллар өнсез,
Минем өчен үги бу ташлар,
Минем өчен түгел кыяларны
Кандай манып куйган балкышлар.
Үз ярларым миңа шундый кирәк,
Шундый газиз булып тоелды.
Сагынуым чит яр суларына
Ак чәчләрем булып коелды.
Чит ярларга басып карап каттым:
Нинди жилләр миңа тигәндер?
Үз ярымнан, бәлки,
Мине дәшеп
Берәр таныш дулкын килгәндер.

Бер ялгызым керәм сентябрьгә

Сентябрьгә керәм үләннәрем,
Алмаларым белән хушлашып;
Салкын йолдызларга өмет баглап,
Сары аем белән дуслашып.
Янгырларын алып,
Август аен
Жиргә жәеп керәм тын гына:
Эзләремдә сары сулар кала,
Яфрак ята бүртеп шым гына.
Сукмакларым кала учак ягып,
Көймәләрем кала ярларда,
Тәрәзәдә алсу тәннар кала,
Усал этләр кала арада.
Хыянәтләр, вәгъдәләрең кала,
Синен жылың кала башкага,
Йөрәгемдә, исеменне уеп,
Син торгызган кара таш кала.
Бер ялгызым керәм сентябрьгә:
Тун баланнар яна таң булып,
Офыкларым тау артында ята,
Әле беркемне дә жылытмаган,
Утлы кочак кебек йомылып.

Чәчәкләр бөгелде жиргә,
Жиңүе шул булгандыр —
Чылатып кына үтмәде,
Елатып үтте янгыр.

Яфрактарны жилләр йолка
Көзнен килүе чындыр.
Чылатып кына үтмәде,
Елатып үтте янгыр.

Йөрәктә ут сүнәр-сүнмәс,
Яндыра алсан, яндыр!
Чылатып кына үтмәде,
Елатып үтте янгыр.

Хата төзәтү

12 нче санның (2014 ел) 143 нче битендә урнаштырылган рәсем астындагы
язманы «Г.Камал. «Банкрот». Гөлҗиһан – Р.Фәйзуллина, Сираҗетдин – Р.Такиров.
Режиссёры – З.Туешева» дип укырга.

ТУЛБАЙ МОҢЧЫСЫ

ШӘЙХИ МАННУРНЫҢ ТУУЫНА 110 ЕЛ

Татар әдәбияты тарихында шагыйрь һәм прозаик буларак лаеклы урын алып торган Шәйхи Маннур (Шәйхелислам Фәрхулла улы Маннуров) 1905 елның 15 гыйнварында хәзерге Татарстан Республикасы Мамадыш районы Тулбай авылында крестьян гаиләсендә туып үсә. Авыл мәдрәсәсендә укырга-язарга өйрәнә; совет мәктәбендә, аннары район үзәгендә педагогия курсларында белем ала; ачылыктан качып, гаиләләре белән Кузбасс шахталарына китә; сонрак укуын совет-партия мәктәбендә дәвам итә; берничә ел Себер төбәгендә культура-агарту эше белән шөгылләнә; армия хезмәтендә була, Донбасс якларына китеп, төрлө вазифалар башкара; аннан Мәскәүгә килеп «Эшче» («Коммунист») газетасында әдәби хезмәткәр; Казан педагогия институтында белем ала (1933-1937); берәз вакыт «Совет әдәбияты» журналында җаваплы сәркатип булып эшли; 1941-1945 елларда төрлө фронт газеталарында хәрби корреспондент; сугыштан соң берничә ел опера һәм балет театрында әдәби бүлек мөдире һәм 1949 елдан профессиональ язучы булып китә.

1928 елда «Тайга төбеннән» исемле беренче шигырь җыентыгы басылып чыга. Ул бик тә каршылыклы кабул ителә. Яшь шагыйрьнен эзләнүләрен, яңа тема-мотивлар алып килүен, лиризмга, хис-кичерешне чагылдыруның үзенчәлекле төрләренә омтылуын читтә калдырып, аны яңа тормыш вакыйгаларына, төрлө өлкәгә жинүләргә битараф булуда гаеплиләр, бу исә үзеннән-үзе «кулак сандугачы», «сыйнфый көрәштән качучы» дип усал тәнкыйтьләүгә юл ача. 1920 еллар ахырындагы вулгарь-социологик тәнкыйть «маннурчылык» дигән исем-төшенчә уйлап табып, аны тулы бер әдәби-мәдәни күренеш дәрәжәсенә күтәрә. Ш. Маннур ижаттан берәзга булса да туктап тора һәм бары, Донбасс төбәгендә берничә ел эшчеләр арасында булып, үзенең хаклыгына ышану, укучыларга нинди әсәрләр кирәклегенә төшенү аны ижатка кайтара. Тормыш тәҗрибәсе туплаган шагыйрьнен «Йөрәк җырлары» (1934), «Шигырьләр» (1939) җыентыклары басылып чыга һәм зур популярлык казана. Анын «Гайҗан бабай», «Мен дә бер кичә» поэмалары 30 нчы еллар шигъриятенен йөзен билгеләүче әсәрләр арасына керә. Халык ижаты традицияләренә йөз белән борылуы, вакыйга-күренешләрен тормышчанлыгы, яңа образ-характерлар тудыруы һ.б. — Ш. Маннур ижатына хас үзенчәлекләр буларак билгеләнә.

Әдип ижатында яңа бер этап 1950 еллар белән бәйле. Шагыйрь, республикадагы үзгәрешләренә, Әлмәт төбәгенен нефть чыгарудагы казанышларын өйрәнеп, «Мактаулы кешеләр» (1953) җыентыгын һәм «Жир-әнкәнен сылу кызы» (1956) шигъри повестен дөньяга чыгара. Алар шагыйрьнен чор-заман белән алга атлавын, укучының рухи ихтыяжларына җавап бирүен раслый.

Ш. Маннур прозаик буларак та бай мирас калдыра. Анын «Муса» (1964) романы патриот-шагыйрь М. Жәлил тормышынын монарчы чиптәрәк калып килгән сәхифәләрен әдәби сурәтләвә белән танылу алса, «Агымсуларга карап» (1973) автобиографик китабы XX гасыр вакыйгаларына шәхси-хисси, урыны белән эмоциональ-тәнкыйди һәм, ин мөһиме, шәхси башлангычка нигезләнгән бәя-мөнәсәбәт белән кин янгыраш таба. «Чын сою бармы?» повесте да лиризм, тел-сурәт чаралары байлыгы, үзенчәлекле геройлары белән шагыйрь каләменнән төшкән проза әсәре булуын ачык далили.

Ш. Маннур балалар язучысы буларак та кин танылу ала. Анын «Каз көтүче малай», «Өч васыять» әкиятләре, «Шаян дусларыма», «Миләүшә китабы», «Нәниләргә, дөүләргә», «Кояш, чык, чык!» китаплары аеруча мәктәп яшендәге балалар тарафыннан яратып кабул ителә.

Әдип 1980 елның 10 июнендә вафат була һәм туган авылы зиратына күмелә. Мамадыш төбәге анын якты истәлеген калдерләп саклый. Тулбай авылында Ш. Маннур үзе салдырган китапханә бинасында музей эшли. Һәр ел саен әдипнен туган көнендә язучыларга һәм шул төбәкнен хезмәт алдынгыларына Ш. Маннур исемендәге премия бирелә. Сәхнадән исә район газета редакциясе каршында эшләп килүче «Агымсу» әдәби берләшмәсендә каләм чарлаучыларнын олы әдиpkә багышлап язылган әсәрләре ангырый.

ФОАТ САДРИЕВНЫҢ «ТАҢ ЖИЛЕ» РОМАНЫНДА БОРЫНГЫ ӘДӘБИЯТТАН КИЛГӘН ТРАДИЦИЯЛАР

Борынғы әдәбиятыбызнын күренекле ядкәре булган әсәр — Кол Галинен «Кыйссаи Йосыф» поэмасы белән һәркем таныш. Фоат Садриевнын «Таң жиле» романын укыганнан сон, бу ике әсәрдәге аваздашлыкны күреп гажәпкә калдым. Әлегә әсәрләрне чагыштырып анализларга, яшәештәге төп әхлакый кыйммәтләрне барларга, борынғы Болгар чоры әдәбиятыннан ук килгән мотивларны ачыкларга алындым. Фоат Садриевнын «Таң жиле» романы турында бик күп фикерләр әйтелсә дә, нигездә, ана тиешенчә бәя бирелмәгән әле, дип саныйм.

Кол Галинен «Кыйссаи Йосыф» сюжетынын дини-мифологик тамыры: **Явызлык — Жәза — Гафу үтенү — Гафу итү**. Фоат Садриев «Таң жиле» романында чылбыр рәвешендә бер үк хакийкатне кабатлый торган вакыйгалар керткән: **Ялган — Үкенү — Гафу үтенү — Гафу итү**. Бөтенләй төрле чорларда язылган ике әсәрдә бер үк төрле мотивларнын очравы мине уйланырга мәжбүр итте. Гафу үтенү, гафу итә белү сыйфатлары югары дәрәжәдә кешелеклелек санала. Димәк, әсәрләрнен төп темалары да уртақ: кешелеклелек, шәфкатлелек, гаделлек.

Кол Галинен «Кыйссаи Йосыф» поэмасы буенча **Явызлык — Жәза — Гафу үтенү — Гафу итү** схемасына туры килә торган мисаллар шактый. Сүземне мисаллар белән дәлилләп үтәргә теләм.

Якуп пәйгамбәр ананы баласыннан аера, үзе дә баласыннан 70 елга аерыла. Ана Аллаһ исемненән жәза бирелә. Гаебен таныгач кына кичерелә, Якуп пәйгамбәр картлыгында улынын кадер-хөрмәтен күрә.

Икенче мисал: Йосыфны төрле илләр буйлап матурлыгын күрсәтеп йөртәләр, ул үз матурлыгына соклана. Монын өчен жәза ала: кол булып сатыла. Бик үкенә, аннары, Аллаһнын кодрәте белән, матурлыгы кире кайта.

Зөләйха мисалында шул ук схема буенча барган эш-гамәлләрне күзәтергә мөмкин. Зөләйха Йосыфнын битарафлыгын кабул итә алмый, нахак яла яга. Йосыфны зинданга ябалар. Зөләйха хәсрәт, кайгы кичерә, сабырсызлыгына үкенә, ислам кабул итә. Аллаһнын рәхмәте белән, Йосыф һәм Зөләйха кавыша.

Туганнары Йосыфка нахак бала ягалар, көнләшәләр. Шунун аркасында ачлык, хәерчелек, кайгы күрәләр. Сонрак үз туганнарыннан көнләшкән өчен оялалар, Йосыф аларны кичерә, бүләкли.

Кара кол Йосыфны кыйнаганнан сон, көчле давыл, ком бураны чыгуын, карчыкнын, Пәйгамбәр сүзен шик астына алган өчен, ияге асылынып төшүен, гарәп дөясен кыйнагач, аягы жиргә ябышып калуын да шушы схема буенча язылган дип әйтергә кирәк.

Кол Гали әсәрендә пәйгамбәрләр тормышы тасвирлана. Пәйгамбәрләргә карата гаделсезлек эшләү жәзага тартыла, әгәр хөкем ителүче хатасын анлап гафу сораса, ул Аллаһнын рәхмәтенә ирешә. Әлегә мисаллар белән шушы хакийкатне исбат итәргә теләдем.

Фоат Садриев романындагы героиня Нуриасма яктылык, жылылык, игелек чыганагы булып тора, ул — шәфкателлек өлгесе. Автор Нуриасманы фәрештәгә тинди. Гомерен керсез-тапсыз үткөргән татар хатыны әсәр ахырында гөнаһлы бәндәләр өчен әхлакый хөкемдар югарылыгына күтәрелә. Анын бәхиллеген алу олы бәхет булып кабул ителә. Нуриасманың бәхиллеге — гаделлек, изгелек юлына фатиха, ә кире жавап — ин авыр хөкем.

Фоат Садриевның «Тан жиле» романы буенча **Ялган — Үкенү — Гафу үтенү — Гафу итү** схемасына туры килә торган мисалларны барлыйк.

Нуриасманың улы Мисхәт тикшерүчегә ялган күрсәтмә бирә. Соныннан бик үкенә, әнисе күзенә күренергә ояла, кунарга өенә дә кайтмый. Хатасын андый, район үзәгенә барып, ничек бар — шулай язып кайта, Нуриасма улын кичерә, үлгәндә бәхиллеген бирә.

Баласын артык үз итүе аркасында Нуриасма үзе дә ялгышлык эшли. Укытучы Зөбәржәтне улы армиядән кайтканчы авылдан китәргә мәжбүр итә. Улының ничек борчылуын күрә, үкенә, хатасын андый, төзәтә: Алабугага барып, Зөбәржәтнен кире кайтуын үтенә. Зөбәржәт — мәрхәмәтле кыз, аны андый, кичерә.

Аналарның балаларына чиксез мәхәббәте аркасында ялганга баруына тагын бер мисал: Хәдичә үз улының, урманга барганда, исерек булуын яшерә, ялган күрсәтмә бирә, баласын хөкемнән йолып калырга тели. Хатасын андый, өч мәртәбә Нуриасма янына керә, гафу үтенә. Нуриасма кичерә, шәфкателлек тантана итә.

Хәдичә Нуриасманың ире Сәгыйдулланың сөяркәсе була. Качып-посып аулакта очрашалар, чит ирне аздыра. Нуриасма бу турыда белеп тора. Нуриасма үлем түшәгенә ыгылгач, Хәдичә үз гөнаһы турында сөйли. Гафу үтенә, Нуриасма күптән кичерүен әйтә, бәхиллеген бирә. Хәдичә жинеләеп кала. Янә шәфкателлек тантана итә.

Берничә мисалда Нуриасманың тирә-юньдәгеләреннән гамәлләрен кичерә алмавы да күренә. Бәрия — Сәгыйдулланың сөңлесе. Азгын, бозык тормыш алып бара, байлык туплый. Үз әнисен карамый, ун ел аны Нуриасма тәрбияли, соңгы юлга озата. Тапкан акчасы куаныч китерми, баласы, ире юк — тормышы барып чыкмый, үкенә. Гафу итмәсен белсә дә, Нуриасмадан бәхиллек сорый. Нуриасма күзләрен йома, бәхиллек бирә алмый.

Килене Нәсимәннән әнисе — Гыйльменур кодагые Мәскәүдә яши. Анын яшәү рәвеше дөрес түгел. Жомга намазына баргач, күп итеп догалар укыганын күреп, Нуриасма аны бик гыйлемле кеше дип уйлый. Кайтканда, руслар мәжлесеңдәгә гамәлләрен күргәч, кодагые турында фикере үзгәрә. Үзен, авылдашларын алдап йөрүен кичерә алмый, вөжданы дөрес булмавын күрәлмәй. Гыйльменур бүләк-күчтәнәч белән гаебен юарга маташа. Нуриасма аны мәетенә кертмәүләрен сорый. Гафу итә алмый, үз-үзен алдап, кешеләрне алдап, женасасы өстендә икейөзлеләнеп йөрүен теләми.

Дөрес яшәү, гаделлек ике әсәрдә дә күзгә ташланып торган мотивлар булуын әлеге мисаллар исбатлый.

Коръян — мөселманнарның изге китабы. Анда яшәеш кануннары язылган. Алга таба Кол Галинен «Кыйссай Йосыф» поэмасы һәм Фоат Садриевның «Таң жиле» романында Коръян белән аваздаш элементларны табарга тырыштым.

Яшәештәге универсаль кануннарны эзләү барышында Нуриасманың тормыш принципларын кат-кат барлап чыктым. Дингә табынган хатын булмаса да, ул Коръян кануннары белән яши икән ләбаса! Үлем алдыннан, яна өйләнешкән улы белән киленен янына чакырып, аларга үз нәселенәң буыннан-буынга тапшырылып килә торган изге китабын — Коръянне бүләк итә: «Татар икәнсен, кем икәнлегенне, кайсы жирдә туганлыгыңны онытма, шуларны алдагы буынга житкер».

Дини гыйлемем булмаса да, Коръяндәгә кайбер сүрәләр, аятләр белән танышмын. Кайберләренә тукталыйк.

«Ниса» сүрәсенен 36 нчы аятендә: *«Ата-анана, туганнарыңа, ятимнәргә, фәкыйрьләргә, күршеләренә, дусларыңа, юлчыларга һәм сезгә мохтаж булганнарга*

игелек күрсәтәгез», — дип әйтелгән. Нуриасма образы мисалында мона дистәләгән мисал китереп булып иде.

Шул ук сүрән 128 аятендә: *«Тынычлыктан да хәерлерәк нәрсә юк»,* — диелә. Бу турыда «Әнфәл» сүрәсенен беренче аятендә дә әйтелә. Ачуланьрга сәбәпләр күп булса да, Нуриасма иренен сөйләсе Бәрия белән дә, Хәдичә белән дә үзара тату яши.

Коръәндә зина кылу зур гөнаһ санала. Автор Бәрия мисалында кешелексезлек, азгынлык, тормыш төбенә төшүне кисәтә.

Әсәрдә сабырлык мотивы зур урын алып тора. Дүрт баланы ялгызы аякка бастыру, укыту, башлы-күзле итү өчен күпме сабырлык кирәк булгандыр Нуриасмага. Ул — эшсәяр, намусы кушканча гына яши алуы зат, күркәм хатын-кыз, тыйнак, балаларына карата гадел ана, бәхетле акъәби. Болар өстенә, ул — кыз килеш ятим баланы үзенекә итеп үстергән миһербанлы жан иясә, сабыр хужабикә, игелекле килән... (Кол Галинён «Кыйссаи Йосыф» поэмасында Йосыф сабыр вакытынан әнисеннән ятим кала, 11 яшенә кадәр әтисе кулында, аннары чит кулларда тәрбияләнә. Фәат Садриевның «Тан жиле» әсәрендә Фәритне үз әнисе тугач та язмыш кочагына ташлый, ә Нуриасма үз баласы итеп үстерә). Сабырлык әсәрдә лаеклы бәя ала: Нуриасма — балалары, оныклары өчен ин кәдерлә кеше.

«Ганкүбәт» сүрәсенен 8 нче аятендә: *«Без кешеләрнен ана һәм аталарына игелек кылуларын васыйя иттек»,* — дип язылган. Автор Нуриасма балалары мисалында шул дәрәжәгә ирешкән аша, әхлаксыз хатын Бәриянен үз анасына булган мөнәсәбәтә аша укучыларын кисәтә.

Нәтижә ясап, шуны әйтергә була: ике әсәрдә дә Коръән мотивлары кызыл жеп булып сузылып бара. Бу яткан караганда, Ф. Садриев әсәрен әхлак дәрәжәгә итеп файдаланырга була.

Әдәби әсәрләрдә сюжет сызыгын кеше язмышы тәшкит итә, шуның ярдәмендә тормышка фәлсәфи бәя бирелә. Символлар ярдәмендә фәлсәфә һәм субъектив эчтәлек тирәнәйтелә. Ф. Садриев әсәрендә объектив эчтәлек Нуриасма яшәгән жәмгыятькә бәя бирә, субъектив эчтәлек гомумән кешегә хас билгеләрне барлый.

Әдәби урын һәм әдәби вакыт сюжетны төгәлләштерә, әсәрен шартлылыгын тәэмин итә. Әсәр ретроспектив (үткәнгә әйләнеп кайту) формада корылган сюжетка нигезләнә: Үткән — Бүгән — Киләчәк. Әдәби урын икә күп очракта реаль, төгәл (Ык буена урнашкан кечкенә авыл, Донецк яклары, Мәскәү, Алабуга), кайвакыт абстракт та була.

Әдәби образ буларак, Нуриасма — татар хатын-кызларынын әхлакый өлгесе. Авторның үз героена позитив мөнәсәбәтә күзгә ташлана. Нуриасма — сабыр һәм игелекле, туры сүзле, гадел, зирәк фикерлә дә, кырыс та була белә. Автор аны актив образ итеп ача. Ире үлгәннән соң, тормыш йөген үз жилкәсендә тарткан хатын колхоз эшендә дә намуслы хезмәт куя, гаделлек, дәрәжәк өчен көрәшә. Ул сирәк кешеләрдә очрый торган ярату белән ярата белә. Аның кыяфәте дә башкалардан аерылып тора — илаһи кыяфәт, сабырлыгы да башкача — илаһи сабырлык, матурлыгы да — илаһи матурлык, яратуы да — илаһи ярату! Автор аны фәрештәгә тинли. Шулай булуына шик тө калмый. Үлем түшәгендә ятканда да, балаларын, нәселенен дәвам итүен, иманлы булуларын кайгыртуын күрәбез. Үлемә дә сокланьрлык матур. Барча кешеләргә бәхиллеген биреп, тан жиле искәндә, соңгы сулышын ала, күзләрен йома. Мәгънәлә итеп яши, матур итеп үлә, ул — фәрештә!

Ике әсәрдәге мифологик башлангычка игътибар итик. Борынгы кешеләрнен Кояшка, айга, суларга, чишмәләргә табынуы очраклы түгел. Алар табигатьнен серләрен ачарга тырышканнар, акыл, аң үсеше барышында төрле закончалыкларны аңлай алганнар. Ф. Садриевның «Тан жиле» романында Нуриасма **Кояшка**, **Таңга** табына. Кояшның барлыкка килүе турындагы миф Гыйздениса әбинен авызыннан сөйләнә. Нуриасманын Кояшка табыну сәбәпләре шунда ачыклана. Бу турыда балалары да белә. Ул: «Кеше нәрсәгә дә булса табынырга тиеш. Юкса күнеленнен вакланып, үлөп бетүе бар», — ди.

Таң жиле – төп сюжет сызыгына ияреп баручы символ.

Таң жиле – кеше гомере символы. Яшәү мәгънәсе турында уйланып, Нуриасма: «Бәндәләренң яшәүләре **таң жиле** генә шул. Бик кыска гына арада, табигатьнен уяныр-уянымас серле, монлы чагында сиздермичә исә дә үтә», – ди.

Таң жиленә хаклык, хакыйкать мәгънәсе дә салынган. Хаклык, хакыйкать таң жиле кебек килеп, бәреп керә дә, яшәешне сафландырып, күзләрен ачып жибәрә.

Кеше күнелендәге үзгәрешләр дә **таң жиле** белән чагыштырыла. Кешеләрне үзгәртү, тормышны хәрәкәткә китерү кодрәтенә ия ул нәфис таң жиле! Бөтен Жир шары өстеннән **ТАҢ ЖИЛЕ** исеп үтүен теләдем мин! Сафланып, пакыләнеп калсын иде бу дөнья!

Туфрак – яшәеш һәм үлем символы. Исбатлау өчен, Нуриасма сүзләрен китерсәм, урынлы булыр: «*Бала туфракта аунап, шуны ашап үссен ул. Туфракта хикмәт. Үзебез дә шул туфрактан яратылган лабаса*». Ул кешенң туфрактан яралуы, үлгәч кабат туфрак булуы турында борынгыларның хикмәтле сүзләрен искә төшерә.

Аклык – сафлык, пакылек символы. **Ак төс** – ак пәрдә, ак идән, килән бүләк иткән ак яулык төсе.

Автор Нуриасманың үзен **ак фәрештә** сыман тасвирлый. «**Кардай ак** озын күлмәк, **кардай ак** яулык астыннан күренеп торган **кардай ак** чәчләр» тезмәсен куллану образны изгеләштерә, башкалардан аерып күрсәтә.

«**Ак кар**» сүзтезмәсе Нуриасманың яшьлегә, Сәгыйдулласы белән бәйлә истәлекләрдә еш телгә алына. Ретроспектив формага корылган сюжетта «**ак кар**»га үзенчәлекле вазифа йөкләнгән: ул – саф мәхәббәт, чиста, матур мөнәсәбәтләр символы.

Юкә агачы – истәлек, буыннар бәйләнеше символы. Өй түрәндә Сәгыйдулла утырткан юкә агачы үсә. Нуриасма үз кабере өстенә ике төп яшь үсентенә күчереп утыртуларын сорый. Тынлыкта бу агачларның парлашып, серләшеп утыруларын, балаларының килеп шул серләрен тынлавын тели.

Чалбар – үзенчәлекле образ-символ. Чалбар – буыннар арасындагы бәйләнешне тотып торучы истәлек. Сәгыйдулланың гимнастёркасынан бозып тегелгән бу чалбарны Фәрит киеп үскән, ә хәзер инде улы Марат киеп йөри. Алама, бик тузган, кыяфәте юк, шулай булса да, чалбар – барысы өчен дә кадерле истәлек.

Ана үрдәк турында нәрсә әйтеп булыр? Әсәр ахырында Нуриасманың үлеме белән бер үк мизгелдә **ана үрдәк**не атып төшерү вакыйгасы кертелгән. Моңы исә үрдәкнең, дингез төбеннән балчык чыгарып, Жир булдыруы турындагы миф белән бәйләргә яки жан яралу белән тәңгәлләштерергә булыр иде.

Ике әсәрдә дә **төш күрү, төшнә юрау һәм төшнәң чыңга ашу мотивлары** бар. Боларның да нигезе дини-мифологик башлангычка барып тоташа. Автор төшләргә аерым вазифа йөкли. Аларның нигезендә жирдәге тормышның вакытлы гына булуы, фани дөньяның бакыйлык белән бәйләнеше турында фәлсәфә ята.

Гомумән алганда, «Таң жиле» – мәгънәле яшәеш, мәгънәле үлем турындагы роман. Ике әсәрне тикшерү мина тормыш кануннары турында нәтижәләр ясарга мөмкинлек бирде. Фоат Садриевның «Таң жиле» романы һәр йортта өстәл китабы булырга лаеклы.

Автор, бернинди мораль укымыйча гына, кешеләрнен үзләренә дә сиздермичә, тылсымчы кебек, оста алымнар белән кешеләр күнеленә әхлак кануннарын яза алган. Фоат Садриевның бөеклегә дә шул гадилектәдер, минемчә.

Эльмира ТИМЕРГАЛИЕВА,

*Мөслим гимназиясенең
югары категорияле татар теле
һәм әдәбияты укытучысы*

УЕНЫ-ЧЫНЫ БЕРГӘ

Һади ТАКТАШ

Чәчәк кебек матур дунгызлар

Ах жир! Ах жир,
Синен матурлыгын
Шундый тигез итеп таралган,
Һәр дунгызын, һәрбер песи кызын
Чәчәк кебек матур яралган.

Алай ук түгел түгелен дә, мин Казаннан киткәндә шундыйрак бер шигырь язып, «Авыл яшьләре» журналына биреп киткән идем.

Хәзер алай түгеллегенә ышанам инде.

Саратовтан Идел аркылы Покровский станциясенә чыктым. Моннан Әстерхан поезды китәчәк. Поезды Иделнен ярына ук китереп туктаттылар. Без утыру белән, поезд акрын гына Покровский станциясенә тартылды.

Станциягә житү белән вагоннарда шау-шу башланды. Тәрәзәдән Иделне рәхәтләнеп карап килгән минем күршем ашыгып-ашыгып тәрәзәгә яба башлады. Мин нәрсә булуын уйлап өлгерә алмадым, вагон тәрәзәннән килеп кергән кабахәт исле газдан буыла башладым. Вагоннарда тавыш купты. Кемнәрдер станция начальнигың сүгәргә тотындылар. Мин тәрәзәдән карадым. Безнең вагоннар белән беррәптән чәчәк кебек матур дунгызлар төялгән иллеләп вагон туктаган. Алардан чыккан ис бөтен станциягә каплап алган.

Булдыксыз станция начальнигы, аларны ераграк бер жиргә туктаттыру турында уйлый алмаган, күрәсен.

Поезд кузгалды, караңгылыкны ярып, Әстерхан кырларына төгәрәде. Идел безне тыныч килеш озатып калды.

Бәхетле Идел.

Модәррис ӘГЪЛӘМ

Биекле авыруы бар,
Бөеклек авыруы;
Хет нәрсә генә дисән дә,
Бик авыр авыруы.

Шагыйрь Госман Садәгә

Госман Садә нишләсә дә,
Терсәкләрен тешләсә дә...
Ул, барыбер, Зәйнетдинов,
Дигән Хәйдәр Гайнетдинов.

«Локман Хәким нәсыйхәтләре» дигән китаптан

— Әтием, син нинди акыл иясе, әмма кешеләр синен турыда теләсә нәрсә сөйли, сәбәбе нәрсәдә икән? — дип мәрәжәгать иткән улы Локман Хәкимгә.

— Улым, кеше фикерен ишетәсен килсә, әйдә, юлга чыгабыз, — дигән әтисе.

Локман Хәким ишәккә атланган, малае янәшә бара икән. Кешеләр:

— Нинди мәгънәсез адәм, үзе утырган, малае жәяүләп бара, — диләр икән.

— Ишеткенме? Хәзер инде син утыр, мин жәяүләп барыйм, — дигән атасы. Болар юлны дәвам итә. Очраган кешеләр:

— Нинди әдәпсез малай, атасы жәяүләп бара, улы утырган, — дип гаепләгән.

Шуннан болар ишәккә икәүләп атланганнар. Кешеләр:

— Нинди мәрхәмәтсез бәндәләр, бер ишәккә икәүләп утырганнар, — дип ишәкне жәлләгәннәр. Болар төшеп, ишәк янәшәсеннән бара башлагач, кешеләр:

— Кара инде бу жүләрләрне, ишәкләре дә бар, жәяүләп баралар, — дип көлә икән.

Локман Хәким кызык итеп, ишәкне күтәреп, жылкәсенә салган. Ишәк куркып сикергән, ерак түгел текә яр икән, шуннан мәтәлеп төшеп жан биргән.

— Улым, — дигән Локман Хәким. — Кеше сүзенә карамыйча, үзәбезчә эшләсәк, максатка ирешер идек, кеше сүзенә карап ишәксез дә калдык, — дигән.

Һәркем үз дәрәжәсенә карап кинәш бирә, үзенә карап башкаларны бәяли. Бүтән Интернет дигән нигъмәт бар. Күпләр шул нигъмәттән унитаз ясый. Тираж өчен күп кенә газеталар да интернет белән ярыша. Аллаһ бар. Ул гына гадел хөкем итүче. Анын урынына үзегезне куеп, кешеләр турында хөкем чыгарабыз дип, начарлык таратып харап була күрмәгез. Бар нәрсә дә үзенә кайта. Кыямәт көнендә һәр сүзен өчен җавап тотасы бар.

«Берәү берәүнен кимчеләген яшерсә, Аллаһ Кыямәт көнендә анын бар гонаһын яшерер» (Хәдис).

Айдар ХӘЛИМ

Әмирхан Еники һәм мин

Без якташым Әмирхан абзый белән
Әдәбиятта кердек эчкә.
Ул пышылдап нечкә булса,
Мин кычкырып нечкә.

Айдар Хәлимдә дә булган булыр иде
Нобель премиясе.
Булган булса «Иосиф Бродский» сымак
Исем-фамилиясе.

Аһ, кыен икән бу дөньяда даһи булу —
Көн-төн йөгертәләр.
Мина биргән чәчәк савытларын да
Күтәртеп кире китертәләр.

Жиңүче

Әлмәтнең гөрләгән еллары...

Гариф Ахунов язучыларның Әлмәт бүлегендә җаваплы секретарь булып эшләгәндә (узган гасырның алтмышынчы еллар азагы, Казаннан кунаклар килеп төшә. Гомәр Бәширов, Мирсәй Әмир кебек өлкән әдипләр. Туфан Миннуллин, Гәрәй Рәхим кебек яшьләре дә бар арада.

Бер автобус халыкны Гариф Ахунов, Әлмәт тирәләрен күрсәтергә дип, сәяхәткә алып чыга. Язучы кавемә тик кенә бара аламыни. Нәрсә күренә, шуна кем отышлы рифма табып дүртъюллык яза ала, дигән конкурс игълан ителә. Нинди генә рифмалар табылмый.

Кырда тезелеп киткән факеллар күренгәч, Гариф Ахунов:

— Жәмәгать, менә минем «Утлар яна учакта» дигән пьесага кергән факеллар шушы инде, — ди.

Язучылар байрак кебек жилфердәп янган ярсу ялкынлы факелларга исе китеп карап баралар, ул арада Гәрәй Рәхим мул борын куышлыгы эченнән мәгълүм җырны көйләп ала:

— Без кабызган утлар сүнмәс алар,
Сүнмәс алар көчле жилләрдә...

Бераздан Туфан Миннуллинның гөрелдек тавышы ишетелә:

— «Утлар яна учакта», — дип
Язды Ахун.
Без кабызган утлар түгел,
Сүнсен нахун!

Автобус эче бер мәлгә тын кала. Бераздан Мирсәй Әмирнең юаши тавышы ишетелә:

— Сонгы ике юлын тагын бер кабатла әле, Туфан энем.

Бу юлы Туфан Миннуллинның «Сүнсен нахун»ы игътибар үзәгенә төшеп ярыла. Ин беренче Гариф Ахунов үзе, башын артка ташлап, чытырдап көлеп жибәрә, аннары дәррәү купкан көлү шарлавыгыннан автобус чайкала башлай.

Гадәттәгечә, Туфан Миннуллин шигыре жинеп чыга.

Мөхәммәт МИРЗА

Ямаулы янчыктан

Ачудан ачылган авыз төче сүз әйтмәс.

Сүздән ботка пешереп була, ашап булмый.

Кыек утырып, туры сөйләргә тырышучыны бөкресе фаш итәр.

Шагыйрь — шәрәбсез дә сәрхуш.

Сахифәне Марсель ГАЛИЕВ әзерләде.

ЖИМЕРЕК ӨМЕТ

ХИКӘЯ

Иртән торып, күзен ачса, Мәдинә карчык иң беренче эш итеп, тәрәз каршына килеп пәрделәргә тартып куяр. Газиз балаларының берәрсе кайтып, ишек шакуларын ишетми калмасын берүк... Юк, юк булмас ла. Йокысы бик сак анын, шылт иткән тавышка да сагаеп уяна. Уянгач та тәрәздән олы юлга бик озаклап карап тора ул. Юлдан эшкә ашыгучылар, мәктәпкә баручы балалар арасыннан гел үз улларын һәм кызларын эзли. Көн дәвамында шушы тәрәз каршыннан әллә ничәшәр тапкыр урый карчык. Әмма юкка.

Энә күрше Разия карчыкның балалары атна саен кайтып тора. Ишегаллары чыр-чу бала-чага тавышына тула. Юкса, балаларын әллә ни авырлык белән дә үстермәделәр. Гайләсе тигез канатлы булгач, тормышлары мулдан иде. Ә яшәтән үк тол калган Мәдинә балаларын бик авырлык белән үстерде. Ашамаса ашамады, кимәсә кимәде, әмма балаларын кешенекеннән ким-хур итмәскә тырышты. Бөтен тапканы, бөтен табынганы балалары өчен булды анын. Кайда ялгышты икән сон ул? Әллә артык иркәләп боздымы икән? Юкса, шушы кадәр авырлыктар күрәп үстергән аналарының хәлен елга бер генә тапкыр булса да кайтып белерләр иде. Ялгыз ана өчен әллә ни күп тә кирәкми. Үзләренең исәнлекләрен белгертеп язылган кечкенә генә бер хат кисәкчеге булса да, кош тоткандай сөенер иде лә ул.

...Мәдинә карчыкның көндәлек мәшәкәтләре гади генә булса да, көннән-көн авырлаша бара. Ризык жыюы да гади анын: бер чынаяк чәй, тәгәрәткән ике бәрәңге, пешкән йомырка. Шуннан башкасын эшли алмый инде ул, чөнки кул-аягының сызлавына түзәр әмәле юк. Биш баланың керләрен кышкы салкыннарда чишмәдә чайкаулар, аяклардан бик сирәк салынган каеш итекләре үз эзен салмый калмаган шул. Кечкенә Рәмиләсә чирләгәч, язгы пычракта саз ерып, баланы күтәрәп район үзәгенә барганын гомер онытасы юк. Тишек итекләрдә лач су булган аякларының әрнүе бүтәнгәчә онытылмый. Анасының жылы куенында гына барган кыз тернәкләнеп китсә, анасы атналар буена урыннан тора алмыйча авырды. Ә Нәжип улын чиртсәң кан чәчрәп чыгарга торган симез битле Әләм атлы малай кыйнагач, үз-үзен белештермичә, малайның өенә чапты. Әләмгә нәзек куллары белән сугарга омтылганы хәтердә. Анына килгәндә, жирдә ята иде ул. Малайның атасы Атлас сугып очырган икән хатынны. «Әтиле малайның яклаучысы бар шул», — дип елый-елый кайтканы хәтердә. Баласы өчен утка-суга керергә, кирәк булса, йөрәген дә ярып бирергә эзер шул ул Ана. Тик баласы гына исән булсын да ана гына яхшы булсын.

...Менә уллары, кызлары, кияү-килен, оныклары — бөтенесе бергә кайтып кәргәннәр бит, Алланың рәхмәте.

«Әни, менә кайттык, гафу ит, син бит гомерең буге без дип кенә яшәдең...» — дип, Нәжип чәчләреннән сыйпап алды...

Мәдинә карчыкның татлы төшен бүлеп, болдырда кинәт бик каты шакулдау ишетелде. «Ай Аллам, балаларымның кайтып кәргәннән дә сизмичә йоклап ятам икән бит», — дип, ул өйалдына йөгереп чыкты. Баскыч төбенә менә жимереләм, менә жимереләм дип торган түбәсе ишелеп төшкән иде...

Нәсимә ФАЗЛЫЕВА,

Азнакай

Ак жылкән

Балачак белән яшьлек арасындагы
гүзәл дөньяда яшәүчеләр, бу — безнең сәхифә!

СЫНАУЛАР

БӘЯН

Мин ялгыштым бугай...

Кыш дигәнең бер мизгелдә килеп тә житте... Юлларга ап-ак карлар салып, урам малайларының кулларына чаналар тагып, жиһанны Яңа ел алдыннан була торган хисләргә урады. Безнең исә укулар тәмамланып килә, Яңа ел бәйрәменә әзерләнәбез. Унберенче сыйныф бәйрәм әзерләүне үз өстенә алды. Безнең төп катнашыбыз бары тик дискотекада гына булчак икән.

Уку чирек ахырына таба жайлашты дисәң, ялгыш булмас. Дәрестрәгә әни өйгә кайткач жайлана төште. Эшләрне үз кул астына алып, үзе әйтмешли, «әкрән генә теркелдәп» йөри-йөри, миңа өй эшләренә вакыт күп кала иде. Математикадан бер «койрык»ны төзәтергә дип мәктәпкә юнәлдем. Роза апа, эшләрне тикшереп, теге мин теләмәгән билгене «дүртле»гә алыштырып куйды. Димәк, хәзер чирекне бары тик уңай билгеләргә тәмамладым дип әйтсәң дә була. Мәктәптән чыгу белән, Алмаз каршылады.

— Котлыйм, икеле капчыгы!

— Нәрсә? — дидем мин, аңламаганга салышып.

— Нәрсә, төзәттеңме икелеңне?

— Әйе, — дидем мин, Алмазның «икеле»сеннән дә котылырга теләп, — салкын бүген...

Тышта чыннан да салкын иде... Жылы чалбар аша суык тезләрне чеметеп-чеметеп ала. Йөгерә-атлый өйгә ашыгабыз. Алмаз бүген никтер дөшми, авызы туңар дип куркамы тагы. Безнең тыкрыкка житкәндә, әрнеп-әрнеп елаган тавыш ишетелде. Икебез дә шым булдық. Прожектор яктысында авыздан жылы пар чыкканы күренә, битләр кып-кызыл булып туңган. Елаучы безне ишетмәде бугай, жырлый ук башлады.

Синең жырың минем жырым иде,

Синең язмыш минем язмышым...

Басып торган жиремнән егылып китә яздым. Әти ич бу. Әти тыкрык тутырып жырлап утыра. Рифмалашкан сүзләр азагына бер-ике затлы сүгенү сүзе кыстыруыннан аның исерек булуын абайлап алдым. Алмаз жиңнән тартты:

— Әйдәме?

— Әти бит ул, Алмаз...

— Беләм әтиең икәнне. Китеп барыйк, танырлык хәлдә түгел ул.

Без туңып каткан карлы юлдан акрын гына алга юнәлдек. Әти безне күрмәде

дә, ишетмәде дә, тыкрык башында утырып калды. Аны чын күңелдән кызганып куйдым. Бу салкында... Өенә кайтсын иде инде, төн ката урам буенда жырлап йөри...

Мин ялгыштым, ахры...

Мин ялгыштым...

Минем уйларымны челпәрәмә китереп, әти кабат кычкырып куйды. Карлыккан, үзәк өзгеч тавышыннан миңа тагын да кызганыч булып китте ул. Әти!..

– Кая барасың? – Алмаз беләгемнән тотып алды.

– Алмаз! Анда әти бит...

– Кайтыр әле, борчылма. Миңа салкын, мине кем жылыта бүген? – диде ул, елмаеп.

Алмазың бу сүзләре бөтенләй аяктан екты. Минем ничек борчылганымны да, уйлаганымны да сизмәде булса кирәк, елмаеп басып тора бирә.

– Нинди кеше син, Алмаз. Әти шунда туңып үлсә, ни була?

– Ташлап китте бит ул сезне.

Мин, башымны чайкап, тыкрык башына йөгердем. Әти янына ниндидер машина туктаган иде. Бер ябык кына гәүдә әтине күтәрәп алып машинага утыртты да китеп югалды.

– Менә, күрәсәңме, барсы да яхшы, – диде Алмаз, елмаеп.

Бу машинаның кемнеке икәнән уйлап, тагын да борчылып, өйгә юнәлдем. Иңенә мамык шәлен япкан әни каршылады.

– Кызым, кем бакырды анда төн ката?

– Белмим, әни. Кер, туңасын.

...Юк, әти дип әйтмәчәкмен мин аңа. Ул да борчылып тагын. Теге ябык гәүдәне кайдадыр күргәнем дә бар төсле. Нич югы безнең авыл кешесе булса кирәк. Әй, Ходам... Әтине өенә кадәр озатып куйса ярар иде дә бит.

Жырының сүзләре күңелемә кереп калды. Урамда, салкында алай ук игътибар да итмәгән идем бит. Ялгыштым дип жырлай... Әйе, ялгыштың шул, әти, «сулга» йөрәп, авыл башына чыгып, безне ялгыз калдырып ялгыштың шул син... Бездән китмәсәң, хәзер жылы урының булыр иде... Алмаз да соңгы арада әллә нинди күңелемә сыймас сүзләр сөйли. Әти төсле жырларга калырмын, ахры, мин дә...

Мәктәптәге Яңа елга Гүзәлнең килүе бәйрәм өстенә бәйрәм булды. Хастанәдә ятканы сизелә, ябыгып калган, күзләре төпкәрәк баткан. Аны кызгансам да, күңелен күтәргә тырышып, кызыклы хәлләрне сөйләдем. Сыйныфта күлмәкләрне алыштырдык та мәктәпнең спорт залына, дискотекага төшәп киттек. Залда кеше бик аз иде әле. Бер егет тәрәзгә менгән дә эленгән гирляндларны тикшерә. Алар кабынгач, бу егетнең әтине машинага утырткан ябык гәүдә булуын абайлап алдым. Кызыксынуны жигеп, Гүзәл белән тәрәзә каршына килеп бастык... Динар?

– Сәлам, кызлар, сез өстән караганда тагын да матуррак күренәсез!

Гүзәл җавап бирергә ашыкты.

– Туры караганда, матур түгелмени?

Минем тизрәк әти турында беләсе, аның өйгә кадәр кайтып җиткәнәне ышанасым килде.

– Төш әле монда, Динар.

Мине ишетүгә ул каршыма ук сикереп төште. Без Динарны күзәтеп торган арада кеше хәйран җыелган иде инде. Талгын музыка башлангач, Динар мине кешеләр арасына алып кереп китеп әйләндерә башлады.

– Теге юлы син идеңме ул?

– Нәрсә мин? – диде ул елмаеп.

– Әтине син алып кайттыңмы?

Динар ым какты һәм гаепле кеше сыман аска карады.

– Рәхмәт сиңа, – дип, аны кысып кочакладым.

Динар дәшмәде, миңа аның көчле беләкләрен тою, ешайган йөрәк кагышын тыңлау рәхәт иде...

Яңа ел алдыннан клуб бинасында да дискотекалар оештырылды. Кунакка кайтучылар да бик күп иде, шуңа да бию залында кеше шауқымына кереп адашу рәхәт. Гүзәл белән кайчаннан бирле клубка чыккан юк инде... Шуңа да бүген тән безнеке булырга охшап тора бит. Гүзәл бүген соңгарак калып чыкканга, берәз күңелсез иде. Бию залында рәхәт... Күпме шатлыклы таныш йөzlәр, читтә укучы студентлар да кайткан.

Сыйныфташ кызлар белән бергә биегәндә, аркама кемнәндер бик каты итеп төрткәнән тойдым. Борылып карасам – Гөлсинә. Җавапсыз калырга һич тә ярамый иде. Мин дә аның аркасына төртеп куйдым. Ул, борылып, ике кулы белән төрттә, мин ниндидер бер юан кызга килеп «сыландым». Зәлиянең шаркылдап көлүе ишетелде. «Ярар», – дидем мин эчтән генә, сезнеңчә булсын. Алар озак тормый клуб ишегенә юнәлделәр. Берәздән мин дә, бу тынчу һавадан туеп, урамга чыктым.

Каршыга Гүзәл очрады.

– Сәлам, ник кермисең?

– Һава сулуйым да керәм.

– Синәң шул булыр инде, – диде ул, елмаеп, – мин керә торам, яме?

Елмаеп ым кактым. Тиздән кемнәндер клуб каршына жәелгән плитәләргә тунған кышкы аяк киеме белән шак-шок басып килүе ишетелде.

– Айсылу, әйдә минем белән.

Мин җавап бирергә өлгөрмәдем, Динар, кулымнан тотып, таш садик буена алып та китте. Карланып туңган төрәзәләрнең берсе каршына килгәч туктап калдык. Каршыдагы кунакханә прожекторларының яктылыгы төшкән төрәзәгә яқынайган саен, нидер буласын белеп, йөрәгем дөп-дөп тибә иде. Ә анда... Мине бердәнбер дип атаган, мин сагынган, мин ярата башлаган Алмаз Зәлия кочагына сыенып ләззәт ала иде...

Күзләремә кайнар яшьләр тулып, бит очыма кунды. Кышкы салкыннан алар битәмне чөметтереп, авырттырып төштеләр. Аяк астыннан жир убылды төсле. Алмаз...

Динар белән тыныч кына клубка таба атладык. Ул да бер сүз әйтми, мин дә тыныч... Күзләремне сөртеп, тыныч кына клубка, бию залы кырындагы урындыкларның берсенә барып утырдым. Ул арада телефонга СМС хәбәр килде. Зәлия белән Гөлсинә мине садикка чақыра иделәр. Чит ил көенә сикерешкән кешеләр арасыннан Гүзәлне эзләп табып, клубтан алып чыгып киттем. «Син миңа булыша аласың бит. Хәзер син минем янда булырга тиеш», – дидем мин тиз-тиз генә.

Садикка кәргәндә, Зәлия Гөлсинәгә нидер аңлата иде. Минем күңелемә тулган ачуны бер мизгелдә чыгарасым килде.

– Барбарос планын төзисең мәллә? Аңа башың житми синәң!

Зәлия миңа борылып карады да, күзләрен чекерәйтеп, тагын көлеп жибәрде.

– Клубка сыймадың, инде монда чыктыңмы?

– Син ул сыймыйсың! Иярченең аша миңа төртәсең, сүз запасың беттеме әллә, кул уйнатуга күчтәң?

– Күрәм, син дә иярченең белән? Кем әле бу, Гүзәлебезме?

– Күргәнеңчә, начар сүз әйтәсе булма аңа!
– Аңа начар сүз әйтергә калмаган инде, жаным.
– Үзеңнең түбәнлегенә кешедә аклама, Зәлия! – мин борылып Гүзәлгә карадым. – Ник эндәшмисең?

Зәлия белән Гөлсинә икәү берьюлы кычкырып көлеп җибәрделәр. Гүзәл генә башын иеп тик тора бирде.

– Көндөшәң сүз әйтмә инде, Айсылу. Йә тагын хастаханәгә китәр.

– Минем көндөшем монда сез генә!

– Гүзәлнең дәваланам дип Казанда, апаларында яшәвен, аның корсаклы булуын, корсагын район хастаханәсендә төшергәнән белмим генә дип әйтмә.

Димәк, теге юлы... Гүзәл...

– һәм аның баласы Алмаздан икәнән онытма, Айсылу.

Калганын хәтерләмим. Йөгереп сәдиктан чыгып киттем. Ике кыз миннән көлеп калды, Гүзәл артымнан йөгертте... Карга ятып ауныйсым, бу хәлләрнең бары тик төш булуына ышанасым килде. Кайтыр юлга чыкканда, бер машинаның каты итеп кычкыртуын хәтерлим.

...Динар мине өйгә озатып куйган.

Әтиң кичерерме?..

Яз мәле... Катлам-катлам кар бер мизгелдә эреп, гөрләвекләр булып ага... Бозланып каткан тар сукмаклар аша юл ярып, алар безнең инешкә барып тоташа. Инеш исә – диңгезгә, диңгез океанга китәдер. Язгы ташуга да күп калмады. Башлангыч сыйныфта укыганда, Галия апа безгә шундыйрак эш кушкан иде: «Үзегезнең исем-фамилия, адресыгызны язып, берәр буш шешәгә салыгыз да аны суга ташлагыз. Бәлки ул ерак-еракларга китәр һәм кемдер сезнең хатыгызны алыр. Күңелле танышу булачак». Әлбәттә, безнең бер колактан кереп, икенчесеннән чыга торган чаклар иде әле ул. Хәзер исә нигәдер нәкъ шулай эшлесе килә. Балачакның кадере үскәч кенә беленә шул...

...Әни быел да каз бәбкәләре алып җибәрде. Абзарда, тар гына бер бүлмәдә кыш чыккан пар казларның сөөнечләренә карап туеп булмый. Ата каз, бәбкәләренә ашарга салгач, ара-тирә биеп тә ала. Ана каз кичләрен канат астына җыеп, томшыклары белән иркәли. Бер ана каз астына ике дистәгә якын бәбкә сыя, айлар буена буш йомыркалар басып утырып, сөякләре генә калган бичараның жылысы бар бәбкәләргә дә җитә, күрәсең. Кешеләрдән дә кайвакыт шушундый мәрхәмәтлелеккә көтәсең.

Әтине соңгы тапкыр кайчан күргәнемне төгәен хәтерләмим дә инде. «Кәримне югалттык», дип килгән көнне миңа карап елмайганы, хәлләремне сораганы истә калган. Кәримне дә тапканнар. Күрше авылга кайткан Салисә апаның туганнан туган апасы алып киткән булган икән. Болар өйдә булмаганга, сорап тормаган, ә шкаф кырыена кыстырып калдырган адресны һәм өй телефонын күрмәгәннәр, ди. Әти ул көнне минем янга килү сәбәбен: «Кызымны гаеп итмәдем, бары тик бик каты сагынганга, күрергә генә кердем», – дип аңлаткан. Бу хәбәрләрне кайдан белдем дисезме, кичә «политинформатор» Әлфия апа кереп сөйләп чыкты. Авылдагы бар яңалыкны инде туганнан бирле аннан ишеттәм.

Үзем дәрес тыңлыйм, үзем дәфтәр кырыена бер мәгънәсез рәсемнәр сызам, авторучка белән кат-кат йөртеп чыгам. Укытучының нәрсә сөйләгәне ишетелми дә. Бары тик аның дәрестә булуы, тырышып-тырышып нидер сөйләгәне шәйләнә. Кем белә, бәлки ул шушы дәресне берничә көн әзерләгәндер. Ә мин аны тыңламыйча утырам. Юк инде, гафу итегез, апа. Минем уйлар башка, ә сезнең әзерләгән материалыгызны кирәк була калса эзләп табармын.

Язгы кояш нурында тәрәзә арасында кыш чыккан чебеннәр миңгерәшә, яңадан терелергә азаплана. Арткы тартадагылар маңгайларын беләкләрәнә куеп йокыга ук талганнар. Сыйныфта яз шаукумы хакимлек итә. Ә мин исә битарафлык белән дәфтәргә юллар сызам. Кызың сиңа охшаган, әти. Артык каты охшаган...

Сынаулар дигәнәнә кул сузымы гына калып бара. Беренче булып математика ди, ахры. Хет ансыннан котылсак, күңел берәз тынычланыр иде. Язга таба бөтенләй укыйсы килми башлады.

– Хәкимуллина, соңгы күнегүләрең бер дә шатланырлык түгел.

Роза апа сыйныфка кереп, Гөлчәчәкне янына чакырып алды. Математикадан шактый калышып бара ул. Имтиханга әзерлек өчен бирелгән күнегүләрнең дә бик азын гына «ерып» чыга алды. Роза апа моңа тыныч карарга тырышса да, ара-тирә шелтәлөп тә ала.

– Менә бу күнегүләргә эшләп, иртәгә аңлап кил, яме? Берүзең генә аңламасаң, әнә Айсылуну чакыр үзегезгә кунакка. Бәлки сыйныфташың белән уртақ тел табып, имтиханнарны уңышлы гына тапшырырсың. Кара аны, кыз. Ике ай калып бара.

Роза апа чыгып киткәч, Гөлчәчәк минем янга килеп утырды.

– Син килерсең бит, – ди моңсу гына. Күзләре белән ашарга сораган эт баласын хәтерләтә. Мин ризалык биреп елмаеп куйдым.

Сыйныфны жыллаларга дип ачылган тәрәздән эреп яткан кар, кыштан арынуга сөөнөп туя алмый өстен каккалаган каен ботаклары исә бәрә иде...

Агач өйдә яшиләр икән, Гөлчәчәкләр. Ишекләрен ачып, өйгә үткәч, агач бүрәнә исә килеп бөрелә. Верандада төрлө үлән, кайнатма исләре, кадкака беркетелгән күкелә иске сәгаткә карап, ниндидер бер искелек заманына килдем диярсең... Өйдә тынычлык, бары тик күрше бүлмәдәге биш яшьлек тиктормас энесенең генә үзалдына нидер жырлаганы, уенчык машинаны идән буенча йөртеп, «выж-ж» да «выж-ж» дип тавышлар чыгарганы ишетелә. Ә без исә Гөлчәчәк белән имтихан эшләрен чишәбез. Бер күнегүне язып алабыз да, чишеп бетергәч, җавапларын тикшерәбез. Кайберләренең генә җаваплары тәңгәл килә. Законнарны да, кагыйдәләргә дә белә үзе. Тик шуны практикада гына куллана белми.

Көн кичкә авышканда гына өйгә кайтып киттем. Гөлчәчәкләр урамы безнекеннән бик еракта, авылның икенче башында урнашкан. Калкурак урамнар кипшенә башласалар да, түбәндәгеләре ерып чыга алмаслык пычрак әле. Салкынайтып та жибөргән. Гөрләвекләр тынган, өйләргә бәс сыман бозлы элпә каплаган. Шушы ерганаклар да әтине искә төшерә. Үзәбезнең түбән очта, аскы урамда су торбалары тишелгәнә, ерганаклар төнен дә тынмый, без яз житүгә көнөзүн шунда булабыз. Кардан буалар ясап, соклардан бушаган пластик шешәләргә аллы-гөлле бөкеләрен чиратка тезеп куябыз да, буаны жибөргәч, артларыннан йөгәрә-йөгәрә, ярыш оештырабыз. Бөрвакыт шулай кичкә калганмын. Әти эзләп төшкән икән, борылып карасам, саклык белән генә басып, берәз пычрак тигән итеген карга ышкый-ышкый атлап килә. Мин елый башладым, дусларымны ташлап менеп китәсем килми иде. Әти өй тирәсендә уйнарга кушты, тик анда инде гөрләвекнең өстен боз каплаган. Мин тагын да ныграк еларга керештем. Әти шунда итеге белән элпә бозны вата-вата, ерганакны ача, элпә астында калган гөрләвек акрын гына ага башлады. Озак уйнаганбызмы, хәтерләмим. Ләкин әтинең минем өчен боз каткан ерганакны ватып, гөрләвекне агызганы күңеләмдә бергә чакларның бер ядкәре булып саклана бирә.

Өскө урамнардан киткəнгə, үзем дə сизмəстəн Салисə апаның йорты каршына килеп чыкканмын икəн бит. Аяклар үзеннəн-үзə туктап, утлары кабынган тəрəзəгə тəkəлдə. Əтинə күрəргə тəлəпмə, бик озак басып тордым мин анда. Салкын, аякларга үтəп, бұлмəдəгə ут сүнгəнчə, əти тəрəздəн карар дип əмəт иттəм. Тик тəрəзəгə килүчə булмады.

Салисə апалардан соң бер сыерчык оясы кəбек кенə йорт бар, ансы Маһинур апаларныкы. Монда утлар күптəн сүнгəн, йорт каршысында гына кемнəндəр аһ-ваһ килгəнə ишəтəлə. Бəласеннəн башаяк дип, адымнарымны тизлəттəм...

– Кайда йөрдең, кызым, ярты тəнгə кəдəр?

– Гөлчəчəклəрдə имтихан эшлəрəн карадык, əни.

– Аларга шалтыраттым, икə сəгəть элек чыгып киттə, дидə бит.

– Урамда пычрак, тайгак. Мин əкрəн гəнə атлап кайттым.

– Əй бала, бала. Нишлəп бəтəрсəң син, белмим. Икə урамны өч сəгəть кайталап димени?!

Əни сукрана-сукрана кереп киттə. Мин, өстəмнə салып, бұлмəгə күнəлдəм. Иртəгə ял, бүгəн тынычлап ятам да йоккыйм. Иртə торасы юк, шунсы шатландыра. Əни дə өйдə булам дигəн идə бугай. Таңнан бəрəр тəмлə табашы пəшəрəр əлə мənə.

– Бəзгə сəз түгəл, бəзгə кызыгыз Айсылу кирəк.

– Рəфидə, уят əлə Айсылуны, эшлəр хəрти бит.

Əтинəң тавышына уянып киттəм. Тəш күрəм мəллə дип торам, өскə киємнəрəмнə элəп, түр якка уздым. Анда участковый Гыйлємхан абый бəлən əти утыралар, əни бəр кырийда бəрни дə аңламыйча басып тора, күзлəрə яшылə...

– Исəнмəсəз, Айсылу, – дидə Гыйлємхан абый катгый итəп, – сəз йоклап ятасыз, ə кəшəлəр бүгəн тənə буə йоккый алмадылар. Сəзнəң гəп.

Участковыйга күзлəрəмнə зурайтып карап куйдым. «Син ни турында сөйлисəң», янəсə.

– Алайса əйтəгəз, кичə сəгəть кичкə биштəн кичкə тугызга кəдəр кайда булдыгыз?

– Гөлчəчəклəрдə, имтиханга əзəрлəндəк, – дидəм мин, тамагымны кыра-кыра, – ə нəрсə?

– Иптəш Заббаровалар өəндə сəз кичкə жидəгə кəдəр булгансыз. Ə жидəдəн тугызга кəдəр вакытны кайда уздырганыгыз, ни эшлəгəнəгəз турында хəзəр сөйлəп бирə аласызмы?

– Мин... Ни... Əйгə кайттым. – Бу сүзлəр, каушауны жиңəп, курку аша чыкты.

– Шулайдыр шул. Ə бəзнəң башкача фикерлəр. Сəз, Заббаровалардан чыккач, Салисə Əхтəмовалар өəнə баргансыз нəм, йорт каршындагы чүплəктəн файдаланып, ут кабызгансыз, шəхси милəккə, йортка ут тəртəп табан ялтыраткансыз.

– Сəз нəрсə сөйлисəз?

– Мин түгəл. Күргəннəр сөйли. Əхтəмова хəзəр дүрт бала бəлən йортсыз калды, ə Галимуллина сəзнəң ничек итəп турысыннан йəгəрəп үткəнəгəзнə күрəп калган. Эш судка барып житəр дип уйлыйм. Дүрт бала анасын йортсыз калдырган кызга хəкəм катгый булачак. Тугызда укыйсың бит əлə син?! Əниəңнə дə бəзшəкə подклучим.

Мин тораташ булып катып калдым. Əти чыгып киткəндə, усал караш ташлады.

– Ничек шулай булдыра алдың, кызым?..

Күзəмнəн ихтыярсыз нахак гəп бəртəклəрə тəгəри... Тəрə мəэт булып басып калдым. Əни елый-елый иңəмə капланды.

– Əтиəң кичерəрмə индə, кызым?..

Мин ачмадым, кранны!..

– Онытма, Айсылу. Мин һәрвакыт синең яклы.
– Син генә миңа ышанасың бугай, Динар. Ө бит чынлыкта бармадым, тимәдем мин ул өйгә. Уиланып атлагач, олак та кайтылган. Салисә апалар йорты каршында басып тордым, дәрәс, ләкин ут төртмәдем мин алар өенә, – дидем мин яшь аралаш.

– Барсы да яхшы булыр, карарбыз, тикшерербез. Тик хәзер борчлылуның файдасы юк. Гыйлемхан абыйның тагын килгәнә булдымы?

– Әйе, кичә. Салисә апа белән килделәр. Әтилар Маһиларга күчкәннәр әлегә. Салисә апа әйтәсен әйтте инде. Әнигә дә, миңа да.

Динар белән мәктәп коридоры буйлап атлайбыз. Каршыдагы сыйныфта бер кайгысыз башлангыч сыйныф укучылары йөгәрешә, ә минем күзләрем инде ничәнчә көн яшьлә. Чыннан да, уен эш түгел, ә кемнәндер өен яндыруда гаеплиләр. Барысы да миңа каршы. Хәтта вакыт-вакыт әни дә шикләнеп сорап куя. Әлфия апага да сөйләргә сүз булды инде, соңгы атнаның «төп йолдызы» күрсәсәндә генә хәзер... Сыйныфта сөйләшүче дә юк, барсы да диярлек читләшәп бетте. Ара-тирә Илһам гына хәлләрне сорый. Калганнар кырын гына күз ташлайлар да яннан китү ягын карыйлар.

Бүген җырдан ачык дәрәс... Укытучы апа буяу һәм кисточкалар алып килергә кушты, җырны рәсемгә төшерәбез димә шунда. Мәктәпнең хан заманыннан калган магнитофонын сыйныфка кертәп куйганнар. Көлешәләр, кайгылары юк. Мин генә, кайгыга батып, мәктәп каеннарын күзәтәм. Шулар арасына чыгып йөгәрәсә, җирне коча-коча кычырып елыйсы килә.

Сыйныфка укытучы апа килеп керде, звонок та яңгырады. Бик олак итеп, төнә буга әзерләгән докладын сөйләде, ниндидер бер танылган җырчы, композитор турындамы шунда. Аның күзенә карап тик утыра бирәм, минем тормыш симфониямнең күңелсез ноталы чагы. Берзаман кулга кисточкалар алырга, буяуларны ачып куярга кушты. Каршыга ап-ак битләр тезде дә магнитофонның төймәсенә басты. Берәз тыңлагач, көйне күңел белән, сызыклар, буяулар аша күрсәтергә кирәклеке әйтте. Барысы да саран елмая аша, ачык төсләргә манып, диңгез дулкыннары сыман юллар сызарга кереште. Мин, кап-кара буяуга манып, бер сызык сыздым. Аннары тагын, тагын. Каршыма куелган чип-чиста бит каралганчы. Укытучы апа мине күрмәмешкә салышты. Кемнәндер рәсемен күтәрәп үк күрсәтте хәтта. Хы, шатлыгы арткандыр, шәт!

Бүген сыйныф буенча мин дежур. Идәннәрне юып, тәрәзә төбәндәге гөлләргә су сибеп калдырырга кирәк. Химия кабинеты булганга күрә, монда кран да бар. Тик аңа күптән кагылганыбыз юк инде, ара-тирә егетләр суны урамга түкмәс өчен салгаласалар да, кран буяуланып каткан килеш тора. Динар сыйныфка килеп кергәндә, мин идәннәрне юып бетерә идем инде.

– Айсылу, көтеп торыйммы?

– Көт соң. Барыбер ялгызым кайтасы.

– Минем идея бар, Айсылу. Салисә апаның өе – Зәлияләр эше түгел микән?

– Шул гади тарткалашу өчен шундый зур эшкә барырлар дисеңме? Юк, минемчә, син нәрсә инде?!

– Бар вариантны да уйлап карарга кирәк, Айсылу. Хәзер синең өчен һәр деталь, һәрбер секунд мөһим.

– Карарбыз, мине ул вакытка кадәр төзәтү колониясенә җибәрмәсәләр, – дидем мин елмая катыш моңсулык белән.

Динар ачулы итеп карап куйды. Сыйныфны бикләп, өйгә кайтып киттек.

Динар озатып куярга булды. Өйгә ут төртүчә кем булыр дип юл буе уйлап кайттык. Ләкин тагын бер күңелсез хәл көткән икән мине...

Мәктәпкә барырга теләмичә генә уяндым. Беркем дә көтми, беркем сөйләшмәгәч, барасы да килми бит инде. Моңсулык катыш өйдән чыгып киттем. Мәктәптә ут чыкканмыни, техника апалар йөгәрешә, кулларында чиләкләр. Мин аптырап басып торганда, Сәвия апа килеп, директор кабинетына барырга кушты.

– Сине анда көтәләр, кызым. Директор апаң чакырды.

– Ө? – Бер мизгелдә агарынып басып калдым. – Ни булган соң, Сәвия апа?

– Бар, балам, бар. Анда сиңа барсын да сөйләрләр.

Уйлар белән тулган башымны туры тотарга тырышып, директор бүлмәсенә таба атладым. Акрын гына ишекне ачып, эчкә үттем. Директор Регина апа агарынып калган, янында – мин инде күрүп арган Гыйлемхан абый.

– Исәнмесез, ярыймы? – минем соравыма Регина апа каш астыннан сөзеп карады.

– Ярамыйча инде. Нәрсә жиде еллык гөнаһым төсле басып торасың, утыр, әйдә.

Мин сак кына эчкә үтеп, директор өстәленнән ерак булмаган урындыкка, Гыйлемхан абый каршысына килеп утырдым.

– Ниләр кыланасың син, кыз, соңгы вакытта? – Гыйлемхан абый, язуыннан туктап, миңа карады.

– Нишләдем соң, Гыйлемхан абый? Аңлатыгыз әле...

Сүзгә Регина апа кушылды:

– Аңлатыгыз?! Сиңа әле аңлатырга да кирәкмени? Кеше йортларын яндырдың, инде мәктәпкә зыян салырга керештәмме, шайтан баласы? Кай жирең белән уйлыйсың соң син?

Эшнең нидә икәннән аңламасам да, чамалый идем.

– Мин кранга тотынмадым бит, Регина апа. Идәннәрне юдым да кайтып киттем.

– Кем тотынган соң алайса? Кем? Син соңгы булып сыйныфтан чыгып киткәнсең. Химия кабинеты астында китапханә, китапханә астында ашханә икәннән чамалыйсыңмы син, балам? Ашханәнең сафтан чыккан электроштитын син түлөп ясатырсыңмы, син акча жыйганчы, күпме укучы ач утырачак бит!

Минем башым әйләнеп китте. Кулларым үзеннән-үзе калтырый, авызым сүз әйтә алмаслык хәлгә килде. Күземнән ихтиярсыз яшьләр тәгәрәде. Юк, бу төш кенә, бу бары тик куркыныч төш кенә.

– Бар, жыен да кайт син, сеңлем. Барсы турында да уйла. Аннары килерсең. Мәктәпкә түгел, полиция бүлегенә.

Сыйныфта бөтенләй мәхшәр. Идән тулы суда аяк киёмнәре йөзә. Сыйныфташлар калын чүпрәкләр белән су жыялар, укытучы апа суга баткан дәфтәр-китапларын шкафтан парта өстенә төзә... Миңа берни әйтмәделәр. Тамагымдагы төерне йота алмый басып тордым. Аннан, чүпрәк алып, су жыярга керештем...

Соңгы дәрәс инглиз теле иде. Аны «тозлап», тизрәк өйгә кайтырга, барсы турында да ипләп уйларга карар кылып чыгып бара идем, Галия Миркасиймовна туктатты.

– Качасыңмы әллә, Айсылу? Гомер булмаган хәл.

– Мин... Ни, – дидем, ярты сүз дә әйтә алмый.

– Әйдә, керик әле минем сыйныфка, хәзер дәрәсөм юк, сөйләшербез.

Галия апа, аркамнан кага-кага, сыйныфка алып кереп тә китте. Мин,

башымны аска иеп, тамган яшьләремне кулым белән сөртә-сөртә, аның артыннан юнәлдем.

– Әле бит беркем дә кранны син ачкан дип әйтми. Бәлки сыйныфка синнән соң да керүчеләр булгандыр?

– Сәвия апа, юк, диде бит. Беркая да китмәдем, шунда утырдым, диде. Ачкычны алучы булмаган бит.

– Бәлки шундый ук ачкыч берәрсендә бардыр? Карадым мин сыйныф йозагын. Гади авыл кибетеннән табып була торган. Ачкыч яратырга авыр түгел. Шикләнгән кешең бармы соң?

– Юк кебек бит, Галия апа. Ә сез миңа ышанасызмы?

– Ышанам, әлбәттә, Айсылу. Бу теге, кинолардагы кебек подстава булырга мөмкин бит. Теге унбердәгә сине яратмаган ике кыз эше түгел микән?

– Ә сез аларны кайдан беләсез? – дидем мин, жебегән борынымны тартып.

– Бөтенесе дә күз алдында бит. Без – укытучылар барсын да күрәбез. Укучы күзеннән дәрәскә әзерләнгәнән, әзерләнмәгәнән дә белеп була, яратканын, яратмаганын да. Карармын, тикшерермен мин бу эшне, Айсылу. Ә син, бар, кайт та тынычлан. Сынауларыңа әзерлән. Һәр кыш арты яз килә ул. Иртәме, соңмы, барыбер килә.

Мин тагын елый башладым. Барысы да сиңа каршы булганда, жылы сүзләр ишетү рәхәт иде.

– Ышаныгыз, Галия апа. Мин ахмадым ул кранны, тимәдем дә мин аңа.

Мин сине көтәчәкмен

Беренче имтиханга ярты ай вакыт калып бара... Минем генә жүнлөп әзерләнгәнәм юк. Күпме генә күнәгүләр эшләсәм дә, уйлар башка булгач, күңелгә керми, эшлисе дә килми. Соңгы күңелсез вакыйгаларның очына һаман чыгып булмый бит. Гаеп минем өстә кала бирә. Күрше урамдагы әби әйтмешли, террорист мин. Балаларны йортсыз һәм ашау-эчүсез калдырганмын. Мәктәп ашханәсе эшли анысы, иске электрощитны ясатканнармы, яңаны алганнармы – анысын белмим. Пешекче апалар да кырын-кырын карыйлар. Берсендә бер кашык ботка салып куйганнар. Эшнең нидә икәнән аңлап илтөп куйдым, ашаганым да юк. Гыйлемхан абыйга бездә кунасы гына калды инде. Көн дә диарлек килеп, сорауларын язып, бармак эзләрен алып китә. Ул да минем бу эшләргә катнашым булмаганлыкка ышана бугай, тикшерү эшен туктатмый. Әни гел борчыла, аңа да көн күрсәтмиләр, кырын карашларга ияләште бугай... Шулай да эш әле район бусагасыннан үтмәгән икән.

Галия апа хәл итәм дигән иде, ул да никтер дәшми. Бер ныклап сөйләшәсе булыр әле бу атнада. Директор белән дә. Су басу вакыйгасы сүрелсә дә, башлангычның әләкче малайларының бармак төртүләре йөрәкне әрнәтә. Мәктәпкә бару минем өчен бер газәпкә әйләнде.

Тәһәфүсләрнең берсендә Гүзәл килеп сүз башлады:

– Беләм, мине тыңлар вакытың түгел. Ләкин синнән гафу сорыйсым килә. Алмаз – матур егет, бик көнләшкән идем. Ул качып кына минем белән дә очрашып йөрдә. Хәзер исә ниндидер йогышлы авыру эләктергән, ди. Син кичер мине, авыр вакытыңда янәшәңдә була алмадым, ныклы иң дә куя алмадым.

– Оныт, Гүзәл. Кабатланмасын...

...Укудан кайтып кергәндә, әни белән кемнәңдер сөйләшүен ишетеп туктап калдым. Сак кына киёмнәремне куеп, эчкә үттем. Эш болай булып чыкты: өти әни каршына тизләнгән, күзләре яшьле.

– Баламның киләчәген җимәрдегез дә хәзер гафу сорап йөрисезме. Оятыгыз

бармы сезнең аз гына булса да. Хәер, андый эштә мөгезсез сыерлар бит сез.

Әни мине күреп тынып калды. Мин түргә үтү белән, әти аягыма килеп сарылды.

– Кызым, балам. Кичер мине, кичерә алсаң. Мин ялгышлык кылдым, – дип кычкырып елап жибәрде. Шунда әтине чын күңелдән кызганып куйдым. Шунда аның елаганын тәүге кат күрдем.

– Тор, әти. Сөйлә.

Әти эштә чакта Салисә апа белән Маһи бергә утырып эчкәннәр. Әтинең кайтканын сизмәгәннәр. Салисә апа: «Өен түгел, бөтен жирне яндырыр идем. Менә ирсез дә жир жимертә Рәфидәсе. Йөрәген таласыннар әле кызының. Минә берәз кызганып, хөкүмәт үзәктән фатир бирмәсме», – дигәннен ишетеп калган. Әти кереп Салисә апаны нишләткәндер, белмим, ул барсын да Гыйлемхан абыйга сөйләгән. Бүгеннән минем өстәге гаепне алып ташлаганнар икән.

Әти белән чәй эчкән арада, капка төбенә машина килеп туктады, кычкырткан тавышка йөгереп чыктым. Динар, тәрәзәсен төшереп:

– Айсылу, жыен. Мәктәптә сине көтәләр, – дигәч, машинага кереп утырдым. Аннан туп-туры директор кабинетына алып керделәр. Сәвия апа, аның мәктәптә сантехник булып эшләүче улы, директор һәм Галия апа утырганнар. Регина апа бик мөлаем итеп елмаеп куйды.

– Сине юкка гаепле иткәнбез бит, бала. Гаеплене таптык. Мәктәп ашханәсендә су торбаларын чистартканда, ялгыш химия кабинетының өзек торбасына тоташтырганнар. Сыйныф краны гел ачык торганга күрә, су агып яткан. Сәвия апаңның улы Рәсим кранны борырга оныткан. Торбаны ялгыш тоташтырганнар, Айсылу сеңлем. Кичерерсеңме, белмим, без барыбыз да гаепле синең алда...

Мин елмаеп ым кактым. Директор кабинетыннан ничек йөгереп чыкканымны, ишекләр артымнан ничек бәрелеп калганын хәтерләмим диярлек. Бары тик Галия апаның елмаеп күз кысканы, Динарның мине күтәрәп әйләндергәне хәтердә калган.

– Минне укып бетерү белән армиягә алалар, Айсылу.

Соңгы көннәрдә иң якин кешемә әйләнгән, бер караштан, ярты сүздән аңлый белүче дус егетемне ярата башлавыма инде шикләнми идем.

– Мин сине көтәчәкмен, Динар.

Ул мине кулына күтәрәп әйләндерергә кереште, шатлыктан, иңемдәге хыял канатларын сындырган авырлыклардан котылганга, кычкырып көлә-көлә, күктәге болытларны кочам. Алда көткән имтиханнар да куркытмый, мин тормышымның зур имтиханын тапшырган идем инде...

Алсу НУРГАТИНА

Яңа сулышым син

Жир өстенә менә тагын
Ак кар ява.
Оча минем күнел һаман
Сина таба.
Ярсый йөрәк, дулкынланып
Яна һаман.
Читкә куеп бар дөньямы
Сина барам.

Сизәсеңме, салкын жил дә
Назлап исә?!
Ялгызлыктан өшегәннәр
Һаман истә.

Яктыртучым тормышымда
Булдын, иркәм.
Жылытучым салкын жанны
Тик син икән!

Тормыш юлын салмак кына
Узып барам.
Егылам да, көчләр табып,
Тагын торам.
Язмышымны нурга күмеп,
Жырга төреп,
Тормыш бүләк итгән,
Яна сулыш өреп...

Надежда ТОКРАНОВА,
КФУ студенты

Төш

Мин төшемдә күрдем: имеш, минем
Яшьлек белән картлык очрашты.
Яшьлек балкып тора, сөйли-көйли,
Картлык тыныч кына сорашты:
«Беләсенме кая барасынны?
Бу дөньяда ниләр аласынны?
Ни югалтып, ниләр табасынны?
Эш башларга иртәрәкме, сонмы?
Сабый чагын инде үтеп киткән —
Жан сөярлек ярың кайда икән?»

Яшьлек көлеп кенә җавап бирде:
«Бу дөньяда бәхет кирәк», — диде.
«Бәхетемне тапсам мин юлымда,
Саклар идем аны үз кулымда».
Картлык сорый: «Нәрсә соң ул бәхет?
Кирәкме соң сина биек тәхет?»
Яшьлек әйтә: «Хыялларым булсын,
Маяк сыман алга дәшеп торсын.
Дөнья кинлегендә очар өчен,
Пар канатым — сөйгән ярым булсын».

Картлык елмайды да җавап бирде:
«Синдә, миндә бер үк язмыш, — диде —
Синен хыялларын, максатларын,
Тырышлыгын мина бәхет бирде».

Сәйлән САФИНА,
Мамадыш

ХИКЭЯ ЯЗА АЛАСЫЗМЫ?

Үткән санда шундый ижат бәйгесе игълан иткән идек. Бирелгән башламнарны давам итеп, бер журнал битеннән артмаган бер яки берничә хикәя язарга кирәк. Жиде автор журналының «Яңа базар» дигән китабы белән бүләкләнә. Бәйгедә балалар да, яшьләр дә, өлкәннәр дә катнаша ала.

SMSны укыгач, кыз бетте генә инде... Анда өч кенә сүз язылган иде.

Рәмзия каршына кинәт сәер мода белән киенгән, озынрак колаклы егет килеп басты. «Фикс-Микс планетасыннан сине күрергә килдем!» — диде ул.

«Там, там, там, тамуыңны яратам», — яңгыр астында шулай дип жырлап барганда, ул... уянып китте. Кайдадыр чалкан ята икән бит, ә аның өстенә ниндидер кыз иелгән. Теге жылы тамчылар шуның күзеннән тама икән ул!

«Утыр, Рәзинә, «бишле!» — шулай диде укытучы. Әмма XI «А» кызлары яшь педагогның бу сүзләрен гел бүтөнчә ишеттеләр.

Мин аны йөрәгемнән мәңгегә алып атарга, ә баламны саклап калырга ант иттем.

Язның ярсулы бер көне иде ул...

«Күк-кү, күк-кү, күк-кү...» — ә күке санады да санады. Айгөлнең аны нәрсәгә юрап санатканын белә иде микән ул?

Кинәт күктән йолдыз атылды. Рафил шунда каушап калды. Тел очындагы ике теләк арасында ничәдер мизгел генә түгел, бәлкем, айлар, еллар буге да буталып яшәр әле ул?

«Кил, кил, кил...» — жырның бу куплетын житмешенче кат жырлады бугай инде ул. Ә иркәсе һаман юк әле. Тагын бер кат сузып жиберүе булды, кинәт...

14 февраль. Гашыйклар көне. Туй мәжлесе тәмамланып, яшьләр өчен кунакханәдә алып куелган бүлмәгә кайтып керүгә, Илүсәнең телефонына SMS хәбәр килеп төште: «Мин сине һаман да яратам!»

«Күрәчәгең булса, күркә талап үтерер», ди. Интернет аша танышуларны өнәп бетермәгән Алия үзе дә әлегә ысулның корбаны булырмын дип һич тә уйламаган иде.

Иң өлгере Казандагы 4нче татар гимназиясе булып чыкты. Гимназия житәкчеләренә рәхмәт: алар хикәя өмәсе игълан итеп, аны үзләре үк башлап та жиһәрделәр! Мондый фидакәрлекне кабатлый алучылар тагын булыр микән?

«Сагындым, бәгърем, сине!»

«Кил, кил, кил...» — җырның бу куплетын җитмешенче кат җырлады бугай инде ул. Ә иркәсе һаман юк әле. Тагын бер кат сузып жиһәрүе булды, кинәт... кесә телефоны шалтырады. Телефон Алсуныкы булса да, тавыш аныкы түгел иде.

— Алсу бик каты авырый, үзе гел синең исеменче атый. Килеп чыга алмассың микән? — диде теге тавыш. Әнисе дер инде.

Очты ғына инде Айрат! Иркәсе, Алсуы янына. Хәер, очты дип, тукталышка җиткәч, автобус көтәсе булды әле. Урамда күбәләктәй кар ява. Кар бөртекләре әкрән генә, мамык кебек, биткә, күз керфекләренә куна, эреп, яңак буйлап ага, иреннәрдә тозлы тәм сизелә. Әллә Айрат елыймы соң? Егет башы белән нигә елай? Алсуы өчен борчылып инде, әлбәттә. Бераз шатлыгы да бар иде үзе. Алсу онытмаган, бары килә генә алмаган...

Менә кызыл зур автобус тиз генә килеп, тиз генә кузгалып та китте. Айратка ун минутлык юл бер сәгатьлек кебек тоелды. Автобустан төшкәч тә, йөгәрде дә йөгәрде. Менә, ниһаять, ул Алсу бүлмәсендә. Аның иркәсе тиргә батып, ут кебек янып, моңсу ғына йокыга киткән. Айрат, Алсуның кайнар кулларын тотып: «... елмаеп көл инде. Сагындым, бәгърем, сине», — дип пышылдады. Шуны ғына көткән кебек, Айратның кайнар сулышын тоеп, Алсу күзен ачып жиһәрде. Айратның боз кебек туңган иреннәрен үзенә кайнар битендә тойгач, Алсуга чиксез рәхәт булып китте...

Яшьләрнең икесенең дә керфек очларыннан яңаклары буйлап яшь тамчылары төгәрәде...

Илхания ВАХИТОВА,

директор

Эт исе

SMSны укыгач, кыз бетте генә инде... Анда өч кенә сүз язылган иде. «Әтиң... Шалтырат миңа». Аның маңгаена бөртек-бөртек тир бәрәп чыкты, әнисе юкка ғына мондый сүзләрне язмас иде. Эш бүлмәсендә калдырган кәрәзле телефонында унлап алынмаган шалтырату. Сәрия калтырана-калтырана әнисенә шалтыратты һәм шул минутта бөтен дөньяның асты-өскә килде. Әти, әтием... Юк, булмас, моңа ышанып булмый. Әле ике сәгать элек кенә эшкә барырга бергә чыктык бит...

Өйдә аны иң беренче, койрыкларын болгый-болгый, шатланып Акбай каршы ала торган иде, ә бүген ул кәргән-чыккан кешеләргә өрдә дә өрдә:

— Кемнәр болар? Монда нишләп йөреләр? Хәзер минем хуҗам кайтыр да без аның белән урамга чыгарбыз, ишегалларын әйләнеп керербез. Язгы-көзгә ауларны, болыннарда, урманнарда рәхәтләнеп чабып йөргәннәребезне искә алырбыз. Тик нигә һаман кайтмый соң ул? Минем сагынып көтеп торуымны белә бит юкса.

Әти-әнисе янында иркәләнеп үскән Сәриягә бу фаҗигале көн башка балта белән суккан кебек булды. Бик авыр кичерде ул бу бетмәс-төкәнмәс кайгыны. Көр көеф белән эшкә киткән әтисе бүтән кайтмас микәнни? Ничекләр

күтөргө мондый айтып тә, сөйләп тә бетерә алмаслык хәсрәтне? Житмәсә, бертукаусыз Акбай өрә.

— Тукта инде, йөрәгем ярылганны ичмасам син аңла! — диде Сәрия. Эт хужабикәсенә күзенә карады. Алар бер-берсен аңлаган кебек булдылар.

Аның кычкырып-кычкырып елыйсы килде, ул, күз яшьләрен күрсәтмәс өчен, Акбайны ияртеп урманга китте. Машина эчендә этен кочаклап үксеп-үксеп елады кыз. Тик хәсрәттән качып, котылып буламы соң?

Менә ничәнче көн инде этнең күзеннән яшь кипми, өрми дә үзе, әмма куркыныч тавыш белән улый да улый. Сөякләр биреп, сөйләшеп карыйлар, тик ул күзен мөлдәртеп бага да тагын улый башлый. Аның әрнеп улавына күршеләр шөлтә белдерә башладылар. Ә беркөнне берсе:

— Туктатыгыз бу этегезне улаудан, хәтта төннәрен дә аның аркасында йокы юк. Юкса МЧС чакыртабыз да аттырабыз, — диде ярысы. Сәбәбен белгәч, тынып калды тагын үзе.

— Ау этен аучы кешегә бирик, тилмертмик дигән идем. Үзөбез шөһәр кешеләре булгач, этебез дә 9нчы каттан лифт белән генә йөри торган хайванга әйләнеп калды, — дип әйтеп карады әнисе кызына.

— Сигез ел бергә торган, инде гаилә әгъзасы булган этне ничек бирә аласың син? — диде кыз. — Үзем карыйм Акбайны!

Эштән кайткач, әтиләре эш киёмнәрен салып, аучы костюмын киеп, Акбай белән урамга чыга торган иде. Эт һәрвакыт хужасына сырпаланып, сикереп йөри иде. Хужа кешенең киёмнәренә эт исе сеңеп беткән иде.

Хәзер Сәрия әтисе шикелле эт белән гел бергә: урамга да алып чыга, дачага аны ияртеп кайта, чөнки элек әтисенең костюм-чалбарыннан эт исе килсә, хәзер, киресенчә, эттән әтисе исе килә. Шул исне иснәп туя алмый кыз. Бигрәк тәмле ис — әти исе! Шуны иснәп, Акбайның күзенә карап, әтисе белән сөйләшкән кебек була ул. Акбайга серләрен сөйли, кайгы-шатлыкларын уртаклаша.

Менә инде биш ел гомер узып та китте. Акбай да картаеп бара, күзенә томан төшә башлады. Эт гомере бик кыска шул. Ул да бу дөньядан китеп барса, каян килер әти исе? Бәлки, әтисеннән калган китаплардандыр? Бәлки, ул утырткан агачлардан? Бәлки, ул үстергән кыздан?

Фирдәвес ХӘЙРУЛЛИНА,

китапханәче

Үзем генә беләм...

Мин аны йөрәгемнән мәңгегә алып атарга, ә баламны саклап калырга ант иттем.

Әйе, ул сүзен нәкъ шулай башлап китте. Ничек тә баламны үз янымнан жибәрмәскә — саклап калырга! Миндә мондый өрнүле гамь туар дип кем уйлаган? Ничек мин аңа шулкадәр ышандым икән? Ни өчен иң якын кешеләремнең киңәшләрен исәпкә алмадым? Сораулар, сораулар... Хәзер күпме генә уйласаң да, газаплы үкенечләр кичерсәң дә, соң шул инде.

Мин аның белән эссе, жилле, кояшлы жәйгә көннәрнең берсендә таныштым. Ул мине әллә үзенә ягымлы сүзләре белән жәлеп итте, әллә кап-кара күзләре белән сихерләде. Шул көннән без аның белән очраша башладык, ул миңа карата бик игътибарлы, бөтен теләкләремне жиренә житкереп үти: башны төмам әйләндерде бу егет.

Санаулы көннөр аккан сулардай тиз үттеләр, Әкрәмгә дә укуын төгәлләп, үз туган жиренә кайтырга вакыт житте. Иртәгә китәсе дигән көнне ул мине тукталышка кадәр озата килде. Икебез дә моңсу идек. Әкрәм минем белән сабууллашты да тиз-тиз атлап китеп барды. Мин аның белән мәңгегә аерылышуыбызны аңладым. Ялкын эчендә янган йөрәгемне ниндидер уйлар биләп алырга өлгермәде, Әкрәм, минем арттан куып житеп: «Юк, мин китә алмыйм, синнән башка тормышның яме булмайчак, йөрәгем түренә бик тирән керткәнсең...», — дип, әллә никадәр ялкынлы сүзләр тезде, көтелмәгән рәхәт тормыш вәгдә итте.

Мин аның ялтыравык сүзләренә ихлас күңелдән ышандым. Бөтен йоланы туры китереп, без аның белән бергә бер ел матур ғына яшәдек, әмма аяз көнне яшен суктымыни, Әкрәм әнисе килгән көннән кинәт бөтенләй икенче кешегә әйләнде һәм, мине ташлап, туган иленә кайтып китте. Йокысыз төннәрәмне, яңгыр тамчылары кебек түккән күз яшьләремне үзем генә беләм. Инде, аны онытырга тырышып, башым-аягым белән эшкә чумдым, йөрәгем дә тынычлана төште.

Бервакыт сагыну, мәхәббәт сүзләре белән тулы SMSлар килә башлады, озак та үтмәде, үзе дә Казанда иде инде. Бер шифаханәгә эшкә урнашты, миннән ялгышы өчен күз яшьләре аркылы кичерүемне сорады, ялварды, мәңгегә ташламаска антлар бирде. Әллә артык яратканмын, хәзер үзем дә аңлый алмыйм: мин аны гафу иттем.

Улыбызның дөньяга килүе безне тагын да якынайтты, ул да баланы бик яратты, яныннан да китмәде. Тик бәхетле мизгелләр ел ярымнан артыкка бармады шул. Әкрәм тагын үзгәрдә: минем белән бик дорфа сөйләшә, төрлечә жәберли башлады. Шактый вакыт сабыр итеп тордым да, ахырыда, аның мыскыллауларына түзә алмыйча, араны өзәргә булып, аңа бу турыда әйттем. Ул, мине озак тыңлап тормыйча, болай диде: «Син теләсәң нишлә, мин үз улымны, нинди генә юллар белән булса да, үз илемә алып китчәкмен һәм үземнән тәрбиялим, ул мин дигәнчә яшәячәк». Бу сүзләр өстемә сап-салкын су койдылармыни?! Күңелемә куркыныч уйлар, шом керде. Әйтерсең, шушы минутта миннән баламны тартып алдылар. Мин ансыз нишләргән? Гомерлек сагыш утында янармынмы?

Кинәт күк күрәде, яшен яшьнәде, коеп яңгыр яуды да ялтырап кояш чыкты. Шул минутта газиз баламны, йөрәк парәмне кочагыма кыстым да, Әкрәм белән гомерлеккә арамны өзеп, үз туган йортыма юл тоттым.

Халидә ФӘРДИЕВА,

татар теле һәм әдәбияты укытучысы

Артык чибәр иде шул...

14 февраль. Гашыйклар көне. Туй мәжлесе тәмамланып, яшьләр өчен кунакханәдә алып куелган бүлмәгә кайтып керүгә, Илүсәнең телефонына SMS хәбәр килеп төште: «Мин сине һаман да яратам!» Илүсә бер мизгелгә тораташтай катып калды. «Их, Айдар, бер көнгә соңга калдың, бары бер көнгә...» — дигән уй сызып үтте Илүсәнең башыннан.

Аларның танышулары да Илүсә өчен көтелмәгәндә булды. Жәйнең салкынча бер киче иде. Әле яңа ғына армиядән кайткан Айдар, иңнәренә гармунын асып, асыл урамнарын әйләнеп кайтам дигән сылтау белән чыгып китте. Әйе, сылтау ғына иде бу. Ә чынында исә бер ел элек, армиягә киткәнче күз төшереп калган Илүсәне күзләп кайту иде исәбе.

Югары очта кызлар көлешкән тавыш ишеткәч, Айдарның йөрәге тагын да катырак тибә башлады. Бер ел аз вакыт түгел, кызны башкалар кочагында

күрүдөн курыкты ул. Айдар гармунын сыздырып, капка төбөндө кич утыручы яшьләр янына китте. Егетне күрүгә кызлар тагын да жанландылар. Кайсысыдыр чытлыккланып көлө, кайсысыдыр кыюланып сораулар да бирә башлады. Бары тик Илүсә генә, аның гармун телләрен биеткән көчлө кулларына, мәһабәт гәүдәсенә соккланып карап, сүзсез калды.

Шул көннән соң алар арасында мәхәббәт хисләре кабынып китте. Аларга кайберәүләр соккланып, кайберәүләр кызыгып карый иде. Ләкин кешеләрнен дә төрлөсә була икән, көнләшеп караучылар да булган шул...

Илүсә дә, Айдар да шәһәрдә югары беләм алалар иде. Икесе ике шәһәрдә, ял көннөрөнә авылга кайтканда гына күрешә иде алар. Илүсә артык чибәр иде шул. Айдарның күчелен көнчөлөк корты кимерә башлады. Кайберәүләрнен көнчө телләре аның күчеленә тагын да күбрәк шик таратты: янәсә, Илүсәнен шәһәрдә яратып йөргән егетә бар икән... Айдарның холкын яхшы белгән Илүсә моның ялган булуын гел әйтеп килде. Чын ярату белән ярата иде шул Илүсә Айдарны. Тора-бара Айдар үзенең төртмәлә сүзләре белән Илүсәнен төмәм төңкәсенә тиде. Бер-берсен үлеп яратсалар да, мин-минлек, горурылык хисләре өстен чыкты, аралары өкрәнлөп суына башлады.

Көннәр артыннан айлар узды. Менә инде Илүсә, кулына кызыл дипломын алып, балалар табибы булып эшли башлады. Больницада ул үзе кебек яңа гына институт төмәмләп эшли башлаган Рәшит белән танышты. Рәшитне үз итеп, хөрмәт итеп йөрсә дә, Айдарны оныта алмады Илүсә. Яшьләр олак сузып тормадылар, өйлөнөшөп бергә яшәргә булдылар. Туй көнен дә Гашыйклар көненә билгеләделәр алар...

Гөлфия ГАБДРАХМАНОВА

Ышанырга гына кирәк

Кинәт күктән йолдыз атылды. Рафил шунда каушап калды. Тел очындагы ике теләк арасында ничәдер мизгел генә түгел, бәлкәм, айлар, еллар буге да буталып яшәр әле ул.

Рафил әти-әнисенә бердәнбер бала иде. Башта мәктәпне, аннары югары уку йортын «яхшы» билгеләренә генә төмәмләп, эшли дә башлады. Инженер булу аның кечкенәдән килгән хыялы иде. Сөйгәнә Сания белән дә яратышып өйлөнөштеләр. Тупырдап торган уллары тугач, гаиләләре дә тууыланып китте. Әйе, барысы да Рафил теләгәнчә, ул уйлаганча әйбәт кенә бара иде.

Кичке караңгы юлдан ашкынып гаиләсә янына кайтып килгәндә, көтмәгәндә каршыга килеп чыккан машина шушы матур тормышны бер мизгелдә юкка чыгарды. Рафилне авыр хәлдә реанимациягә кертөп салдылар. Көннәр, атналар буге Рафил яшәү өчен көрәштә. Аякларына зыян килгән иде. Врачларның: «Аякка баса алмыйсың», — дигән сүзләре Рафилнең қолагында әле дә чыңлап тора.

Сания башта ирен кадерлөп кенә йөртте. Аны төрлөчә юатырга тырышты, тереләчөгәнә ышандырды. Әмма әллә ярату хисә сүрелдә, әллә төмәм ышанычы бетте, көннәрдән бер көнне ул киёмнәрен бер чемоданга тутырды да улын алып чыгып китте. Гаепләмәдә аны Рафил, бары тик бәхет теләдә сөйгәнәнә.

Рафил көннәр буге төрәзәдән урамдагы ыгы-зыгылы тормышны күзәттә. Кешеләрнең каядыр ашыгуларына, ишегалдында балаларның шау-гөр килеп уйнауларына кызыгып карый иде ул. Ә кичләрен, төрәзә аша гына булса да, йолдызларны күзәтергә ярата иде. Йолдыз атылганда теләгөн кабул була, диләр. Терелөп аягына басу һәм яңадан элеккеге матур тормышына кайтып, улын үзә үстерү иде аның теләге. Тик йолдызлар гына никтер атылмый...

Чү! Чынмы соң бу? Атылды бит, күктөн йолдыз атылды! Рафил теләгенң кайсын беренче әйтергә белми азапланды. Ул кызу-кызу теләк теләде. Көннәр буге кабатлап йөргән ике теләк кабул булырмы икән? Була, һичшиксез, кабул була, ышанырга гына кирәк...

Гөлфия ГАБДРАХМАНОВА

директор урынбасары

Колакларын селкеп юкка чыкты...

Рәмзия каршына кинәт сәер мода белән киенгән, озынрак колаклы егет килеп басты. «Фикс-Микс планетасыннан сине күрергә килдем!» — диде ул.

Рәмзия аңа шаккатып карады һәм: «Син мине каян беләсең?» — дип әйтеп куйды. Егет үзе турында сөйли башлады: «Ерак киләчәктә безнең планеталар дус булырлар. Без бергә йолдызлы ишек төзәрбез һәм безнең аралашу чиксез булчак, ләкин бу тиз генә булмачак. Барысы да XXI гасырда башланды. Син Космик тикшеренү институтында эшлисез һәм планеталар аралашуы синнән генә башлана. Безнең галактикага барып житсен өчен, син беренче сигнал жибәрә аласың. Безгә цивилизацияне берләштерүдә булышкан кешене күрү өчен, мин ерак XXXXII гасырдан ук килдем. Мин үзезнең планетадан бер минерал алып килдем. Сигнал кирәкле арага барып житсен өчен, радиотапшыргыч көчән ул гына кирәгенчә зурайта ала». Кыз шулкадәр шаккатты ки, хәтта сүз дә әйтә алмады. Бу башка планета кешесеннән сорашчак, ул барысын да аңлады һәм чиксез шатланды: тормыш аңа шундый зур ышаныч алып килгән, һәм аның бөтен кешеләр өчен үтә мөһим эш эшлесе бар. Егет, үзенә йөкләнгән бурычны үтәвенә сөенеп, кире китәргә кирәклеген әйтте дә, кызга озын колакларын селкеп, саубуллашып юкка чыкты...

Эльвира БАДИЕВА,

музыка укытучысы

Ышанырга микән, ышанмаска микән?

SMSны укыгач, кыз бетте генә инде... Анда өч кенә сүз язылган иде: «БДИ гамәлдән чыккан». Сыйныф житәкчеләре Раилә Равилевна жибәргән хәбәр. Рәсимә аптырап калды.

Көөнергә дә, сөөнергә дә белмәде Рәсимә. Соңгы вакытта мәктәптә югары сыйныф укучыларының телендә гел БДИ гына иде. Инде күпме әзерлекләр бушка киткән дигән сүз бит бу.

Рәсимә кулына яңадан телефонын алды, ашыга-ашыга сыйныфташы Лилиянең номерын жыйды. Ул да аптырашта калган иде. Яңалыкны ишетү белән, чакыруны да көтмичә, XI сыйныф укучылары мәктәп янына жыйналдылар. Төрле укучы төрлечә кабул иткән иде бу хәбәрне.

Кемдер сөенә, кемдер, бу хәбәрнең дәрәс түгеллеген ишетергә теләгәндәй, як-ягына карана иде. Алар бөтенесе дә укытучылары Раилә Равилевнаның мәктәптән чыгуын көтә башладылар.

Мәдинә ГАРӘФИЕВА,

X сыйныф укучысы

Үч алынмады

«Утыр, Рәзинә, «бишле!» — шулай диде укытучы. Әмма XI «А» кызлары яшь педагогның бу сүзләрен бүтәнчә ишеттеләр.

Ләйсән Ришатовна Знче курста укыганда, институтның читтән торып уку бүлегенә күчтә дә мәктәпкә эшкә керде. Беренче көннән үк ул үзенең артык таләпчәнлеген белән башка укытучылардан аерылып тора иде. Шуңадырмы, аны башта укучылар бик өнәп бетермәделәр. «Бишле» лек жавапка да «дүртле» куя дип уйладылар укучылар. Ләйсән Ришатовнаның чыннан да билге куярга үз таләпләре бар иде. Дәрест, «бишле» лек булмаган эшкә берничек тә «бишле» куймый иде ул. Ә бу юлы Рәзинә дәрестә ныклап әзерләнеп килгән иде. Китапханәдән өстәмә китаплар алып, интернеттан материал туплап әзерләнде ул.

Укытучы аның тырышлыгын «5» ле билгесен белән бәяләде. Рәзинә сөенеченнән күкләргә сикерергә әзер иде. Ә сыйныфташлары инде Ләйсән Ришатовнаның «бишле» сен «өчле» дип ишетеп, үч алу планын да уйлап куйганнар иде.

— Менә бит, тырышсагыз булдырасыз. Мондый жавапка «бишле» дә жәл түгел, — диде Ләйсән Ришатовна.

Эшнең нәрсәдә икәннен белгәч, кызлар дәррәү көлеп жибәрделәр.

Зәринә СӨНГАТУЛЛОВА,

VIII «А» сыйныфы укучысы

Абыең булса, шундый булсын

«Там, там, там, тамуыңны яратам», — аңгыр астында шулай дип жырлап барганда, ул уянып китте. Кайдадыр чалкан ята икән бит, ә аның өстенә ниндидер кыз иелгән. Теге жылы тамчылар шуның күзеннән тама икән ул! Марат бер мәлгә үзенең кайдалыгын аңшмыйча торды. Янында елап утырган Айсылуну күргәч, ул сискәнеп китте.

— Нигә елыйсың? — дип сорады Марат. Айсылу эндәшмәде. Тагын бер тапкыр кабатлап сорагач кына, Айсылу үзенең куркыныч төш күргәнлеген һәм бик каты куркып абыйсы янына килүен әйтте.

— Әй, куркагым! — дип шаяртты Марат. Һәм Айсылу йоклап киткәнче аның янында утырып торды. Әйе, шундый абыең булганда бернинди куркыныч төштән дә, караңгылыктан да куркымый инде Айсылу.

Ләйсән ХӘЛИУЛЛОВА,

IX «А» сыйныфы укучысы

Ерак сәфәргә чыгачак ул

Рәмзия каршына кинәт сәер мода белән киенгән, озынрак колаклы егет килеп басты. «Фикс-Микс планетасыннан сине күрергә килдем!» — диде ул.

Рәмзиянең бу малайны күргәч хушы китте.

— Кем син? — дип сорады Рәмзия.

— Минем исемем Финнер, — диде сәер малай. — Минем сине бик күрәсем килгән иде.

Мин нәрсәгә кирәк булырмын икән, дип уйлап куйды Рәмзия. Финнер, Рәмзиянең уйларын белгәндәй:

— Минем синең белән дус буласым килә. Мин, Финнер Фикс малае, сине өстән еш күзәттем, — диде. — Син, Рәмзия, яхшы кеше, өлкәннәргә дә, көчкөнәләргә дә булышасың. Ә безнең Фикс-Микс планетасында һәр кеше үзәнчә яши, кемгәдер булышу турында уйламый да.

Шул көннән Финнер белән Рәмзия дуслашып киттеләр. Рәмзия аңа Жир планетасы турында сөйләде, Финнер үз планетасының үзенчәлекләре белән таныштырды. Финнер инде бу планетага бик ияләште. Ләкин аны үз планетасында көтәләр иде. Ул, Рәмзияне планеталарына кунакка чакырып, юк булды. Рәмзия исә, Финнер белән очрашу көннәрен санап, каникулларын көттө.

Айсылу ЗАРИПОВА,
VII «А» сыйныфы укучысы

Сана, күе, сана!

«Күк-кү, күк-кү, күк-кү...» — ә күе санады да санады. Айгөлнең аны нәрсәгә юрап санатканын белә иде микән ул? Юк белмидер.

*Санама, көккүк, санама
Гомернең сәгатьләрен,
Болай да йөрәгем яна,
Белмисең сәбәпләрен.*

Тын бакчада, утыргычта, тирән уйларга чумып бер кыз утыра. Ул ничәмә-ничә еллар буге күңелендә йөрткән хыялын тормышка ашыру өчен, Казанга килде, Медицина университетына укырга керде. Айгөлнең әнисе авыру, чир аны аяктан екты. Әнисе, Гөлсем апа, Айгөлне аякка бастыру өчен, сәламәтлеген дә, яшьлеген дә кызганмады, иреннән бик яшьли тол калып, ул аны берьялгызы үстерде. Ә менә хәзер инде чират Айгөлдә, ул, тизрәк ныклы югары белем алып, әнисен аякка бастыру теләге белән яна.

Еллар үттө... Әнә еракта бер-берсенә сыенып, ана белән бала атлый. Бу — Айгөл белән аның әнисе. Ниһаять, Айгөлнең хыяллары чыңга ашты, ул укыды, югары белемле табибә булды. Һәм менә аның әнисе акрынлап терелә башлады.

Ана белән бала утыргычка килеп утырдылар.

Әйтерсең лә күе аларны гына көткән. «Күк-кү, күк-кү, күк-кү...»

Айгөл күңеленнән генә аның белән сөйләшә: «Сана, көккүк, сана. Әниемә тагын күп еллар гомер юра! Аның бу якты дөньяда сау-сәламәт булып яшәргә хаки бик зур. Әниемнең бәхетле картлыгы өчен мин барсын да эшләргә әзер!»

Бу дөньяда анадан да кадерле, ана мәхәббәтеннән дә назлы, ана карашыннан да яктырак берни юктыр, мөгаен!

Рәис ӘХМӘТОВ,
VI сыйныф укучысы

МӘКАЛЬ ӨМӘСЕ ДӘВАМ ИТӘ!

Үткән елгы 9нчы санда мәкаль өмәсе ыглан иткән идек. Шөкер, авторларыбыз да, укучыларыбыз да битараф калмады. Соңгы дүрт санда 128 мәкаль басылды. Монда менә аңаларын да күрсез.

Бу – олы эш, бөек гамәл ләбаса. Халкыбыз гасырлар буена, иң авыр чорларда алып барып та, XX гасырда өзелеп калганны тергезү, элекке бай мираска XXI гасыр мәкальләрен ялгау. Әлеге чәчрәп торган тере гакыл-гыйбрәт, әхлак маякчылары кеше планетадан-планетага сәяхәт итәчәк фантастик заманнарда да кирәк булыр әле. Четерекле хәлдәге милләтебезгә алар хәзер аеруча кирәк. Шуңа күрә бу игелекле эшкә бөтен халкыбыз кушылсын иде!

Мәкальләрен, инде әйткәнебезчә, гел өстәп торырга да ярый. Мәкаль капчыгыбыз, ягъни чыгарасы китабыбыз, мөмкин кадәр тулырак булсын. Басылган мәкальләренң иң шәпләрен аерып күрсәтү дә фарыз эш.

- Әдәбиятсыз халык әдәп белмәс.
- Эт кадерле илдә кеше кадере бетә.
- Сүнү өчен дә янарга кирәк.
- Ялгызлыкның ялы юк.
- Ялкаулыкка өйрәнәсе юк.
- Түбәнгә тәгәрәргә тырышлык кирәкми.
- Сабыр кешедән шайтан өркә.
- «Авыр!» – дигән саен йөген авыраер, Авыр йөккә канат куйсан, жинеләер.
- Бала-чага... йөрәгенне балалыктан чыккач чага.
- Тәрәзә белән көзгегә хатын-кызлар яше сенгән.
- Усаллыкны жинеп булмый усалланып, Киреләрне жайлап булмый киреләнеп.
- Уйлар ишек ачса, йокы кача.
- Йөрәкнең көче кичерүдә.
- Көнче дус дошманнан яман.

Рәзино МӨХИЯР, Чаллы

- Фикер хөрлеге – күнел көрлеге.
- Тел – милләт агачының тамыры, әхлак – аның жимеше.
- Ачык булса азын күзен, якты булыр көзен йөзен.
- Тапланмый күнел көзгән, булса иманың тезгән.
- Яшьлекне күбрәк сәламлә – картлык чигенер.

Мәргия ХАЛИКОВА (ӘХМӘДУЛЛИНА), Саба районы Юлбат авылы

- Кечелекле булмаган түрә үчлекле була.
- Гүргә сыймас кеше булмый, гүр сыйдырмас эшләр була.
- Күршән чырае – синен йөзгә чагылышы.
- Ярлы бул – ялчы булма.

- Һәр ак сакаллы аксакал булмый.
- Күнелен пакылеге — йөзөн аклыгы.
- Түрәсенен сөяленә баскан — үзе аяксыз калган.
- Ике дингә табынган — берсенә дә үз түгел.
- Халыкның власте — клиндернен уртасы.

Рәфыйк ШӘРӘФИЕВ

- Чама белән өт, үзенә киләсен көт.
- Байлыгына сөенмә, саулыгына сөен.
- Бәхетле булмаган бәхетле итә алмас.
- Күп тә бетә, аз да житә.
- Мәкаль белгән — «Жигули»да элдергән.
- Гайбәт — кабымлыкка әйбәт.
- Авырлык чыныктыра, рәхәтлек аздыра.

Дания ГАРӘФИЕВА, Казан

- Акыл белән акыл мөнгә бәйге тотар.
- Язганынны халык сызмасын.
- Киләчәк максатын тоткан — күпләрне откан.

Әхәт ГАФФАР

- Кеше кала Жирдә — эше белән, ә Жир җәфалана — кеше белән.
- Кар сулары жиргә сенә, ә гомер — балаларга.
- Сыер — сөтле, кеше... хөсетле

Ринат МӘННАН

- Балана мал калдырма, белем калдыр.
- Яшәргә теләсән, үлемнән курыкма.
- Калган эш янә бер көнгә хужа.
- Баланы иркәләсән дә бозасын, артык кыссаң да бозасын.

Рушания НИЗАМОВА, Аксубай районы Яңа Дума авылы

- Буйсынган халыкның буй-сыны да калыкмый.
- Сәләтледәргә күтәрә алмаган илне сәләтсезләр күтәрәмгә калдыра.
- Яһүдләрнең дә үз мишәре була.
- Дунгыз әйткән ди: «Итемне яратып ашаган кешене үземә охшатырмын».
- Өстән бирелгән ирекнең богавы — кесәсендә.
- Мендәргә сөйләгәнән мамыкка китәр, мөнбәрдән сөйләгәнән халыкка житәр.
- Горурлык — күнелендә ауганда да аумый торган текә манара йөртү.
- Тезләнгәннең рухы да тездән генә.
- Ялкау әдәбиятны шигырь баса.

Марсель ГАЛИЕВ

Сәхифәне Рәфыйк ЮНЫС әзерләде.

ректоры Роза Яппарова һәм баш режиссёры Илдус Зиннуров котлаулар өчен ихластан рәхмәт әйттеләр.

ХАЛЫКАРА КОНКУРС

Мәхмүт Кашгарый исемендәге III халыкара хикәяләр конкурсының нәтижәләре билгелә булды.

Анда 13 жәмһүрияттә яшәүче, төрки телләрдә ижат итүче калам әһелләре катнашты. Иңче урында — Казакъстаннан Нургали Оразов, 2нче урында — Татарстаннан Айгөл Әхмәтгалиева (бәйгенең беренче этабында татар хикәяләре арасында аның «Капка» хикәясе жинеп чыкканын хәбәр иткән идек инде), 3нче урында — Азәрбайжан вәкиле Азәр Алпай. Чуашстаннан Илья Иванов кызыксындыру премиясенә лаек булды. Жинүчеләрне бүләкләү тантанасы 6-10 декабрь көннәрендә Азәрбайжан башкаласы Бакуда булды. Хезмәттәшсез Айгөл ханымны һәм хикәяне төрек теленә тәржемә иткән Фатих Кутлуны зур унышлары белән тәбрик итәбез!

КОНФЕРЕНЦИЯЛӘР

Чуашстандагы Шыгырдан авылында зур жыен булды. Анда ЧР башлыгы Михаил Игнатьев, БТК Башкарма комитеты рәйсе Ринат Закиров, РФ президенты каршындагы Кеше хокуклары яклау Советы ағзасы Александр Брод, ЧР һәм Мәскәү шәһәре мөфтиһе Әлбир Крганов һ.б. катнашты.

Икенче көнне ЧР мөселманнарының Диния нәзарәте «Шыгырдан укулары» дип аталган төбәкара фәнни-гамали конференция үткәрдә. Ул Россия авылларында Ислам културасын үстерү мәсәләләренә багышланды. Анда Казаннан да байтак кунаклар, шул исәптән ТР Премьер-министры кинәшчесе Ленар Якупов, Россия Ислам институты ректоры Рафыйк Мөхәммәтшин, Ш.Мәржани исемендәге Тарих институты галиме, тарих фәннәре докторы Дамир Исхаков, КФУның профсоюз оешмасы жигәкчесе Ренат Якушев, «Казан утлары» журналының баш мөхәррире Илфак Ибраһимов һ.б. катнашты. Конференциягә Төркия һәм Иранның Татарстан Республикасындагы консуллыклары вәкилләре дә чакырылган иде.

Ижевскидагы Халыклар дуслыгы йортында Удмуртия Республикасында яшәүче татарларның матди булмаган мәдәни мирасын саклау мәсәләләренә багышланган төбәкара фәнни-гамали конференция үткәрелде. Анда Удмуртия Республикасы хөкүмәте вәкилләре, министрлыктар жигәкчеләре, галимнәр, укытучылар, дин әһелләре, мәдәният хезмәткәрләре һ.б. катнашты. Әлегә чарага Казаннан да

кунаклар чакырылган иде. Халыклар дуслыгы йорты директоры, ТР Дәүләт Советы депутаты Ирек Шәрипов, сәнгать белгече Эльмира Каюмова матди булмаган мәдәни кыйммәтләренә саклау тәҗрибәсен уртаклаштылар, «Казан утлары» журналының баш мөхәррире Илфак Ибраһимов татар халкының мәдәни мирасын саклауда гаммәви мәгълүмат чараларының роле турында сөйләде.

«ЯНА ТАТАР ПЬЕСАСЫ — 2014»

Г.Камал театрында Татар театрының туған көнөнә багышланган тантаналы кичәдә «Яна татар пьесасы — 2014» конкурсына йомгак ясалды.

Менә алар — премиягә лаек булган авторлар (беренче премия бирелмәде).

1. Икенче премия

Зәбир Гыймаев — «Читлек».

2. Өченче премия

Зөлфәт Хәким — «Дөнъя кин түгел икән».

3. Татарстан Республикасы Мәдәният министрлыгының махсус премиясе

Булат Сәләхов — «Яратылмый калган ярлар».

4. Журиниң махсус премиясе

Зөлфәт Хәким — «Ля бемоль».

5. «Балалар һәм яшүсмерләр өчен пьеса» номинациясе

Ркаил Зәйдулла — «Бүре жиләге».

6. Кызыксындыру премияләре:

Гүзәлия Тарханова — «Чишмә жыры». Шамиль Фәрхетдинов — «Сандугачым-былбылым».

Зөлфәт Хәким — «Хәтер хөкеме».

Жинүчеләрне котлайбыз!

БӘЙГЕ

Казан арты милли кадрлар әзерләү үзәге Г.Тукай исемендәге Арча педагогия коллегиясендә урта һөнәри белем биру уку йортлары студентлары арасында «Татар кызы — 2014» республика бәйгесе үткәрелде. Анда Татарстанның төрле төбәкләреннән килгән 14 чибәркәй уңганлыкта, зирәклектә, тапкырлыкта көч сынашты.

Бәйгедә Түбән Кама педагогия коллегиятеннән Миләүшә Морзаханова жинеп чыкты һәм милли калфакка ия булды.

2014 елның 7 декабрендә «Бәкер» шифаханәсенен баш табибы, Россиянен атказанган медицина хезмәткәре, Татарстанның атказанган табибы, ижат әһелләре, шул исәптән язучылар белән олак еллар хезмәттәшлек иткән шәхес, журналистың шигъри жанлы дуслы **Фаяз Ибраһим улы Ибраһимов** 64нче яшендә вафат булды.

В ЭТОМ НОМЕРЕ:

Слово главного редактора И.ИБРАГИМОВА.

«Проза и поэзия»: повесть Х.КАМАЛОВА «Новый город»; документальная повесть Р.САГДИ

«Я один из двоих сыновей»; рассказ А.АХМЕТГАЛИЕВОЙ «Ворота»;

стихи Р.ЗАЙДУЛЛЫ, И.ГИЛЯЗОВА, Дж.АХТЯМОВОЙ, Р.САФИНА.

«Конкурс на повесть малого формата»: Г.МИРХАДИ. «Сон».

«Искусство»: статья Г.САГИТОВОЙ «Марш Сайдаша».

«100-я страница»: А.БУРГАНОВ. «Остались ли от нас следы в истории?».

«Если будет народ, будут у него и писатели». Интервью И.ИБРАГИМОВА с З.ХАКИМ.

Случаи из жизни Р.ВАЛЕЕВА.

«Мнение»: А.ШАКИРОВ. «Ильдар Ханов».

«Память»: А.ШАМОВА. «Ваши судьбы связаны с огнём войны»; статья Г.МУРАТА, посвящённая 70-летию со дня рождения Э.Мустафина; статья, посвящённая 110-летию со дня рождения Ш.Маннура.

«Слово педагога»: Э.ТИМЕРГАЛИЕВА. «Традиции древней литературы в романе

Ф.Садриева «Предутренний ветер».

«Жизнь и религия»: БАТУЛЛА. «Суть» (прод.).

«Страницы юмора»: рубрику ведёт М.ГАЛИЕВ.

«Белый парус»: повесть (окон.) А.НУРГАТИНОЙ; рассказы И.ВАХИТОВОЙ.

Ф.ХАЙРУЛЛИНОЙ, Х.ФАРДИЕВОЙ, Г.АБДРАХМАНОВОЙ, И.БАДИЕВОЙ,

И.ГАРАФИЕВОЙ, З.СУНГАТУЛЛОВЫЙ, Л.ХАЛИУЛЛОВЫЙ, А.ЗАРИПОВОЙ,

Р.АХМЕТОВА.

Из фотоархива журнала. Рубрику ведёт Р.ФАЙЗУЛЛИН.

Дневник общественно-культурной жизни.

На наших обложках: Национальная библиотека РТ. В январе исполняется 150 лет со дня основания (www.vsedomarossii.ru); Парк Урицкого г.Казани. 2015 год — Год парков и скверов в РТ.

IN THIS ISSUE:

Word to Chief Editor LIBRAGIMOV.

«Prose and poetry»: story by H.KAMALOV «New Town»; documentary story by R.SAGDI «I am one of your sons»; story by A.AHMETGALIEVA «Gate»;

poems by R.ZAYDULLA, I.GILYAZOV, D.J.AHTYAMOVA, R.SAFIN.

«Competition for small-format novel»: G.MIRHADI. «Dream».

«Art»: Article by G.SAGITOVA «March by Saidash».

«100th Page»: A.BURGANOV. «Are there any of our traces left in history?»

«If there is nation, it will have writers». Interview of LIBRAGIMOV with Z.HAKIM.

Stories from R.VALEEV's life.

«Opinion»: A.SHAKIROV. «Ildar Khanov».

«Memory»: A.SHAMOVA. «Your fates are tied with the fire of war»; article by G.MURAT dedicated to the 70th anniversary of E.Mustafin; article devoted to the 110th anniversary of Sh.Mannur.

«Word of teacher»: E.TIMERGALIEVA. «Traditions of ancient literature in the novel by F.Sadriev «Early morning breeze».

«Life and religion»: Batulla. «Essence» (cont.).

«Pages of humor»: section is led by M.GALIEV.

«White sail»: story (ending) by A.NURGATINA; stories by I.VAHITOVA, F.HAYRULLINA, H.FARDIEVA, G.ABDRAHMANOVA, I.BADIEVA, I.GARAFIEVA, Z.SUNGATULLOVA, L.HALIULLOVA, A.ZARIPOVA, R.AHMETOV.

From the photo archives of the magazine. Section is led by R.FAYZULLIN.

Diary of the social-cultural life.

On our covers: National Library of the Republic of Tatarstan. In January, it will be the 150th anniversary of its founding; Uritsky Park of Kazan. 2015 — Year of parks and gardens in Tatarstan.

Тышлыктагы сүрәтләр

Тышлыкның беренче битендә: Татарстан Республикасы Милли китапханәсе.
(Гыйнвар аенда китапханә ачылуга 150 ел).

Тышлыкның дүртенче битендә: 2015 ел — Татарстан Республикасында парклар һәм скверлар
елы. Казан шәһәренең Урицкий паркы.

Яңа китаплар

ӘДӘБИ ЧАЛЛЫ.

– Казан: Татар кит. нәшр.,
2014. – 487 б. Тиражы –
2100 данә.

Шушы көннәрдә генә Татарстан китап нәшриятында «Әдәби Чаллы» дип исемләнгән басма дөнья күрдә. Күп кенә әдипләргә башлангыч юл булган «Ләйсән» әдәби ижат берләшмәсенең 50 еллык юбилее уңаеннан нәшер ителгән бу жыеңтыкта 135 авторның кыскача биографиясе, төп басма китаплары исемлеге, ижатлары хақында кыскача мәгълүмат, кайбер ижат үрнәкләре тупланган. Китап берләшмә житәкчесе, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Роза Хәмидуллинаның «Хәтер исән икән – тарих бар...» дип исемләнгән сүз башы белән ачылып китә. Татарстан Язучылар берлегенең Чаллы бүлеге үзенең 35 еллыгын бәйрәм итәр алдыннан Чаллының әдәби елъязмасын күзалларга ярдәм иткән мондый китапның дөнья күрүе жирле әдәби мәйданның киндеген тагын бер мәртәбә искәртә. Чынлап та, Чаллы төбәгендә яшәп, ижатка юл алган язучыларыбыз белән кызыксынучыларга, татар теле һәм әдәбияты укытучыларына, китап сөючеләргә ул зур ярдәмлек булачак.

Бәдигый Х.Г. ТУГАН ЖИР КЕШЕСЕ

Документаль повесть.
– Казан: «Сүз» нәшр., 2014.
– 320 б., рәсемнәр белән.
Тиражы – 500 данә.

Язучы, жәлилче-галим Хәнәфи Бәдигыйның бу китабы көрәш, хезмәт, фән, мәгариф, ижтимагый-сәяси мәйданнарда чыныгып, фидакәрлек, тырышлык күрсәтеп, дан яулап алган, гажәеп дәрәжәдә кин кырлы, зыялы, абруйлы, милләт жанлы, атаклы шәхес – чын мәгънәсендә безнең заман герое Тәлгат Нигъмәтжан улы Шиһабиевның, әти-әнисенең, авылдашларының, фронтовикларның, гомумән, халкыбызның Бөек Ватан сугышы чоры, сугыштан соңгы авыр, фажигале тормышлары һәм бүгенгә көндә алга, яңарышка, мөстәкыйльлеккә омтылган каһарманнарыбызны, милләтебезнең язмышлары аша илдә барган буталчык та, катлаулы да булган вакыйгаларны, яшәешебезне тасвирлауга багышлана. Китапка кереш сүзне язучы, филология фәннәре докторы, академик Тәлгат Галиуллин язган.

КАЗАН УТЛАРЫ
QAZAN UTLARI
ОГНИ КАЗАНИ

Ежемесячный литературно-художественный
и общественно-политический журнал
(на татарском языке)